

Domokos Géza

ESÉLY III.

Pallas-Akadémia

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**DOMOKOS GÉZA
ESÉLY III.**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

MEGJELENT A MAGYAR MŰVELŐDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM TÁMOGATÁSÁVAL

[Erdélyi Magyar Adatbank]

DOMOKOS GÉZA
ESÉLY III.

Visszaemlékezés 1989–1992

Harmadik kötet

PALLAS-AKADÉMIA
Csíkszereda, 1998

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A borítón Lácza Ilona fotója

A fedél tervet Ádám Gyula készítette

Kiadja a Pallas-Akadémia, Csíkszereda

Első kiadás: 1998

© Domokos Géza, 1998

*Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az
egyed-egyetlen fejezeteket illetően is.*

ISTENHOZZÁD, MAGYAR AMERIKA!

Az előző kötet végén tett ígéretem szerint, feleveníték egy, az 1991-es esztendő krónikájából terjedelmi korlátok okán kiszorult utazást –, a már 1990 őszén esedékes, de csak egy év múltán megvalósult amerikai látogatást.

Minden nagy kaland – márpedig az Amerika-járás minden időben és mindenki számára rendkívüli kalandnak számít – emlékezetemben magában foglalja a történetet, az esemény lefolyását és azt a többletet is, ami később az utólag megszerzett információk és közvetett benyomások nyomán áll össze, gyarapodik, kerekedik végül tartós élménnyé. Hogy a két szint jobban érzékelhető legyen, s főképpen azért, hogy politikum és kultúra – ide sorolok mindent: olvasmányt, emléktöredéket, a megtapasztaltak újraélését – lehetőleg külön is követhető legyen, célszerűnek tartom a következő eljárást: előbb újraközölöm a röviddel hazatérésem után, Béres Katalin lejegyzésében megjelent (*Romániai Magyar Szó*, 1991. november 7.) interjút. Útibeszámolómat, mint a szerkesztő bizonyára emlékszik, nyomdába adás előtt alaposan átnéztem, dolgoztam rajta, tehát mondandóm hitelességéhez nem férhet kétség. Álljon hát itt szöveghűen. Utána következik majd néhány kommentár, illetve az elmondottakat kiegészítő jegyzet.

* * *

Az interjú címét – *Alig vártam, hogy hazajöjjenek* –, mint látni fogjuk, az utolsó mondat magyarázza.

„*Domokos Géza egyike a legritkábban utazó RMDSZ-politikusoknak. Egy kezemen megszámálhatom azt is, ahányszor egy hónapban üres marad a széke a Képviselőházban. Október második hetében mégis útra kelt, ahogyan egy képviselőtársa megjegyezte: »az Óperenciás-tengeren túlra«, Amerikába.*

– *Milyen meghívásnak tett eleget? – kérdeztük néhány nappal a visszaérkezése után az RMDSZ elnökét.*

– Még nyár elején ismételt meghívást kaptam a Columbia Egyetem Közép- és Kelet-Európai Intézetétől: tartsak előadást a mai romániai helyzetről és ezen belül a romániai magyarság problémáiról. Szívesen fogadtam a felszólítást – megtisztelőnek tartottam nemcsak azért, mert Amerika egyik legnagyobb és legtekintélyesebb egyeteme részéről hangzott el, hanem azért is, mert lehetőségem nyílt újra találkozni ottani ismerőseimmel, barátaimmal. Elhatároztam ugyanis, felhasználom ezt az utat arra, hogy többfelé megforduljak. Elmondjam, amit fontosnak tartok tudomására hozni amerikai és magyar hallgatóimnak egyaránt; megtudjam, hogyan látják a mi problémáinkat a külügyi hivatalokban; miként ítélik meg helyzetünket, perspektíváinkat, a további együttműködést az amerikai magyar szervezetek.¹

– *Megkérjük, tegye meg képzeletben még egyszer az utat. Vázolja tehát annak főbb állomásait, eseményeit, élményeit. Mikor is érkezett Amerikába?*

– Október 9-én érkeztem New Yorkba. Másnap, 10-én este a Magyar Házban tartottam előadást. Erről a HáZRól el kell mondanani azt, hogy amikor 1973-ban, Sütő Andrással, Kányádi Sándorral és Farkas Árpáddal irodalmi esteken vettünk részt Amerikában, akkor ide, a legrégebb New York-i magyar intézménybe, nem nyertünk bebocsátást. Az akkori vezetőség nem tartot-

ta összeegyeztethetőnek a Ház programjával és politikai vezetésével, hogy kommunista országból jött írók, még ha erdélyiek is, föllépjenek a pódiumán. Azóta lényegesen változott a helyzet, amit lemérhettem Washingtonban és Chicagóban is.²

Az említett, első előadáson körülbelül másfélszázan vettek részt. Utána kérdésekre került sor. A háromórás találkozón többnyire értelmiségiek voltak jelen. Meglepően jól informált emberek. Sokan közülük a tavaly meg az idén nyáron megfordultak Erdélyben rokonaiknál, tájékozódhattak. Itthoni lapokat járatnak, figyelemmel követik a rádióhíreket, felhasználnak minden lehetőséget, hogy tájékozódjanak azoknál, akik Romániából érkeznek. És aminek különösen örvendtem: megvan bennük a nyitottság és a készség arra, hogy a maguk bonyolultságában lássák a romániai állapotokat és a romániai magyarság mai helyzetét.

– *Miről kérdezték?*

– Kérdések hangzottak el az RMDSZ politikájával kapcsolatban, a parlamenti munkáról, az Alkotmány körüli vitákról, a gazdasági helyzetről, a mi ügyeinkről: az iskolákról, kulturális egyesületeinkről...

Másnap a New Brunswickben levő Rutgers Egyetem vendége voltam. Az ott megnyílt Hungarológiai Intézet, mint neve is mutatja, magyarságtudománnyal foglalkozik. Ennek közgyűlése kért föl előadásra. Amerikai professzorok, Magyarországról vendégtanári minőségben tanító szakemberek voltak jelen, és természetesen, ösztöndíjas magyar diákok és amerikai fiatalok, akik a térség kérdéseivel foglalkoznak, és figyelemmel követik, ami Magyarországon és Romániában történik. Az előadás után kisebb csoportokban beszélgettünk. Kérdéseket tettek föl a bukaresti bányászlatogatással, az új koalíciós kormány kilátásaival kapcsolatban. Itt is a gazdasági reformokról, a politikai pártokról, az RMDSZ szövetségi viszonyairól kérdeztek.

A következő állomás Washington volt. Első nap a Kongresszusba látogattam. Itt talákoztam Chet Atkins úrral, Massachusetts állam kongresszusi tagjával. Tavaly januárban egy amerikai küldöttséggel járt Bukarestben, akkor ismerkedtünk meg. Folytattuk a jó másfél éve megkezdett beszélgetést a romániai változásokról. Szóba került, mi vált be a tavaly januári ígéretekből és mi nem. Atkins képviselő nagyon érzékeny a romániai magyarság kérdéseire. Sok mindent tud, folyamatosan informálódik. Ezzel kapcsolatban meg szeretném jegyezni, hogy minden kongresszusi tagnak vagy szenátornak van egy 25 szakértőből álló titkársága. Ezek a szakértők biztosítják az információs háttérrel, elemző munkát, amelynek alapján a politikai meghozza döntéseit; hogyan járjon el egyik-másik ügyben, hogyan szavazzon. Nos, Atkins úrnak korrekt tanácsosai vannak, akik pontosan, részrehajlás nélkül tájékoztatják a romániai magyarsággal kapcsolatos kérdésekről is. Jó értője ezeknek a problémáknak. Rokonszenvvel követi, ami a kelet-európai kisebbségi közösségekkel történik és támogatja a romániai magyarság jogos követeléseit.

Lantos Tamás képviselővel is talákoztam a Kongresszusban. Régi ismerős, itt jártakor talákoztunk. A legtöbb szó a Bolyai Egyetemről esett, hiszen 1991-ben, Kolozsváron ő személyesen is elkötelezte magát az intézmény újraindítása mellett. Elmondta: mivel az elmúlt esztendőben nem jutottunk előre, a közeljövőben újabb lépéseket tesz a Kongresszusban, hogy a kolozsvári magyar egyetem ügye ne kerüljön le a napirendről. Senki sem állíthatja – bár a román nacionalista sajtóban megvádolták –, hogy szélsőséges ember, Románia ellensége volna. Ismeri országunkat, rokonszenvezik népével. Azon van, hogy segítsen Romániának megszerezni a gazdasági előnyöket, a vámkedvezményt is beleértve. De segítségét feltételekhez köti. Ne feledjük: Tom Lantos az amerikai Kongresszus emberjogi

bizottságának társelnöke. Tiszténél fogva is kötelessége örködni az emberjogi – és ezzel összefüggésben a kisebbségi – elvek tiszteletben tartása fölött.

Három diplomata is fogadott az amerikai Külügyminisztériumban. John Fox-szal, a külügyminiszter egyik főtanácsosával, Ralph Johnson európai és kanadai ügyekkel megbízott államtitkár-helyetttel és Richard Shifter államtitkár-helyetttel találkoztam. Shifter úr például többször járt Romániában, alaposan ismeri az itteni helyzetet. Igyekszik árnyaltan megítélni a negatívumokat, és főként a pozitívumokra helyezi a hangsúlyt... Őt rendkívül érdekelte az, ami a tévé magyar műsorával történt. A magyar adás lerövidítése, egyik részének átutalása a második műsorba. Érdeklődött: milyen változat felelne meg legjobban a magyarságnak a tévéműsört illetően. A vele való beszélgetésben is fölmerült – és a többiekben is – a Romániának megadandó vámkedvezmény kérdése. Megkérdezték, mi a véleményem. Elmondottam: Románia válságos gazdasági helyzetben van és az ebből adódó feszültségek, szegénység, létbizonytalanság befolyásolhatja a politikát is. Félő, hogy a romániai társadalom eljut a kilátástalanságnak és a zűrzavarnak arra a szintjére, amikor az országot nagyon nehéz lesz kormányozni. És akkor megjelennek a zavarosban halászók – különben egyre nyíltabban mutatják magukat –, és megtörténhetik, hogy Romániában leáll a demokratikus fejlődés, megtorpan a reformfolyamat, lassul vagy megszakad az Európához való közeledés. Románia elszigetelődik, és utat tör magának a totalitarizmusnak valamilyen új formája, amely végzetes lehet mind az országra, mind ránk, magyar kisebbségre nézve. Ezért – feltételekkel! – Romániát, akárcsak a többi közép- és kelet-európai országot, segíteni kell.

Ralph Johnson államtitkár-helyettesnél sok szó esett arról, hogyan viszonyul Románia az Európa Tanácshoz, az Európa

Parlamenthez, a Közös Piachoz. Kifejtetem: a román népnek – és a nemzeti kisebbségnek is – életbevágóan fontos, hogy Románia megtalálja a helyét az európai gazdasági, politikai és kulturális struktúrákban. Azzal a céllal, hogy részesülhessen ezek tapasztalatában, gazdasági segítségében, és – mint minden tag – ki legyen téve a nemzetközi ellenőrzésnek. Fölvegye ezeknek a struktúráknak a fejlődési ritmusát, megváltoztassa nemcsak az ország politikai és gazdasági helyzetét, de a társadalmi mentalitást is, viszonyát is a külvilággal. Hangsúlyoztam – és ebben egyetértettünk –, nagyon veszélyes lenne mindenki-re nézve, ha Románia elszigetelt, sértődött, gyanakvó, agresszív állammá válna. Ezért a mostani, többrendbéli feszültséget, a válságos helyzetet kezelni kell. Nagyon fontos, hogy a román demokratikus erők érezzék: támogatásra, megértésre találnak a nemzetközi fórumok részéről.³

Washingtoni tartózkodásom utolsó napján találkoztam a Fehér Ház egyik fontos személyiségével, dr. Robert Hutchingszal, a Nemzetvédelmi Tanács kelet-európai igazgatójával. Az előtt való nap tért vissza Lengyelországból, járt Prágában, Pozsonyban is. A térség alapos ismerője. Jól tájékozott Románia problémáit, az RMDSZ politikáját illetően is. Jó volt tőle hallani, mennyire komolyan veszik az RMDSZ-t, milyen érdeklődéssel figyelik működését. (Néha az volt az érzésem, hogy az RMDSZ nagyobb elismerésnek örvend az amerikai politikusok, mint némely itthoni tagtársunk részéről.) Ekkor már ismertté vált a két székely megye autonómiája körül kirobbant vita, és gondolom, ezért hangsúlyozta dr. Hutchings: az amerikai kormány régóta figyeli a romániai kisebbségek helyzetét, állást is foglalt nemegyszer. Egyetértéssel veszi tudomásul, üdvözli, hogy az RMDSZ a kisebbségi jogok kivívását és tiszteletben tartását a demokratizálási folyamat részének tekinti. Az RMDSZ nemcsak a sajátos kisebbségi kérdésekkel foglalkozik, hanem –

mint az ország második parlamenti pártja – részt vállal az általános gazdasági, társadalmi problémák vizsgálatában, a reformtörvények kidolgozásában. Önálló véleménye, saját elképzelései vannak, alternatívákat képes nyújtani. Kinyilvánította, hogy az amerikai kormányzat mindezt értékeli. Elmondotta, egyetért az emberjogi, kisebbségi törekvésekkel, de a területi autonómiára vonatkozó elképzeléseket nem tudja elfogadni és, következésképpen, támogatni.⁴

– *Hogyan vélekedtek partnerei a jugoszláviai helyzetről?*

– Valamennyi találkozón szó esett róla. Csak a számunkra tanulsággal szolgáló vélekedésekre utalok. A jugoszláviai helyzettel és a térségben kialakult feszültséggel kapcsolatban kivétel nélkül mindenki kifejtette: rendkívül fontos minden érdekelt számára, hogy megőrizze józan esztét és párbeszédre való készségét. Én megértettem: senkinek nincs esélye arra, hogy támogatásra találjon – bármilyen igaz legyen az ügye –, ha veszélyt hoz a térség nyugalma, növeli a feszültséget, még ha akaratlanul is, de aláássa a demokratikus folyamatokat. Nem szabad megbontani az amúgy is törekeny egyensúlyt – szól a figyelmeztetés –, nem szabad olyasmit kezdeményezni, ami újabb feszültséget visz be a térségbe, a régió országaiba. Ami nem jelenti, hogy a kérdéseket meg kell kerülni, úgy tenni, mintha azok nem léteznének. Ezekről beszélni kell – nyíltan, őszintén, de egyszersmind nyugodtan, és a megoldást csakis a konstruktív párbeszéd útján kell keresni. Úgyhogy számomra a beszélgetések legfőbb tanulsága ez volt: az eddigi szókimondással és határozottsággal kell tovább haladnunk, de mindenáron el kell kerülnünk azt a benyomást, hogy kapkodunk, érzelmi politikát folytatunk, önzők vagyunk, csak saját magunkat nézzük, nem vesszük figyelembe mások igazságát, érdekeit.

– *Lépünk vissza Amerikába. Washingtonból hová vezetett az útja?*

– Chicagóba. Újabb előadást tartottam. Itt is azt tapasztaltam,

hogyan az amerikai magyarok jóval tájékozottabbak, mint néhány évvel ezelőtt; rendszeresebben jutnak el hozzájuk az információk. És ők nyugodtabban, árnyaltabban építik be tudatukba a tudnivalókat. Mindenütt, itt is fölmerült a kérdés – hogyan segíthetnek az amerikai magyarok? Mit vár tőlük az RMDSZ, a romániai magyarság? Mielőtt erre konkrétan rátérnék, egy közvetett gondolat: úgy vettem észre, a legtöbb politizáló szervezet úgy véli, újra kell definiálnia önmagát. Érzékelik, hogy Kelet-Európában, így Romániában is sok minden megváltozott. Az a politikai szerep, amit évtizedeken keresztül magukra vállaltak – például a diktatúrában élő romániai magyarság helyzetének feltárása –, csökkent most, hogy ennek a közösségnek megvan a maga legitim, erős politikai szervezete és lehetősége arra, hogy hallassa véleményét, álláspontját kifejttesse mind a romániai, mind a nemzetközi közvélemény előtt. Úgy gondolják, tágítani kellene működésük eddigi keretén. Javasoltam: vizsgálják meg, hogyan vállalhatnának részt, mondjuk, a gazdasági kezdeményezések felkarolásában. Nálunk most egy traktor félmillió lejbe kerül – bizonygattam –, mai átszámításban kétezer dollárba. Egy amerikai szervezet, bármily kisszámú magyar szervezet számára nem jelentene túlságosan nagy megterhelést traktort ajándékozni egy erdélyi gazdakörnek vagy faluközösségnek. Felbecsülhetetlen támogatás lenne. Iskolák megsegítése, szakkönyvtárak létrehozása, ösztöndíjak biztosítása, tanulmányutak fedezése, szakmai továbbképzés elősegítése, műemlékek, jeles embereink sírjának rendbe tétele, diplomák restaurálása – mind-mind lehetséges területe a segítségnyújtásnak... Az volt a benyomásom, remélem, nem tévedek, hogy a gondolatok, javaslatok megértésre találtak. Természetesen, mindez nem jelenti azt, hogy az említett szervezetek lemondanak az alapos elemzésen épülő, elfogulatlan – Romániában nem ellenséget látó – állásfoglalás megtételéről, amikor a romániai magyarság követeléseiről vagy nyilvánvaló

jogsértésről van szó. Ez számunkra továbbra is támogatást jelent, de hasznos lenne, ha a jövőben az említett konkrét segítségadásra is sor kerülne. Megemlítettem színházaink, szerkesztőségeink nehéz anyagi helyzetét, szóba hoztam az előfizetések kérdését.

De itt hozzá kell tennem: az utóbbi két évben Amerikából, amerikai magyaroktól is érkezett segítség. Támogatás embereknek, intézményeknek. Felajánlottak ösztöndíjakat, továbbképzési lehetőségeket, nem mindig kaptak választ, nem érkezett visszaigazolás: hova jutottak a segélyek, mi történt az ide irányított támogatással. S ez bizony elbátortalanított nem egy olyan amerikai magyart, aki hajlandó lett volna, akár anyagi áldozatok árán is, segítségünkre sietni. Tanulság: elengedhetetlenül fontos, hogy megsegített intézményeink, a támogatás elosztásával, kezelésével megbízott személyek példás korrektséggel járjanak el, pontos kimutatást vezessenek a segély vagy adomány felhasználásáról, kimerítően tájékoztassák azokat a szervezeteket és személyeket, akiktől a segélyek jöttek.⁵

– *Még nem »jártunk« a Columbia Egyetemen...*

– Egy nappal a visszautazásom előtt, október 22-én találkoztam a Columbia Egyetem tanáraival és hallgatóival. Nagyon érdekes publikum gyűlt egybe: amerikai diákok, akik törnek a román vagy magyar nyelvet, érdekli őket, mi történik Kelet-Európában; voltak román és magyar ösztöndíjasok és amerikai románok és magyarok. A beszélgetés három nyelven folyt, angolul, románul, magyarul. Megjelent egy különös hölgy is, akiről azt mondták a román diákok, nem tudják, kicsodamicsoda, mindenütt ott van, bár senki sem hívja. Lázasan jegyzett és a végén kimondottan provokatív kérdéseket tett föl. Megkérdezte tőlem, mivel magyarázom azt, hogy a magyar kormánynak ilyen rossz a külpolitikája: minden szomszédjával összeveszett, a magyarok bevonultak Jugoszláviába, Szlovákiába; bevonultak Romániába is. Kérdem: – Kik vonultak be? –

Olvasta az újságban, válaszolta... Végül kiderült, hogy magyar turisták »vonultak be« Romániába. Megkérdeztem: – Ön tudja, hány ilyen romániai, román és magyar nemzetiségű »vonult be« Magyarországra?

– *Később sem derült ki, hogy ki volt?*

– Nem, pedig nagyon szerettem volna külön is elbeszélgetni vele. Másként nagyon jó volt a hangulat. Részt vettek román diplomaták is. Elfelejtettem mondani: már az első este is, New Yorkban, jelen volt az ottani Román Könyvtár igazgatója és az Amerikai Román Demokrata Bizottság egyik vezetőségi tagja. Nyílt beszélgetés folyt: mi a közös gond és miért a kölcsönös félelem, ami megakadályozza, hogy románok és magyarok szót értsünk. Mit kellene tenni a tisztességes párbeszéd érdekében. Láttam: az amerikaiak enyhe mosollyal figyelik, ahogyan érvelünk. Számukra elég távoli az etnikai viszonyok ilyesfajta felvetése, kiéleződése. Egyáltalán az a kérdés: megadjanak-e vagy sem alapvető emberi jogokat, vagy azt a magától értetődő lehetőséget, hogy minden ember, bármi lett legyen a nyelve, hite, kultúrája, önmaga legyen, önazonosságát megőrizze, beleszólása legyen saját és közössége sorsának alakulásába.

– *Milyen információk jutottak ki Amerikába ottléte alatt az itt zajló rágalomhadjáratról?*

– Elég kevés. Meglátogattam a washingtoni nagykövetet, tőle megtudtam egy s mást. Amikor visszakerültem New York-ba, kellemes estét töltöttem Aurel Dragoş Munteanunak, Románia állandó ENSZ-megbízottjának társaságában. Régi barátok vagyunk – szót értettünk. Tőle hallottam az autonómia körüli vitáról, és hogy felolvasták a parlamentben a Hargita–Kovácsna jelentést. Alig vártam, hogy hazajöjjenek és részt vegyek abban, ami ránk vár...”

* * *

Bevezetőként az interjúban számmal jelzett jegyzetekhez, el kell mondanom, hogy mind a New York-i, mind a washingtoni program összeállítója – akárcsak a Csoóri Sándor (1986), Szócs Géza (1987), Duray Miklós (1989), Tókécs László és Sütő András (1990) látogatása idején – a Magyar Emberjogi Alapítvány volt. Vezetője, Hámos László kísért el az általa kieszközölt találkozókra, ő is tolmácsolt. Ezt azért szükséges tisztázni, mert utólag Csutak István RMDSZ-képviselő, akiről lesz még szó a továbbiakban, nyilvánosan azt állította, hogy én erőltettem a „fanatikus magyarellenes” Richard Shifterrel való találkozót, és megkérdezte, milyen politikai döntéshozó testület határozata alapján tárgyaltam vele. Shifter szimpatizált – magam is tapasztaltam – az Iliescu-rezsimmel, különösen annak a Petre Roman vezette szárnyával. Beszélni azonban vele, az amerikai külügyminisztérium emberjogi kérdésekkel megbízott államtitkár-helyettesével, szükséges volt. Amikor Hámos László, aki nem bízott benne, egyáltalán nem rajongott érte, nyélbe ütötte a találkozót, tudta, mit csinál.

JEGYZETEK

¹ Jóval később, 1997-ben ismerkedhettem meg Dr. Száz Zoltán *Erdély védelmében*, illetve Borbándi Gyula *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995* című könyvével. De korábbi amerikai és nyugat-európai utazásaim és különösen az utolsó, az 1991. évi utazás világossá tették számomra, hogy a magyar emigráció gyűjtőnévvel jelölt realitás korántsem egységes. Még annyira sem, amennyire mi, itt Romániában, a nyugati demokráciák alapértékének számító pluralizmust elfogadva, szeretjük volna. Különböztetünk irántunk, erdélyiek iránt – írói csoportunk 1973-as, Püski Sándornak köszönhető, öthetes észak-amerikai körútja győzött meg róla leginkább – nemcsak a magát nemzetinek tituláló, de a szélsőséges, irredenta elveket valló szervezetek és csoportok is megértőbbek, békülékenyebbek voltak. A viszály, az olykor nyílt konfrontációba is torkolló megosztás oka Magyarország volt. Borbándi Gyula „érzékenységek párviadalának” nevezi az állapotot. Mivel említett könyve Romániában nem került terjesztésre, és a tárgyalt témával kapcsolatos látófeltevésemet megbízhatónak találom, ismertetem ide vonatkozó megállapítását.

A kölcsönös érzékenység a hazaiak és a nyugatiak viszonya alakulásának állandó kísérőjelensége volt – kezdi elemzését Borbándi. – A hazaiak érzékenyen reagáltak mindenre, ami a nyugati magyarok körében velük kapcsolatban történt: a vétkek, hibák, fogyatékoságok, mulasztások állandó emlegetése és gyakori felnagyítása; erények, eredmények, teljesítmények, javulások, könnyítések figyelmen kívül hagyása vagy lebecsülése. A nyugatiak idegeit is borzolta, ha megosztották őket, túlzó ítéleteket mondtak róluk, magyarságukban és honszeretetükben kételkedtek, tetteiket félremagyarázták és rágalmakat szórtak rájuk. Érzékenyek voltak a nyugatiak egymás közötti ügyeikben is, amennyiben sokan magukat tekintették legfelső ítélőbíróknak és elmarasztaltak mindenkit, aki más véleményen volt; gyanúval fogadták társaik hazai tudomásulvételét és elismerését; politikai naivságot, együttműködési készséget

és behódolási szándékot sejtettek az otthoni magyarokkal való párbeszéd bármily ártalmatlan kezdeménye mögött. A párbeszéd ideje némelyek szerint akkor következett el, amikor már ők is részt vettek benne; a hazai figyelem csak akkor érdemelt méltánylást, amikor feléjük fordult. Ez emlékeztetett egy korábbi jelenségre; az emigrálás kezdetén a legtöbben úgy érezték, hogy annak ideje legkorábban akkor érkezett el, amikor ők vették kezükbe a vándorbotot. Aki korábban ment, biztosan az elmúlt rendszer híve volt és az újjal nem tudott kibékülni; aki később távozott, abba a gyanúperbe keveredett, hogy maga is haszonélvezője volt annak, amivel már szakítani illett. Az ilyen felemás ítéletek támadtak fel – összegez Borbándi Gyula – a nyolcvanas évek második felében, főleg 1987-88 körül, amikor merőben személyes indokoltságú döntések ismét közösségi minősítés és ítékezés alá estek.

A kelet-közép-európai változások, a magyarországi rendszerváltás átrendezte a nyugati, a magyar emigráció színterét, átfogalmazta a politikai játékszabályokat is – részben. Igen, csak részben, mert az egykori opciók vagy beidegződések megmaradtak. Annyi megjegyzéssel, hogy míg húsz, harminc évvel ezelőtt a különböző meggyőzések között megvolt, nem szakadt meg a kommunikáció, 1990-től, elsősorban a magyarországi pártok élesedő, mára a paroxizmust súroló ellentétei hatására, az ideológiai hídfo-építés, a támogató háttér létrehozását célzó erőfeszítések következményeként, mint Borbándi kimutatja, a választóvonalak a „nemzetiek” és „demokraták” között kevésbé átjárhatók. Valami olyasmi történt, nagyobb léptékben persze, mint a magyar politika erdélyi terrénumain, az elmúlt nyolc esztendőben.

„Magyar Amerika”, ezt is láttam leírva, hallottam fennen hangoztatni. Nos, ennek az inkább szívbeli, mint valós világnak a jobb megismeréséhez nyújtott alkalmat az 1991-es utazás. És annak a megítéléséhez, hogy mire számíthatunk mi, erdélyi magyarok és érdekvédelmi szövetségünk az ezredvég világporondján egyedül maradt bajvivő (olykor bajvivő) Amerikai Egyesült Államok részéről.

² Washington „diszi”-ben cserkésztalálkozóra voltam hivatalos a Kossuth Házban. A dr. Györffy házaspárnál – Ilonka az 1989 tavaszán alakult, Kulturális Alapítvány Erdélyért elnöke –, majd házigazdám, Taraszovics Sándor egyetemi tanár otthonában rendezett baráti összejövetelen olyan emberek is jelen voltak, akik valamikor idegenkedtek volna még a gon-

dolatától is annak, hogy a magamfajta, volt kommunistával kezét fogjanak. Chicagóban régi barát házigazdám, Sass Marci elvitt egy, még az Antall-kormánnyal szemben is erősen kritikus, a magyarországi rendszerváltást felületinek ítéelő, burkoltan kommunista színjátéknak nevező ötvenhatos megemlékezésre. Az ottlévők közül elég sokan megtisztelték jelenlétükkel aznap este tartott előadásomat.

Más téma, de itt mondom el, hogy Chicago tartogatott számomra egy feledhetetlenül fájdalmas eseményt. Gábor fiam, aki ekkor már másfél éve volt Illinois állam fővárosának lakója, elvitt első munkahelyére, egy félig földbe ástott mexikói vendéglőbe. Ahol ő – a mi, ha nem is bőségben, de tisztessen felnevelt kisebbik fiunk –, a megbecsült málnási, árapataki, nagyborosnyói s végül szentgyörgyi fogorvos, estétől hajnalig edényt mosogatott. Hogy feleségével úgy-ahogy megélhessen és előteremthesse a szükséges, nem kis összeget diplomahonosítási vizsgáira. Megrendülten öleltem magamhoz, ahogy a gyertyavilágos labirintusból kiértünk az utcára. Elszorult a torkom, világnyi érzélem kavargott bennem, csak egyvalamit nem éreztem: szégyent. Fiam megtanult valamit, amit gyermekkorától hallott-látott itthon, főképp a Zágóban töltött nyarakon: a munka nem szégyen. Alkalma nyílt gyakorolni is a hazai tanítást, ezúttal mint az amerikai életforma alapelvét. S ő csinálta nyugodtan, derüsen, a magában és jövőjében bízó férfi természetességével. Miért volt erre szüksége? Azért, mert ő így akarta – erről különben már meséltem –, ez volt a ő szabad választása. Azóta kórházban dolgozik, és van egy gyönyörű kislánya.

³ Tom Lantos népszerűségi mutatója meglehetősen hullámzó képet mutatott az elmúlt időben. Évente felkereste Romániát, volt úgy, hogy néhány hónap leforgása alatt több ízben is. Az amerikai-román partnerség egyik legkitartóbb építője lett, sajtóértésülések szerint személyesen is érdekelt a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében. Egyik-másik magyar nyelvű lapunk lemondott a kedveskedő Lantos Tamás megnevezéséről és fanyalogva tett említést látogatásairól, tárgyalásairól a román politikusokkal. Újságíróink, burkolt formában ugyan, de szeméretetették, hogy – a jelek szerint – megfelekezett a kolozsvári színházban valamikor tett ígéretéről a Bolyai Egyetem újjászervezését illetően. Amit ő kitartóan cáfolt.

Richard Shifter, akiről a távohól sem annyira tájékozott, mint inkább

magabiztos Csutak István azt írta, hogy „látványosan menesztették”, utólag Clinton elnök nemzetbiztonsági tanácsa közép-kelet-európai igazgatóságának a vezetője volt. Legutóbb – 1998 májusában – új minőségében járt Bukarestben. Nagyköveti rangban Clinton elnök és Albright miniszterasszony tanácsosa a Délkelet-Európai Együtműködési Kezdeményezésben. Richard Shifter karrierjének Csutak-i lezárása kissé elsietettnek bizonyult. John Fox külügyminisztériumi tanácsos utólag szintén a közép-kelet-európai igazgatóságon kapott felelős beosztást. Ralph Johnson helyettes külügyminiszter – aki 1992 februárjában, kórházi kezelésem idején, megleghangú levélben kívánt gyógyulást – az év nyarán, gyógyulásom után az amerikai követség munkatársainak a kíséretében felkeresett az RMDSZ bukaresti székházában. Afelől akarta ismerni a véleményemet, hogy a Münchenből Prágába áthelyezendő Szabad Európa Rádiónál megszüntessék-e a román nyelvű adást, mint ahogy a magyarral tenni szándékoznak, vagy működtessék tovább. Határozottan amellelt voltam, gondolom, más megkérdezettekkel együtt, hogy – tekintettel a romániai demokrácia képlékenységére és az állami média szinte teljes monopóliumára – az adás sugárzásáról, még ha hallgatósága nem is olyan nagy, mint a '89-es változás előtt volt, nem szabad lemondani. Ralph Johnson ma az USA pozsonyi nagykövete. Gondolom, van fonnivalója elég...

⁴ Beszámolómm megjelenése után a *Romániai Magyar Szóban* (1991. november 7.), nem jutott el hozzám semmilyen – sem jó, sem kritikai – visszhang utammal kapcsolatban. Egy kivétellel. Borbély Imre közölte velem, s ha jól értettem, eszmetársai véleményét is közvetítette, miszerint dr. Hutchings álláspontját a területi autonómiával kapcsolatban, nem kellett volna interjúmban nyilvánosságra hozni. Az észrevétel meglepett. A radikális tábor fennen hangoztatta a nyilvánosság igényét. Azt, hogy – elmentében a kommunista beidegződéssel és az országban tapasztalható áldemokráciával – szövetségünknek a legteljesebb transzparenciára kell törekednie. Márpedig, magyaráztam én eljárásomat, dr. Robert Hutchings külön hangsúlyozta: az általa kifejtett vélemény az etnikai területi autonómia elfogadhatatlanságáról egyúttal üzenet kíván lenni mind az RMDSZ, mind a romániai magyarok számára. Tetszik-e vagy sem nekem vagy másnak – magyaráztam –, a politikai üzenetet komolyan kell vennünk. Tudnunk kell róla, hogy létezik, akkor is, ha nem értünk vele

egyed, úgy véljük, nemzeti közösségünk számára nem ígér igazi megoldást. Borbély Imre szemrehányásának igazi motivációját egy öt évvel később, 1996 áprilisában, az *Erdélyi Napló*ban megjelent interjúból következtettem ki. „*A beviszályok forrása a kolozsvári Nyilatkozatig az volt, hogy Domokos Géza és a köréje toborzott, zömmel kommunistákból álló (magukat mérsékelteknek mondó) csoportosulás akadályozta autonómiánk törvénybe foglalását. Ezáltal 1990-91-ben (a boszniai háborút megelőzően) elszalasztottuk a történelmi esélyt a nagy lépések megtételére, amelyekre ma már nincs lehetőség.*” Minden, többé-kevésbé gyakorlott olvasó csak egyféleképpen értheti ezt az alany-állítmány egyeztetést könnyedén kezelő, különös mondatot: a román parlament – mert ő hozza a törvényeket Romániában, nemde? – törvénybe óhajtott foglalni „autonómiánkat”, ám az RMDSZ akkori elnöke és a köréje gyűlt, többi kommunista ezt gáládul megakadályozta. Mikor, hol és főleg miért történt mindez, mi volt a kiváltó ok? Borbély Imre tudja, s ez legyen elég. Mint ahogy becses személyének a titka az is, hogy mi volt, és létezett-e egyáltalán az említett „történelmi esély”, és mit kell értenünk ama „nagy lépések” megtételén? Csupa kijelentett és nem bizonyított tény, a fejtől a farkáig komorló rejtély. Akkor, 1996 tavaszán azonban hozzásegített engem ahhoz, hogy jobban megértem, miért sérelmezte a gondolati homályt kedvelő, a célt és az eszközöket is ködbe vonó Borbély Imre az amerikai politikus közlésének nyilvánosságra hozatalát. Délibáb kergetésének közvéleményünk előtt elhangzó elmarasztalását, hamis és nem veszélytelen – a szóba hozott boszniai háború szörnyű tapasztalatának ismeretében most elmondható: nemzeti közösségünkre veszélyes! – önszuggessziójának visszautasítását látta benne. Hadd tegyem hozzá: teljesen indokoltan.

Az Amerikai Egyesült Államok forró hetei voltak ezek. Diplomáciája stratégiaváltásra készült. A törvényhozás és a kormányzat is rájött arra, hogy az addigi cél a Balkánon kialakult válsággal kapcsolatban: Jugoszlávia egyben tartása – tovább nem vállalható. A volt tagországok különválását, a szlovének, horvátok, muzulmán bosnyákok nemzeti függetlenségét nem lehet és nem szabad megakadályozni. Következett az 1992-93-as évek tragédiája. Az etnikai tisztogatás, az elvakult nagyszerb és nagyhorvát nacionalizmus, a bosnyák bosszúállás százezrek halálát okozta, milliókat kényszerített menekülésre. Csak évtizedek munkájával, nemzedékek áldozatával és számottevő nemzetközi segítséggel jóvátehető károkat okozott a

társágban. Mikor dr. Hutchings közölte velem üzenetét és egyben figyelemztetését, az USA saját és a NATO erőinek fegyveres közbelépését készítette elő. Nem kis kockázatokat kellett mérlegelnie.

A romániai magyar politizálás nem tekinthetett el a nagyobb összefüggésektől, ha nem akart a távlati gondolkozásra képtelen, a veszélyeztetett térség feszültségkeltő erejeként feltűnni. A helyzet bonyolultságát észlelte Tőkés László is. Az ő, ugyancsak az Amerikai Magyar Emberjogi Alapítvány szervezésében lebonyolított körútjára egy hónappal később került sor. Tárgyaló Lawrence Eagleburger ügyvezető külügyminiszterrel, Christopher Dodd és Joseph Liberman befolyásos szenátorokkal és a képviselőház több tagjával. Az MTI munkatársának kérdésére (RMSZ, 1991. november 12.), hogy milyen benyomásokkal utazik el Washingtonból, így vélekedett: „*az amerikai kormánynak nincs kidolgozott álláspontja a romániai magyarság autonómia-törekvéseinek kérdésében* [az állítás látszólag az én konstatación, illetve Robert Hutchings álláspontja cáfolatának tűnhetett, ám a püspök úr, a tudósító lejegyzésében, igen józanul, így folytatta:] *s a politikusokkal egyetértett abban, hogy nem volna hasznos e kérdést most felvetni*”. A bukaresti román sajtó uszító, gyűlöletet fröcskölő beállítással ellentétben, Tőkés László a bukaresti kormány által kért, legnagyobb kereskedelmi kedvezménnyel kapcsolatban, Romániára nézve a lehető legelőnyösebb álláspontra helyezkedett: „*természetesen mindenki, így a magyarság is támogatja – jegyzi le álláspontját a tudósító –, hiszen senkinek sem érdeke, hogy Romániát elszigeteljék, hogy az ország tartósan harmadik világbeli szintre süllyedjen vissza*”. Mint látható, ebben a kérdésben árnyalati eltérés sem volt kettőnk véleménye között. Sosem hittem, hogy ő úgy véli: én feltétel nélkül óhajtom elérni országunk számára a kedvezményt; mindig tudtam, hogy ezt a legkevésbé tájékozott és a velem szemben legelfogultabb hívei terjesztik, jobb ügyhöz méltó buzgalommal. Tőkés Lászlónak legfennebb csak azt vethetném a szemére, hogy elfelejtette Erasmus mondását: „Ne hagyj, hogy kihasználjanak.”

Visszatérve a Hutchings-üzenetre, hogy nem improvizációról és személyes meggyőződésről volt szó, abból is látni, hogy évek múltán, 1998 márciusában, bukaresti sajtótájékoztatóján csaknem szóról szóra megismételte Strobe Talbott államtitkárhelyettes, a globális amerikai diplomácia s ezen belül, az idén tavasszal, a koszovói válság nyomán bejelentett, új Dél-Kelet-Európa koncepció stratégiája.

⁵ Akkor, az interjú megjelenése idején nem, de később, még visszavonulásom után is, többen tettek nekem szemrehányást: miért nem rukkoltam ki az RMDSZ-nek gyűjtött amerikai pénzek dolgával? Netán Szócs Gézárt akartam menteni? Magyarázom hát meg. Szóltam már arról, hogy New York-ba való indulásom előtt négy nappal zajlott le Aradon a Küldöttek Országos Tanácsának (KOT) soros ülése. Közvetlenül azt megelőzően, a november negyedikéről ötödikére forduló éjszakán, elnökségi gyűlést tartottunk. Mint arról beszámoltam, a Stolojan-kormány megalakítását megelőző döntéseket tekintettük át, sorra vettük a kormányzati részvétel RMDSZ-feltételeit és, természetesen, beszélünk a másnapi KOT-gyűlés napirendjéről.

Nem akartam megzavarni a csendesen folydogáló gyűlést, ám egy adott pillanatban szükségét láttam, hogy témát, netán hangot is váltjunk. Aznap reggel az elnökségnek címzett levelet adtak át nekem a bukaresti titkárságon, azzal a szigorú meghagyással: Aradra utazásom előtt jusson el hozzám. Pécsi Ferenc képviselőtársam írta. Az RMDSZ Szatmár megyei elnöke két problémát vetett fel. Sürgette a nemzetközi rendezvényekre szóló meghívók méltányos elosztását, általában az RMDSZ külkapcsolatainak a koncepciózusabb kiépítését, és külföldet járó reprezentánsaink beszámolási kötelezettségének a tiszteletben tartását. *„Az országos elnökség egyes tagjai – írta levelében – felelőtlen módon képviselik az RMDSZ-t különböző nemzetközi rendezvényeken. (Például Borbély Imre megbotránczóató előadást tartott a német Klaus Seidel Alapítvány által rendezett szimpóziumon)...Szócs Géza továbbra is magánturistairodának tekinti a szövetséget. Nemzetközi rendezvényekre a saját köréből küld embereket, azon a címen, hogy személyre szóló meghívókat kaptak (mintha nem tudná mindenki, hogy a személyes meghívót ki lehet eszközölni). Semmilyen információnk nincs ezekről a külföldi szereplésekről, még arról sem, hogy Szócs Géza mint az RMDSZ képviselője az Európa Tanácsban, hányszor szólt hozzá s mit mondott.”*

Másodszor Pécsi Ferenc a külföldről érkező adományok nyilvántartását, elosztását, valamint elszámolásukat tette szóvá. Kérte, különben ismételtén, hogy az országos elnökség teremtsen rendet e tekintetben. Amerikai utam előtt személyesen is érdekelt voltam abban, hogy a nagy összegű dolláradományról szóló mendemondát tisztázzuk. Amikor alkalmasnak találtam, ismertettem a Pécsi-beadványt, és megkértem Szócs Géza országos alelnököt, nyilatkozzon arról, vett-e át ötvenezer dollárt

kitevő adományt az Egyesült Államokban, s ha igen, ki rendelkezik fölötte. A válasz gyors és félreérthetetlen volt: valóban átvette a megnevezett összeget, de azt nem az RMDSZ-nek gyűjtötték, hanem az általa vezetett *Erdélyi Híradó könyv- és lapkiadó vállalatnak*. Megkértem: nyilatkozatát ismételje meg, hogy pontos szöveggel kerüljön be a gyorsírási jegyzőkönyvbe. Amit ő készséggel meg is tett. Utólag megbántam, hogy akkor csak annyit mondtam: eszerint az amerikai dolláradomány nem az RMDSZ ügye, akár le is vehetjük napirendről. Holott a helyzet nem volt eléggé világos. Jómagam először hallottam egy ilyen könyv- és lapkiadóról. (Arról tudtam, fülem hallatára hangzott el, valamikor tavasszal, hogy Szócs Géza *Erdélyi Híradó* címen Kolozsváron csakhamar országos napilapot indít.) Megkérdezhettük volna, én vagy más, például azt, ki kezeli a pénzt, vagy: jó, hogy mint halljuk, Szócs Géza vezeti az Amerikából támogatott céget, de ki a tulajdonosa? Késő bánat, nem jutott eszembe/eszünkbe tisztázni mindezt és talán egyebet sem, amiről pedig az RMDSZ vezetőségének illetett volna tudnia. Ha ebben a kérdésben a sarkunkra állunk – elsősorban én, a szövetség elnöke –, talán sikerült volna elkerülni a későbbi tisztázatlan ügyeket, több száz millió forintba rúgó magyarországi adományok dolgát, ami, ha nem tévedek, 1993 óta mindmáig témája sajtónak, csepürádióknak, RMDSZ-közületeknek.

Hozzáteszem: Szócs Géza aradi kijelentése nem nyugtatott meg teljesen. Megérdeklődtem a dollárok dolgát Hámos Lászlónál, a Magyar Emberjogi Alapítvány elnökénél, aki, mint beszéltek, a pénzt, nyugta ellenében, átadta Szócsnek. Megerősítette Géza állítását: az adomány az Erdélyi Híradó vállalatot illette meg. A beszélgetésre, emlékszem, útközben, New York és Washington között, a kocsiban került sor. S ezzel csakugyan lezártam tekintetem a vitát. Ha Szócs Géza, mondjuk, haza is beszélt, magát mentette, Hámos László szavaiban, úgy éreztem, nincs miért kételkednem. Amit hazatérésem után közöltem az elnökséggel és Pécsi Ferencsel is.

A Béres Katalinnak adott interjúban emlegetett segíellyekkel kapcsolatban, ide kívánczok két adalék. A Marosvásárhelyről Sepsiszentgyörgyre átköltözött Király Károly itt létrehozta a Székely Faluért Alapítványt. Célja éppen a székelyföldi kisgazdák támogatása traktorokkal és más mezőgazdasági gépekkel. Kezdeményezését siker koronázta. Nyugati magyar szervezetek és magánszemélyek érdeklődéssel fogadták Király

felhívását, a hazai írott sajtó és média többször beszámolt az SZFA munkájáról. A másik, általam ismert segélyakció a Washingtonban élő Györffy Ilona nevéhez fűződik. Szakirodalmat, elsősorban orvosi könyveket gyűjtött és diákkönyvtárat alapított Marosvásárhelyen. A küldemény szállítása, majd vámolása itthon, de Magyarországon is rengeteg vesződséggel, bosszúsággal járt. Az utóbbi időben nem hallottam az Ilonka által életre hívott és egy időben oly aktív, az erdélyi kultúrát segítő, írókat és művészeket pártoló egyesületről. Tartok tőle, hogy munkakedvét a hálátlanság, lendületét a bürokratikus akadályok és az emberihanyagság szülte visszasságok törték meg.

* * *

Mintegy a jegyzetapparátus zárszavaként, röviden az én különbejáratú magyar Amerikámról. Mert van ilyen is. Azóta van, hogy Sütő András, Kányádi Sándor és Farkas Árpád társaságában, 1973 tavaszán először léptem Észak-Amerika földjére. Mint már előbb szóba hoztam, a Kriterion-könyveket is forgalmazó Püski Sándor és felesége, Zoltán Ilona, Ilus néni meghívottjai voltunk. Borbándi Gyula adatgazdag, kitűnő elemzéseket tartalmazó monográfiájában a magyar emigrációról megjegyzi hogy a Püski házaspár, miután egykori, legendás könyvkiadójuk, a *Magyar Élet* miatt elüldözték őket hazájukból, már a nyolcvanas évek közepén rendszeresen hívott meg hazai írókat, tudósokat és művészeket, köztük az ellenzéki értelmiség mindkét irányzatához tartozókat. Nemcsak előadásokat rendeztek számukra New York-i könyvesboltjukban, hanem amerikai előadó körutakat is szerveztek nekik.

El lehet mondani ugyanezt a mi erdélyi csoportunkról is, hozzáadva még a kanadai turnét és azt a nem elhanyagolható tény, hogy utunkra a fent említett időpontnál jó tíz évvel korábban került sor. Akadt is irigyünk elég. Volt olyan írotársunk, aki azt állította, hogy mi, akkori „amerikások”, a szekunak dolgozunk, másképpen hogy engedélyezték volna nekünk az utazást. A rejtély kulcsa Hajdu Győző volt, Püski Sándor meghívójának vétele után párkapcsolatainak, ilyen ügyekben szerzett jártasságának köszönhetően, ő udvarolta ki a szükséges jóváhagyásokat.

Igen, volt életemben egy kontinens, egy hatalmas alkotói potenciállal

rendelkező színes és szilaj világ. Amely nem csupán emlékeimben élt évtizedeken át, hanem tudatomnak abban a féltve őrzött rekeszében is, ahol a vendégszeretetről, a polgári jó modorról és nem utolsósorban, az őszinte és tartós barátságról szóló élményeimet őriztem. Talizmánként viseltem, bizonyítékát láttam benne annak, hogy az általam ismert, zárt, szigorúan ellenőrzött magyar életen kívül létezik egy másik is. Igaz, viszályok tépik, nagy értékei és erényei mellett se szeri, se száma előítélet, téveszmét, testvérgyűlöletet is hordoz magában. Ám a hontalansági érzés, a hol csődös, hol sikeres nekibuzdulás, az új haza, az addig ismeretlen életmód kegyetlen követelményrendszerének, kényszer-présének iszonyatos nyomása alatt is – él. Arca van, céljai vannak. Meg kell őt becsülni. Jövőképünk kimunkálásánál – essen azon a hangsúly akár a demokrata, akár a nemzeti jelzőre vagy éppenséggel a két értéket egybeötöző szándékra – számolni kell vele mindenütt, ahol magyarok élnek.

Emlékszem, mekkora örömet jelentett számomra, esztendőkön át, egyegy New York-ból, Clevelandból, Chicagóból, Torontóból vagy máshonnan postázott képeslap. Többnyire karácsony, újév, alkalmi rendezvény gyűjtötte egybe ismerőseimet, barátaimat. Volt közöttük egyetemi tanár, építész, mérnök, vegyész, jogász, papember. Nagy Károly, Böjtös László, Csicsery-Rónay István, Nyeste Zoltán, Löte Lajos, Zoltán Sándor, Sass Márton, Cseh Tibor, Bay Zoltán, dr. Vajna Benő, Hőgye Mihály, Száz Zoltán, Fekete Pál aláírása állt leggyakrabban a lapon. Megannyi beces név, kedves arc, egyetértő eszmecserék, olykor szenvedélyesre fordult viták emléke.

És milyen kivételes alkalmak, szerencsés véletlenek! Első irodalmi esténk (Fairfield, Calvin Hall, 1973. április 27.) gazdája az ottani református lelkész, Havadtói Sándor, egykori mikós iskolatársam volt. De nem csak ezen a napon gondolhattam a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollegiumra. New York-ból Clevelandbe menet (hat óra autótú) megálltunk a pennsylvaniai Ligonier-ben. Az Amerikai Magyar Református Szövetség aznap tartotta évi közgyűlését az általa 1921-ben alapított Bethlen Otthonban. Első nyereségünk az volt, hogy együtt láthattunk három református főpapot, dr. Beky Zoltán, Berecz Árpád és Bütösi János főtiszteletű püspök urakat. Elbeszélgethettünk velük. Rám pedig várt még egy kivételes élmény. Irodalmi estünkön felfigyeltem az első sorban egy keménykötésű, enyhén őszülő férfira. Feszülten ült még a pusztakamarási

naplóból vett András-napi részlet felolvasása közben is – a szöveget rendkívüli módon élvező, olykor felszabadult hahotával nyugtázó papi közönségtől eltérően –, zsebkendőjével mindegyre a szemét törülgette, s szeretettel nézte a vidám-szomorú szöveget olvasó Sütő Andrást. Ez történt a Kányádi- és Farkas-versek elhangzásakor is. Kíváncsi voltam, kicsoda. S amikor a végén hozzáléptem, bemutatkoztam és meghallottam a nevét: *Babos Sándor*, az volt az érzésem, egy másik Sándorral, ama Kőrösi Csornával állok szemben. Kisdíák koromban nálunk, a Mikóban, a két Ázsia-járó neve egybeforrott. Iskolánkban, akárcsak a többi erdélyi református kollégiumban, határtalan tisztelettel néztünk fel Babos Sándorra. Nem nagyon tudtuk, hol fekszik Mandzsúria, és miben áll Babos tiszteletes úr küldetése, de csodáltuk rendületlen hitét és bátorságát, amivel leküzdötte a messzi idegenség megannyi baját és veszedelmét. Már bukaresti újságíróként ismertem meg néhány életrajzi adatát. Azt, hogy kolozsvári iparos szülők gyermeke, 1921-25 között a kolozsvári Református Teológia hallgatója, majd két esztendeig a bázeli missziós iskolában tanul. Hazatérése után egy ideig az ókirálysági magyar szórványban szolgált, Brăilában, később Galacon volt lelkész. Itt megjegyzem, hogy a bukaresti pályaudvaron Tökés esperes úr látja el jó tanáccsal és teszi fel a brăilai vonatra. 1933. augusztus 24-én, az első erdélyi református külmisszió konferencia Babos Sándort küldte ki mandzsúriai missziós szolgálatra. Szolgálatának támogatásába számos erdélyi református szervezet, iskola is bekapcsolódott. Gyűjtéssel és áldozatos hittérítői munkájáért mondott imával. Fő támasza a nehéz években felesége, a szintén lelkész Lőrincz Mária volt.

Tavalyelőtt, 1996 márciusában, a kolozsvári Református Teológiai Fakultás tanári karának gyászjelentéséből értesültem, hogy 93 éves korában, 70 évi lekipásztori szolgálat után, az ontariói North Mountain Aveben (USA), elhunyt Babos Sándor nyugalmazott lekipásztor, a kolozsvári Református Teológiai Fakultás díszdoktora.

Babos Sándor arca sokáig meg-megjelent előttem. Hazatérésem után elolvastam a lignonéri találkozásunk emlékére tőle kapott, *Pagodák árnyékában* című, levelei alapján összeállított, 1944-ben, Budapesten megjelent könyvet. Az egyik oldalhoz többször visszatértem. Arról szólt, hogyan kereste fel egy Yang nevű kínai evangélista, mondván: Tiszteletes úr, eljöttem, hogy felköszöntsem a szent karácsonyi ünnep alkalmával, mert

tudom, hogy messze van a hazájától, rokonaitól és barátaitól, és én úgy sajnálom, hogy ilyenkor egyedül van. És régi kézi orgonáján kínai dalokkal próbálta felvidítani őt.

„Aznap este sokáig nem tudtam elaludni – meséli Babos Sándor –, Yang úr járt az eszemben és az ő sajátos, együgyű köszöntése, mely mégis olyan kibeszélhetetlenül szép volt és olyan jól fogott. S amint így örvendeztem karácsony estéjén, a liaoyangi misszióházban, egyszer csak lent, az ablak alatt felhangzott a drága karácsonyi ének kínaiul: An gyin jiek, seng däng jiek!

A »Csendes éj, szentséges éj«. Diákjaim jöttek el a középiskolából kántálni. Egyszerre úgy megsimogatott minden. A misszióház falai megtágtak és Erdélyt is bezárták magukba a havas falvaival és utcán járó kántáló gyermekeivel együtt. Soha életemben nem láttam még Erdélyt és benne a karácsonyt oly szépek.”

Hát így, valahogy ilyen lélekkel hallgathatta a hetvenedik életévét éppen akkor betöltő Babos Sándor Pennsylvaniában a hazulról, Transsylvaniából jött írók, számára még hetykén is szomorún, elgondolkoztatón hangzó írásait.

Volt még ezen a tizenkét egyesült államokbeli és kanadai várost érintő körúton más, bennünket meglepő stáció és bennem tartósan megmaradt felfedezés is. Az például, hogy Miami (Florida) tanácsa, figyelembe véve kulturális küldetésünket, házigazdánk, Nagypál János, Udvarhelyszékről ide származott lelkész ajánlására, kitüntetett a város díszpolgára címmel. A velejáró, arannyal bevont kulcsot, társaim megbízásából, azóta is én őrzöm. Vagy az, hogy mialatt a törvényhozásban tett látogatásunkkor, az „amerikai Feszty-körképet”, a Capitolium kupolacsarnokának festményeit nézegetve, szűkebb pátriánkkal kapcsolatos művekre hívták fel a figyelmünket. Az egyik az első, ősvadonban létrehozott településről, Jamestown-ról, honalapító fehérek és bennszülöttek békés együttéléséről regél. A kép központi figurája, a legendás híró John Smith előbb, angol zsoldosként, Erdélyben is megfordult. Benyomásait később nyomtatásban is megjelent naplójában rögzítette. A kalandos életű kapitány sohasem válhatott volna „az Újvilág első konstruktív államférfiává”, ahogy ma a történelem emlegeti, Báthory Zsigmond kutyabőre nélkül. Nem csatlakozhatott volna ugyanis az angol királyi ház által támogatott „Gentlemen Adventurers” expedícióhoz, lévén, hogy nem volt nemesi származású. Smith kapitány – leszármazottjai között volt Sir Baden

Powell, a cserkészmozgalom megalapítója is – nevét megjegyeztem. Így történt, hogy naplója 1980-ban, C. Cutean Éva gondozásában, először magyarul, megjelent a Kriterion Téka sorozatában, 12800 példányban. Ám van abban a pantheonban, amelynek romantikus tablói az amerikai iskolások éppen olyan áhítattal szemlélik, mint a mi Pusztaszeren megforduló gyerekeink a „Magyarok bejövetele”-t, egy másik, bennünket, erdélyieket különösen érdeklő festmény is. Témája az amerikai polgárháborúban az északiak első nagy győzelmét jelentő springfieldi csata. A rohamozó lovascsapatot Zágonyi Károly, egykori negyvennyolcas honvédfőhadnagy, akkor már őrnagy vezényli. Elképzелhető, mekkorát néztem, amikor a csataképet megpillantottam. Ma már tudom, hogy a „springfieldi hős”, ahogy a kor amerikai sajtója Zágonyit nevezte, Szatmárnémetiben született. Ám családneve, mely valamikor bizonyára predikátum, vagyis nemesi előnév lehetett, alighanem falumbeli lófő székelyre utal.

Végezetül, s a bejárt földrésztől egy kicsit búcsúképpen is, említést kell még tennem Szent-Iványi Sándorról. Amolyan szellemi, morális patrónusomat tiszteltem benne. Főként a hetvenes évek eleji utam idején, az ő feddhetetlensége, vitathatatlan erkölcsi tekintélye szavatolta emberi és erdélyi, romániai magyar értelmiségi mivoltomból következő tisztességemet. Ő volt a névjegy, mely zártnak látszó ajtókat nyitott meg előttem, habozó kezeket ösztökélt arra, hogy felém nyúljanak. A New York-i magyar emigráció kiemelkedő egyénisége volt. Barátság fűzte Kacsó Sándorhoz, egykori diáktársához, tudtommal az ő biztatására, elsőként látogatott haza, talán 1970-ben, amikor én is megismerhettem. Olyan időben tehát, amikor – nem sokkal később – az Amerikában turnézó Jancsó Adrienne-t „vörös balladamondó”-nak titulálták azok, akiket majd Fáy István – Borbándi Gyula könyve szerint – a „fundamentalista emigránsok” gyűjtőnévvel jelöl. Szent-Iványi Sándor meggyőződéssel vallotta, hogy az emigráció nem őrizheti meg nemzeti önazonosságát, ha ideológiai okokból megszakítja kapcsolatait az otthon, Magyarországon és a vele szomszédos országokban élő magyarsággal. 1973-ban már súlyos beteg volt, nem találkozhattam vele. Utolsó közéleti ténykedésésként azon fáradozott, hogy New Jersey-ben, ahol lakott, Kriterion-klubot hozzon létre az erdélyi magyar könyvek rendszeres és folyamatos terjesztése-olvasása céljából. Ennek a humanista, reálistan gondolkozó, egész életé-

ben egyház-, intézmény- és közösségépítéssel elfoglalt embernek köszönhetem, hogy barátjává fogadott a Láczy házaspár, a hazájából 1956-ban távozott Ervin és Ilona – Lonci, ahogy őt az USA-ban, Budapesten s nálunk, Erdélyben emberek százai becézték. A felvidéki származású Ervin jogot végzett, '56-ig ügyvédi praxist folytatott Pesten. Amikor én megismertem, a bankszakmában dolgozott. Negyven éven át pereskedett a svéd állammal Svájcban meghalt feltaláló bátyjának tete- mes örökségéért. Sikertelenül. Mikor tehetette, magyar őstörténettel foglalkozott. A sumír kérdésről írt és tartott előadásokat. Lonci akkoriban a New York város főkönyvtárában volt alkalmazásban, emlékszem, milyen büszkén mutatta a falon Munkácsi Mihály *Miltonját*. Utolsó időben a Magyar Ház könyvtárát rendezte, s azon volt, hogy a felbecsülhetetlen értékű irattár, megőrzés végett, mielőbb az Országos Széchényi Könyvtárba kerüljön. Ők voltak házigazdáim és egyben 1991. őszi fellépésem legkitartóbb szervezői. Loncika 1996 januárjában halt meg, nem sokkal előbb, már betegen, eltemette Ervint. 1994 nyarán, sokadszorra, Erdélybe látogatott, egy hétig vendégünk volt Papokon. Esős volt abban az évben a nyár, de az egyik, felhőtlen napon felvittem a Papolcot Zágontól elválasztó dombra, a Láhóra. Gyermekkoromban csereerdő borította, kollektíva idején, 1956-ban kivágták a fákat és községi legelővé változtatták. Az utóbbi években újra erőre kapott rajta a növényzet, fiatal nyír- és égerfák, sűrű boróka, mogyoró- és szederbokrok fődik. Sehol olyan hangos, önfeledt pacirtszót nem hallani, mint a tetején. Álltunk Loncikával a napfényben, a felhőktől szabadult ég ragyogásában, néztük az alattunk elnyúló, a Kárpát-kanyar völgyeibe simuló két falut, Alsó-Háromszék messze ellátszó síkságát. A közeli Nagyborosnyó, Csomakőrös és Kovászna meg az augusztusi bő esőtől ragyogóan tiszta levegőben ide lát- szó Sepsiszentgyörgy templomtornyait.

Késve jutott el hozzám: Láczy Lonci halála előtt azt kérte, hogy hamvait szórják szét valahol Erdélyben. Nem tudom, teljesült-e a kívánsága. Örök álma megbékélt lenne itt, a nagy hegyek és sűrű erdők világa előtt, a transzilván mezők és völgyek búcsúintéseként álló dombon.

SZÉLVERÉSBEN

Annak idején, a nyolcvanas évek első felében, de – a könyvkiadással kapcsolatos visszaemlékezések szerint – utána is, egészen az utóbbi időig, sokan szóltak vagy, konkrét ismeretek híján, futólag tettek említést az 1983 tavaszán a Kriterionnál megejtett, hosszú hetekre elnyúlt kivizsgálásról. Hozzávetőleges számításom szerint a százat is meghaladta a pártbrigád kutakodásába bevontak száma. Volt közöttük – ők játszották a főszerepet – központi bizottsági aktivista, továbbá lapszerkesztő, hivatásos cenzor és szép számban besúgó vagy a párt bizalmát élvező szakértő, más szóval történészkedő, nyelvészkedő, irodalmárkodó, vagyis mindenütt ott levő, sok mindenhez hozzászóló, de tulajdonképpen semmihez sem értő figura. Néhányan magyarul tudó románok voltak, ám a többséget az effajta szolgáltatásban már előbb kitűnt fajtánkbeliek alkották. Az igazsághoz tartozik: voltak a soraikban olyanok is, akik nem lelkesedtek a megbízatásért, s ha kockázat nélkül teheték, igyekeztek tárgyilagosan megítélni a Kriterion-kiadványokat. Arra törekedtek, hogy ne szítsák a hatalom nacionalista elfogultságának és előítéleteinek amúgy is magasan lobogó lángját. Mások húzták-halasztották, amennyire lehetett, a nekik kiosztott könyvek lektúráját, és ezzel, természetesen, a tőlük megrendelt referátum elkészítését is. A többség – a jó pont szerzésre ráálló magyar pártaktivisták és a feljelentéssel egyenértékű *noták*, va-

gyis leleplező lektori jelentések írásában eddig is jeleskedő literátusok – azonban gátlástalanul szállította az érveket a központi bizottság propagandaosztályára, a kiadót már startból elítélő vélemények alátámasztására.

Nem állíthatom, hogy minket, a Kriterionnál, meglepett, váratlanul ért a kivizsgálás, ami valójában céltudatos hajsza volt. Túl gyakoriak voltak az arra utaló jelek, hogy a kiadó a párt KB, a szolgálatában álló Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács, s nem utolsósorban, az Államvédelmi Bizottság, vagyis a teljhatalmú szekuritáté egyre növekvő gyanakvással tekint intézményünkre. Időnként rémhírek röppentek fel Bukarestben: megszüntetik a Kriteriont, összevonják más kiadóval vagy teljes átszervezés, vezetőségének leváltása, profiljának gyökeres átalakítása előtt áll. A könyvközpontnál, ahol a közvetlen irányítás és ellenőrzés folyt, nem kerülhetett sor olyan eligazításra, időszaki elemzésre, igazgatói összejevetelre vagy pénzügyi kontrollra, amelyen így vagy úgy, olykor szelídebben, másszor a kulturális intézményeknél ritkábban tapasztalható élességgel ránk ne olvasták volna, hogy rossz úton járunk. Nem felelünk meg az ideológiai, tudományos, esztétikai követelményeknek – mikor hogy. Mulasztásaink vannak, ami a pártfegyelmet illeti.

Tisztában voltunk vele: proszkribált voltunknak előbb-utóbb következményei lesznek, s talán a retorziókat sem kerülhetjük el. Mégis, az erődemonstráció, a brigád nagy létszáma, az, hogy az ellenőrzés irányítója maga a párt vezetőségének propagandaitkára – a rá öt évre, félig-meddig kegyvesztetten, gyanús hirtelenséggel és feltűnően tisztázatlan körülmények között elhunyt Petre Enache –, a főinkvizitor pedig, a kivizsgálás érdemi szervezője, a román írói, művészi körökben is közutálatnak örvendő Mihai Dulea, a művelődési tanács első alelnöke, aggodalommal töltött el. Vigyázat, gondoltuk, nem udvariassági lá-

toztatás, de még csak nem is rutinellenőrzés lesz a Duleáéké. Jól fel kell készülnünk, kőkemény érvek, megcáfolhatatlan adatok birtokában kell visszavernünk a különben jól ismert vádakat. Elsősorban azt, hogy kiadói programunk múltba fordult. Könyveink túlnyomó részét avított, a hagyományos magyar nacionalizmusnak alájátszó történeti munkák teszik ki. S még arra is vigyázunk, állították a ránk árgus szemmel figyelők, hogy az első látásra semleges szakmunkáknak látszó kiadványok, a nyelvészet, a néprajz, a folklór területéről származó könyvek is bizonyítékok lehessenek az erdélyi magyar szupremáció, a románokénál messzebbre visszanyúló ősiség, a hírhedt magyar kultúrfölény mellett. Mondták ezt akkor, amikor a kéziratok nyomtatási engedélyének a megadásakor, de még a kész könyv terjesztésének az engedélyezésekor is fulladtunk meg a cenzúra paranoiás szorításában. Különösen kulturális örökségünk, a hagyományörző művek esetében. Arról nem is szólva, hogy az évi tervek jóváhagyásakor a kontrollmechanizmus mind a négy szintjén – könyvközpont, művelődési tanács, párttörténeti intézet és központi bizottság – a cerberusok elsősorban programunknak ezeknek a fejezeteire vetették magukat. Nyirbálták, kaszabolták, ahogy csak tudták.

Néhány hétre a kiadó statisztikai hivatallá változott: V. András János, Szilágyi N. Sándor, a két Judit, Kacsó és Szemlér, s a többi, matematikához konyító szerkesztő – vonatkozik ez más kisebbségi szerkesztőségek tagjaira is – munkaidejükben, de nem egyszer otthon is, számoltak. Azt kalkulálták, hogyan aránylik a megjelent vagy nyomdában levő történeti, nyelvtudományi, népművészeti kiadványok száma a „mai témájú” szépirodalmi, társadalomtudományi vagy egyéb kiadványok (szótárak, lexikonok, más kézikönyvek) számához. Az évekre lebontott és összesített statisztikákból tagadhatatlanul kitűnt: a Kriterion Kiadó műfajok, könyvtípusok, sorozatok, örökség-

megőrző és a „szocialista jelenhez kötődő” kiadványait tekintve, kiegyensúlyozott program alapján dolgozik. Mármost a diktatúra szempontjából! Mert a mi meggyőződésünk szerint, a romániai magyarok, németek, ukránok, szerbek, zsidók, lipován-oroszok, tatárok és törökök nemzeti múltjához és kulturális hagyományaihoz kötődő, tehát az önazonosság megőrzését elősegítő kiadványok, az őket évről évre egyre leplezetlenebb gyűlölettel irtó párt- és államapparátus ébersége eredményeként, csak töredékét képezik annak, amit szerzőink adhattak volna és amit a könyvpiac igényelt.

Duleák az egyik irodát amolyan vallatóteremmé változtatták. Ide hívták be egyenként a szerkesztőket, és az általuk gondozott könyvekről faggatták őket olykor két, három órán keresztül. Hol azt akarták megtudni, hogy ez meg ez az állítás, tudományos érv vagy szerzői következtetés miért maradt a kéziratban, hol arra voltak kíváncsiak – elsősorban a regények, verseskötetek, esszégyűjtemények esetében –, hogy a prózaíró vagy poéta miért nem szól „a kor emberéről”, miért kerüli meg a „vívmányokat”, a párt ihlette „szocialista testvériség” témáját. Mindkét variánsban a szerkesztőt felelősségre vonták: miért nem dolgozott gondosabban a kézíraton, vagyis miért nem látta el pártosabban a feladatát, más szóval, miért nem bizonyult a rábízott munka szigorúbb cenzorának. Vagy, a második vád felhozásakor, miért nem hatott oda, miért nem inszisztált, hogy a szerző egészítse ki kéziratát, nyújtson teljesebb képet a korról, amelyben élünk és az emberről, a munkásról, parasztról vagy haladó értelmiségiről, akit hőséül választott. Más szóval, számonkérték: a könyvszerkesztő miért nem töltötte be azt az eligazítói, találóbb szóval komisszári szerepét, amellyel felruházta őt a kommunista párt, amikor megadta neki a lehetőséget, hogy egy fontos ideológiai intézmény alkalmazottja legyen, tulajdonképpen megtisztelő pártaktivista munkát vállaljon. Jól

ismertük az észjárást és azt a cselekvő filozófiát, ami nyakunkra hozta ellenőreinket, legitimálta szemükben az inkvizitori megbízatást.

Tudtunk sok mindent. Volt hallgatólagosan kidolgozott stratégiánk, az eddigi küzdelmekben jól bevált, íratlan viselkedési kódexünk. Állítom – s nem a megszépítő távolság, a veszély elmúltával rendszerint jelentkező heroizálási szándék mondatja velem – nem féltünk. Ám menten hozzáteszem: nem féltünk, ahogy félhettünk volna, ha ismerjük a história háttérét és a történet főszereplőit.

Magam is csak nemrég, véletlenül szereztem róluk tudomást. Egyik román íróbarátomnak hála; feljegyzései, lapkivágásai között rendezgetve, Adrian Păunescu azóta megszűnt, *Totuși iubirea* című lapjának 1991. novemberi számában – nr. 62 (45) – megakadt a szeme egy cikkben (címe – magyarítva – *Domokos Géza múltjából*) és tudva, hogy memoárírássra adtam a fejem, postázta nekem. Az írás, a felcím szerint, *Egy letűnt nagyság tollából*, Constantin Miteától való. Mitea az országos pártlapnál, a *Scânteian*ál volt előbb szerkesztő, majd főszerkesztő-helyettes. Onnan került a központi bizottság apparátusába, a sajtóosztályra. És abba a szűk körű kollektívába, amelyik Ceaușescu folyam-beszámolóit és alkalmi beszédeit írta. Arra az időre, amikor történetünk zajlik, Constantin Mitea a nagy hatalmú sajtóosztály – ott dőlt el, milyen lapok működhetnek, kik szerkesztik, mekkora a fizetésük, milyen a politikai megítélésük, mennyi papírt utalnak ki a számukra – főnöke és Nicolae Ceaușescunak mindkét minőségében – pártfőtitkár és köztársasági elnök – fő tanácsosa. Nagymenő volt, pozíciója rendkívül szilárd. Ugyanis ekkor már életbe lépett a hírhedt *rotirea cadrelor* elve, a vezető párt- és állami funkcionáriusok gyakori cserélgetésének a módszere. Ő rendíthetetlenül megmaradt kivételes bizalmat megkövetelő posztján.

Hogyan emlékezik 1983 tavaszára a legmagasabb szintű nőmenklatúrának ez a pótolhatatlan bennfentese, a Ceaușescu-diktatúra sajtójának korlátlan hatalmú mogulja? Mi hozta most mozgásba agyának rozsdásodó kerekeit? Két, a szövegéből könnyen kivehető cél. Az, hogy Păunescu közismerten magyarellenes lapjában eszébe juttassa a letűnt rendszer után áhító olvasóknak, hogy bizalmatlanságuk Magyarország és a romániai magyarok iránt indokolt volt. Régóta indokolt. Ebben a Ceaușescu házaspár – még ha a nej időnként el is vetette a sulykot – lényegében nem tévedett. A jegyzet megírásának második motivációja, mint a cím is mutatja, én vagyok. A logika ugyanaz: Domokos Géza nem csak „Domokos úrként”, mostani RMDSZ-vezetőként, parlamenti képviselőként nacionalista, irredenta, Románia esküdt ellensége, hanem „Domokos elvtársként” is az volt. S erről ők, ott fent, tudtak.

Lássuk a visszaemlékezést. Bevezetőként a diktátor házaspár rossz magyar élményeit említi föl. Az első, 1970-es, majd az 1987-es amerikai látogatásuk alkalmával ellenük szervezett, megalázó tüntetéseket. Hogy azokat New York-i magyar szervezetek a falurombolás ellen, az erdélyi magyarság védelmében rendezték? Erről nem esik szó. A Waldorf Astoria Hotelbe vezető utcákat magyar tüntetők állták el, a romániai diktatúrát elítélő, angol nyelvű transzparenszek mellett magyar jelszavak is emelkedtek a magasba. Nyilvánvaló tehát: Romániát és a románokat gyalázták, Erdélyt követelték. Azok a nehéz percek – Pacepa tábornok szerint, amikor Ceaușescut a kísérete nagy nehezen feljuttatta a szálloda egyik mellékbejáratán az államfői lakosztályba, s ő kifehéredve a fürdőszobába rohant és hányt az átélt izgalomtól – évek múltán is eszébe jutottak a házaspárnak, valahányszor magyarokról hallott. „*Újabban* – meséli a New York-i kalandot szintén átélt, volt elnöki és főttkári tanácsos – *Elena Ceaușescu tudomására jutott, hogy a Kriterion Könyvki-*

adónál – igazgatója nem más volt, mint a mai udemerista vezér, Domokos Géza – a dolgok nem úgy mennek, ahogy kellene. Az intézmény tevékenységében egyre gyakoribb a magyar irredentizmus felelevenítését és támogatását célzó próbálkozás. Olyan szeparatista szándékok felkarolása, amelyek veszélyt jelentenek a nemzeti egységre és az ország területi épségére. Elena Ceaușescu elrendelte, hogy egy történet-szekből, a Művelődési Tanács szakembereiből és pártaktivistákból álló kollektíva vizsgálja ki és ellenőrizze a Kriterion Kiadó tevékenységével kapcsolatos jelentéseket. Nekilátva a feladatnak – folytatja beszámolóját Mitea –, a megbízott kollektíva több hónapig tartó, alapos vizsgálat után – mialatt megismerkedett a kiadó minden, az utóbbi időben megjelent kiadványával – arra a következtetésre jutott, hogy az Elena Ceaușescunak küldött jelentések a Kriterion Kiadóval kapcsolatosan, nem voltak légből kapottak, néhány rosszindulatú »nacionalista és sovén« kitalációi. Az ellenőrzés bebizonyította a Kriterion tematikai terveiből kivont adatokkal, megjelent vagy megjelenés előtt álló könyvekből kiolvasott elvekkel meg állításokkal, hogy a kiadó, többé-kevésbé burkolt formában, a magyarok »történelmi jogát« hirdeti Erdély földjére, a szeparatizmus és nemzeti elkülönülés tendenciáit támogatja, mi több, egyik-másik kiadvány még azt is megengedi magának, hogy a trianoni békeszerződés érvényességét kétségbe vonja. Elszakadási szándék, nemzetellenes és románellenes álláspont, ez volt lényegében a kivizsgálások végkövetkeztetése annak az intézménynek a munkájáról, amelyet Domokos Géza, a mai lánglelkű politikus és parlamenti tag patronált. Kommunistaellenes ellenállásról van itt szó vagy románellenes ellenállásról? – kérdi 1991 őszén Ceaușescu egykori főtanácsosa. És így folytatja: – Igen, a jelenben is érdemes megkérdezni Domokos Gézát, az RKP központi bizottságának (pót)tagját, a »kommunista struktúrák« mai vádlóját és dühödt rombolóját, a totalitarizmussal és a Ceaușescu-diktatúrával szembeni ellenállása miatt üldöztette-e (?) a régi rendszer, vagy románellenessége miatt? Én nem vállalkozom a válaszadásra – szerénykedik emlékezünk a csúcsaktivis-

ták jól ismert kétszínűségével, miután, láttuk, minden sorával azt tette. – *A legmeggyőzőbb válasz az lenne, ha meg lehetne találni a módját, hogy nyilvánosságra kerüljenek annak a kollektívának a konklúziói, amelyik, még ha Elena Ceaușescu megbízásából is, az 1989 decemberéig s utána még egy ideig a Domokos Géza által igazgatott kiadó tevékenységét vizsgálta.*”

Ami ezután következik, fontos adaléka a Kriterion történetének. Megvilágítja a kiadó embereinek egykori dilemmáját: mi történik, miért nem kerül sor a szokásos „kiértékelésre”, az ellenőrző pártbrigád véleményének közlésére és az obligát szankciókra? Meg voltunk győződve, hogy ellenőreink tudják, az egyénenkénti „szóbaállások” is jelezték: nem képesek vádjait bizonyítani, a kiadó munkaközössége pedig nem törik meg, nem lesz hajlandó önbírálatot gyakorolni. Holott enélkül – ezzel ők tisztában voltak – nem teljes a rítus. Nem lesz a bevett szabálynak megfelelő a büntetés. Más szóval, nem a kívánt mértékben lesz példamutató a körültekintés és a tárgyilagosság modelljének tekintett pártszankció sem.

De kövessük a történetek után nyolc évvel papírra vetett beszámolót: „*Elena Ceaușescu azon volt – tudjuk meg –, hogy közzé kell tenni a vizsgálat eredményét. Továbbá: »elmélyült beszélgetést kell folytatni a kritika és önkritika szellemében a kiadó minden alkalmazottjával. Szankcionálni kell mindenkit, aki valamiben hibásnak bizonyult, azonnal le kell váltani a vezetőséget, elsősorban az intézmény igazgatóját.*”

A minket, a kiadó barátait, de magát a bukaresti könyves szakmát is foglalkoztató rejtély kulcsát az ezután következőben nyújtja át Mitea. Közli, hogy „*a fenti javaslat nem nyerte el Nicolae Ceaușescu tetszését. Igyekezett elnapolni a döntést a vétekesek felelősségre vonásáról, azon volt, hogy elhalasszák a Kriterion Kiadó kemény szankcionálását. Gondolkoznunk kell még rajta — mondotta –, meg kell még néznünk, tárgyalnunk, nem olyan egyszerű döntenie egy olyan kérdésben, amelyik szorosan kapcsolódik a pártnak a romániai*

magyar kisebbség iránt folytatott politikájához. Amihez hozzájön még, hogy a kiadó igazgatója író is, nem viselkedhetünk éppen úgy vele. Elena Ceaușescu dühbe gurult, békülékenységgel, elvtelen engedelmekkel vádolta férjét. Nem mondott le arról, hogy nyilvánosságra hozza az általa felállított bizottság konklúzióit és arról sem, hogy a kiadó vezetőségének példás megbüntetését sürgesse, leváltását kérje.” Ami nem történt meg, konstatálja szomorúan a diktátor házaspár egyik rossz szelleme, Constantin Mitea. „*A felelősségre vonást egyre halogatták – panaszolja –, s a vége az lett, hogy a Ceaușescuk eltűntek, Domokos Géza viszont maradt a helyén, a Kritерion Könyvkiadó igazgatói posztján.*” Éppen csak azt nem teszi hozzá: sajnós.

Folyton üvegboltban forgolódnó elefántot látni a kommunista rendszerben, különösen, ha művelődéspolitikáról van szó, túlzás. Mint azt a Nicolae Ceaușescu „elvtelen engedékenysége” is mutatja, működtek olykor bonyolultabb összefüggések, taktikai megfontolások és magasabb rendűnek tartott, stratégiai érdekek. Vezető pártkörökben elfogadott princípiumnak számított – gondolom, a sztálinista jelzőtől babonásan féltő Ceaușescu volt az ihletője –: *Nem csinálunk belőle mártírt.* Vagy, ha úgy ítélték, hogy a tévelygőt még meg lehet menteni, vissza lehet téríteni a jó útra: *Ne tegyük őt ellenségé.*

A pillanatnyi megvilágosodásnak, vagy, ha úgy tetszik, a hatalom machiavellizmusának ezen a lengő kötélhídján a diktátúra számos neves vagy kevésbé ismert ellenfele menekült meg a végletes retorziótól.

Mindezzel, szándékom szerint legalábbis, elmondtam, hogy az ismertség, netán elismertség az önvédelem kamatoztatható tőkéje, megbízható eszköze lehetett. Sok példát ismerek, amikor nem hősi kiállítás, nem látványos fellépés mentett meg egyéneket és közösségeket a meghurcolástól, hanem az összetartás csendben, ám kitartóan szőtt védőhálója, az áldozat fölé pajzsként emelkedő szolidaritás láthatatlan ereje. Akárcsak az

afrikai szavannán, a magányosság, az elszigeteltség állapota növelte a veszélyt. A közösség jelenléte, annak még ha nem is kinyilvánított védszellem, hanem nagyon békés, nagyon szelíd, ám szilárd igazságérzete és értékítélete nemegyszer készítette megfontolásra a diktatúrát. Mint láttuk, fékezhetette a tudatlan, elvakult Elena Ceaușescu indulatát is. Mert lényegében ezt a pajzsot, a kulturális közvéleménynek ezt a hangulatát látta-érzékelté Nicolae Ceaușescu, amikor a hirtelenkedő Elenánál higgadtabbnak bizonyult.

Még véget sem ért a pártbrigád nagy dérral-durral folyó „rendteremtése” a Kriterionnál, beszédtema lett, nemcsak a Scânteia Ház szerkesztőségeiben, hanem a román főváros kultúrkörében is, és csakhamar működésbe lépett a most emlegetett szolidaritási reflex.

Egy helyütt már utaltam rá visszaemlékezéseimben, hogy két író, Nicolae Manolescu és Octavian Paler ellátogatott a kiadóba, és Manolescu, aki azoknak az éveknek a legtekintélyesebb ítése volt, szokatlanul terjedelmes recenziót közölt az írószövetség hetilapjában, a *România literară*-ban a Kriterion egyik, akkoriban megjelent, román nyelvű könyvéről. Az írás, a maga nemében, telitalálat. Mutatja, hogy lehet vitairat jelleget kölcsönözni egy recenzióknak, a rendszerrel ellentétes véleményt hangoztatni minden fülelés, a hivatalos cenzúra minden résenléte ellenére.

Ha a Kriterion szerepével kapcsolatban a művelődési és tudományos élet teljhatalmú despotájához, E. Ceaușecuhoz eljuttatott információkra gondolunk, ha figyelembe vesszük, milyen kéjes egyetértéssel reprodukálja ezeket a diktátor fő-fő tanácsosa, megértjük, hogy Manolescunak már a témaválasztása is kihívásnak számított. *A kultúra szerepe* cím alatt, a tíz évvel előbb, nagyon idős korában elhunyt erdélyi tanár, irodalomtörténész és bibliográfus, A. P. Todor román-magyar irodalmi kapcsolatokat gazdagító munkásságáról szól. „*Ez a célja minden írásnak, amelyet a*

Dávid Gyula szerkesztette és a Domokos Géza által gondozott Bibliotheca Kriterion sorozatban megjelent kötetben olvashatunk. Akárcsak az azonos nevű, jeles kiadó más kiadványai, A. P. Todor könyve alkalmat nyújt a jobb megismerésre, számos bizonyítékát tartalmazza annak az egymás iránt tanúsított megértő szellemnek és kölcsönös tiszteletnek, amellyel a román írók (nem csak az erdélyiek) magyar céhtársaikat (nem csak az Erdélyben élőket) nézték, továbbá annak az érdeklődésnek is, amellyel a szomszédos ország kultúrája a román művelődéshez közeledett.” Miután a recenzens ismerteti a kiadvány tanulmányait, kitér a román népköltéssel és irodalommal foglalkozó első magyar műfordítók munkásságára, idézi A. P. Todor 1939-ben papírra vetett véleményét Octavian Gogáról: *„Goga magatartása nyugati szomszédaink megítélésében paradoxonnak tűnhet: ádáz ellensége volt a magyar hivatalos politikának és értő barátja a magyar irodalomnak. Első magatartása miatt az ügyészek előbb a kolozsvári, majd a szegedi tömlöcbe csukatták, a másodikért magyar írotársai megtisztelték a Petőfi Társaság tagságával.”* Manolescu külön kitér Nicolae Iorga szerepére a román-magyar közeledésben. Idézi egy 1918-ban, Nagyváradon mondott beszédét és egy 1923-as parlamenti felszólalását. Mindkettő éles cáfolata a román kommunista párt ideológiájának és az állampolitika rangjára emelt nacionalizmusnak. *„Az egyenlőség elvéből kiindulva, az államnak támogatnia kell a művelődést, bármilyen nyelven műveljék azt... Pillanatig sem akarom, hogy a magyarok románná váljanak. Ellenkezőleg, azt vallom, hogy meg kell őrizniük kultúrájukat, tisztelniük kell múltjukat.”* A parlamentben elhangzott szavait pedig mintha egyenesen a mi könyvvizsgálóinkhoz intézte volna: *„Az ismert kisebbségeknek, akiket tulajdonképpen nem is kellene kisebbségnek nevezniük, biztosítanunk kell minden, az ország törvényeiben foglalt és a román népünk emberségéből következő jogot. Aki másképpen jár el, nem tartja tiszteletben az erkölcsi törvényeket, kívül helyezi magát korunk civilizációs elvárásain, nem számol a román nép legnemesebb és legigazibb hagyományaival.”*

Ó, mondhatná valaki, Iorgánál találhatunk ilyen és ezekkel ellentétes üzenetű idézeteket is. Kétségtelen. De most nem erről van szó, hanem arról, hogy „a legnagyobb román történészt”, „a nemzeti eszme apostolát” nyíltan szembe lehetett állítani Ceaușescuék apparátusának közvélemény-mérgező, egy kisebbségi művelődési intézményt megfélemlíteni, egy magyar íróársat kompromittálni akaró igyekezetével. És Manolescu, az egyetemi tanár, az ideologizált irodalombírálattal ellentétesen a műközpontúság elve mellett makacsul kitartó kritikus, az íróársadalomban betöltött ellenzéki szerepe miatt rossz szemmel nézett értelmiségi nem átalult élni a lehetőséggel. Ha másként nem tehetett, legalább így szállt szembe a kultúrapusztító és az emberi sorsokat széttaposni kész rinocéroszal.

A Kriterionnál történtek híre csakhamar eljutott a Szabad Európa Rádióhoz. Több kommentár foglalkozott a kiadóval mint támadott, multikulturális, nyitott szellemű műhellyel. És még valamire felfigyeltem: megszorodtak a román írók hozzászólásai, dedikált művei. S a baráti sorok leggyakoribb szava, mintha a szerzők összebeszéltek volna, a *szolidaritás* volt.

Nem hiába hangsúlyozta azonban visszaemlékezéseiben Constantin Mitea, hogy Elena Ceaușescu nem nyugodott bele férje békülékenységébe. A Kriterion iránti ellenszenvé megmaradt, bizalmatlansága nőtt, ami megszabta legtöbb felettesünk irántunk tanúsított ellenséges magatartását. A viharfelhők percig sem oszlottak intézményünk fölött. Ezekben az években számtalan jelét kaptuk magyarországi könyves barátaink együttérzésének, a gondjainkat ismerő, a határontúli magyarság problémáival tisztában levő politikusok figyelmének, a sajtó és rádió egyre határozottabb támogatásának. Erkölcsi támaszról volt szó, de híre, a szigorodó zárlat ellenére, eljutott hozzánk, a kiadóba, és jólesett, bátorítólag hatott ránk.

1986. szeptember elején, szokásos szombati találkozónkon,

Méliusz József egy kerülő úton Pestről érkezett levelet mutatott. Vezér Erzsébet írta, és ezt olvastam benne: „*Ide mellékelem annak a levélnek hevenyészve lemásolt szövegét, melyet a bécsi egyetem rektorának, dr. Wilhelm Holzabeknek küldünk. Keresztury, Csoóri és Komád írja alá. Bodor Pali küld még egy példányt Sütőnek is, aláírás végett. A hamburgi Herder-alapítványnál már van egy részletes kiadványjegyzék curriculum vitae-vel. Én magammal viszek egyet New York-ba, ahol megpróbálok további ajánlókat szerezni. Nagyon bízom benne, hogy akciónk sikerrel jár.*”

Az említett, a bécsi egyetem rektorának szóló levél pedig így hangzott:

„*Igen Tisztelt Professzor Úr,*

Alulírottak, magyar írók, Herder-díjasok, kötelességünknek tartjuk felhívni a figyelmet egyik kollégánk tevékenységére, aki talán mindannyiunknál többet tett a közép- és dél-európai térség szellemi kölcsönös-ségéért.

A Román Írószövetség alelnökéről, a Kriterion Könyvkiadó igazgatójáról, a fordító, esszéíró és publicista Domokos Gézáról van szó.

A Kriterion Könyvkiadó a legnehezebb körülmények között követi alapító igazgatójának azt a felfogását, hogy mindenekelőtt a romániai kisebbségi írókat románul, magyarul, németül, szerbül, ukránul, szlovákul, törökül, tatárul és jiddis nyelven közölje.

Domokos Géza legfőbb törekvése, hogy a lehető legszélesebb körben és kölcsönös módon tegye ismertté a fent említett kisebbségek irodalmát (úgyszintén népművészetüket, folklórjukat, kultúrtörténetüket stb.). Ugyanakkor azzal is törődik, hogy a kiadó, szerény anyagi körülményeinek megfelelően, a nemzeti kisebbségek rendelkezésére bocsássa az egyetemes kultúra, a világirodalom műveit. A Kriterion Könyvkiadó rendszeresen közli a kisebbségi szerzők műveit románul, akárcsak a román szerzőkét a kisebbségek nyelvén.

Annak ellenére, hogy az ismert gazdasági és egyéb problémák a kiadói tevékenységet általában s a Kriterionnál különösen korlátozták,

Domokos Géza 2000 könyvet jelentetett meg ezeken a nyelveken, ami rendkívüli jelentőségű e térség kulturális értékeinek cseréjében.

A Herder-díj Domokos Gézának való odaítélése nemcsak a kisebbségi kultúrák szimbolikus támogatását jelentené, de egy olyan tevékenység bátorítását is, amelynek az újlatin, germán, szláv, török és magyar kultúra találkozáspontján összeurópai jelentősége lenne. Fontos még rámutatni arra, hogy az 1928-ban született Domokos Géza a Dózsa Györgyről magyar-román-szlovák koprodukcióban készült film társszerzője volt és forgatókönyvíróként közreműködött a román-magyar kapcsolatokról szóló, Minden kényszer nélkül című film létrejöttében is. Az orosz irodalom kiváló fordítója (többek között Solohov, Akszjonov, Rozov, Arbuzov, Vampilov tolmácsolásával), azonkívül alapos ismerője, miről esszéi tanúskodnak (Turgenyev, Gorkij, Leonov és Babel életművéről szóló írások), az orosz irodalomnak.”

Az akció, ahogy a kezdeményezést annak lelke, Vezér Erzsébet nevezi, végül is nem járt sikerrel. Örvendek azonban, hogy alkalom nyílt a két levél közzétételére. Ha nem adódik a kontextus – a Mitea-memoár apropója –, félve az önreklámozástól, aligha veszem elő megsárgult mappámból a tizenkét éves dokumentumokat. Pedig az én személyem, akkor is tudtam, csak ürügy volt. A három magyar Herder-díjas, Keresztury Dezső, Csoóri Sándor és Konrád György együttes fellépésének, valamint Vezér Erzsébet és Bodor Pál fáradozásának az igazi célja az európai kulturális érdeklődés felkeltése volt a Kritérium iránt. A bajban levő könyvkiadó nemzetközi megsegítését kívánták elérni. Éppen azért, az időközben alighanem elfelejtett epizód írásos nyomai, megítélésem szerint, nem csupán kultúrtörténeti adalékként érdemlik meg, hogy észben tartassanak. Ellenzéki írók, hazájukban és külföldön egyaránt az emberi és kisebbségi jogok következetes védelmezőiként ismert magyar értelmiségiek összefogása mára, sajnos, inkább csak nosztalgiaát ébresztő gesztus maradt. Ideológiákon meg személyes esztéti-

kai opciókon áthajló szövetségük – a most ismertetett lépésük csak egyikét s talán nem is a legfontosabbikát jelentette az együttes kiállásnak közösen vállalt, értékmentő tettük ma jó-szerével csak emlék.

Befejezésül még valami ide kíváncozik. A fennebb elmeséltek után két évvel, 1988 novemberében – ugyanabból az óvó-segítő meggondolásból kiindulva –, a budapesti Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma a Kriterion Könyvkiadónak ítélte a Márton Áron-émlékérmét, „A magyarság egyetemes ügyét szolgáló munkásságáért”. Szó sem lehetett arról, hogy a kiadó képviseltesse magát az átadási ünnepségen. Szervátiusz Tibor gyönyörű bronz domborművét és a velejáró, a Csoóri Sándor (az alapítók nevében), Márton János elnök és Nagy Gáspár titkár aláírását viselő Emléklapot nevünkben a volt Kriterion-szerkesztő, az az év tavaszán Magyarországra áttelepült filozófiai író, Molnár Gusztáv vette át.

* * *

Beszámoltam róla: a nyolcvanas évek elején Elena Ceaușescu egyre több jelzést kapott arról, hogy igazgatóságom alatt a Kriterion kiadóban szeparatizmus-pártoló, a román nemzeti érdekek ellen írott könyvek jelennek meg. Nos, az információs csatornák egyikét – pártkörökben és a szekuritáténál nem akármilyen hitelnek örvendőét – egy erdélyi román író, valamikori diplomata is táplálta. És ebbéli, önként vállalt szolgálatahoz az impulzust egy tengerparti incidens adta meg, 1981 nyarán.

Volt idő, amikor botorul úgy véltem, hogy mi, Évivel, a botrányt talán elkerülhettük volna, és talán én is kitérhetek a következő esztendő tavaszán politikai hajszává vastagodott konfliktus elől, ha nem augusztus második felére váltunk jegyet az

Írószövetség neptuni nyaralójába, hanem, ahogy sok éven át tettük, augusztus elsejétől. Továbbá, ha megmaradunk az eredetileg nekünk kiutalt 5-ös számú garzonban, az emeleti 25-ös számú helyett. A Sütő unokákért örömmel vállaltuk, apjuk kérésére, hogy a földszintről felhurcolkodjunk a második emeletre. A lenti szobáknak a belső udvarra néző teraszuk volt, az emeletieknek kis balkonjuk, s Cselényiek úgy gondolták, okosabb, ha a két játékos kisgyerek, a nyolcéves Lacika és húgocskája, Sárika, földközelen marad. Honnan tudhatták volna, hogy emiatt tengerparti nyaralásuk mindössze egynapos lesz, rövidesen újra a Trabantban zötyögnek Kolozsvár felé.

Mi történt? A *Păcurariu-pőr* feliratú dobozban – amelyben, mint látni fogjuk, ellenem írott, sistersgő feljelentések aluszkáltak mindeddig – egy 1981. szeptember 13-án keltezett és Dumitru Radu Popescunak, az Írószövetség elnökének címzett levél is megőrződött. Mivel elég sok idő eltelt, úgy vélem, a legmegbízhatóbb választ a kérdésre, hogy tulajdonképpen mi történt, azt az eset után alig egy hónappal papírra vetett alábbi soraim tartalmazzák. A levél így kezdődik: „*Tudomásomra jutott, hogy Francisc Păcurariu bepanaszolt állásfoglalásomért a közte és Cselényi László TV-rendező között idén nyáron, az írók neptuni üdülőjében lezajlott konfliktus megítélésében.*” Majd jön az augusztus 16-án reggel történt eset leírása:

„*Nyolc óra körül én és feleségem visszataszítóan vulgáris, ritkán hallott trágár kifejezésekkel tarkított káromkodásra lettünk figyelmesek. Rövid szünet után a kiabálás és a szitkozódás, hol magyarul, hol románul, megismétlődött. Úgy negyedóra elteltével, kopogtatott ajtónkon Cselényi László, aki feleségével (Sütő András lányával) és két gyermekével a földszinti 5-ös garzonban lakott. Megkérdezte, kié a mellettük levő szoba. Nem tudtam válaszolni, fogalmam sem volt, hogy a szomszéd Francisc Păcurariu.*

Cselényi elmondta a következőket: gyerekei kimentek a teraszra, s

mivel figyelmeztette őket, legyenek csendben, ne zavarják a későbben kelő íróbácsikat, halkán szólongatni kezdték a belső udvaron, a teraszuk előtt üldögélő kutyát.

Egyszer csak a szomszéd terasz irányából káromkodásra lett figyelmes. Kezdetben, annak ellenére, hogy a szitkozódó magyarul beszélt, nem gondolt arra, hogy mocskos szavai az ő gyermekeinek szólnak. Csak miután azok rémülten, elváltozott arccal megjelentek a szobában, értette meg, mi történt. Kilépett a teraszra, áthajolt a korláton, és románul megkérdezte: »Szomszéd úr, az én gyerekeimre kiáltott?« A szomszéd kijött a szobájából, hozzáugrott, és miközben elküldte az anyjába, mindkét kezével megragadta a nyakát. Cselényi, sértődötten a gyalázkodástól, de még inkább azért, hogy kiszabadítsa magát, kétszer arcul ütötte.

Miután a szomszéd visszatért szobájába, hallotta, hogy őt boanghen-nek és magyar hazaárulónak titulálja. Röviddel ezután a szomszéd kopogtatás nélkül megjelent az ajtóban, s így szólt: »Magyarok vertek meg 1940-ben és 1942-ben, s lám, most újra egy magyar vág pofon.«

Délután 17 óra körül ismét felkeresett Cselényi László és Ági, közölték, hogy azonnal indulnak haza. Nem tudják elviselni két hétig a körülöttük kialakult feszült légkört.»

Megtudtam tőlük, hogy a milícia kivizsgálni készül az ügyet, és miután Lacit hiába próbáltuk lebeszélni az elutazásról – fő érvünk a gyermekek túlterhelése volt –, azt ajánlottam neki: a későbbi bonyodalmak elkerülése végett, hagyjon az üdülő gondnokánál egy nyilatkozatot a történekről és mellékelje hozzá az én tanúságomat is. Ezt nyomban meg is írtam, lényegében az előbb idézett levélben elmondottakat tartalmazta. Ami a fagyos légkört illeti, valóban tapasztaltam magam is dél előtt a strandon, majd az ebédnél, de még a tengerben is, miközben ifjabb Cselényi Lászlót úszni tanítottam. Unoka-Lacika, ahogy őt az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* megjelenése után

magunk között emlegettük, „szavaink Nagyfejedelemségének trónörököse”, amint könyvében őt jatatá oly gyönyörűen nevezte, bátor tanítványnak bizonyult. Szemmel láthatóan szerette a nagyvizet. Máig sajnálom, hogy tengeri leckéink hirtelenül abamaradtak. Egy olyan bangenező íróbácsi miatt, akinek az édesanyja a fiának megtanított első szavakat, de még az azutániakat is – hiszen világ életében ragyogóan beszélt nyelvünket –, szintén ama nagyfejedelemség kincsestárából vette. Mindenki tudta, nemcsak a néni fiát Ferinek becézők: Francisc Păcurariu félmagyar.

1982 tavaszán lekerültek a maszkabál álarcai. A párt hangot változtatott a magyar kérdésben. Egy obskurus kiadónál ugyan – Editura Sport-Turism –, de napvilágot látott Ion Lăncrănjan *Cuvânt despre Transilvania* című könyve. Április 15-i dátummal újabb levelet írtam az Írószövetség elnökének. *„Kedves D. R., íme, a levél, amelyről tegnapelőtt említést tettem. Szomorú és, miért ne vallanám be, riadt vagyok. Elolvastam Lăncrănjan most publikált könyvét. Ugyanaz a fenyegető, agresszív nyelvezet, ugyanaz a módszer, ugyanolyan nyilvánvaló a törekvés arra, hogy zavart, feszültséget, bizalmatlanságot gerjesszenek románok és magyarok között. Főképpen az a mód foglalkoztat, ahogy a Vallomás Erdélyről rólunk, romániai magyarokról szól, ahogy múltunkról, szokásainkról, Erdély történetében betöltött szerepünkről vélekedik, s ahogy megítéli lojalitásunkat a román nép, Románia iránt.*

Előttem világos, hogy Păcurariu ismételt támadásainak ellenem és most Lăncrănjan nézeteinek ugyanaz a forrása, s a követett célok is azonosak. A kérdés csak az: ki áll a hátuk mögött? Hová jutunk, ha ez így folytatódik?

Tele vagyok aggodalommal. Ion Lăncrănjan elmeművének a megjelenése után elkerülhetetlenül szükségesnek látom, hogy tisztázzuk végre Francisc Păcurariu minősíthetetlen rágalmaid. Itt, kedves barátom, nem egyszerű »nemzetiségi kérdéssel« állunk szemben, hanem

megveszekedett sztálinizmussal. Ha rajta múlna, Gulagokat hozna létre, ártatlan embereket ítélné halálra. Itt már profasiszta indulattal van dolgunk.”

Levelém visszhang nélkül maradt, mint ahogy nem követte válasz azt a Nicolae Ceaușescunak küldött beadványt sem, amelyet Sütő András fogalmazott és 36 romániai magyar író írt alá. Mondottam: Lăncrănjan nem a saját fejétől írta uszító könyvét. Pamfletje a Magyarországgal és a romániai magyarsággal szemben követendő új taktika nyitányát képezte. Még akkor is, ha a KB propagandatitkára a beadványuk felől érdeklődő íróknak, például Gálfalvi Zsoltnak és Szász Jánosnak kijelentette, majd állítását hivatalosan is megerősítette az Írószövetségben: Lăncrănjan könyve nem az RKP politikáját, csupán személyes véleményét tükrözi. Emlékszem, hogy elképedtem, amikor az őszi országos pártkonferencia alkalmával a köztársasági palota előcsarnokában nyílt könyvstandon megpillantottam, a legnagyobb becsben tartott ideológiai munkák között, a Lăncrănjan-féle szennymű újabb kiadását.

D. R. Popescu dilemmában volt: szerette volna elkerülni, hogy a Păcurariu-Domokos konfliktust a bíróban, vagyis az ügyvezető bizottságban, netán a választmányban tisztázzák, ahogyan Francisc Păcurariu követelte. Ez a hatalommal szembeni, olykor csak latensen létező, máskor nem várt határozottsággal fellépő „ellenzék” – legaktívabb periódusában Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Alexandra Paleologu, Mircea Zaciu, Nicolae Manolescu, Șt. Aug. Doinaș, Mircea Iorgulescu, Mircea Dinescu, Octavian Paler, Ana Blandiana, Eugen Simion voltak a szószólói – és a Lăncrănjan, I. D. Bălan, Dinu Săraru, a Barbu-csoport képviselte párthű, nemzeti vonal közötti újabb összecsapáshoz vezetett volna. Amit a KB és a Művelődési Tanács, vagyis a fórumok, az illetékes szervek, ahogy pártzsargonban nevezték őket, el akartak kerülni. Részint azért, mert az ilyen,

„pusztán irodalmi” ütközések rendszerint ürügyül szolgáltak pazar, a közvéleményben nagy tetszést kiváltó „beolvasásokra”, nem egy, a pártpolitikát ha nem is közvetlenül, nyíltan, de mindenképpen egyértelműen megkérdőjelező írói állásfoglalásra. A második ok az volt, hogy az ilyen párbajok rendszerint az így-úgy ellenállók táborának a győzelmét hozták. Erkölcsileg, intellektuálisan legalábbis. S ez a fórumok, a szervek élén álló emberek pozícióját gyöngítette a csúcsvezetés, elsősorban a Ceaușescu házaspár szemében. Az is közrejátszhatott, hogy bár némileg lanyhult egykori szoros barátságunk D. R. Popescuval, valami azért csak maradt belőle. Amennyire tehetete, óvni akart a „nagy balhétól”, a „főnököket” ingerlő látványos fellépéstől. Körön belül és minél kisebb asszisztenciával próbálta elütni a dolgot. Ha nem is beszélt róla, tudta, kik támogatják a Lăncrănjan-vonalat, kire számít ellenem folytatott hadjáratában Francisc Păcurariu. A döntés végül is úgy szólt, hogy a szövetség becsületbírósága vizsgálja meg a történeteket.

„Tisztelt Domokos Géza! – hangzik az elnöki becitálás. – Francisc Păcurariu, az Írószövetség rendes tagjának a szövetség vezetőségéhez és más fórumokhoz küldött levele nyomán, megkérjük, hogy fáradjon be pénteken, április 2-án, délelőtt 10 órára a székházba, ahol az Írószövetség becsületbírósága megtárgyalja az említett levélben foglaltakat. Azért van erre szükség, hogy tájékoztathassuk az illetékes szerveket a Románia Szocialista Köztársaság Írószövetsége által meghozott határozatokról.”

Még csak annyit D. R. Popescu jóindulatának az alátámasztásához, hogy az igazságtevéssel megbízott írói kollégium elnöke a magyarul legteljesebben Szilágyi Domokos átköltésében megszólaló Ștefan Augustin Doinaș volt. Én elfogadtam a döntést, Păcurariu visszautasította, mondván, hogy itt sokkal többről van szó, mint két író összekülönbözéséről. És, mint látni fogjuk, megírta az effajta gyalázatokban bővelkedő nyolcvanas

évek egyik legvisszataszítóbb feljelentését. Ugyanis a Popescu-nak címzett, ötoldalas vádirata végén közli: „*Levelem másolatát természetesen megküldöm az illetékes szerveknek is.*” Márpedig senkinek sem kellett külön magyarázni, kik az illetékes szervek: elsősorban a belügyminisztérium, a szekuritáté.

A szöveg a szerző magyarázkodásával kezdődik. Megdöbbenéssel értesült a szövetség büroójának március 5-i ülésén elhangzottakról, de nem kívánja bírálni a felszólalókat – az előbb említett „pártellenesek” és „hazafiatlanok” voltak –, mert nem volt jelen. „*S különben is – folytatja –, az összejövetelelen jelentős párt- és állami funkciókat betöltő írók ültek – például, egészítem ki én, a volt elnök George Macovescu, egykori külügyminiszter, vagy Jebeleanu, Titus Popovici és a többi KB-tag meg parlamenti képviselő –, ők illetékesebbek nálamnál a hallottak elbírálására és visszaverésére.*” Korrekt álláspont, mondhatná az ember, nem volt ott, nem ítélkezik. De, hogy csak ravasz stílfordulatról, megjátszott elvszerűségről van szó, mindjárt kiderül. Kiderül abból, mekkora dühvel ront nekem, illetve egyik állításomnak, noha azt személyesen nem hallotta, s ha a teremben ül, akkor sem hallhatja, ugyanis soha el nem hangzott. Kövessük gondolatmenetét.

„*Azt hiszem azonban, hogy jogomban áll elmondani a véleményemet arról a személyes támadásról, amely az ülésen elhangzott ellenem Domokos Géza, az Írószövetség alelnöke részéről, aki sok éve kitartóan munkálkodik országunk lejáratásán. (Ön jól tudja, hogy erről tájékoztattam a párt felső vezetését; ismeri a legutóbbi, Suzana Gâdea elvtársnőnek küldött beadványt, amely, igen helytelenül, terjesztésre került.)*”

Itt pár mondat erejéig megszakítom az idézetet, hogy pontosítsam: az elmarasztalás a Művelődési Tanács elnöknőjének, vagyis a kulturális miniszternek szól, aki – tapasztalatlanságból vagy naivságból – elkövette a hibát, hogy a szerző által bizal-

masnak szánt dokumentumot átadta, gondolom, tájékoztatás végett, D. R. Popescunak, ő pedig bizonyára egy-két hozzá közel álló elnökségi tagnak hozta a tudomására. S ami Păcurariu szemében még nagyobb bűnnek számított, megmutatta nekem is. Így aztán az oldaltámadás torkolattüze láthatóvá vált, a kollegiális eláztatás publicitást kapott, amihez Feri barátunk nem volt hozzászokva. Egyéb feljelentéseinek címezettjei diszkrétebbek voltak.

Ismerkedjünk tovább a szöveggel: *„Nem hiszem, hogy létezne hazafiasan érző író, aki feledhetné Domokos Géza – Miu Dobrescu, az akkori művelődési elnök füle hallatára elmondott – durván sértő, provokáló szavait a román lakosság helyzetével kapcsolatban a Horthy-megszállás idején. Azt a kihívó, arcátlan kijelentését, miszerint a megszállt területről elmenekült románok »korrupt és züllött burzsujok« voltak. Domokos Géza megengedte magának, hogy leköpje 1940-es nemzeti tragédiánkat, sok százezer, a házából, földjéről elűzött ember szenvedését, annak a több mint százezer munkásnak a kálváriáját, akiket kiraktak az ideiglenesen elfoglalt terület gyáraiból és arra kényszerítettek, hogy vándorbotot vegyenek a kezükbe. Mivel magyarázható ez a merészség? Hogyan történhetett meg, hogy Domokos túrhetetlen sovén kijelentése válasz nélkül maradt? Ki ne emlékezne a szövetség választmányának tagjai közül arra, hogy a végén Domokos Géza bedobott egy gondolatot – amelyik időközben a revizionista propaganda egyik tézise lett –, azt tudniillik, hogy »a romániai magyarság Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége«, mivel a Szovjetunióban élő románok vagy a spanyolországi katalánok önrendelkezési státust élveznek!*

Domokos Géza, aki ugyebár román állampolgár, azt is megengedte magának az idej, március 5-i gyűlésen, hogy országunkról és a Román Kommunista Pártról ellenséges, minden szempontból ártalmas kijelentéseket tegyen az úgymond, az országban tapasztalható »válságról« és az azt leplezni akaró, »soviniszta diverzióról«. Azt mondta, hogy

ilyen diverziók előfordulnak az Írószövetség kiadványaiban is, példának felhozta az én, a România literară-ban február 6-án megjelent. Román humanizmus című cikkemet. Valójában – s ezt felelősségem teljes tudatában állítom – nem is az én írásomat támadta meg, hanem Nicolae Ceaușescu elvtárs születésnapján elhangzott beszédének három alapvető gondolatát, a nemzetiségi kérdés aktuális problémáiról. Az én cikkem nem egyéb egyszerű – valamelyest irodalmi és az egyetértés érzelmi melegségétől áthatott – kommentárnál Nicolae Ceaușescu elvtárs eszméi kapcsán.”

Kissé hosszú az idézet, ám nem csak ezért szakítom meg. Köztudott, hogy a klasszikus befeketítő mindig vigyáz arra, hogy műve a kiagyalt dolgok mellett valóságos tényeket is tartalmazzon. A rágalom-alkímia párolgó üstjeiben kis igazságokat és nagy hazugságokat kotyvaszt egybe. Így jár el F. Păcurariu is. Valóban sor került március elején egy bürölésre, amelyen, a politikai egyensúlyt biztosítandó, hivatalból, KB-döntés alapján, részt vettek a központi bizottság és a parlament író tagjai is. Felszólalásomban felhívtam a figyelmet néhány negatív jelenségre. Például arra, hogy az irodalmi lapok példányonkénti árának a növelése, anélkül, hogy figyelembe vették volna a szerkesztőségek elképzeléseit, mind gazdasági, mind kulturális szempontból fiasónak bizonyult. Nehéz helyzetbe hozta a magyar kiadványokat is. Megőrzött feljegyzéseimben látom, hogy ekkor nőtt a *Utunk* ára 1 lejről 5 lejre, az *Igaz Szóé* 8-ról 15 lejre, *A Hété* 1-ről 5 lejre és a *Korunké* az addigi 9 lejről egyenesen 20 lejre. Az irodalmi melléklettel megjelenő és jobbára falvakon terjesztett *Novy vik* című ukrán hetilapot egyenesen halálra ítélték: példányonkénti ára megháromszorozódott. Szaporodik a burkolt feljelentések száma – soroltam tovább –, egyre több kompromittálási szándékot lehet észlelni; elismert szerzőkre, jó könyvekre vetül a politikai gyanakvás árnyéka. Bosszorkányüldözésre emlékeztető hangok kapnak nyilvánosságot

egyik-másik publikációban. Itt került szóba a barátunkat anynyira felborzoló válság-, illetve diverzió-téma. Igaz, elismerem, utaltam Francisc Păcurariu emlegetett írására is. Olcsó nemzeti önimádatára és agresszív hangjára hívtam fel a figyelmet.

De hogy került a csizma az asztalra? Otthon előkerestem az öt évvel azelőtt, 1977 májusában, az Írorszövetség országos közgyűlésén elhangzott felszólalásomat. Nyomat sem találtam az észak-erdélyi románokra való hivatkozásnak. Nem emlegethettem a „korrupt és züllött burzsujok”-at, mert ilyen elfogult ostobaságra sohasem lettem volna kapható, és különben is, azon a közgyűlésen az 1940-es menekültek témáját senki szóba sem hozta. Hogy rágalmazhat valaki ennyire gátlástalanul? Hiszen az én felszólalásomat is, akárcsak a többi küldöttét, hangsza-lagra rögzítették, gyorsírást jegyzőkönyv is készült róla, fél-ezernyi író hallgatta meg. Hogy lehet ilyen képtelenséget leírni? Úgy, fűzöm most hozzá, hogy feljelentöm a megsemmisítésre törekedett. Ismerte a lejárás technikáját, tisztában volt vele, mi ingerelheti fel maximálisan azokat, akikhez szól. A gyűlölettől elvakítva, szemrebbenés nélkül hazudott. És ismét csak az előbb felhozott alkimista eljárással élt. A kifundált, a csak az ő beteges agyában élő kijelentés kotyvalékába a hitelesség kedvéért némi valósat is cseppentett. Azon az 1977-es találkozáson ténylegesen elhangzott részemről: *„Románia legszámosabb együttélő nemzetisége és mellesleg szólva, Európa legnagyobb kisebbségi közössége tagjaként, elégtétellel tölt el, hogy a Romániai Írorszövetség egy kongresszusi beszámolóban első ízben hangsúlyozza a különbözőség meglétét az ország kultúrájában; a sajátos vonások szerepét mind a román, mind a nemzetiségi irodalomban, amelyek mindenekelőtt az anyanyelvben, a hagyományokban és az önazonosság ápolásában jelennek meg.”*

F. Păcurariu vádaskodása azonban nem áll meg itt. Tudja: egy ember, az csak egy ember. Nem elégséges az országot fe-

nyezető veszély érzékeltetésére. Még valami hiányzik hazafiúi vészkiáltásából. S rágalmozói ösztöne, informátori jártassága elvezeti ahhoz a valamihez.

„Szinte hihetetlen és mélységesen aggasztó, hogy azok közül, akik jelen voltak az Írószövetség búrójának március 5-i bővített ülésén, s akik fűltanúi voltak a Romániában tapasztalható »válság«-ról és »soviniszta diverzió«-ról szóló, ellenséges állításoknak, akik hallhatták a Román Kommunista Párt főtitkárának címére megfogalmazott, bár közvetett, de nagyon is nyilvánvaló támadást – csupa olyan ember, akiknek fontos politikai megbízatása is van, olyan írók, akiket a párt jelölt ki arra, hogy az írói közösség ügyeit intézzék –, senki nem tiltakozott, az egy Ion Lăncrănjant kivéve, aki nagy nemzetgyűlési képviselőként vett részt a gyűlésen. Mi több, egy huligán, az irodalmi dogmatizmus bálványából közismert ellenzékivé átvedlett Dan Deşliu arra vetemedett, hogy mintegy előkészítse Domokos támadását. Akinek a teóriáit (beleértve a »sovén diverziókról« szólót is) átvette a bukaresti írók társasága kritikai szakosztályának legutóbbi ülésén az az Ileana Vrancea, akinek »forró hazafisága« mindenki előtt ismert, ezzel is bizonyítva, hogy itt egy tökéletesen együttműködő bandáról van szó.”

No, ez az, a banda! A sztálini perek kedvelt szava. Olyasmi, mint az ellenséges szervezkedés, az összeesküvés, a fondorlatos párttűtés, csak sokkal közérthetőbb és meggyőzőbb. Lám, ott egy sereg szájtáti, felelős beosztású, a párt bizalmát élvező író, és a nyíltan támadó ellenség. Meg a bandája. Itt az ideje a szocialista rendteremtésnek, Augiász istállója kitakarításának – hányszor hallottam a nemzeti párthűek részéről a fenyegetést! –, a rég esedékes leszámolásnak.

A Dumitru Radu Popescunak címzett levél két bejelentéssel zárul. Az első: „Mivel az ellenem indított támadások kétségbe vonták politikai meggyőződésem és elveim helyességét, kénytelen vagyok – az ügy tisztázásáig – teljességgel beszüntetni politikai publicisztikai tevékenységemet.” Păcurariu felmérte, hogy az övéhez hasonló,

mindenre kész tollról nem egykönnyen mond le a párt. Emlékszem: ez a passzus rémítette meg leginkább az Írószövetség elnökét. Tudta ő, miért. A második, Dérét nem kevésbé nyugtalanító közlés, mint említettem, a beadvány utolsó mondatában tűnt fel: „*Levelem másolatát, természetesen, eljuttatom az illetékes szervekhez.*” Pőcurariu megszokott, a nyíltság, a korrektség lepőlébe burkolt fenyegetése volt. Utána már csak a nem kevésbé szokványos aláírás következett: *Francisc Pőcurariu, volt nagykövet, írószövetségi tag.*

Rég megjegyeztem, de csak mostanság értem igazán Montaigne figyelmeztetését: szelíden túrnunk kell állapotunk törvényeit. Arra születünk, hogy megöregedjünk, elgyöngüljünk, betegek legyünk, minden orvostudomány ellenére, mondja a XVI. századi moralista, az esszé utolérhetetlen mestere. Majd hozzát teszi: „*A mexikóiak legelőször is ezt a leckét mondják gyerekeiknek, mindjárt így köszöntve őket, amikor az anyjuk hasából kibújnak: Gyermekek, túrni jöttél a világra: túrj, szenvedj és hallgass.*” Sokszor eligazított és vigaszt is nyújtott ez a parabola, s most, lám, annyi év után, áthágtam – legalábbis, ami egy régi merénylet elhallgatását illeti – a francia bölcselő tanítását. S tettem nem a személyes leszámolásért, de még az elmondott történet politikai tartalmáért sem, bár be kell vallanom: a szélsőséges nacionalizmus mába is átnyúló, sőt *ma* igazán tobzódó jelenlétének hatása alól nem tudtam kivonni magam. A hallgatás megtörésének valódi motivációját másban látom. Annak a bizonyító erejében, hogy milyen iszonyatos volt a kommunista rendszer, a pártállami túlbuzgóság, az ideologizált írói hadban vívkedés erkölcsi pusztítása. Francisc Păcurariu nem volt akárki. Megismerkedésünk, majd szívélyesnek mondható kapcsolataink idején meggyőződtem: műveltsége, a szokásosnál szélesebb látóköre – tudtommal a háború után Pesten volt kultúrattasé, majd Románia athéni és Buenos Aires-i külképviseletét

vezette a román írókét jóval felülmúló magyarság-ismerete kétségtelen volt. Mint ahogy prózairónak sem volt utolsó. Láthattuk, gonosz ügy megszállottjává lett. Elvakította, eszét vette a nemzeti fanatizmus, a rosszul megválasztott társak csoport-érdeke.

Érdemes eltűnődni csúfos alkonyán.

CSÁBÍTÓ HIBÁK, ZORDON ERÉNYEK

Út zárul, út tárul. Valahogy így mondhatnám, mivel amerikai utazásomat követően egy hónappal, Évinek újra csomagolnia kellett. A meghívót a magyar parlamentben képviselt hat párt frakcióvezetője: Kónya Imre (MDF), dr. Pető Iván (SZDSZ), dr. Gál Zoltán (MSZP), dr. Füzessy Tibor (KDNP), valamint két frakcióvezető-helyettes, dr. Pásztor Gyula (FKGP), Áder János (FIDESZ) és a független képviselők megbízottja, dr. Fodor István írta alá.

„Igen tisztelt Elnök Úr!

Engedje meg, hogy a magyar országgyűlés pártfrakciói és a független képviselői csoport, valamint a Romániai Magyar Demokrata Szövetség közötti kapcsolatok tovább fejlesztésének céljával hivatalos látogatásra hívjuk Önt és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség delegációját Magyarországra.

A látogatásra az Önökkel történt előzetes egyeztetés alapján az 1991. november 7-11. közötti időpontot javasoljuk. Tisztelettel felajánljuk, hogy a küldöttség utazási és itt tartózkodási költségeit fedezzük.

Meggyőződésünk, hogy a látogatás nagymértékben hozzájárul egymás jobb megismeréséhez.

Budapest, 1991. október 31.”

A levélhez csatolt melléklet a háromnapos látogatás részletes, napokra, órára és percre lebontott programját tartalmazta.

Mivel a látogatásról már rég megkezdődtek a tárgyalások, csakhogy egyszer ilyen, másszor olyan akadály, hol vendéglátóinknál, hol nálunk adódó sürgős tennivalók halasztatták el sorra az indulást, az RMDSZ országos elnöksége még a hivatalos meghívó vétele előtt, október 6-án kijelölte a héttagú delegáció tagjait. Minthogy az egyeztetett időponttal egyidőben tiszteletbeli elnökünknek amerikai és nyugat-európai meghívásoknak kellett eleget tennie, végül is a küldöttség összetétele a következőképpen alakult: a szövetség országos elnöke, a két alelnök, Szöcs Géza és Kolombán Gábor, Borbély Imre elnökségi tag, Somai József országos titkár és a MISZSZ két képviselője, Szilágyi Zsolt és Toró T. Tibor. Ami az eszmei orientációt, vagy, mondjuk úgy, a magyar pártok valamelyike iránti szimpátiát, az egymás közötti szóértést illeti, a küldöttség meglehetősen monolit volt. Híven kifejezte az elnökségben ősz eleje óta statuálódott erőviszonyt. Tudomásul vettem a helyzetet és, ha volt is olykor kakukkfíoka-érzésem, a találkozókat megelőző eszmecseréken – rendszerint reggelinél került rájuk sor – és az esti elválás előtti, kötetlen összegzőkön igyekeztem jó hangulatot, őszinte együttműködési légkört teremteni. Nem is szólva magukról a Göncz Árpád államfővel, Antall József miniszterelnökkel, Szabad György országgyűlési elnökkel, Jeszenszky Géza külügyminiszterrel és a meghívó frakciókkal folytatott tárgyalásokról, a záró sajtókonferenciát is beleértve. Semmi sem zavarta a, gondolom, meggyőző „összjátékot”. Annak a meggyőződésnek a kialakítását, hogy az RMDSZ, minden vita, belső feszültség ellenére, konszenzuson alapuló demokratikus szervezet. Elismerem, az igazságnak is tartozom vele, társaim is mindent megtettek, hogy így legyen. Egy csapat voltunk. Az RMDSZ-re jellemző pluralizmus jegyében, teszem hozzá. Mint úgyszólván minden lényeges kérdésben, az RMDSZ és a magyarországi pártok közötti kapcsolat kiépítésében az ideológiai

preferenciák alkalmazásában is eltérés volt tapasztalható sorainkban. A Tőkés László köré tömörült „ellenzék”, a radikálisokat, ahogy a köztudatba átment, konzervatív, nemzeti-keresztény ideológiájuk természetesen közelítette a jobboldali pártokhoz, elsősorban a kormánykoalíció legerősebb tagjához, a Magyar Demokrata Fórumhoz. Amit nehezebben lehetett megérteni, az a Kolozsváron izmosodó, inkább intellektuális szabadcsapatra, mint politikai platformra emlékeztető szabadelvű kör embereinek a viselkedése volt. De a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége néven meglehetősen lazán összetartozó „belső ellenék” opciója sem volt egészen érthető számomra. Hiszen az elsőt, a szabadelvű kört, nyitott kultúrája, európai kötődései és nem utolsósorban, hoch-értelmiségi habitusa a magyarországi szabaddemokratákhoz kötötte, míg a második, a kemény nemzedéki politizálást is folytató MISZSZ, minden jel szerint a Fiatal Demokraták Szövetségében látta példaképét és támaszát. Nos, mindkét modell-szervezet, mondhatni eszmei inspirátor ellenzékben volt Magyarországon. Mégpedig igen elszánt és, különösen a FIDESZ, pardont nem ismerő ellentétben állt az Antall József vezette kormánnyal, a kereszténydemokratákat és kiscgazdákat is magába foglaló konzervatív koalícióval. Hazatérve ismét: mindig kemény diót jelentett számomra megérteni, mi vezethette ugyanabba a táborba, példának okáért, a minden ízében liberális Eckstein-Kovács Pétert és a már-már fundamentalista népi-nemzeti Katona Ádámot? Valamiféle magyarázat adódott: a kommunista ideológia és rendszer, a volt párttagok iránt táplált bizalmatlanság és ellenszenv. S az is nyilvánvaló volt előttem, hogy a lánggalosú Katona, teszem azt, engem is gyűlölete kiszemeltjei közé sorol, holott, ha emlékezik és velem kapcsolatos tapasztalataiba belegondol, tisztában van – és volt – most annyira elítélt kommunistasággal. Itt nincs homály. A homály ott van, véltem

nemegyszer: hogyan gondolkozhatnak ehhez hasonlóan, hogy nézhetnek rám ilyen szemmel a jogász Kovács Péter és a képzettségükre, racionalitásukra oly büszke, a közéleti indulásuk tiszta lapjára oly sokat adó miszses barátai?

Ideérve kissé patetikus kérdéseimmel, némileg elbizonytalanodom. Mi a titka a velem egyet nem értők cselekedeteinek? Ez az eszmei választásuk, így gondolják helyesnek. Ennek a szövetkezésnek a célravezető erejében bíznak, az effajta programnak és magatartásnak vélnek híveket felfedezni az átmeneti „magyar káoszban”, és annak erdélyi változatában. Vajon irodalmárkodó önvallomásom, a folyton rám meredő kérdések nem abból erednek-e, hogy tovább hordom magamban az egy életen át belém sulykolt mítoszokat a politika nemes elkötelezettségéről, a közéleti őszinteségről s végezetül, a nyilvánosság szereplőinek moráljáról? Megannyi megtévesztő szlogené annak az évtizedekig mitizált elvárásrendszernek, amelyet elsőnek az azt kodifikáló ősatyák, majd a „hű tanítványok”, a rettenthetetlen „gyakorlatba ültetők” nem átallották semmibe venni, cinikusan visszájára fordítani. Esetemben, és bizonyára nemcsak az enyémben, a régi hivatalos mítoszok semlegesítésében új, „ellen-mítoszok” használtattak fel. Ezúttal a többnyire könyvekből ismert polgári közéleti mitológia – például az emberi észben való végletes bizalom – jelentette és jelenti továbbra is a fogódzót a politika auktorainak és tényeinek a megítélésében. Nem tudom, igazam van-e, de az én ideológiai anyagcserém folyamatában, kísérletemben a különbejáratú gondolati és nyelvi revízióra föltétlen szerepe volt és van az említett mítoszváltásnak. Alighanem innen eredeztethető a magam és nem egy nemzedéktársam nemegyszer megcáfolt és mégis folyton újjászülető hajlama a hiszékenységre és illúziókra. Bár bevallottan gyakorlatiasnak tartom magam, s ezért ragaszkodom a valamit felmutatni tudó, építő emberekhez, az igazi pragmatikus,

beleértve a rendszerint ezzel járó cinizmust is, egyik-másik ellenőrségi ellenfelem volt. Aki tudta, mit, miért tesz, nem hagyta ki a számításból a saját érdekét, személyes ambícióját sem. Ha majd egyszer, valamikor, sor kerül az RMDSZ-en belül szerveződött vagy szimplán „összejött” pártok, platformok, tömörülések, csoportosulások megjelenésének, működésének és politikai hatásának a szociológiai felmérésére, ki fog derülni, hogy bizony, megszületésükben és létezésükben nem kis szerepet játszott a magyarországi pártok hídfő kialakítási törekvése Erdélyben. S ettől már csak egy lépés volt az elmaradhatatlan klientúrák megjelenéséig, a felkarolt eszmetársak minden eszközzel való pátyolgatásáig. És fordítva: a másként vélekedők, az eszmei szekértáboron kívül maradók, az értelmiségi függetlenségüket megőrizni óhajtok hol finomabb, hol direkt lejáratásáig. Arrébb példával is szolgálok.

Váltig tanúskodni fogok a magyarországi politikai, de főleg civil szervezetek és a nyolcvanas évek végétől működő kormányok pozitív szerepe mellett romániai magyar életünkben. Elsősorban a Romániához képest jóval előbb beindult reformfolyamatok, az azokból adódó tanulságok közvetítésével. És természetesen, a többpártrendszer, az erősödő parlamentarizmus, a válás- és szólásszabadságból következő gondolati és erkölcsi értékek eszünkbe juttatásával. Mert nem mindnyájan voltunk naivak! Az anyaország távolról sem mindenkinek jelentette Erdélyben csak a valamikor elvesztett paradicsomot, a megnyugvással kecsegtető öblöt, a nemzeti lét kiélésének szabad földjét. (Nem szívesen élek az újabban általánossá vált „anyaország” megnevezéssel, amely eredetileg a hódító hatalmak és a gyarmatok viszonyában lett használatossá.) Magyarország, a magyar rendszerváltás példája legelőbb a nagy történelmi okulás lehetőségét ajánlotta, s a romániai magyarság polgári, szellemi megújulásához szükséges biztató impulzust nyújtotta és nyújtja szüntelen.

Olyasvalami történt – kissé erőltetett analógiával –, mint a bécsi döntés után, az iskolai oktatás, az értelmiségképzés, a szociális juttatások, főképp a sokgyermekes családok állami támogatása terén. A huszonnégy évig tartó kisebbségi létet követően újra megtapasztalt önbizalom és nemzeti együvé tartozás időben ugyan rövid, de annál intenzívebb reneszánsza éveiben. Amikor óriási módon megnőtt kettévágott, szűkebb pátriánkban a magyarországi közélet és életmód iránti érdeklődés. Olyan fulmináns volt, akkor, 1940-44 között, az anyaországba, a „nemzetbe épülés” vágya, hogy a legendásan józan Móricz Zsigmond szükségesnek látta a Bözödi György kíséretében megtett, 1941. nyári útja előtt figyelmeztetni „Bethlen Gábor földjének” magyarjait: „Nem hiszem, hogy az erdélyiek a rájuk szakadt szabadságban a mi hibáink után rohanjanak. Bár bizonyos, hogy a csábító hibák jobban asszimilálnak, mint a zordon erények.” (Reálpolitika. Az erdélyi lélek alapvonása. *Kelet Népe*, 1941. február 1.)

Ismétlem: fél évszázad múltán, egészen más történelmi kontextusban és elsősorban morálisan, valami hasonló ment végbe 1989 után nem egy erdélyi magyar lélekben. És – nem tudnám megmondani, mi légyen: szerencse? a történelem játéka? fá-tum? – újra felhangzott a figyelmeztető hang. Az újságíró 1992 februárjában feltett kérdésére: Kap-e támogatást az RMDSZ-ben tapasztalható platformszabadság gondolata „kívülről”, például a magyarországi pártoktól. Sütő András, úgy is, mint Móricz-tanítvány, úgy is, mint az erdélyi lelkiismeret annyiszori megszólaltatója, így válaszol *Heródes napjaiban*:

„Csapás az erdélyi magyarságra, hogy Magyarországon szakadatlanul mozgolódnak azok a politológiai kiscsoportok, amelyek rendszeresen zavarják a magyar kormányt a határokon túl élő kisebbségekkel kapcsolatos politikáját. Egymásnak ellentmondó elméleteket gyártanak szinte naponta. Olykor már-már a politikai kalandorság színvo-

nalán. Másrészt próbálkoznak olyan romániai csoportok aktivizálásával is, amelyekről a maguk magyarországi politikai küzdelmeihez remélnék segítséget. Ezek a csoportok valójában nem megvilágosítják, hanem inkább megzavarják azokat a jobb sorsra érdemes agyakat, melyek zavaros álpolitikológiai szövegek olvasása nélkül is eligazodnának – és úgy igazodnának el igazán – a saját világukban.”

Talán egyszer Sütő András a konkrétum nyelvére fordítja kíméletesnek nem mondható helyzetképét. Egyvalami, legalábbis számomra, kétségen felül álló; nem az RMDSZ demokratizmusa, a benne jelentkező eszmei pluralizmus, a szövetségi türelmesség ellen van neki kifogása. Nincs ellene – az interjú teljes szövegének az ismeretében mondom – a magyarországi elméleti műhelyek kihatásának sem közgondolkozásunk egyik-másik szegmentumára. Ami tulajdonképpen aggasztja, olvasható már az interjú címében: *A magyarországi pártviszályok Erdélyben is éreztetik hatásukat.* Ennek a helyzetnek – és feltételezem, hogy pandanjának is, amikor erdélyi személyiségek vagy csoportosulások próbálnak beleszólni a magyarországi politikai élet alakulásába – a kritikusa Sütő András. Sajnos, mint ahogy a Móricz-i mementónak sem lett meghallója és önvizsgálatra készítő hatása, ugyanúgy Sütő Andrásnak a szokványos erdélyi politikai megnyilatkozásoktól jócskán elütő megszólalása is süket fülekre talált. Itt is, ott is. Mintha ama „haza a magasban” nem tudna meglenni a lenti intoleranciák és kotériák nélkül.

Hál’ Istennek, mindebből vajmi keveset éreztem magyarországi látogatásunk három napja alatt. Persze, tudom, hogy a Móricz Zsigmond aláhúzta csábítások és a Sütő emlegette próbálkozások nem az ismerkedési eszmecezerék és protokoll-fogadások idején történnek. Arra megtalálják mindenütt a ráérősebb és nyugodalmasabb alkalmakat. És az arravaló, felkészült, s ha a szükség úgy hozza, diszkrét embereket.

Hogy szokták mondani? Senki sem bújhat ki a bőréből. Én sem tudtam. Mindegyre azon kaptam magam, hogy a házigazda politikusokban az egykori civilt figyelem. Az államfőben az író, a kormányfőben a történészt, az országgyűlés elnökében a historikust. Csapody Miklósról eszembe jutott egy régi, ántivilágbeli beszélgetés irodalomról, könyvekről Kolozsváron Kántor Lajosék házában. Amikor a Szocialista Párt Horn Gyula vezette frakciójával beszélgettünk – őket tartottam különben, a fiatal demokraták mellett, a legfelkészültebbeknek kisebbségi kérdésből –, Annus Józsefben mindenekelőtt Ilia Miska hajdantársát láttam a *Tiszatáj* szerkesztésében. S ahogy elhallgattam Kósa Ferencet, megelevenedett előttem egy meleg nyári nap Vajdahunyad várának udvarán. Dózsa György tüzes trónra ültetésének a jelenete. Ott van a forгатókönyv társszerzője, Csoóri Sándor is, árnyékba vont, nagy szürke kövön ülünk, nézzük Ferike rendezését. A parasztkirály alakítója Bessenyei Ferenc, ellenfele a gyötrelmes vitában a nemzet sorsáról, vádlója az *Ítéletben* a Werbőczit alakító Major Tamás. Hej, sokat ügyeskedtem, kultúrdiplomátáskodtam én, hogy a magyar-szlovák-román koprodukcióban készülő film erdélyi felvételei félbe ne szakadjanak. Kósának és Csoórinak pedig számos hosszú és szédítőn keskeny pallón kellett átegyensúlyoznia ahhoz, hogy a bukaresti filmfőigazgatóság – még jó, hogy a nem-sokára leváltott íróbarátom, Petre Sălcudeanu volt a vezetője – ultimátumszerű követeléseire művészileg elfogadható, politikailag nem dehonesztáló megoldást találjanak.

Ilyen emlékek, effajta jelenetek elevenedtek fel bennem, miközben vendéglátók és vendégek azon voltunk, hogy „a látogatás nagymértékben hozzájáruljon egymás megismeréséhez”, miképpen az meg volt írva a fejlécén az Országház sziluettjét viselő meghívó levélben.

Magyarország akkori politikai életének meghatározó egyéni-

sege, szemünkben is, Antall József volt. A vele tervezett találkozótól vártuk a legtöbbet. Tudtuk, hogy a magyar miniszterelnök mindenkinél többet tehet az RMDSZ-szel való kapcsolat erősítéséért, azért a segítségért, amelyet a romániai magyar társadalom méltán elvár a mindenkori magyar kormánytól gazdasági és kulturális haladása, végső soron alapvető célja, a nemzeti önazonosságát megőrző törekvése támogatásában. A beszélgetésben fel is merült úgyszólván minden, minket foglalkoztató kérdés, a folyamatos kapcsolattartástól – az állandó budapesti RMDSZ-irodát is beleértve – egy nyári egyetem, a műholdas TV-adás beindításáig. Míg a megfontolt, talán túlságosan is kimért Antall Józsefet hallgattam, eszembe jutott az RMDSZ vásárhelyi kongresszusához intézett üdvözlete. Hazatértem után előkerestem. Valóban az volt, amint ott, a Magyar Köztársaság miniszterelnökének dolgozószobájában bennem felidéződött: a politikai realizmus, az érzelmi mértéktartás és a jövőbe vetett bizalom dokumentuma. Álljon itt teljes egészében:

*„A Romániai Magyar Demokrata
Szövetség Elnökségének
Marosvásárhely*

*Tisztelt Elnökség!
Kedves Barátaim!*

A Magyar Köztársaság Kormánya, s a magam nevében üdvözlöm a Romániai Magyar Demokrata Szövetség újjáválasztott Elnökségét.

Románia magyarsága, az elmúlt év alatt meggyőzően bizonyította: hű és méltó azon nagyszámú és nagynevű elődökhöz, akik a változó, ám nehéz körülmények között Magyarország határain kívül élve, áldozatokat is vállalva, hűségesen megőrizték nemzeti identitásukat, magyarságukat. Nemzeti értékei megtartása, védelme mellett és érde-

kében az erdélyi magyarság legjobb hagyományainak örökségéért megőrizte a nemzeti, az etnikai, a vallási türelem és megértés készségét szülőföldjén, hogy lássa Európa, s az egész világ: a humanizmus, a politikai, a szellemi és a gazdasági pluralizmus, a demokrácia valamennyi állam és nemzet számára fontos, de a kisebbségek számára egyszerűen sorsdöntő.

Ez tette lehetővé, hogy az RMDSZ a romániai magyarságnak világszerte elfogadott és elismert legitim képviselőjévé, a demokratikus fejlődés megbecsült harcosává, Románia második, a parlamenti ellenzék legnagyobb választási pártjává vált. Szavára, pontosan ezen magatartása, higgadt, de határozott, konkrét és konstruktív állásfoglalásaira, megalapozott követeléseire a szülőföld határain túl is figyelmet fordít már minden, az európai értékek, az emberi jogok, az egység, az együttműködés ügye, a közös jövő mellett elkötelezett szervezet, intézmény, csoport és személy. Döbbenetes vitalitással küzdve a kisebbségi lét okozta sokféle hátrány leküzdéséért, az RMDSZ a több mint kétmillió romániai magyarság autonóm képviselőjévé, a közösségekben gyakorolt jogok, a kisebbségeket jogosan megillető intézményrendszer szorgalmazójává, azaz a nemzeti, az etnikai és másféle kisebbségek modern, demokratikus beilleszkedésének, s ezáltal az új Európa megteremtésének elősegítőjévé, megbecsült tényezőjévé emelkedett.

Tudjuk, hogy helyzetük még korántsem mondható egyszerűnek, vagy könnyűnek. Nem szabad megengednünk a múlt tragikus hibáihoz való visszatérést, amelyek az évszázadok, s különösen a közelmúlt évtizedek során oly sok szenvedést, kárt okoztak nemcsak a magyarságnak, hanem térségünk és egész földrészünk minden népének. Ezek meghaladása nélkülözhetetlen feltétele azon minimális bizalom megteremtésének, amely nélkül nincs józan értelmes együttműködés. Nemzetünk, országunk, a világ tisztességes ereje az Önök oldalán áll az európai értékek fölülkerekedéséért, a boldogságért, a jólétért végzett kitarító munkában.

Bízunk abban, hogy megérnek a feltételek a Magyarország és Ro-

mánia igaz jószomszédságán alapuló együttműködéshez a közös európai hazában, amely együttesen szolgálja nemzeteink érdekét is.

Szövetségüknek sok sikert kívánok.

Budapest, 1991. május 29.

Antall József”

Jóval a volt magyar miniszterelnök halála után, 1994 telén, a kolozsvári *Szabadságban* (VI. évf. 21. szám), Kincses Előd visszaemlékezést közölt ezzel a címmel: *Találkozásaim Antall Józseffel*. Az írásnak van egy passzusa, amelyik első olvasásra mellbevágott. Nemhogy nem talált az én Antall-portrémmal, ez a kisebbik baj lett volna, de megítélésem szerint, élesen elütött az RMDSZ-nek és – hinni szeretném, az olvasó nem veszi szerénytelenségnek – az én személyemnek mint a szövetség elnökének attól a megítélésétől, amelyik kitűnt a fenti üzenetből és, számomra legalábbis, kettőnk beszélgetéseiből. A Kincses által közölt Antall-vélekedés figyelmesebb elolvasása után csakhamar rájöttem: megütközésem nem indokolt, és az egykori párt- és miniszterelnök sem mond ellent magának. A lényegyet tekintve igencsak következetes.

„A határon túli magyarsághoz kanyarodva felvettem – meséli Kincses Előd –, hogy sok esetben nem tartom magyar érdekvédelemnek Domokos Géza akkori RMDSZ-elnök és köre politizálását. A következő tanulságos okfejtést kaptam válaszként: Számomra ti, a frontvonalban élők vagytok a magyarság hiteles képviselői, a bukarestieket környezetük átformálta, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy a magyar ügyet Bécsben, labancként élve is lehetett szolgálni. Csak azt nem kell elvárni a labanctól, hogy kurucként viselkedjék, vagy pláne azt hinni róla, hogy ő kuruc. Ezeket az embereket labancként kell hasznosítani.[...]”

Ha a legkevésbé is kételkednék a szöveg hitelességében,

eszembe sem jutna megjegyzést fűzni hozzá. Ám annak ellenére, hogy Kincses Előd visszaemlékezésében nem is annyira a néhai magyar miniszterelnök alakjának a felidézése, mint inkább a Magyarok Világszövetsége vezetőségének – elsősorban elnökének, Csoóri Sándornak – az elmarasztalása a cél, az az érzésem, hogy a fenti részlet híven visszaadja Antall József vélekedését az RMDSZ bukaresti aulikusairól és természetesen, rólam. Nincs honnan tudnom, hogy az „ordas eszmék” szin-tagmához hasonlóan, a labanc-kuruc ellentétpár is a volt miniszterelnöknek köszönhetően került-e be azoknak az éveknek a politikai nyelvezetébe. Tény, hogy bekerült, még hozzá széles elterjedtségben és az eredeti fogalmazástól eltérő célzattal. Dr. Antallnál sem hízogató a labancozás, ám ő, történészként, mint láttuk, hozzáteszi: „...*de nem feledkezhetünk meg arról, hogy a magyar ügyet Bécsben labancként élve is lehetett szolgálni*”. Ő nem császári zsoldban – jelen esetben Iliescu szolgálatában álló – magyarokat látott bennünk. Annyira befolyásolható azért nem volt. De még csak Ady kuruc kesergője sem inspirálhatta: „*Kergettem a labanc-hordát, sirattam a szívem sorsát*”. S azt sem hihettem, hogy valamelyikünket az RMDSZ bukaresti alapítói közül Ocskay brigádéroshoz hasonlította volna. Egyszóval, ha szemében nem is voltunk, nem is lehettünk, bukaresti „átformált-ságunk” miatt, harcos, jó magyar kurucok, úgy vélte, nemzeti közösségünk azért veheti valami hasznunkat. Nem fogadta el az MVSZ főtitkári székéből akkoriban kihuppant Kincses Előd lesújtó véleményét rólunk. Bezzeg, a Magyar Demokrata Fórum egynémely vezetőembere és RMDSZ-beli barátai, a „frontvonalban élők” – holott a front ott volt, ahol a harcok folytak, elsősorban a bukaresti parlamentben –, a magyarság „hiteles képviselői” másként fogták fel az okítást. Kielezték a szövetségen belül „a bukarestiek”, „az egyezkedők”, „neptunosok”, „mindvégig kormánypártiak” elleni harcot. Viaskodtak dereka-

san, miközben tettek róla, hogy a pest-budai bizalmat és ilyen-olyan támogatást maximálisan kihasználják. Volt úgy is, hogy a saját érdekében. Ha már az előbb szóba jött, megjegyzem azt is, hogy ez az összefonódási folyamat vezetett el végül a Magyarok Világszövetsége fokozatos erdélyi kisajátításához. Amilyen mértékben csökkent a „frontvonalbeliek” befolyása az RMDSZ-ben – különösen az 1995-ös kolozsvári kongresszus után –, úgy nőtt szerepük az MVSZ vezető testületeiben. Ahová, minden jel szerint, átvitték az itthon szárba szökkenett klikkszemléletüket, az RMDSZ „belső ellenzékeként” kipróbált lejáratási, kiszorítási technikáikat. A kulisszák mögötti egyezkedés sok meglepetést tartogató fogásait. Legutóbb 1998 pünkösdjét követően lebbent fel némileg a hatalmi machinációkat elfedő fátyol. A Magyarok Világszövetsége Erdélyi Társasága (VET) kemény nyilatkozatban feddte meg a csíkszeredai székhelyű Julianusz Alapítványt, amiért tudta és beleegyezése nélkül, évi díjával kitüntette Dobos László felvidéki író, az MVSZ Kárpát-medencei Régiójának elnökét. Minden csoda három napig tart. Nos, ez annyit sem tartott. Átsiklott rajta mindenki – az egy Fülöp G. Dénest kivéve, aki tiltakozásként lemondott VET-alelnöki tisztségéről – a tavasz végi tumultusban. Amikor nemcsak a vizek áradtak Erdély-szerte, de a közéleti események is. Kíváncsian várom a további folytatást. Mert, hogy lesz, abban nem kételkedem. Csoóri Sándor, bármennyire igyekszik bölcsen és felelősen viselkedni, nem hallgathat a végtelenségig.

A magyarországi vezetőkkel való találkozóknál maradva, és visszatérve az eredeti szakma vagy hivatás, nem tudom, minek nevezem, olykori primátusára a politikai cselekvésben is, eszembe jut küldöttségünk Göncz Árpádnál tett látogatása. A beszélgetés fő témája a Magyarország és Románia közötti viszony, románok és magyarok az akkorinál szívélyesebb kapcsolata, a kölcsönös megismerés és bizalom annyiszor emlege-

tett, de olyan nehezen elérhető célja. A magyar államfő felolvasva nekünk válaszát Cornel Nistorescu bukaresti újságírónak az *Expres* című hetilapban közölte, neki címzett nyílt levelére. Írói munka, szép, meggyőző, őszinte szöveg volt. Jól emlékszem, pozitív benyomást keltett a román főváros politikai közvéleményében.

Minden vendéglátó frakcióval az Országház valamelyik küldött-termében találkoztunk. Kivételt a Fiatal Demokraták Szövetsége képezett. Ők, talán a különlegesen jó kapcsolatot jelezvén ezzel, otthon, a FIDESZ-székházban fogadtak. Emlékszem, az elején zavart is az eltérés fiatal házigazdáink felszabadultsága, konvenciómentessége, „narancsos”, mindig harapásra kész iróniája és a stabilitást, polgári rendet és szigort sugalló környezet között. A pártszékháznak a valamikori villatulajdonosok komolyságára, mondhatni fennköltségére emlékeztető masszív falai, luszterjai és körbefutó keményfa lambériája. Társaimról, Szócs Gézáról, Szilágyi Zsoltról, Toró T. Tiborról, de még a korosabb Borbély Imréről is lerítt, hogy bejáratosak ide, otthon érzik magukat. Este volt, a zsúfolt napi program után felüdülést jelentett Orbán Viktorék gondolkozás- és beszélgetésbeli frissesége. Említettem az előző kötetben, hogy 1991 elején a FIDESZ egy eléggé népes, öt- vagy hattagú küldöttsége hivatalos látogatást tett Romániában. Bukarestben megismerkedhettek több román ellenzéki párt vezetőivel. Elsősorban ideológiai tejtestvéreikkel, a ribillióra készülő, előbb a Nemzeti Liberális Párt *fiatal szárnya* megjelöléssel saját útra lépő, majd *Liberális Párt '93* néven az anyaszervezetből teljesen kiszakadt pártként működő szervezettel. Amelyik külön ült ugyan, de a parlamentben maradt. A következő választásokig. Amikor is jelképük, a fehér paripa, leszakadt a nagypolitika ménésétől és azóta csak poroszkál a széttöredezett, kiismerhetetlenné, egyik-másik szakadár csoport miatt kiszámíthatatlanná vált liberális

mezőnyben. A valamikori „történelmi” dicsfényt, úgy látszik, tartósan felváltó, mostani szabadelvű homályban.

Akkor, kilenc évvel ezelőtt, elsősorban a valóban mélyreható politikai, gazdasági és mentális változást akaró, a kisebbségi jogokat őszintén európai szintre helyező – még az RMDSZ szabadelvű platformjával valamiféle fuzionálási álmokat is dédelgető – Horia Rusunak és barátainak köszönhetően, Orbán Viktorék, azt hiszem, megbízható bepillantást nyertek a bukaresti politika rejtelseibe. Ez meglátszott az RMDSZ-delegációval folytatott pesti beszélgetésben is. Tárgyszerűség, valamint a fiatal demokraták és a romániai magyar szövetség további együttműködését, a két ország viszonyát megítélő realizmus jellemezte.

Itt kitérőt kell tennem. Ezen a találkozón és rá másfél évre, amikor, soproni kezelésem idején, Évivel betévedtünk egy, a városháza dísztermében rendezett FIDESZ-fórumra, élvezettel, mi tagadás, csendes egyetértéssel hallgattam Orbán Viktor veséző elemzését a konzervatív kormányzat, illetve kormányzó pártok politikájáról. Volt abban minden. Ifjonti lendület meg liberális zabolátlanság elsősorban. Visszaemlékezésem egyik előző fejezetében kérdőjeleket emlegetek a későbbi FIDESZ-szel kapcsolatban. Nos, ezek a pályamódosulásra vonatkoztak. Arra, az 1994-es sikertelen választás utáni, látványos fejleményre, amely Orbán Viktorékat a kezdeti, hön vállalt liberális járatról átültette a nemzeti-konzervatív kurzus, a századelő történetében oly ismerősen töfögő vonatára. S most, az 1998-as megmérettetés nyerteseként, ott ülhetnek nem is olyan régen gúnyolt szövetségeseikkel a kormányvagonok polgári plüssülésein. De győztek. És egy magára valamit is adó pártnak az a dolga, hogy győzzön. Hogy hatalomra kerüljön. A többi majd eldől. Egykori beszélgetéseinkre, az Orbán Viktorral, Németh Zsolttal és társaikkal eltöltött együttlétekre és a román-magyar párbe-

szédről vallott szóértésünkre gondolva, kívánom, hogy jól dőljön el. Ő pedig, a párt, az MPP, tisztán, tisztességesen és eredményesen, sokáig állva maradjon.

Két vendéglátó frakcióról vajmi kevés az emlékem. A Kereszténydemokrata Néppárt képviselői jó modorú, ám nem éppen tündöklő idősebb urak benyomását keltették. A kiszegdánál javában dúlt a háborúság az elnök-frakcióvezető Torgyán József és a frakciója között. Mit mondjak? Hallgattak a múzsák...

Szabad György házelnöknél a fő téma az a közösen vallott meggyőződés volt, hogy Romániát nem kizárni kell a nemzetközi folyamatokból, hanem bevonni azokba; az ország stabilabb helyzete a romániai magyarság pozícióját is javítja. A találkozózt delegációnk sajtótájékoztatója követte a parlament Gobelín-termében. A november 12-13-i pesti lapok kivétel nélkül – persze, más-más gondolatok aláhúzásával és egymástól eltérő terjedelemben – ismertették az eseményt. Összefoglalót adtak az RMDSZ-küldöttség programjáról és a sajtókonferencián elhangzottakról. A *Népszava Nem az érzelmekre kell alapozni a tárgyalásokat* címmel a román-magyar kapcsolatok jövőjére helyezi a hangsúlyt. Idézi szavaimat: *„Az országgyűlésben képviselt pártok hívtak meg bennünket, úgyhogy, divatos kifejezéssel élve, magyar-magyar párbeszédet folytattunk. Főképp arról tárgyaltunk, hogyan alakítsuk kapcsolatainkat a hat parlamenti párttal. De mivel Romániából jöttünk, a román társadalom részét alkotjuk, beletartozunk az ottani politikai életbe, nem lehet számunkra közömbös, hogyan alakul a két ország közötti viszony. Hogyan lehetne ezen javítani az Európában most kibontakozó új folyamatok szellemében.”* A riportter kérdésre az utóbbi hetekben észlelhető magyarellenes kampánnyal kapcsolatban, emlékeztettem a közvetlen előzményre: *„Nyár elején, amikor a bányászok Bukarestbe »látogattak«, a miniszterelnök bedobta a parlamentben a hírt, hogy Budapesten megala-*

kult az emigráns román kormány. A lapok első oldalán olyan hír jelent meg, hogy újabb bányászvonalatok indultak a Zsil-völgyéből, s ezeken magyarul beszélnek. Felröppentették azt a sajtókacsát is, hogy Mihály király Romániában tartózkodik, mégpedig Tőkés László nagyváradi otthonában... A román parlamentben nemrég történtek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy lehetőleg ne kövessünk el hibát, ne tegyünk olyan lépéseket, amelyek gerjeszthetik ezt az állapotot.”

A *Magyar Nemzet* Szöcs Gézától idéz lényegbevágó passzust: „Az elmúlt két évben egységesen tudta képviselni az RMDSZ a romániai magyarság érdekeit – nyugtázta az alelnök –, és azt is az eredmények közé sorolta, hogy sikerült távoltartaniuk magukat a Magyarországon dülő pártharcoktól.” Ez utóbbi hallatán, emlékszem, azt mondtam magamban: Adja Isten, hogy így legyen, ma és a jövőben is. Druszám végtére is valót mondott. Csak a tendenciák, egyrészt a meghódítási, másrészt a behódolási szándékok maradtak számításán kívül. Márpedig, ha valaki, akkor ő igazán ismerte, úgyszólván testközelből, a dürgést.

Az újságírók kérdeztek bennünket a lej belső konvertibilitását megteremtő kormányhatározatról. Eszerint a hivatalos valutaárfolyam (1 dollár 60 lej) és a bankközi árfolyam (1 dollár 240-260 lej) egységesítése eredményeként 180 lejt ért 1 amerikai dollár. Vagyis a lejt háromszorosan leértékelték, ami várhatóan égis dobja a fogyasztói árakat. Ezt pedig a beígért bérpótlék semmiképpen nem követheti. Válaszunkban kényszerű, a válságos gazdasági helyzet fellendítését célzó intézkedésként értelmeztük Stolojan kormányfő szociális szempontból kockázatos döntését. Nem hallgattuk el azonban, hogy a kemény tél előtt álló Romániában – a szükséges villamosenergiából és fűtőanyagból mindössze nyolcvan százalék állt rendelkezésre – a fagy és a vele járó sok baj veszélybe sodorhatja a demokratikus folyamatokat, valamiféle-fajta diktatúra előtt egyengetheti az utat. A *Magyar Nemzet* riportere azt is megjegyezte, hogy tár-

gyilagosabb megítélést és pártatlanabb magatartást kértünk nemcsak a magyarországi sajtótól, de a közvéleménytől is „*a súlyos gondokkal küszködő Románia, az annyi keserőséget átélt, mély erkölcsi válságban tengődő romániai társadalom iránt*”. Válaszolnom kellett a *Népszabadság* nekem feltett, a székely autonómiára vonatkozó kérdésére. A tudósító így jegyezte le szavaimat: „*Az autonómia különböző értelmezése nem veszélyezteti a szervezet egységét. Ha a székely ügy viszont politikai programmá válna, az zavart idézhetne elő a romániai magyarság életében.*”

A *Pesti Hírlap* külön kitért az RMDSZ és a többi romániai nemzeti kisebbség kapcsolatára. Borbély Imre azt válaszolta – közli a riporter –, hogy „*az ottani kisebbségek élete általában a kultúr-életre korlátozódik, nemigen akarnak politizálni. A két évvel ezelőtti temesvári forradalomban és közvetlenül utána még egyszerű volt a magyar-szerb viszony, de a jugoszláviai háború óta kissé elhidegült a kapcsolat*”. Amiről viszont nem beszél az újságíró: az említett változás annak a következménye, hogy az RMDSZ hivatalos állásfoglalásban támogatta a horvátok és szlovének függetlenségi harcát.

Itt a helye, hogy elmondjam: a sajtókonferenciákról szóló beszámolóval egyidőben a *Népszabadság* közli New York-i tudósítójának a jelentését az ottani Göncz Árpád–Tökés László találkozóról. Megtudjuk, hogy a *Rácsok* című darabja bemutatóján résztvevő magyar államfő az előadás után elbeszélgetett a New York-ba nem sokkal előbb érkezett Tökéssel és a többi között beszámolt neki az Amerikába indulás előtt velünk folytatott eszmecserejéről. Mire – írja a tudósító – Tökés László kifejtette Göncz elnöknek, nagyon reméli, az RMDSZ vezetőinek budapesti látogatásával vége szakad annak, hogy bárki úgy tüntesse fel magánvéleményét, mintha az RMDSZ nevében szólna; ilyesmire volt példa, és ez sok zavart okozott. Mostantól azonban „*érett, szabályozott, ellenőrzött módon történik a kapcsolattartás*

az RMDSZ és a magyar állami és kormánytényezők között.” Ehhez csak annyit teszek hozzá: szépen hangzott, fontos bejelentés volt. A baj csak az, hogy éppen a püspök úr eszmetársai, közvetlen környezete és nemegyszer maga a püspök úr hagyta figyelmen kívül a meghirdetett elvet. Amit pedig Tőkés László manapság, az 1998-as magyarországi választások után folytat, tisztára és tagadhatatlanul *személyi politika*. Az RMDSZ köztestületeitől függetlenül vitt politizálás. Noha – másik paradoxon! – a politikai jellegű találkozókról, tárgyalásokról kiadott egyházkerületi közlemények nem felejtik el eszünkbe juttatni: püspök úr az RMDSZ tiszteletbeli elnöke is egyben.

Hadd említsek meg egy, a programban eredetileg nem szereplő, kérésemre beiktatott mozzanatot: a Gyulán tett látogatást, a Magyarországi Románok Szövetségének vezetőivel folytatott eszmecsere-t. Petrusán György és vezetőségi társai kezdetben kissé elfogódottak voltak, emlékszem, azt is megkérdezték, milyen nyelven beszéljünk. Kolombán Gáborral egyszerre mondtuk: természetesen románul. Megismerkedtünk a szövetség felépítésével és munkájával. Jelen volt a helyi Nicolae Bălcescu gimnázium igazgatója is, ő az anyanyelvű oktatás nem kis nehézségekkel szembesülő helyzetéről tájékoztatott. A görögkeleti templomban, a vasárnapi szertartás végén, szót váltottunk a szolgálatra Romániából átjáró lelkésszel. Ismertette velünk az egyház kapcsolatát a románlakta helységek ortodox híveivel. Kiderült, a Reményik magasztalta *templom* és *iskola* itt is legfőbb megtartó pillérei a nemzeti önazonosságnak. Kevés szóból megértettük egymást. Nem először tapasztaltam, hogy a kisebbségi közösségek tagjait – hacsak nem fordulnak szembe egymással, mint legutóbb Bosznia-Hercegovinában történt –, éljenek bármilyen távol egymástól, lelki kapocs fűzi össze. Valamilyen formában azonos az életérzékelésük és érderendszerük. Gyulai benyomásainkról is beszámoltunk a Gobe-

lin-teremben és, mintegy román sorstársaink támogatásaként, hangsúlyoztuk, hogy mi, romániai magyarok is örülnénk, ha a régóta készülő kisebbségi törvényt a magyar parlament elfogadná.

Üdvösnek véltem, hogy hazatérésünk után a román közszolgálati televízió, a parlamenti pártoknak fenntartott, *În fața națiunii* című adásában, beszámoljak utunkról, küldöttségünk tárgyalásairól és természetesen, a Magyarországi Románok Szövetségénél tett gyulai látogatásról is. A beszámolóinak általában korrekt fogadtatása volt a bukaresti sajtóban. Csak a *Spionaj – contraspionaj*, vagyis Felderítés – kémelhárítás című, kétes lap sietett szembeállítani, mint megjegyezte, „*megnyugtató, mi több, reménykeltő*” szavaimat Tökés László egy, állítólag Strasbourgban, az Európa Tanács előtt tett figyelmeztetésével, miszerint „*a Romániában élő magyar kisebbség veszélyben van, és amennyiben nem kerül sor változásra Erdély közigazgatásában, Románia egy, a jugoszláviaihoz hasonló robbanás elé néz*”. És a nemcsak a nevében, de bizonyára szponzorai tekintetében is titkoszolgálati kiadványnál kész a konklúzió: a szokásos munkamegosztással van dolga a tisztelt olvasónak. Látszólag egyet mond a mérsékelt Domokos Géza és mást a radikális Tökés, ám valójában egy követ fújnak, egy húrton pendülnek. Színjáték az egész. Ravasz udemere tettetés. Adrian Păunescu magánszócsöve – előbb csak egymaga írta, majd olvasni is alighanem egymaga olvasta: megszűnt létezni – nem sokat teketóriázik. Megkérdi már az elsőoldalas címben: *Ce caută udemeriștii la Budapesta?* Mit keresnek Pesten az eremdéeszesek? S menten megmondja, de előbb még fokozza feltételezett olvasója figyelmét, süttögeti a szerencsétlent a nacionalista inszINUÁCIÓ lassú tüzén: „*A beosztottnak arról az érthető óhajáról lenne szó, hogy közvetlen kapcsolatba kerüljenek a főnökeikkel? Vagy egyszerűen az történt, hogy Domokos Géza úr túl engedékenynek bizonyult, és*

*Budapest szükségét érezte nála egy kis izomerősítő gyakorlatnak! Vajon milyen meglepetést tartogatnak még nekünk ezek a tudatuk székhelyének Budapestet tekintő román honatyák?” Az ellenzéki, a Polgári Szövetség lapjának tekintett, de a „magyar kérdésben” meglehetősen egyoldalú *România liberă* óvatos marad, nem mászik ugyan bele az ügybe, de bevált szerkesztői fogással, közvetve, elismerőleg értékeli utunkat. A tekintélyes belgrádi hetilap, a NIN budapesti tudósítóját idézi: „Az a mód, ahogyan a magyar kormány a Romániában, Jugoszláviában, Szlovákiában, de még a volt Szovjetunióban is élő kisebbsége gondjaival törődik, odavezetett, hogy Magyarországnak öt szomszédja közül csak Ausztriával baráti a kapcsolata. Most úgy tűnik azonban, hogy Domokos Gézának, a romániai magyarok vezetőjének a látogatása után, Budapest megértette: a sovén egyensúlyozás nem vezet semmire és »bizonyos fokú fordulatra« határozta el magát szomszéd-politikájában.”*

Akár hízelegetett is volna hiúságomnak a szerb tudósító helyzetértékelése, de ellenálltam a kísértésnek. Különbösen is, az 1992-es esztendő nem hozta el a beígért fordulatot, még a „bizonyos fokút” sem. Arra még várni kellett, várni kell...

Annyi pesti sajtószemelvény után, befejezésül, álljon itt még egy. A *Kurír* című, akkoriban nem kimondottan jó hírű lapban jelent meg, nem sokkal magyarországi látogatásunk előtt. Igaz, későn, de eljutott hozzám olyan vélemény is, miszerint azok, akik a közlése mögött álltak, így akarták beharangozni magyarországi látogatásomat. Lehet. Nem tudom, mi igaz belőle. Tény, hogy Pestre érkezésünk előtt két héttel nevezett kiadványban napvilágot látott egy cikk: *Domnu Domokos*. A szatirizáló kedvű redaktor alighanem ezt, a román nyelvismeretet feltételező címet azoktól kölcsönözte, akik őt anyaga valótlanságaival is ellátták. Azzal tudniillik, amit itthon Katona Ádám és követői – a cikkben Kusztoz Tibor volt kovásznai református lelkészre történik utalás – percre sem szüntek meg állítani: a

román szélsőségesek támadását én provokáltam ki azzal, hogy meggondolatlanul nagydobra vertem az autonómia ügyét, „*mit csak távlati tervként említett meg Hargita és Kovászna megye RMDSZ-vezetőse*”. Szóltam erről elég hosszasan, ahol az 1991-es agyagfalvi Katona-kezdeményezésről számoltam be. Semmi értelme a leírtakat megismételni. Annál is inkább, mivel van a cikkben ennél cifrább is. Olyan állítás, amiről, bármennyire nem rokonszenveztem Katona Ádámmal, nehezen tudtam elhinni, hogy ő az ihletője. Vagy már akkor forralta magában a „sérült identitás”, a vegyes házasságban élő RMDSZ-tisztségviselők megbízhatatlanságának a hírhedt fajvédőkre emlékeztető kényszerképzetét? Arra az időre nyúlik vissza a szövetség purifikálásának, a később, évek múltán, nagy port kavart belső etnikai tisztogatásnak a szándéka? Ez végső fokon – a velem megkezdeni óhajtott kampány is bizonyítja – a nemzeti-keresztény irányzat feltételezett ellenfeleivel való leszámolás eszköze volt. „*Rossz szájízt kelt – teszi közhírré a pesti tollnok, amit valaki, pofátlanul rágalmazva, a fülébe súg –, hogy legutóbbi intézkedése [mármint az enyéme] székelyellenes hangvételnek, s hogy román feleségével és magyarul nem tudó két fiával mindvégig Bukarestben él.*” Utóbb a *Kurír* kiigazította a valótlanságot, ami feleségem nemzetiségét és fiaim anyanyelv-ismeretét illeti. A hírháttér azonban ismeretlen maradt. Az informátor azóta is lapul, mélyen hallgat.

MI EZ, DOMOKOS ÚR?

Pedig olyan színesen, azt is mondhatnám, jól kezdődött minden. 1992 első napján séta lovas szánon a veresvízi erdőben Évivel és Jakabos Csabáékkal. Előzőleg évbúcsúztató beszéd a zabolai református templom tornya alatt, utána évköszöntő koccintás a plébánián. Január 6-án, hétfőn, Csíkszeredában, a Kritérion Alapítvány székházában Pataki Imrével és Tózsér Józseffel megbeszéljük az eljövendő nyomda tervezetét. Másnap átlépünk Madéfalvára, a Siculicidium 228. évfordulójára rendezett ünnepségre. Csikorgó hidegben – az alkalomhoz illően, fődetlen fővel –, RMDSZ-üdvözlét a sok száz résztvevőhöz. A hónap közepén Tokay György, Borbély László és Markó Béla társaságában eszmecsere, előbb a székházban, majd az Erzsébet-palotában az amerikai diplomácia konfliktus-megelőzési doktrínája támogatására előző évben beindított, Project on Ethnic Relations (lásd a *Neptun isten szigonyán* c. fejezetet, II. kötet, 167. old.) képviselőivel. Coposu felkérésére moderátor szerep – pártsúrlódások, egyéni ambíciókból adódó félreértések – a Demokratikus Konvenció soros ülésén, majd részvétel az első, közös sajtóértekezleten. Itt, kérdésre válaszolva, kifejtem az RMDSZ álláspontját a monarchia ügyében. (Népszavazás döntson az államformáról, de előbb lehetőséget kell adni I. Mihálynak a visszatérésre, és ha úgy óhajtja, a végleges letelepedésre Romániában.) A csíki fagy megtette a hatását: belázasodtam.

Két nap fekszem influenzásán. Harmadik nap is csak azért megyek ki a házból, hogy az előzetes egyeztetés szerint, találkozom Theodor Stolojan miniszterelnökkel. Mikor kezét fogunk, meg is kérdi: láza van? Átadom neki a négy római katolikus, az evangélikus és unitárius püspökség, valamint a két erdélyi református egyházkerület főtisztelendő és főtiszteletű püspök urainak, valamint főgondnokainak aláírásával ellátott, 1991. december 30-án keltezett memóriumot a kultusz- és a tanügyi törvénytervezettel kapcsolatban. Az RMDSZ részéről ketten Szöcs Gézával írtuk alá az okmányt. Ha rossz előérzettől indítatva, akkor arra gondolok: hat év múltán, 1998 tavaszán sem nyernek megoldást az oly mérsékelt és világos okfejtéssel, anynyi meggyőző kísérő dokumentummal ellátott indítványban előadott kérdések, biztosan azt hiszem, a sötét sejtelemnek hőemelkedésem az oka. Különösen, ha az RMDSZ sajtóirodájának közleménye szerint: *„Az RMDSZ országos elnöke hangsúlyozta, hogy a dokumentum a romániai magyarság egészének óhaját és érdekét fejezi ki, és kérte, hogy a kormány tegye magáévá a benne foglaltakat. Románia miniszterelnöke megígérte: személyesen tanulmányozza a memóriumot és utasítani fogja az Oktatás- és Tudományügyi Minisztériumot, hogy megfelelő gonddal elemezze a javaslatokat és vegye őket figyelembe a törvénytervezet véglegesítésénél.”*

És csobog, csobog a jóhiszeműség! – írja évek múltán levelében, ilyenszerű beismerésem olvastán, Sütő András. Baráti feddése jogos. Hihetetlen, hogy egyszer-másszor milyen hiszékeny, hogy azt ne mondjam, ostobán bizakodó tudtam lenni. Holott, holott most látom, hogy a Stolojannal való találkozásom után beírtam a zsebnóteszomba: *„Nem lesz előreláthatólag sok foganatja, túl nagy a minisztériumban és a parlament szakbizottságában a Vatra befolyása.”*

Tulajdonképpen nem is a pártonkívüli, technokrata kormányfőben vagy a román politikusokban reménykedtem, ha-

nem az ésszerűség, a felismert országos érdek meggyőző erejében. Az adott szó becsületében – erre tanítottak szüleim, tanítóim, maga az erdélyi szellemi örökség. Hozzájuk nyúlunk vissza együgyűségem története. Akkor meg mit keresett a politikában, kérdezhetné most, jóval a függöny lehullta után is, a hirtelenebb természetű olvasó. Ez az, hogy mit kerestem? Erre a kérdésre kutattam a választ eddig, és feltehetőleg, ez lesz az olvasóval megosztott tünődéseimnek az egyik fő témája ezután is. De folytassuk, miért van szükség Vízöntő hava történéseinek felidezésére. Még két interjú, egyiket a 22 című hetilap nagyon fiatal munkatársának, Andrei Porának – manapság a *Szabad Európában* hallom reggelenként –, a másikat az akkoriban igen olvasott, *Zig-zag* címmel megjelenő heti szemlének adtam. Pénteken, 24-én délután négy órakor felültünk Zonda Attila máramarosi képviselővel a délutáni repülőjára, és irány Nagybánya. Az ott másnapra meghirdetett RMDSZ fórum!

Sötétben landolt a gép a Zazar menti város – így írta a romániai magyar sajtó, mialatt a történelmi megnevezést, a Nagybánya helynevet irtani kezdte a cenzúra – repülőterén. Az utcákon téli csend és hétvégi néptelenség volt, amint Csiha Tamás képviselő kocsiján szálláshelyemre, hozzájuk vitt. Kellemes estét töltöttünk együtt – velünk vacsorázott dr. Márton Árpád megyei RMDSZ-elnök is –, a háziasszony mindent elkövetett, hogy a ház vendégszeretetét, irántam érzett barátságát bizonyítsa. Ahogy most visszagondolok arra az estére, fel tudom idézni késő éjszakába nyúló beszélgetésünket, mint ahogy a másnap, az Ifjúsági Ház Femina-termében tartott választmányi ülés lefolyására is tisztán emlékszem. Magával a választási nagygyűléssel egybekötött fórummal már korántsem ez a helyzet. Kénytelen vagyok a helyi lap, a *Bányavidéki Új Szó* beszámolójához fordulni információért. Így tudom, miről szólt dr. Márton elnöki beszámolója, mit mondott bemutatkozása al-

kalmából az RMDSZ-lista első öt, tehát befutó helyén szereplő tanácsosjelöltje: Schneider László, Ludescher István, Böndi Gyöngyike – a későbbi parlamenti képviselő –, Farkas Zoltán és Vlaicu Zsuzsa. Én, juttatja eszembe a riporter, a helyhatósági választások kapcsán ismertetem a Romániai Magyar Egyházak Elöljáróinak Állandó Értekezlete által január 17-én, Kolozsváron hozott határozatát, miszerint a február 9-i helyhatósági választások alkalmával minden támogatást megad a demokratikus érzelmű polgármesterek és helyi tanácsosok megválasztásához. *„Amennyiben egyházaink részéről a hívek teljes számban részt vesznek a választásokon – zárul az egyházi vezetők körlevele –, úgy eleget tesznek Isten és az ember szolgálatában vállalt keresztényi kötelezettségeiknek, méltán szolgálják önazonosságunk megőrzését.”* Mivel az egyik tanácsstag-jelölt némi szorongással említette, hogy nem ért a politikához, szükségesnek tartottam tisztázni (lapbeszámolóból idézek): *„A tanácsosoknak nem politikusoknak kell lenniük, hanem jó városgazdáknak. A jelöltek, igaz, hogy RMDSZ-listán indulnak, de nemcsak a nagybányai magyarság érdekeit fogják képviselni, hanem az egész városét.”*

Kérdeztek az anyanyelvű oktatással, az RMDSZ rendkívüli kongresszusával kapcsolatban, szóba került a radikálisok és mérsékeltek közötti ellentét is. Én igyekeztem világosan és lehetőleg tömören válaszolni, *„megfontoltan, udvariasan, hozzáértően”*, mint az újságíró megjegyezte, és közben... Közben a szó szoros értelmében rázott a hideg. Gondom volt rá, hogy az első sorokban ülők ne vegyék észre, milyen embertelenül reszketek. Jéghideg kezemet az asztal alatt, Zonda Attila bundasapkájában melengtettem, ujjaimat szorosan egybekulcsoltam, így próbáltam erőt venni az egész testemet rázó hideglelésen. Tudtam, mi történik, újra kitörni készül rajtam az orbánc. Végighúztam kezem a bal lábszáramon. Érzékeny volt, fáj. Előbb, valamikor 1987 telén gyötört el, egy előző nyári fürdőzéskor szerzett hor-

zsolás nyomán. Irdatlan mennyiségű penicillint fecskendeztek belém, úgy jöttem helyre. A következő nyáron, ezúttal Kolozsváron, Balla Zsófiáék lakásán – tanúja volt a nagyjelenetnek Egyed Péter is – előlről kezdődött a negyvenkét fokos lázzal járó „nyavalyatörés”, mert valahogy így nézhetett ki a bibliai betegség is. S most, a nagy hajtástól fáradt szervezetet, amelyet legyengített a ki nem feküdt influenza is, lám, újból legyűrni készül a „*főleg sebfertőzés okozta, helyi és általános tünetekkel járó, heveny bőrgyulladás*”, ahogy az orbáncról az értelmező szótár mondja. S amitől otthon, mint halált is könnyen okozó kórtól féltek valamikor a falubelijeim.

Láztól könnyes szemem előtt, az Ifjúsági Ház hol hullámon járó, hol ködbe vesző hajónak tűnő nagyterme végre megszűnt imbolyogni. A fórum véget ért. Este már a megyei kórházban, dr. Márton sebész-főorvos irodájának kanapéján feküdtem, és nem volt elég a jól ismert, veszettül csípő-fájó penicillin-kezelés, a hasamba is beszúrtak egy jókora fecskendőt: heparin, magyarázta a kedves nővér, olyan bájosan, mintha azt mondta volna, kókuszfagylalt vagy – Chivas Regal whisky... S ez így ment hatóránként, öt napon át.

A láz, az ágyban fekvés, a sok gyógyszer és a totális étvágytalanság alaposan megviselt. Egyvalami maradt meg kellemes emlékként mindmáig, a Márton doktor, Csiha Tamás és a többi nagybányai barátom, a kórházi orvosok és asszisztensnők, a román nemzetiségűeket is beleértve – közéjük sorolom a Vatraelnök kórházigazgatót is – gondoskodása, naponta kinyilvánított rokonszenve irántam.

Ötödnapra rendbejöttem. Szerdán, január 29-én kiírtak a kórházból, és Márton doktor, barátságatlan, ködös napon, kivitt a reptérre. Magam is éreztem már ősz óta, és Évi utólag bevallotta, ő is tartott tőle: baj lesz velem. Kidőlök. No, a baj meglett, megbicsaklottam, szerencsére csak rövid időre. Túl

vagyok rajta. Folytathatom. Készülhetek a közel egy éve a sorára váró audiovizuális törvénytervezet vitájára. Ezen elmélkedtem, miközben a repülőtér fölött szálló ködfoszlányokat követtem tekintetemmel, s vártam, hogy feldübörögjenek a landoló gép motorjai. Nem találtam el, mi következik. Folytatni ugyan folytattam, de, hogy azért változzon is valami, a bukaresti Elias kórházban.

Január 30-án, már éjféf után, miközben az első magán-TV, a SOTI műsorát néztük Évivel, furcsa dolog történt velem. A fülemben mintha vasak súrlódtak volna össze, feszülő láncszemek csikorgása hallatszott. Először azt hittem, a TV-készülékből jön a kellemetlen, zavaró hang, de a képernyő éppen csendesen fodrozó víztükröt mutatott. Riadtan hallgatóztam kifelé. Nem. A csikorgó vasak benn, a fejemben súrlódtak egymáshoz, s mikor szólni akartam feleségemnek, hogy mi történik, mit hallok, nem tudtam elmondani. Csak félszavakat, hol magyarul, hol románul hangzó mondattöredékeket voltam képes kinyögni. Miközben gesztikulációval próbáltam pótolni az akadozó beszédet és éreztem, bárgyún mosolygok, hogy az engem ijedten figyelő Évit megnyugtassam. „Agyvérzés!” – villant fel benne, mint később mesélte. És nem értette, a telefonon kihívott orvos miért tölti az időt lázméréssel. Az meg egyenesen kétségbe ejtette, hogy nem hordágyon visznek, hanem a lépcsőn támogatva, lábon megyek a kapu előtt várakozó mentőautóhoz. Nevezték bajomat az orvosok ógörögül embóliának, angol szakkifejezéssel stroke-nak, végezetül, ha jól értettem, megmaradt a mindenkit, engem is kielégítő, minden lehetőséget magába foglaló „agyi történés”.

Mert az volt – különösen, miután befejeződtek a véget érni nem akaró analízisek, röntgen, számítógépes echo- és tomográf-felvételek, mindenféle vizsgálatok –, váratlan fordulat, előre nem látott esemény; számos tanulságot, több hasznos tapasztalást

talatot magába foglaló – történés. Az agyi részt hagytam a bu-karesti, majd a pesti s végül a soproni orvosokra. Nekik mutat-ták a műszerek, mekkora a bal oldali agyféltekémen keletkezett folt, ők mondhatták meg, mikorra várható a vérömleny felszí-vódása. Engem, mert megmagyarázták, hogy rajtam is múlik, az érdekelt elsősorban, hogy normálisan beszélni tudjak, visz-szatérjen jobb kezembe és lábamba az erő. Fennhangon napon-ta beszédgyakorlatokat végeztem, teljesítettem az orvostól megszabott írásgyakorlási penzumot. Amikor engedélyt kap-tam rá, kitartóan jártam, előbb a folyosón, majd lent, a kórház udvarán.

Az első napokban csak az állapotommal összefüggő új hely-zetek érdekelték. Az például, amikor Dinescu doktor – közeli ismerős volt, sok román íróbarátom jóembere – beutalásom éj-szakáján, mindjárt az ügyeleten, rámutatott a gyűrűjére: „Mi ez, Domokos úr?“, én néztem az ujját: verighetä, vagyis karikagyű-rű, természetesen, mi más lenne. De nem tudtam megszólalni. A doki egy ideig figyelte szótlán erőlködésemet, majd elővette a töltőtollát: „S ez? Mi a neve?“ Részemről ugyanaz a némaság. És feltételezem, hogy számra, arcomra újólag kiült az önuralom, a nyugalom jelének szánt mosoly. Valójában a tehetetlen-ség grimasza.

Aztán az idő múlásával kezdett visszatérni érdeklődésem a külső világ iránt. Kíváncsian hallgattam a beteglátogató Tokay György és Verestóy Attila beszámolóját a parlamenti újdonsá-gokról, az RMDSZ-frakciókban és a székházban történekről. Zsebnóteszom szerint, február 7-én, pénteken felhívtam telefo-non a titkárságot. Az egy hét múlva esedékes, Brassóba össze-hívott elnökségi ülés előkészületeiről tudakozódtam Zonda At-tilától. Itt jegyzem meg, hogy az összejövételről szóló, a *România liberă* február 20-i számában megjelent hír felbolygatta kórházi környezetemet. Már a címet – *Domokos Géza agyvérzése*

– pontatlannak ítélték, nem is szólva a tudósítás első mondatáról, amelyik így hangzott: *„Az RMDSZ vezetőségéhez közel álló források közölték az AM Press független hírügynökséggel, hogy az egészségi állapota miatt a brassói találkozóról hiányzó Domokos Gézárt súlyos agyvérzés érte.”* Az osztályon mindenki tudta, hogy aznap elhagyom a kórházat, tehát a hír pontatlan és feleslegesen dramatizáló. Az én figyelmemet inkább a második mondat keltette fel. Ezt olvastam: *„Ugyanazon hírforrás szerint, nem csak az említett eseménnyel kapcsolatban, az RMDSZ-csúcson végrehajtandó, a párt jövőbeni stratégiájának jobban megfelelő változások lehetőségét latolgatják.”* A szándék, leváltásom a szövetség éléről, régóta ismert volt előttem, mindazonáltal nemcsak elsietettnek, de helyzetemet, az átélt megpróbáltatást figyelembe véve, elnökségi társaim egy részének eljárását minden kollegialitást nélkülözőnek, egyenesen embertelennek láttam. A lap is érezhette, hogy nem éppen fair ügy szolgálatába állt, és két nappal később, ugyancsak az első oldal első hasábján egy, a szóban forgó hírügynökséghez eljuttatott RMDSZ-közleményre hivatkozva, közli olvasóival: *„Domokos Géza, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke február 20-án elhagyta az Elias kórházat, a továbbiakban lakásán részesül utókezelésben. Egészségi állapota lehetővé teszi, hogy megszabadsága leteltével újra ellássa elnöki teendőit.”*

Néhány napra rá, talán egy hét is eltelt, Cseke Gábor vezércikkben – *Az elnök visszatér?* – teszi közzé benyomásait arról az RMDSZ-sajtóértekezletről, amelyen, annyi idő után először, részt vettem. Ha a cím kérdőjele némi bizonytalanságról is árulkodik, Cseke rokonszenve irányomban, baráti öröme, hogy újra „munkacsatában” láthat, egyértelmű, s rám bátorítólag hatott, igazán jólesett. A zárómondat meg egyenesen elbűvölt volna, ha fenntartás nélkül el tudom fogadni. *„Hosszas távollétével bebizonyította – mármint én, állítja Cseke –: azoknak is nagyon tud hiányozni, akik kimondottan nem rokonszenveznek vele.”* Ugy

vélem, itt kizárólag a sajtóértekezleten jelenlevő kollégáira gondolt.

A tartósan ágyhoz kötött ember szembeötlő kettősséget él át. Részint rádöbben, hogy mennyi apróságra, tizedrendű részletre pazarolta addig az idejét és megfogadja: ezután másként lesz. Csak a lényegre összpontosít, jobban beosztja az erejét, nagyobb gondja lesz az egészségére, családjára. Másrészt megkülönböztetett érzékenységgel regisztrál mindent, ami állapotaival kapcsolatos. Fülel, kombinál, mérlegel, szétszed és összerak szituációkat, hozzá eljutó híreket. Nézi, vizsgálja folytonosan a dolgok színét és fonákját, helyzetének szintjeit, a felé irányuló érdeklődés hőfokát. Feltehetően ettől, a különben számomra addig ismeretlen készletéstől vezetve olvastam el kétszer-háromszor is, és őriztem meg külön borítékban – hasznomra, mint kiderült, mert lám, most előszedhetem – a hozzám eljuttatott üzeneteket és jókívánságokat. „Szerencséje, hogy megbetegedett”, mondotta akkoriban az egyik, nem is akármelyik elnökségi tag. Arra utalt, hogy bár a szövetségben nagyon rosszul áll a szénám, némi haladék most már kijár nekem, tekintettel a betegségem okán velem szolidáris közvéleményre. Mint a későbbiekben látni fogjuk, az elnapolás igencsak szűk marokkal méretett.

A rokonszenv-nyilvánítás valóban felemelő volt. Az együttérzésükről biztosító, gyors felépülést kívánó levelek és táviratok küldői, egykori iskolatársak, soha nem látott emberek, falusi és városi RMDSZ-tagok, bukaresti és vidéki, hazai és külföldi intézmények és köztestületek képviselői talán nem is tudták, milyen jótékony hatással vannak rám bátorító szavaik. A kolozsvári belvárosi RMDSZ-szervezet levelét 38-an írták alá. Az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége eljuttatta hozzám Ralph Johnsonnak, az európai és kanadai kapcsolatok ügyvezető államtitkár-helyettesének táviratát. A Rompres hírügynök-

ségnek is megküldött, s több lapban, így az RMSZ-ben is közzétett üzenet így hangzott: *„Kedves Domokos úr! Én és külügyminisztériumi kollégáim szomorúan értesültünk bukaresti nagykövetségünk-től arról, hogy megbetegedett, de reméljük, folyamatosan gyógyul. Örömünkre szolgált, hogy megismerhettük Önt múlt év októberében, amikor ellátogatott az Egyesült Államokba. Beszélgetésünket nagyon tanulságosnak találtam, és nagy hatással volt rám a romániai események kapcsán tett, átgondolt elemzése. Remélem, újra fölveheti fontos szerepét Románia politikai fejlődésében. Teljes és gyors felépülést kívánva, maradok tisztelettel, R. Johnson.”* Volt iskolatársam Szentgyörgyről feladott sürgönyében csak ennyi áll: *„Isten éltesen, légy egészséges, mint a Mikóban.”* Szóts Dániel doktor úr tudta, hogy ebből én mindent megértek. Für Lajos, a Magyar Demokrata Fórum ügyvezető elnöke a helyi választások első fordulójának RMDSZ- sikeréhez gratulál és az MDF elnöksége és tagsága nevében kíván mielőbbi gyógyulást. Valamikori bolyais professzorom özvegye írja: *„Az uram betegsége alatt döbbsentem rá, hogy az együttérzésnek milyen éltető és fájdalomcsillapító hatása van”,* és nem csupán teljes gyógyulást kíván környezete, barátai nevében is, hanem ennél többet: *„jó egészségben eltöltendő hosszú, szép öregséget”.* Nem emlékszem, az előrettekintő jókívánság megragadta-e akkor a figyelmemet. Alig hiszem. Azokban a napokban a munka felvételére, teendőim tovább végzésére készültem. Most, újra találkozva vele, jól benne a korban, ahogy mondják, elérzékenyülve, halk áment mondok rá.

Volt közöttünk a parlamenti csoportban egy javakorabeli, legtöbbszörnél jóval idősebb brassói ügyvéd, dr. Fazakas Miklós. Tekintélynek örvendett a szenátusban, megfontolt szavait, szolid szakmai ismeretekre alapozott érveit olyan periódusokban is meghallgatták, s volt rá eset, hogy el is fogadták, amikor a szokásosnál is keményebben rájárt a rúd az RMDSZ-re. Meg is választotta a román szenátus Miklós bácsit, ahogy a fiatalabb

kollégák őt nevezték, mandátumának lejárta előtt, alkotmánybírónak. Nos, Fazakas Miklós levele némileg váratlanul ért. Úgy is kezdi sorait: „*Tudom, kórházi ágyán meglepi váratlan levelem*”. Fél lábbal kézdivásárhelyi lévén, Miklós bácsi részt vett néhányszor és aláírta a székelyföldi egyeztető csoport – értsd Katona Ádám híveinek – egyik-másik, a céhvárosban datált nyilatkozatát vagy felhívását. Durván szólva, a másik, a radikális táborba tartozónak véltem. „*Levelemnek azért tulajdonítok jelentőséget, mert nem személyes ismeretség, barátság, közös múlt soraimnak elindítója, hanem mindezekről függetlenül, az a mély emberi érzés, mely még ismeretlenség esetén is fájlalja a közérdekért annyit küzdő, annyit szenvedő embertársát, akit tulajdonképpen jósága sodort el egészen az egészsége megroppanáig.*” Magam előtt láttam kórházi szobámban a kis termetű, mindig gondosan öltözött, mindig kiegyensúlyozott Miklós bácsit, aki tovább sorolja az őt levélírára ösztökélő okokat. „*Ezenkívül levelem azért is írtam, mert a kevés találkozásból is igen maradandó hatással figyeltem meg, mennyi jó emberi érzéssel nyújtott minden alkalommal őszinte békejobbot vetélytársainak, s e gesztusa mutatta meg előttem a leginkább, hogy nem önmagáért, hanem a közösségéért óhajtott élni és ezt az óhaját teljesíti ki felgyógyulása után. Végül utolsó indokom, mely soraim írására késztet, az az emberi együttérzés, melyet eddig elhallgattam, de mélyen átéltem, valahányszor alaptalan neheztelés érte, melyet viszonzás nélkül hallgatott végig.*” A zárósorokból azt is megtudtam, hogy dr. Fazakas Miklós, a paragrafusok embere, aki úgyszólván egész életét törvényszéki tárgyalótermekben töltötte, elment a templomba és imádkozott értem, szenvedő embertársáért.

Borbély László az emlékezetes Pokorny-jelölés körüli felületesség, az ajánlólisták hanyag összeállítása miatti keserűségét osztja meg: „*Amit az utóbbi két hétben átéltem, nem kívánom senkinek. Legnehezebb fél hónapja volt az életemnek... Mindent kezdünk*

előlről. A 14 tanácsstag persze letagadhatatlan tény” – közli a Maros megyei RMDSZ-elnök, helyettesem a képviselőházi frakcióvezetésben, akit mindig rendkívül becsültem sokoldalúságáért, nem mindennapi munkabírásaért, s nem utolsósorban, őszinte barátságáért. Levelét ezzel zárja: „Mindnyájan kívánunk Neked mielőbbi teljes gyógyulást, mert nagy szükségünk van Rád!”

Jóleső érzéssel olvastam a Magyarországi Románok Szövetsége elnökének, Petrusán Györgynek a szövetség nevében küldött üzenetét: *„Szomorú szívvel értesültünk betegségéről. Őszintén remélem, hogy e kellemetlen betegségből hamar felgyógyul és folytatni tudja azt a rendkívül felelősségteljes küldetést, amely eddig is nagy elismerést váltott ki minden reálsan politizáló magyar és román emberben egyaránt. Jó szívvel gondolok gyulai találkozásunkra, érdekes és hasznos eszmecserénkre, a közös jövő formálását és az országaink közötti együttműködés erősítését célzó közös feladatainkra, a két szervezet közötti kapcsolatok erősítését szolgáló elképzeléseinkre.”*

Renaud Vignal francia nagykövet meleg hangú, baráti érzéseket tolmácsoló levelét – gyönyörű virágcsokor kíséretében – személyesen adta át, ami majdnem akkora feltűnést keltett a kórházban, mint Ion Iliescu váratlan beteglátogatása.

Külön is ki kell térnem egy olyan közös levélre, amelyet mindmáig nagy becsben őrzök. A pillanat magyar-román politikai együttműködésének a dokumentumát látom benne. Ami pedig a politikán, a pillanatnyi pártérdekeken túli emberi, erkölcsi tartalmat illeti – bár sok és olykor látványos változás történt egyik-másik itt képviselt szervezet és aláíró életében –, máig elégtétellel tölt el. Következzen a Romániai Demokratikus Konvenció jókívánságának teljes szövege: *„Tisztelt Domokos Géza, szomorúan értesültünk róla, hogy egészsége az utóbbi időben megromlott, kórházi beutalást tett szükségessé. S ez akkor történik, amikor a Demokratikus Konvencióba tömörült pártok és szervezetek együttműködése, valamint a köztünk személyesen kialakult kapcsolat kezdte*

meghozni a gyümölcsét. Az igazi demokratikus ellenzéki erők összefogása élő valóság lett és nagy reménnyel tölt el mindnyájunkat, ami országunk jövőjét illeti. Gyors felépülési jókívánásainkat küldjük Önnek, hogy mielőbb visszatérhessen családjá körébe és újra együtt lehessen mivélünk, azokkal, akik az együtt végzendő munka megújult eltökéltségével nagyra értékelik Önt. Simina Mezincescu, Nicu Stăncescu, Ion Enescu, Bedros Horasangian, Radu Câmpeanu, Tudor Marian, Sergiu Cunescu, Corneliu Coposu, Ana Blandiana, Constantin Ticu Dumitrescu, Mihai Grama, Otto Weber, Petre Mihai Băcanu, Mihnea Moroianu.”

No és az RMDSZ vezetősége? – kérdezhetné valaki. Azok, akikkel az operatív döntéseket meghoztuk, a közösen végzett elnökségi munkáról szóló közleményeket kiadtuk? Akikkel a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetét és parlamenti képviselőjét a honi és a külföldi közvélemény szemében megjelentítettük? Azok a vezetőségi társaim, akikkel – a véleménykülönbségek, az egymástól árnyalatban, de még stratégia dolgában is eltérő meggyőződések ellenére – legtöbbször sikerült közös nevezőre jutni, ők nem üzentek semmit? Testvéreim a kevés jó és tengetnyi rossz megosztásában nem állottak mellettem azokban a számomra nehéz napokban? De igen, jelentkeztek, nem feledkeztek meg rólam. Igaz, csak két héttel a baj bekövetkezése után. Felkerestek Szócs Géza aláírását viselő levelükkel ők is. Tudták: a legsürgősebb tennivaló a szükséges gyógyszerek beszerzése, a megfelelő orvosi ellátásról, az azonnali és utókezelésről való gondoskodás. Ezzel nincs is baj. Benne van az apostolok számát kitevő elnökség levelében. Csakhogy akkor nekem éppen nem gyógyszerre meg hozzáértő orvosokra volt szükségem. Az fölösen megvolt a tisztán többségi és feltehetőleg nem egyöntetűen magyar barátságával kitűnt kórházban. A gyógyulásom első jelei ellenére bennem még mindig munkáló félsz és bizonytalanság leküzdésében támaszt nyújtó baráti szó vagy, mondjam úgy,

emberi szeretet kellett nagyon. Amit hiába kerestem az RMDSZ-vezérkar nyúl farknyi episztolájában:

„Domokos Gézának!

Elnök úr, Kedves Barátunk!

Elnökségünk tagjai várják felgyógyulásodat és baráti együttérzésünk egyik jeleként kivétel nélkül mindenki felajánlotta segítségét gyógyszer, gyógykezeletés és orvosi kapcsolatok biztosítása érdekében, valamint bármilyen más, egyéb természetű kérdésekben.

Mégegyszer mielőbbi felgyógyulást kívánva, barátsággal üdvözöl az Elnökség.

Brassó, 1992. február 15.

Szőcs Géza”

Akkor is túlon túl ridegnek, valahogy kedvetlenül írottnak találtam volna e sorokat, ha történetesen nem egy rangos költő írja. De ő írta. A Cenk alá összehívott vezetőtestület jóváhagyásával. Köztük ült bizonyára az „az RMDSZ vezetőségéhez közelálló forrás” is, aki lenyilatkozta a *România liberă*-ban pár nap múlva megjelent hírt. Egyet meg kell adni: a levél és levélíró őszinteségét. Szót sem szól a jövőről, meg sem említi az esetleges további együttműködést. A soron levő kongresszusig, természetesen. Hiszen köztudott volt – többször elmondtam a nyilvánosság előtt –, hogy ott lezárom politikai pályafutásomat. Fogtam a jelzést, ám meg sem fordult a fejemben, hogy a tudatos elhagyás minék lesz majd a nyitánya.

Nem tudom, a fentiekben való töprengéstől-e vagy az orvos által előírt és szigorúan ellenőrzött írásgyakorlás sikerétől, de egyszercsak azon kaptam magam: olvasni volna kedvem. Megkértem Évit, hozza be nekem a Kós Károly-írást, ő tudta, mire gondolok. 1982-ben, amikor végleg kiderült, hogy a Ceaușescu észak-koreai és kínai látogatása után meghirdetett román kulturális forradalom nem a diktátor múló szeszélye, hanem a

művelődéspolitikára, az alkotómunkára és, magától értetődően, a Kriterion helyzetére is károsan kiható, tartós folyamat, őszzonysága kimásolta az *Erdélyi Helikon* 1940. novemberi-decemberi számából Kós Károly rövid, alig egylapos paraboláját, majd gondosan legépelte és, „Hogy vigasztalódj” megjegyzéssel, egy elkeseredett estémen élém tette, az íróasztalra. Nem mondta, de ahogy a szöveget elolvastam, nyomban megértetem: a már-már megrendült hitet akarja felcsiholni bennem. Azt, hogy kiadói munkámnak, a könyveknek, az írói áldozatvállalásnak igenis van értelme. Utána is, hányszor megtörtént az esztendők során, különösen a nyolcvanas évek második felében, hogy olykor megszólaltunk: – Hadd lám, halad-e még Kós uram szekere?

Haladt, rendületlenül. Bár az *Ezerkilencszáznegyven* című írás – annak részlete az idézett példázat – szolgáltatta Raul Şorban feljelentése nyomán az ürügyet, hogy személyesen a Ceauşescu házaspár utasítására, Kós Károlyt teljes embargó alá helyezték. Nemhogy műveinek az újrakiadását, de nevének pusztá említését is betiltotta a párt. Mint mondtam, a szekérről és a költőről szóló mese kabala-olvasmányom volt sok éven át. Hol Maxim Gorkij diákkoromban nagyon kedvelt, romantikus novelláját, a *Dankó szívét* juttatta eszembe, hol a gúnyoros Szabó Dezső, Goga Oktáviánnak ajánlott. *Erdélyi földről* című „szimbolikus képtelenségét”. De mindenekelőtt és mindenek fölött szakmai és erkölcsi fogódzót jelentett számomra. Ösztönösen kértem első lektúraként, sokhetes szellemi koplalás után, a kórházba. Kós Károly mondja: azért jutott eszébe a „régés-régen hallott vagy valahol olvasott mese” a honvédsereg kolozsvári bevonulását megelőző éjszakán, mert „*ott, a hajnalt váró virrasztó sötétségből élémrajzott a huszonkét esztendőös múlt, hogy elszámolhassak vele és magammal*”. Én, mint máskor is, annyiszor, most, vész múltával, újrakezdés előtt, biztatást vártam tőle.

„A Történelem szekere indulásra készen áll az állomáson, és a Sors beszállásra szólítja az utasokat.

Taszigálódva s egymást tiporva tolonganak azok ki a váróteremből és igyekeznek a szekér felé. Elsőnek a király jön:

– Engem illet az első hely itt, mert uralkodom az országon és népeken.

Felül a szekérbe és elfoglalja a főülést. Nyomában a pap jön és a katona:

– A lelkeken én uralkodom – mondja a pap –, a király mellett az egyházat illeti a hely.

– Én védelmezem az országot – mondja a katona –, a király mellett hely illet engem is.

Kapaszkodnak a szekérbe és leülnek a király mellé jobbról és balról.

Mögéjük a bíró telepszik:

– Ez az én helyem, mert az igazságot én osztom.

Melléje a hóhér ül le:

– Itt az én helyem, mert az ítéleteket én hajtom végre.

A bakra a politikus kapaszkodik s kezébe veszi a gyeplőt:

– Engem illet ez a hely, mert a lovakat én hajtom.

S jön, furakodik, kapaszkodik és helyezkedik mindenki a szekérben. A hivatalnok, orvos, mérnök, polgár, bankár, mágnás, gyáros és munkás. Próbálkozik a paraszt is:

– Engem is hely illet, mert én termelem mindnek a kenyeret.

S hogy másutt már nem fért, hátul, a saroglyában szorítanak neki helyet a többiek.

Utána még csak egyetlen ember jön, aki eddig nem tolakodott, nem könyökölt, hanem állott és türelmesen várt a maga sorára. De most, hogy ő is fel akart végre szállni a szekérre, reákiáltott a Sors:

– Sajnálom, de lemaradtál. A szekérben több hely nincsen.

Az ember tehát ott maradt a szekér mellett, lenn a földön. És ott állott akkor is, amikor a Sors indulást parancsolt. Vaksötét volt az éccaka, sáros és csúszós, kátyus és úttalan az út.

– Gyű! – kiáltotta a politikus és a lovak közé vágott ostorával.

Csak most mozdult meg az ember, aki a szekérről lemaradt. Kezébe fáklyát vett, meggyújtotta és a lovak elé lépett. És hogy a szekér megindult, a lovak előtt gyalogolt az éjszakában és sárban, esőben, hóban, hidegben és szélviharban, fáklyája lobogó világossága mutatta az utat, hogy felborulás, törés vagy sárba ragadás nélkül, biztosan haladhasson a szekér az új állomás felé.

Ez az utat kereső és mutató, világító ember volt: a költő.”

Mi volt az első benyomásom az „agyí történésemet” követő, legelső olvasmányról? Egy, vidámnak semmiképp sem nevezhető konstatálás: *Ez a költő, nem az a költő.* Egyik a fáklyát emeli magasba a szekér előtt, a másiknak inkább a gyeplőtartásban telik a kedve, a bakon.

Hazatértem utáni első ténykedésem a helyi választás második fordulóján való részvételem volt. Tulajdonképpen a két héttel előbbiről sem hiányoztam: mozgóurnát kértem a kórházba, úgy szavaztam a Demokratikus Konvenció főpolgármesterjelöltjére. Most Évire támaszkodva, meglehetősen gyenge lábon, gyakori megállókkal haladtam a közeli Caragiale liceum felé, ahol szavazóközretünk volt. Az első munkára, próbatételre – tegyem hozzá, feleségem sűrű rosszallása közepette – március elsején került sor. Az aznapi lapokat böngésztem – Adrian hozta el őket a székházból –, amikor csörgött a telefon. Temesvárról hívtak. A *Timișoara* című lap szerkesztője kért, hogy mondjak pár szót a Temesvári Felhívásról. Összeállítást közölnek a második évforduló alkalmából, tudják, hogy most kerültem ki a kórházból, de nem szeretnék, ha kimaradnék a megkérdezettek közül. Normális körülmények között ott, helyben válaszolok a felhívás jelentőségét és esetleges időszerűségét firtató kérdésre. Ám most nem vállalkoztam a feladatra, kértem, hívjanak vissza egy óra múlva. Így is történt, és én beolvastam a nagy krikszkrakszokkal sebtében írott szöveget. Ez volt:

„Az elmúlt két évben se szeri, se száma határozat, döntés meg minden néven nevezendő nyilatkozat látott napvilágot. Van-e, ki emlékszik még rájuk? A Temesvári Felhívás mindmáig megőrizte történelmi dokumentum jellegét. Hogy papíron maradt, nem talált követésre – most már tisztán látjuk egyike Románia drámáinak. Átala gáttat lehetett volna emelni a kommunista struktúrák és mentalitások megőrzésének, mi több, erősödésének.

Az 1990 április havában, Nagyváradon megtartott első kongresszusán, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elfogadta a Temesvári Proklamációt, a 8. pont kivételével, abból indulva ki, hogy ez a követelmény ellentmond az emberi jogi elveknek, magában hordja a kollektív bűnösség gondolatát. Amelyet az RMDSZ nem fogadhat el sem politikai-társadalmi, sem etnikai összefüggésben. A tettek mérlegelése, s ha arra van szükség, nyilvános jogi vagy erkölcsi elítélése, az elkövető egyént kell hogy érintse, nem pedig azt a társadalmi kategóriát vagy nemzeti közösséget, amelynek ő tagja.

Az említett kongresszuson a küldöttek tudomására hoztam, hogy nem fogom kérni RMDSZ-elnöki mandátumom megújítását. Indokaim között utaltam arra is, hogy 1969 és 1984 között a Román Kommunista Párt központi bizottságának póttagja voltam, noha ezzel nem járt semmi néven nevezendő pártfunkció. Megválasztásom előtt és után is a bukaresti Kriterion Könyvkiadó igazgatói posztját töltöttem be.

A kongresszus nem tette magáévá a felsorolt érveket, és úgyszólván egyöntetű szavazással, megválasztott az RMDSZ országos elnökévé.

Szövetségünk új, rendhagyó kongresszus előtt áll. Több ok, amelyhez hozzájön – nem a legfontosabb ugyan – egészségi állapotom is, arra készítet, hogy megváljak beosztásomtól, visszavonuljak a politikai élettől.

Ami a Temesvári Felhívás mai aktualitását illeti, igen, úgy érzem, mindmáig nem veszítette el érvényességét és a fentebbi megjegyzéssel, elfogadhatom. Mi több, kész vagyok mint egyén, alkalmazni is szemé-

lyemet illetően. Közzététele után két esztendővel, figyelembe véve az időközben történeteket, úgy érzem, a romániai gyökeres változások biztosítékát jelenthetné.”

Újabb évek követték egymást. Parlamenti és helyi választások során, kormányok váltakozásának voltunk tanúi. Románia gondjai megmaradtak, egyik-másik még súlyosbodott is. A rendszerváltozás tulajdonképpen mindmáig nem következett be. Most, hogy újraolvastam az 1992 márciusában egy nekifutásra ugyan, de nem kis erőfeszítéssel megírt szöveget, az első, nyilvánosságnak szántat kórházi kezelésem után, elgondolkozom: mi lett volna, ha a temesvári forradalmárok, valamelyik párt vagy még inkább, az akkori ellenzékét tömörítő Demokratikus Konvenció nem korlátozzák a társadalom politikai és erkölcsi megtisztulását célzó kezdeményezésüket egy eléggé általános és nem is mindenben egyértelmű felhívásra, ami a régi rendszer vezető embereinek további politikai szereplését illeti. Törvénytervezetet nyújtanak be a parlamentnek, jogi érvek és jól körülírt morális követelmények alapján, kemény és félreemagyarázhatatlan feltételekhez kötik az új, demokratizálódó közéletbe tervezett személyes integrálódást, az állam vezetésében való részvételt. Kötelezővé teszik a politikai elit és a köztisztviselői kar múltjának átvilágítását és intézkednek – csak most, a *doszáriáda*, a kompromittáló iratokkal történő mesterkedés figyelmeztet rá igazán –, hogy a volt állambiztonsági szolgálat irattára, addig is, amíg hozzáférhetőségéről törvényes intézkedés történik, kivételesen szigorú büntetés terhe mellett, érintetlen maradjon. Amikor, nagy későre, a szekus dossziék nyilvánosságra hozatalát szabályozó törvény tervezete, Constantin Ticu Dumitrescu kitarásának köszönhetően, a szenátus napirendjére került, a törvényhozásban található érdekcsoportok mindent elkövettek, hogy előírásait lényegbevágóan megnyirbálják, hatáskörét korlátozzák, végső soron holtvágányra állít-

sák magát a nemkívánatos, sok fennforgó politikus számára veszélyt jelentő, 1993-as Ticu-kezdeményezést.

Újságíró barátom kérdezte a minap: annak idején, a kezdetekkor, tett-e valamit az RMDSZ, hogy vezetői, felelős beosztású emberei ne lehessenek soha a szekuritátéval való együttműködéssel vádolhatók? Létezett-e az átvilágításnak valamilyen formája? Legnagyobb sajnálatomra, kérdésére nem adhattam igenlő, őt megnyugtató választ. Ha a központi vagy helyi nomenklatúrához való tartozás, netán – radikálisabb helyeken – az egykori párttagság kérdése fel is merült, a politikai rendőrség támogatására tett kötelezvényekről és esetleges informatori jelentésekről csupán elvétve, a feltételezés szintjén esett szó, minden következmény nélkül. Csak ma, 1998. június 24-én, amikor ezeket a sorokat papírra vetem, olvasom a *Háromszék*-ben: „Az Operatív Tanács múlt pénteki (1998. június 19.) ülésén arról döntött, javasolja a Szövetségi Képviselők Tanácsának, hozzon határozatot arról, hogy az RMDSZ minden tisztségviselője záros határidőn belül tegyen kötelező nyilatkozatot a volt szekuritátéhez fűződő viszonyát illetően és vállalja az átvilágítást.” Nem tudom, ebben az esetben áll-e a mondás: jobb későn, mint soha. És vajon, a későn, ebben az esetben, nem *sohát* jelent-e?

MI LEGYEN A SOKSZÍNŰSÉG SZÍNE AVAGY HOGYAN HALLGASSUK A TÖBBSZÓLAMÚSÁGOT

Hogy is mondá vala önéletrajzában Barabás Miklós képíró atyánkfia? „Egyet-mást még elmondandó vagyok, de az idő sorrendjét nem akarom nagyon össze-vissza zavarni.” Mivel az én történetem is lassan a végéhez közeledik, inkább lenne kedvem az összegezéshez, a befogott idő csomópontjainak a megvizsgálásához, az emlékezetembe mélyebben benyomódott helyzetek ismertetéséhez, de – jól mondja az ide nem messze fekvő Márkosfalva nevezetes szülőtte – az idő sorrendje is beleszól a krónikába, ha már az ember ilyesmire adta a fejét.

Történt pedig, hogy amíg én otthon, a strada Atena 22. alatt lelkiismeretesen szedtem a kórházban felírt gyógyszert, reggelente kitartóan tornáztam, minekutána szenvedélyesen vettem magam a napisajtóra, hogy déltájt, Adrian kíséretében, megjárjam magam a korán tavaszodó Herăstrău-park sétányain, a Romániai Magyar Demokrata Szövetségben több fronton is, mondhatni egy időben, kibontakozott a platform-küzdelem. Maga a kérdés, a platform, vagyis a szövetségi pluralizmus, a romániai magyar társadalom feltételezett ideológiai vagy érdek-rétegződésének az elismerése, annak megjelenítési szabadsága az RMDSZ-ben, addig is jelen volt szervezetünk életében. Ha nem is a tagság soraiban, mint azt az érdekeltek – eszmei, regionális, nem utolsósorban nemzedéki érdekek képviselőivel önmagukat felruházott csoportok – nem felmérés, szociológ-

giai vizsgálat, a közvéleménykutatás bármilyen szerény módzata alapján, hanem egyszerű impresszióból, legfennebb elméletileg felépített következtetésből kiindulva állították. Jobbadán sereg nélküli vezérek és vezérkarok tusakodtak addig is – a szerepért. Azért, hogy az RMDSZ vezetőtestületeiben, kivált a Képviselők Országos Tanácsában, a meddő vitáiról elhíresült KOT-ban, elképzelt híveik ideológiai választásának, politikai véleményének úgymond hangot adjanak. Ám 1992 tavaszán változott a helyzet. A csoportok igyekeztek tagolódni, saját programot hirdettek meg, megalakulásukról sajtóközleményt adtak ki. Elsőnek, március 15-én, a keresztény és nemzeti értékeitől, valamint önrendelkezési céljaitól soha el nem távolodott, már a kezdetektől a legszervezettebb és legaktívabb RMDSZ-platform, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés bontott zászlót. Tagjainak vagy támogatóinak a számát nem közölte, kemény magjának az összetétele is változott; mint az összejövetelekről, a különböző aktuális kérdésekre választ adó nyilatkozatokból következtetni lehet, az alapító és mindvégig szóvivőként szereplő Katona Ádámot követők száma 20-40 körül mozgott.

A legutóbbi, marosvásárhelyi kongresszuson megérdeklődtem, hány platformot ismer el a Szövetségi Képviselők Tanácsa. Ha jól emlékszem, hét vagy nyolcra esett szó. A legtöbbnek a nevére sem hallottam, nemhogy arról, hogy kit reprezentál és mit óhajtottak. Bár több ízben is történt próbálkozás – legutóbb éppen az említett kongresszuson mind ez ideig nem sikerült közmegegyezéssel szabályba foglalni az RMDSZ-platformok létrehozásának és működésének a feltételeit. Többekévé ismeretesek azonban az elnökök, akik csoportjuk álláspontját szokták előterjeszteni vagy közleményeiket jegyezni. Nos, ez a fura helyzet s az aggály vele szemben föllelhető mindjárt a kezdeteknél. A platformosodás, illetve platformosí-

tás közötti különbség hangsúlyozását, akkori, de későbbi megítélésem szerint is, ez a felismerés indokolta. Az időrendben elsőnek jelentkező platform-csoport – bár nem annak definiálta magát – 1992. március 11-én közzétett *Felhívása* a cselekvési egység ismételt és szenvedélyes igénylését helyezi motiváltsága homlokterébe. Amire, persze, felfigyelt az ellentábor. *Megjegyzések egy felhíváshoz* címet viselő dokumentumában figyelmeztet: „Az RMDSZ tagságának igen súlyos egységbontási kísérlettel kell szembenéznie, mely éppen az egység gondolatának, a Romániában élő magyarság egyik alapvető értékének demagóg kisajátításával kívánja megosztani a magyarságot.” Súlyos szavak, kétségtelen. Kérdés, hogy szükségesek és igazolhatók voltak-e akkor, amikor papírra vetették őket, és hordoznak-e üzenetet a mának. Elidőzöm a dilemmánál, mert úgy vélem, itt keresendő a szövetségen belül annyi éve észlelhető szóértéshiány alfája. Itt romlott el valami, amit azóta sem lehetett helyrehozni. Ezen a ponton szorította háttérbe a különböző vélemények, az egymástól eltérő nézetek és ajánlatok egyeztetését, a jóhiszemű konszenzuseresést felváltó bizalmatlanság, nemegyszer ellenségeskedés. A konfrontáció kísértése.

Lássuk először a két okmány aláíróit. A később Egységplatformnak elnevezett csoportosulás *Felhívásának* közlétevéi, az aláírás sorrendjében, a következők:

1. Tokay György képviselő; 2. Markó Béla szenátor; 3. Madaras Lázár képviselő; 4. Borbély László képviselő; 5. Zonda Attila képviselő; 6. Nagy Béla képviselő; 7. Csiha Tamás szenátor; 8. Verestóy Attila szenátor; 9. Frunda György képviselő; 10. Vida Gyula képviselő; 11. Kerekes Károly képviselő; 12. Kozsokár Gábor szenátor; 13. Pécsi Ferenc képviselő; 14. Hajdú Gábor szenátor; 15. Fazakas Miklós szenátor; 16. Demény Lajos szenátor; 17. Tóth József szenátor; 18. Szilágyi Zoltán képviselő; 19. Bárányi Ferenc képviselő; 20. Nagy Benedek képviselő; 21.

Podhrádszky László képviselő; 22. Bajcsi Ákos képviselő; 23. Szabó Károly szenátor; 24. Hosszú Zoltán szenátor; 25. Brendus Gyula képviselő.

Mivel a dokumentum teljes szövegének a közlése terjedelmi okokból nem lehetséges, ide iktatok belőle – a személyes választás hátrányának ódiúmát is vállalva – három alapvető fontosságúnak ítélt szemelvényt: 1. *„Meggyőződésünk, hogy amikor a romániai magyarság 1989 decemberében létrehozta érdekképviselői szervezetét, a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget, az egyetlen lehetséges utat választotta: saját hagyományainak, nyelvi-nemzeti kötődésének tudatában szükségesnek látta, hogy önazonosságát a romániai politikai életben is érvényesítse. Amennyiben ez a magyarság, jól meghatározható nemzeti sajátosságokkal rendelkezvén, önmagát a romániai társadalmon belül entitásként szemléli és így szemlélik őt mások is, és amennyiben vannak közös nyelvi és kulturális érdekei – márpedig vannak –, ezeket az érdekeket csakis teljes EGYSGEBEN lehet hatékonyan képviselni.”* 2. *„Aki egy jogegyenlőséget még el nem nyert közösséget az egységes fellépés lehetőségétől meg akar fosztani, éppen akkora bünt követ el, mint az, aki egység jelszavával a romániai magyarságtól meg akarná vonni az ideológiai vélemény szabadságot, akár liberális, akár kereszténydemokrata, akár szociáldemokrata meggyőződésről van szó. A nemzeti eszmét és a demokrácia eszméjét egymással szemben kijátszani nem szabad, hiszen a nemzeti hovatartozás végső soron olyan nyelvi, kulturális, történelmi és vallási meghatározottságokat jelent, melyek nélkül nemcsak a közösség, hanem az egyén is elveszítené önazonosságát.”* 3. *„A platformok létrejöttét meggátolni nem akarjuk, a gondolatszabadság érvényesülését – és az ennek megfelelő vezetési struktúra kialakítását – elsőrendűen fontosnak tartjuk, de ugyanakkor az a véleményünk, hogy mindmáig tisztázatlan maradt, milyen szerepet töltenének be az esetleg létrejövő platformok a már létező, fent említett pártok mellett. Egy tömegszervezetben felülről elindított platformosodási folyamatot – amit ebben a pillanatban*

semmilyen külső körülmény nem indokol – kockázatosnak vagy legalábbis kétséges kimenetűnek ítélünk. Ez az elképzelés végső soron éppen olyan mesterkélt, mint amennyire erőltetett lenne egy vele szembehelyezett monolit egység. Szabad utat kívánunk adni a különböző ideológiáknak, de nem tartjuk megengedhetőnek a szövetség eddigi egységéből erőt merítő tagság megosztását. Mindezeket figyelembe véve, az elmúlt két esztendő politikai tapasztalatait elemezve, jelen Felhívás aláírói EGYSEGRE SZÓLÍTJÁK a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tagságát.”

A *Megjegyzések* közétevéői, ugyancsak az aláírások sorrendjében, így következnek:

Szőcs Géza, Szilágyi Zsolt, Zsigmond László, Fazakas Miklós, Szilágyi Zoltán, Bárányi Ferenc, Podhrádszky László, Pillich László, Varga Attila, Borsos Géza, Incze Béla, András Imre, Borbély Ernő, Csutak István, Eckstein-Kovács Péter.

Egy szenátor és egy képviselő megjegyzést fűzött aláírásához. Fazakas Miklós ezt írta a neve alá: „*Mindkét aláírásom az egységet szolgálja*”. Az utána következő Szilágyi Zoltán kiegészíti a szöveget: „*Az enyém is.*” Mint előbb láttuk, mindketten a *Felhívást* is aláírták. Demény Lajos feltételesen adja a nevét: „*Ha az anyag nem kerül nyilvánosságra és a »Felhívás«, miként a »Megjegyzések egy felhíváshoz« is az RMDSZ vezetőségi szerveiben komoly, higgadt vita tárgyát alkotja a kongresszus előtt.*” Nem tudom, a Demény-kikötésnek köszönhetően-e, de a vitairat csak belső dokumentumként terjedt, nyilvánosságot nem látott!

Eltűnődöm azon, hogy ha egyéb nem is – ha az előítélet, a bizalmatlanság meg is akadályozta a két szöveg józan, tárgyszerű vizsgálatát –, három köztisztelőben álló társunk eljárása, illetve feltétele meg kellett volna hogy gondolkoztasson mindenkit.

Az előbb részleteket láttunk a *Felhívásból*, most kiegészítem a *Megjegyzések* már idézett bekezdését még két passzussal, kiderül mindjárt az is, milyen megfontolásból.

1. „A szövegezők (árukapcsolás-technikával) azt törekednek ábrázolni, mintha közösségi alapértékek hordozóiként és letéteményeseiként kényszerülnének küzdeni ezen értékek tagadóival. Alulírottak a felhívás úgyszólván minden egyes tételével egyetértünk. Például azal is, hogy vannak közös érdekek; és mi is úgy gondoljuk, hogy a jogegyenlőséget még el nem nyert közösséget bűn megfosztani az egységes fellépés lehetőségétől; és az RMDSZ-ben szerintünk is adottak az ideológiai tagolódás keretei.” 2. „Többé-kevésbé tudjuk, mit akar »a« magyarság Erdélyben. Talán mindenki ugyanazt akarja – de biztosan nem ugyanúgy. Pl. egyik azt akarja, hogy bizonyos feltételekkel belépünk a kormányba – a másik ezt ellenzi. Egyik mindenfajta autonómiaforma minél hamarabb történő meghonosításának híve – a másik ma ezt elképzelhetetlennek tartja. Egyik az itt élő magyarságot a magyar nemzet részeként államalkotó tényezőnek tekinti Romániában – a másik még népcsoportként sem hajlandó meghatározni az erdélyi magyar közösséget, csak nemzetiségként. Az ellentétek hosszan sorolhatóak lennének; és az RMDSZ jelentős politikai teljesítménye éppen az volt, hogy képesnek bizonyult ezek kiegyenlítésére. A szóban forgó felhívás akaratlanul is erre az organikus belső kiegyenlítő és összehangoló funkciórendszerre mért csapást, mivel megbélyegzést sugalmaz. Azokat kívánja megbélyegezni, akik az eddig elvben mindig tiszteletben tartott pluralizmus jegyében ki merik mondani, hogy bizonyos kérdésekben és e kérdések hogyanját tekintve másként gondolkoznak, mint pl. a felhívás – valójában az első RMDSZ-platform – szerzői.”

Mint észlelhettük, a kategorikus elhatárolódás, a kemény elítélő szavak ellenére, az egymásnak replikázó szövegekben alapos olvasással azonos vagy egymáshoz meglehetősen közel álló tételeket és meggyőződéseket fedezhetünk fel. Állítom, hogy a nyilvános vitát megelőzően – mint most, utólag tudjuk –, a sok évre kiterjedő ellentétek első harangkondulásánál még lett volna esély az álláspontok elvi egyeztetésére, az eltérő szempontok és

cselekvési stratégiák ütköztetési keretének és formáinak a megtalálására. Vagyis, több nyugalommal, nagyobb bizalommal és minimális empátiával ezen a ponton még el lehetett volna kerülni az irányzatok későbbi bemerevedését. A csoporthatárok nehezen átjárhatóvá tételét, noha a névsorok figyelmes olvasása és a szövetség, elsősorban a parlamenti frakció belső dolgainak némi ismerete elárulja: volt, aki ezért-azért, nem minden esetben elvi meggondolásból, átlépte az átkos Rubicont. Zászlót cserélt, a másik táborban találta magát. Vagy, előfordult az is, hogy más, harmadik úton indult el.

Joggal kérdezhetné bárki: és milyen szerepet töltött be ebben a „történelmi” pillanatban az RMDSZ elnöksége, még ha teljesen fel nem is épült, de részben már munkaképes országos elnöke? Alighanem ilyenkor mondják: sajnos, egyik sem állt a helyzet magaslatán. 1992. március 20-án kiadott közleményében az Elnökség ismerteti a két nappal előbb, Bukarestben megtartott ülés lefolyását. A Demokratikus Konvencióval történő további együttműködés lehetőségét, illetve a Moldvai Köztársaságban előállt konfliktushelyzetet. És – minket ez érdekel most elsősorban – kitér a fentiekben tárgyalt témára: *„Az elnökség elemezte a 25 parlamenti képviselő és szenátor által aláírt, március 10-én nyilvánosságra hozott Felhívást és ennek érezhető következményeit. A kérdésben többségi szavazat alapján a következőkben foglalt állást: az Országos Elnökség a Felhívást a csoportosulás szabad véleménynyilvánításának, platformkezdeményezésnek tekinti, s bár ezt tételesen nem jelentik ki magukról, tulajdonképpen ez a csoport az első megalakult platform az RMDSZ-ben beindult pluralizációs folyamatban. Az elnökség sajnálattal vette tudomásul, hogy a kezdeményezők felhívásuk előkészítése és megfogalmazása során figyelmen kívül hagyták a KOT nagyváradi ülésén hozott döntést, amely keretet teremt a platformok alakulására, valamint azt, hogy munkájuk során megkerülték a csoport-*

demokrácia elvét. Ekképp történhetett meg, hogy az Országos Elnökséghez eljuttatott polemikus hangvételű válaszbeadvány 16 aláírója között többen vannak, akik a Felhívást is aláírták és utólag jöttek rá, hogy a Felhívásban egyfajta elhatárolódást szándék jut kifejezésre. A Felhívás közlése után egyes aláírói megbélyegző nyilatkozatokat tettek közzé a platformosodást nyíltan felvállalókkal szemben. Az Országos Elnökség ezt a magatartást károsnak, a szervezet belső demokráciáját sértőnek és a jövőben mindenáron kerülendőnek tartja. Az Országos Elnökség az RMDSZ egységét alapértéknek tekinti. A pluralizációs folyamatban eddig jelentkező áramlatok egyike sem vonja ezt kétségbe. Ezért megengedhetetlen, hogy bármelyik csoportosulás az egységeszményt kisajátítsa.”

Nem nehéz megállapítani, hogy a szöveg érvrendszere, logikai vonalvezetése, de még stílusa is úgyszólván azonos a *Megjegyzésekével*. Amin nincs mit csodálkozni. A távollétemben elnöklő – az ülésről kiadott közlemény tudatja, hogy csak „a munkálatok első részén” vettem részt – Szócs Géza, mint láttuk, az ellendokumentum első aláírója volt. S feltételezhetően szerzője is. Akárcsak az elnökségi állásfoglalás idevágó passzusának. Így történt aztán, hogy a marosvásárhelyi kongresszuson demokratikusan megválasztott vezetőtestület, az RMDSZ Országos Elnöksége ahelyett, hogy a konfliktus megelőzésén fáradozott volna, a valós vagy csak látszólagos nézetkülönbség nyugodt kezelését, a kiváltó okok tárgyilagos vizsgálatát tekintette volna feladatának, egyoldalúan a *Felhívás* szerzőit marasztalta el, bélyegezte meg. Az RMDSZ tagsága általános érdekének mellőzésével, csoportérdek felkarolója lett. A konszenzusra törekvő mérlegelés és jóhiszemű egyeztetés helyett a konfrontáció mellett tette le a garast, az elnökség intézményét hatalmi harc színterévé süllyesztette. Csak most, a történetek után több mint hat évvel írom le mindezt ilyen kategorikusan. Akkor, 1992. március 21-én, az elnökségi ülésről kiadott tájékoztató

másnapján, tudatosan visszafogott nyilatkozatot juttattam el a sajtóhoz. Így hangzott:

„A Romániai Magyar Demokrata Szövetség országos elnökségének március 18-i gyűléséről kiadott közleménnyel, illetve annak 1. pontjában foglaltakkal kapcsolatban szükségesnek tartom elmondani a következőket:

Csak a címzettek, az RMDSZ-tagok dönthetik el, hogy egyetértenek-e, magukévá teszik-e a különböző platformok által meghirdetett elveket vagy cselekvési módozatokat. Azzal, hogy többségi szavazattal (a tizenkét tagból kilenc volt jelen, s abból hat szavazott igennel) az elnökség elemzi és elmarasztalja huszonöt szenátornak és képviselőnek a Romániai Magyar Szó március 11-i számában közzétett Felhívását, megítélésem szerint szabálytalanul járt el, akaratán kívül azt a benyomást kelti, hogy befolyásolni szándékszik azokat, akik a Felhívás elfogadására vagy elutasítására egyedül hivatottak. Meggyőződésem: az elnökség tagjainak is természetes joguk, hogy az elkövetkező kongresszuson egyik vagy másik platformhoz csatlakozzanak. De addig kötelesek az egész RMDSZ-tagságot képviselni; tárgyilagosan, a szervezeti demokrácia szigorú betartásával kell eleget tenniük megbízatásuknak. A most kibontakozó platform-meghirdetési folyamat új elméleti értékekkel gazdagíthatja, friss energiákkal töltheti fel szövetségünket. De csak akkor, ha mindenki, elsősorban a platformok vezetői, szószólói tiszteletben tartják a közös érdekből, az általánosan elfogadott egységeszményből következő szervezeti és erkölcsi szabályokat.

Állásfoglalásom nem vádol senkit. Csak figyelmeztetni akar – a politikai pályája befejezéséhez közeledő ember, meglehet, fölösleges aggodalmával – a felelősségérzet és a mértéktartás szükségességére.

Domokos Géza

Bukarest, 1992. március 21-én.”

A maga nemében állásfoglalásom is nóvum volt. Először történt meg ugyanis, hogy nyilvánosságra került az RMDSZ-ber-

kekben jól ismert, ám a közvélemény tudomására még ilyen nyilvánvalóan nem jutott nézetkülönbség elnök és elnökség között. Amiben, párt esetében, nem lett volna semmi szokatlan. Előfordult, nemegyszer, demokratikus szervezetek életében ilyesmi, és, ha nem is mindig, de elég gyakran az elnök húzta a rövidebbet. Elnöki székébe, volt úgy is, politikusi karrierjébe került a kipattant ellentét. Csakhogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség nem pártnak tudta magát, hanem érdekvédelmi szövetségnek. Mindig tisztában voltam vele, hogy több százezres szervezetünkben más szabálynak és, nem utolsósorban, más erkölcsnek kell dominálnia. Mindenekelőtt a különbözőség tiszteletben tartásában. Egy okkal több, hogy felfigyeljek a platform-jelentkezéseket, más esetben a platform-ajánlatokat kísérő szándéokra. S itt az egyneműsítéstől, a szövetséget a saját meggyőződés egyenruhájába bújtató törekvéstől tartottam leginkább. Attól például, hogy az Erdélyi Magyar Kezdeményezés nem elégszik meg a keresztény-nemzeti elveket valló RMDSZ-tagok egybeverbuválásával. Emlékeztetek: Katona Adám már az első kongresszuson megfogalmazott és a kolozsvári zászlóbontás alkalmával is kinyilvánított célja a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek mint a magyarság reprezentatív közösségének a „megkeresztelése” volt. Függetlenül attól, hogy az RMDSZ tagsága vagy annak egy része óhajta-e vagy sem a Szent István-i tett megismétlését. Borbély Imre, Temesváron, nagyjából ugyanebben az időben koncípiált, „*RMDSZ – Keresztény és Nemzeti-Liberális egységkeret*” című programdolgozatában, bár elszántan küzd az ismert fantommal, az RMDSZ nem létező „kormánypárti”, „önrendelkezésellenes szárnyával”, jóval nyitottabb és árnyaltabb: a kezdeti, Antall József nevéhez fűződő, az akkor, 1992 tavaszán még egységes Magyar Demokrata Fórum eszméjét, a keresztény és nemzeti-liberális koalíció modelljét mint egyedül üdvözítőt

igyekszik meghonosítani az erdélyi magyar közéletben. Mindenki az eszmei színesség jótéteményéről beszél, a demokrácia próbakövét képező többszólamúság erényét dicséri, de valójában egyetlen gondja van: a saját és baráti társasága részint másunnan kölcsönzött, részint a hazai valósághoz igazodni próbáló alternatíva előtérbe helyezése. Az ehhez pászított vezetőstruktúrák létrehozása és azok gyors birtokba vétele. A jövő nevében, a nemzeti megmaradás és megújulás érdekében. *„Ez a funkciója az RMDSZ-nek – szögezi le Borbély Imre bevezető helyzetértékelésében –, ami független a romániai politikai fejleményektől vagy adminisztratív berendezkedéstől.”* Vagyis a légben kerül gyakorlásra, szférák zenéjétől kísérve, nemzeti színű sarki fénytől övezve...

Mindkét koncepcióban, az EMK zászlóbontási Röplapjában és a polgáribb Egységkeretben is, túlteng az etnicitás gondolata, amelyet a nemsokára Romániába látogató Schöpflin György sajátos kelet-európai jelenségnek tart. *„Ha állandóan az etnikai kérdés van előtérben, akkor vele kell foglalkozni – mondja egy akkoriban közölt interjúban (RMSZ, 1991. szeptember 10.). – Csak-hogy az etnicitást nagyon könnyű olyan tulajdonságokkal felruházni, amelyekre nem alkalmas. Az etnikai hovatartozás csupán arra jó, hogy jelezze az embernek: kicsoda ő, milyen a kultúrája, mi az identitása. Az etnicitás önmagában semmit sem mond arról, hogyan, milyen módon kell a javakat elosztani, demokratikus legyen-e egy rendszer vagy sem.”* És van a nálunk is, már akkor köztiszteletben álló londoni politológusnak, Schöpflin Aladár, a magyar századelő legendás irodalomkritikusa unokájának még egy figyelemre méltó megjegyzése. Utalok rá, nem azért, mintha – akárcsak az előbbit – szentírásnak venném, de jól beleillik a fejezet elején ismertetett dokumentumok vitájába. Azt mondja Schöpflin a romániai többség-kisebbség viszonyáról, annak további alakulásáról: *„Mindaddig, amíg itt létre nem jön az a közeg, amelynek érdeke, hogy megteremtődjön az igazi demokrácia, a magyar közösségnek távlatilag*

csak egy stratégiája lehet: megőrizni létező pozícióit, érdekvédelmi szervezeteit. Ez, sajnos, egyfajta egységes, majd hogyanem homogénizáló állásfoglalást igényel. Az itteni magyarság jelenlegi érdeke tehát megkívánja az egységes fellépést. Természetesen ez nem jelenti a viták, az álláspontok ütköztetésének a kizárását.”

Ez a tőlünk távol, az európai demokráciák szellemi műhelyeiben kiérlelődött gondolat jelen van lényegében a *Felhívásban*, a *Megjegyzésekben*, a *Röplapban*, a temesvári dolgozatban is. Ha más nem, hát legalább ez a közös kiindulópont alapját képezhette volna az értelmes beszédnek. Láttuk: nem ez történt. S azt is meg merem kockáztatni, nem az elsőnek megszólalók, ama könnyedén démonizált huszonötök hibájából. De hát a túlzott becsvágy kegyetlen csapdája a legélesebb elmét is képes rossz útra terelni, elferdíteni a legtisztább szándékot is.

Házi fogságom, a lábadozás ideje a töprengés, a szakadatlan önvizsgálat, az útkeresés heteit jelentette számomra. Felidéztem magamban az orvosok intó szavát, amikor elbúcsúztunk, eltűnődtem utólag is a *Timișoara* című lap ankétjára írott válaszon. Mélyen belegondoltam a távollétemben kibontakozott platform-vitába, amelynek igyekeztem – talán közleményem is mutatta – ha nem is semleges, de tárgyilagos szemlélője lenni.

Április utolsó napján, a kórházból való kiírásom után egy hónappal, levélírással szántam el magam.

*„ROMÁNIAI MAGYAR DEMOKRATA SZÖVETSÉG
KÜLDÖTTEK ORSZÁGOS TANÁCSA
Székelyudvarhely*

Tisztelt Tanács!

Kérem egyetértőleg tudomásul venni, hogy egészségi okokból kénytelen vagyok távol maradni a Küldöttek Országos Tanácsának gyűléséről. A napirenden az RMDSZ mostani helyzetére és, minden bi-

zonnal, a jövőjére is kiható kérdések szerepelnek, annál inkább sajnálom, hogy nem lehetek Székelyudvarhelyen. Levelemmel – amelyet tisztelettel ajánlok a KOT figyelmébe – ezen a helyzeten próbálok valamelyest segíteni.

Első és – megítélésem szerint is – legsürgősebb probléma: a kongresszus. Tekintettel a június végére esedékes parlamenti választásokra, felmerül a kérdés, célszerű-e a május utolsó napjaira bejelentett kongresszus megtartása. Az országban észlelhető politikai trendeket elemezve, a két oly közelálló, egymást időben, szervezési energiák lekötése tekintetében átfedő vagy keresztező esemény várható előzményeit és lefolyását mérlegelve, arra a következtetésre jutottam: helyesebb a kongresszus elhalasztása vagy közvetlenül a választások utánra, vagy ősze.

A parlamenti választásokkal kapcsolatban kérem a tisztelt Tanácsot, hogy vegye tekintetbe a következőt: feszültséggel teli, már csak rövidségénél fogva is – 45 nap – kíméletlen, talán éppenséggel vad kampánynak nézünk elébe. A Nemzeti Liberális Párt RMDSZ-elleni kirohanásai jelzik, hogy nemcsak a szélsőséges pártok fogják beépíteni stratégiájukba az egzaltált nemzeteszmet, és ezzel kapcsolatban a magyarságfóbiát. Végzetes hiba lenne, ha az RMDSZ a valósággal nem számoló lépésekkel alájátszana ezeknek a fenyegető tendenciáknak. Ha döntéseivel, akarata és érdekei ellenére, nemcsak a román szélsőséges nacionalizmus előretörését segítené az eljövendő parlamentbe, de saját mozgásterét is drámaian szűkítené a választásokat követő és bizonyára nem egy meglepetéssel szolgáló pártközi egyezkedés – és miért ne készülnénk fel erre az eshetőségre is? –, az esetleges demokratikus kormánykoalíció építésének folyamatában. Ha volt valaha – márpedig volt! – szükségünk okos, határozott és ugyanakkor rugalmas politizálásra, most valóban ennek az ideje. A Demokratikus Konvenció jövője körül lezajlott vita bebizonyította: a romániai ellenzék egységének a próbaköve az RMDSZ iránti lojalitás volt. S a legfontosabb román pártok vezetői, becsületükre legyen mondva, állták a próbát. Nem sza-

bad erről megfeledkeznünk. Ezután sem térhetünk le a nyút, őszinte, megbízható politizálás útjáról. Azt a bizalmi tőkét, amelyet Szövetségünk közel kétévi következetes ellenzéki politikájával megszerzett, nem szabad elfecsérelnünk nemzeti közösségünket megtévesztő, a változott mentalitású román közvéleményt megzavaró, a minket, törekvéseinket megérteni akaró román politikai erőket elriasztó, jelen pillanatban minden hazai és nemzetközi realitást nélkülöző célokkal, felelőtlen demagógiával. A kisebbségi kérdés felértékelődött az európai politikában. Az idő, ma már nyilvánvaló, nekünk, demokratikus és nemzetiségi jogaink javára dolgozik. Kövessük figyelemmel a fejleményeket, tapasztalatunkkal, érveinkkel vegyünk részt cselekvően a folyamatokban; legyünk józanok és mértéktartók.

* * *

Válasz egy kérdésre és egy aggodó figyelmeztetés. Ez volt rövid levélem megírásának a célja. Megengedhettem magamnak a tömörséget, lemondhattam a részletek kifejtéséről, mert a KOT minden tagja jártas a politikában, tovább tudja gondolni fejtegetéseimet. Tények, elvek, célok és lehetőségek ismeretében érthet egyet velem vagy, ellenkezőleg, utasíthatja el ajánlataimat.

Befejezésül kérem a Tanács tagjait, hogy mérlegeljék: így, csökkent erővel, lábadozó állapotban, akadályoztatva abban, hogy hosszabb utazásra vállalkozzam, betölthetem-e továbbra is az országos elnöki funkciót. Amennyiben a KOT úgy véli, hogy az RMDSZ és a romániai magyarság érdekében jobb, ha másra vagy másokra – esetleg egy elnöki kollégiumra – ruházza tisztemet, kérem, éljen Alapszabály biztosította jogával és – egyetértésemmel – mentsen fel.

1992. április 30-án

Tisztelettel

Domokos Géza”

Levelem megírásának délutánján megbeszélést tartott a Demokratikus Konvenció. Mikor Corneliu Coposu, az ellenzéki tömörülés elnöke, a szokásos melegséggel üdvözölt, már-már azon voltam, hogy közlöm vele lépésemet. Azt, hogy a másnap, május elsejére összehívott KOT-ülésre bíztam politikusi pályám további alakulását; meglehet, hogy ez az utolsó konvenció-összejevetel, amelyen RMDSZ-elnökként részt veszek. Ámde letettem szándékomról, még a velem levő Takács Csabának sem szóltam róla. Gondoltam, van most a seniornak – ahogy a sajtó nevezte – problémája elég: a Nemzeti Liberális Párt kiválasztása a konvencióból, az a liberális párti, a szenátusban elfogadott törvénymódosítási kezdeményezés, miszerint politikai tömörülések, konvenciók, bárminemű szövetségek csak úgy maradnak fenn a választások idejére, ha nem változik eredeti összetételük. Másképpen nem használhatják sem a bevett elnevezést, sem az addigi választási jelet. Más szóval, ellenzéki tömörülésünknek, másfél hónappal a választási kampány megkezdése előtt, amennyiben a képviselőház is jóváhagyja Câmpeanuék javaslatát, alternatív megoldást kellett keresnie mind megnevezése, mind választási szimbóluma, a kulcs tekintetében. Nem is szólva a – már a liberálisok nélkül létrehozandó – választási egyeztetési struktúrák és programok kidolgozásáról.

Vártam Udvarhelyről levelemre a választ. Illett volna írásban közölni velem a KOT döntését, amelyről végül másnap, május 2-án délben, egy kolozsvári telefonbeszélgetésből szereztem tudomást. Történetesen a *Romániai Magyar Szó* parlamenti tudósítójának jelenlétében. Béres Katalin azért keresett fel a székházban, hogy az előző napi konvenció-ülésről készítsen interjút. Így aztán a beszélgetésünkről írott beszámoló végén, mintegy a lap első oldalán közölt, a KOT-nak címzett levelem kiegészítéseként, idézi tájékoztatómat: „*Somai József szavaiból megértettem, nyugodt, jó munkalégkörben zajlott le az ülés. Határozatok*

születtek a Demokratikus Konvencióban való részvételünkkel kapcsolatban, a parlamenti választásokra való előkészület tekintetében. Fontos döntést hoztak az eredetileg május végére meghirdetett RMDSZ-kongresszussal kapcsolatban is: tekintettel a választásokra, a KOT az RMDSZ-kongresszust a választások utánra halasztotta.

Megbeszélték az én levelemet is. Mégpedig elsősorban azt a bejelentésemet: amennyiben a KOT úgy látja, hogy az RMDSZ szempontjából jobb és a romániai magyarság érdekeinek is ez felelne meg, akkor ruházza át az én tisztemet egy megfelelő elnökségi tagra, vagy ahogy a KOT gondolja – én ehhez beleegyezésemet adom. Nem ismerem a vitát, részletét, a felhozott érveket ezzel kapcsolatban. Csak azt közölte Somai József, a KOT úgy döntött, hogy a kongresszusig én töltsöm be továbbra is az RMDSZ országos elnökének tisztét. Figyelembe véve helyzetemet, tehát, hogy nem tudok, ahogy szeretnék, minden örömmel, tudásommal részt venni a különböző gyűléseken, találkozókon, a szövetségi munkában – ráám bízzák, döntsem el én, mit tudok vállalni. Köszönöm a bizalmát, a KOT megértését. Azon leszek, hogy valóban minden tőlem telhetőt elkövessek, segíthessem a Szövetséget e bonyolult helyzetben, amikor a nemzetközi életben, a térségi politikában, magában az országban is új viszonyok alakulnak, és ebben a folyamatban jelen kell lennie az RMDSZ-nek mint országos jelentőségű szervezetnek. Örvideni fogok, ha az én munkám ilyen szempontból hasznos lesz...”

Mint láttuk, az RMDSZ országos titkára nem közölt részleteket. Én sem kérdeztem. Utólag értesültem, hogy bizony a döntést elég heves vita előzte meg. Katona Ádám, Csapó József és Borbély Imre kitarzott amellet, hogy lemondással felérő ajánlatomat el kell fogadni, a KOT mentsen fel tisztségemből. Szívük joga, gondoltam. Számomra a végső szó volt a lényeges. Azt hittem, és minden bizonnyal az újságolvasó is úgy vélte, az ügy ezzel lezárult. Mindkettőnknek, nekem is és neki is, rá kellett jönnünk rövidesen, hogy nincs így. Lesz róla szó – és, sajnos, nem is kevés – a továbbiakban.

...Újraolvastam a leírtakat, és záró bekezdésként még hozzáteszem: sosem érdekelt a mendemonda. A „csak nekem” megsúgott titkok hidegen hagytak, a pletykáktól, nem csak a közérdekűektől, inkább visolyogtam. Most ide jegyzek egy ilyesfajta ideit, nyár eleji információt. Azt mondja szentgyörgyi geológus ismerősöm: értelmiségi körök – hozzátette azt is, FIDESZ-támogatással – készítik kies Erdélyünk keresztény-demokrata mozgalmanak az elindítását. Csupa fiatallal. Volt kommunisták kizárva, elég volt belőlük. „Meg van értve, de miért kell róla suttogva beszélni?” – jegyzem meg, ha véleményemet kéri. Ám nem kérte, s utólag van időm felidézni az egykori platformosodás, platformosítás vita lefolyását, a belőle adódó tanulságokat. Ami elég lehangoló az eljövendő romániai magyar pártok szót értése tekintetében. No, és mi lesz az RMDSZ-szel, kérdem már itthon, a papolci csendességben, az utolsó két hét eszéréseitől elgyomosodott ágyásokat szemlélve. Választ kapok erre is. Előveszem a *Romániai Magyar Szó* 1998. június 27-28-i számát. Már a – feltehetően szerkesztőségi – cím sokkolja az olvasót:

„Létrehozni még egy RMDSZ-t?

A Bárányi-ügy kapcsán közölt cikket a kolozsvári Szabadság pénteki számában, egy nappal az SZKT előtt Szócs Géza, a szövetség volt alelnöke. Az átvilágítás szükségessége mellett érvelő, a múltbeli besúgás és együttműködés jelenségét alaposan körbejáró elemzés végén az alábbi konklúzióra jut: »Az RMDSZ-nek, úgy is, mint kormánypártnak, nem annyira Bárányi dr. fölmentését kellene szorgalmaznia, mint inkább a következőket: valósuljon meg az elmúlt évtizedek történelmének kendőzetlenül őszinte feltárása, tekintet nélkül arra, hogy ismert erdélyi magyar személyiségek ebben nyilván ellenérdekeltek: az RMDSZ dolgozzon ki és nyújtson be egy olyan törvényjavaslatot, amely a fent leírt célt szolgálja; addig is, amíg egy ilyen törvény megszületik, elfogadásra kerül és hatályba lép, az RMDSZ járjon jó példával elől, és

végezze el saját közszereplőinek sorain belül az átvilágítást... Legyen már vége annak az állapotnak, amikor is az egyetlen történelmi bűnbak változatlanul Hajdu Győző – miközben Hajdu Győző párttitkárai ítéletet mondanak olyanok fölött, akik egykor a bőriüket vitték vásárra... Az erdélyi magyarság találjon önmagára – sok egyéb között például hozzon létre egy érdekvédelmi képviselőket. Amelyet, persze, ne a volt kommunista párttitkárok vezessenek.«”

Mint látni, leleplezői sejtelmességben és politikai jövőkép dolgában nincs hiány. Csak – az előbbi utcahangra visszatérve – azt nem tudom: ha négy év múlva, a nyugati demokráciák kormányzati váltógazdálkodási szokása szerint, mondjuk, bal-közép koalíció kerül uralomra „Magyarban”, előszeretettel hangoztatott önálló gondolkozásunk és független döntési jogunk szerint, szocialista mozgalom zászlóbontásának leszünk tanúi Erdélyországban?

UTOLSÓ NYÁR

Tartottam a nyártól. Esztendők múlásával egyre jobban. Tudtam, hogy egyszer el kell jönnie, hiszen anyám, ahogy az életkor grádicsain asztmától fulladozva, fáradt szívvel egyre feljebb haladt, derűvel fogadott penitenciaként a nyolcvannyolcat is elhagyta, csoszogó lépegetése, napról napra gyengülő hangja, romló látása és hallása figyelmeztetett: közeledik a nap. Egyszer régen elmondta, hogy bár mi tavasziak vagyunk – ő márciusban született, én májusban, apám áprilisi volt –, ezt az évszakot is szereti a legjobban, mégis úgy akarná, hogy nyáron legyen a temetése. Amikor olcsó a virág, s a téltől eltérően, a szegény sírásóknak nem gond a gödör megásása, a gyászoló gyülekezetet pedig nem áztatják tavaszi záporok, utálatos őszi esők. S miután a kórházi ágyon arról is rendelkezett, hol temessük el, ne a szentgyörgyi sírkert betonrengetegében, ne is a zágoni temetőben, ahol az őt, a messziről jöttet befogadni soha nem óhajtó Domokosok nyugszanak, hanem a szomszédban. A számára mindig kedves Papolcon, István öccse és annak öt gyermeke falujában. Ahol, mint megbeszéltük, nyugdíjasként magam is tervezem az év fele részét eltölteni, unokáimat pedig a falusi élet szeretetére, a földművelő ember megbecsülésére ott megtanítani. Arra is volt gondja, hogy megvallja: nem volt templomba járó, 1945 januárjában pedig, miután hiába kereste a foksányi fogolytáborban apámat, elkeseredésében, tehetetlen-

ségében. Istennel perelő haragjában tűzbe vetette az apácai szülőházból elhozott egyetlen vagyonát. A Szentírást, amelyet az apácai *Betértek anyakönyve* adatai szerint, édesanyja, Bereczki Istvánné, született Dobrán Anna, kökösi származású, 31 éves, napszámosnő, a Cerjékszoros 46. szám lakója kapott ajándékba, amikor 1909 májusában áttért az ortodox vallásról és az ágostai hitvallású evangélikus egyház tagja lett. Kérjem meg hát a szentgyörgyi evangélikus lelkészt – asszony ő is, biztosan megérti –, hogy könyörögjön nevében az Úr bocsánataért és mondjon imát a koporsója fölött. Beíratásommal, 1942 őszén, a Székely Mikó Kollégiumba, véget ért számomra a szülői házban töltött élet. Érettségiig internátusban laktam. A nyarat előbb nagyszüleimmél, majd Anti nagybátyáméknál töltöttem. Következett az öt moszkvai egyetemi esztendő, amikor csak nagyvácációban jöhettek haza Szentgyörgyre. Anyám házában jobbra vendég voltam; mint megértéssel mondogatta, a hangom van csak vele. Ha tehettem, naponta felhívtam telefonon. Azt mondják, anyák sorsa gyermekeiket várni. Neki, édesanyámnak, kijutott fölösen a várakozásból. Sokáig várta apámat a fogásból, utána, közel ötven évig, fia érkezésének a reménye töltötte ki napjait. De még az éjszakáit is. Isten rendelése úgy hozta – arrébb szót ejtek róla –, hogy talán utolsó pillanataiban is a kórterem ajtaját nézte: fia nyomja-e le a kilincset. Arcából is leginkább az maradt meg bennem, ahogy lakása küszöbén fogad, elmenetelemkor pedig a balkonról integet.

Megvolt már a mostani tömbházlakásunk, csak rendbe kellett tenni, év végére terveztük a hazaköltözést. Ezekben a hetekben kétlakiak lettünk Évivel. Bukaresthez kötött a parlamenti munka és RMDSZ-feladataim ellátása. Ahogy szusszanásnyi időm került, siettem Szentgyörgyre, hogy anyámmal lehessek. Nem volt könnyű sem itt, sem ott. Előfordult az is, hogy a politikai bajvívás bukaresti porondja Háromszékre költözött, itt

zajlott le számomra utolsó menete is. Theodor Stolojan sepsiszentgyörgyi villámlátogatására gondolok. Ugyanis a decemberi változások utáni, legkevésbé politikus, inkább javíthatatlan szárazpipás és született technokrata miniszterelnök ismerte fel elsőnek, hogy nem elég a kormányfői magasságból nyilatkozgatni és a médián keresztül üzengetni a követelőző magyaroknak. El kell menni oda, ahol a problémák vannak, le kell ülni tárgyalni az RMDSZ-szel. A közvetlenül érdekeltekkel kell valamiféle megoldást keresni. A prefektuskérdésre. Mert erről volt szó. Az addigi Hargita és Kovászna megyei kormány megbízottak, Pataki Imre, illetve Orbán Árpád leváltásáról és új – mint a funkció magyar megnevezése is mutatja –, a kormányt képviselő, tehát a hatalmon levő pártot megjelenítő, más szóval román nemzetiségű prefektus kinevezéséről. A hatalmi szándék felbolygatta a két, nagy többségében székely-magyarok lakta megye közvéleményét. A megyeszékhelyen, de másutt is lezajlott gyűlések tiltakozó határozatai, az állam- és kormányfőhöz eljuttatott RMDSZ-beadványok jelezték: a tervezett változtatást a két székelyföldi megye lakosságának nyolcvannegy, illetve hetvenhat százaléka nem fogadja el. Ragaszkodik magyar prefektus kinevezéséhez. A személyeket illetően már nem mutatkozott ilyen egyöntetűség. Akadt, aki az addigi, tapasztalt megyefőnököket óhajtotta továbbra is, és voltak – a radikálisabb RMDSZ-tisztségviselők körül kerültek ki –, akik új, nomenklaturista múlttal nem vádolható embereket kívántak a jelöltlistára. A nem egyértelmű megyei RMDSZ-javaslatokból is kiolvasható differenciára, emlékszem, felfigyelt a hatalom is. Két ízben beszéltem telefonon Ion Iliescuval ez ügyben. Nem felejtette el megjegyezni, hogy lám, a hargitaiak meg a kovásznaiak tulajdonképpen azt sem tudják, mit akarnak, hol ezt, hol azt javasolják. Dehogynem, nagyon is jól tudják, válaszoltam én. Meg akarják tartani az eddigi prefektusokat. Azt mondják,

minek felbolygatni a dolgokat a parlamenti és elnökválasztások előtt. Utána meglátjuk, mi lesz...

Iliescu a román prefektus mellett szóló érvként nem a szokványos, Stolojan által folyton hangoztatott indokot hozta fel: a megyei prefektus a kormány embere, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség pedig köztudottan ellenzékben van. Nem, az államfő, mintegy reagálásként a választásokra való félreérthetetlen utalásomra, nemzetstratégiai kontextusba helyezte álláspontját: A két megye román lakossága nagyobb biztonságban érzi magát, ha a törvények betartását és a helyi tanácsok döntéseinek a törvényességét román kormány megbízott felügyeli. „S ez nem a magyarokkal szembeni bizalmatlanság állampolitika rangjára emelését bizonyítja?” kérdeztem. „Nem hiszem” válaszolta Iliescu. És legnagyobb ámulatomra így folytatta: „Kiegyensúlyozott emberre van szükség. Olyanra például, mint amilyen Rab István volt.”

Rab István, vagy Ștefan Rab, ahogy a vidék magyar lapjai, nem titkolt célzatossággal emlegetik, Kovászna megye utolsó párt elsőtitkára, egyben tanácselnöke, vagyis közigazgatási főnöke volt. Neki tartogatta a sors azt a kínos pillanatot, hogy 1989. december 22-én a hátsó kapun kelljen menekülnie a szentgyörgyi pártszékházból.

Csak annyit mondtam erre: „Különös óhaj. Rég illett volna lemondani róla.”

Ion Iliescu tudta, mit beszél. Tudta, hogy a választások eredményétől, a kormány ideológiai színezetétől függetlenül, a nemzeti érdek román prefektust kíván, mondjuk, Kovászna megye élére. Így volt az ő és pártja uralmának idején, így van ma is, amikor az egykori „demokratikus ellenzék”, az RMDSZ részvételével is fennálló koalíciós kormányzat gyakorolja a hatalmat Romániában. A különbség mindössze annyi, hogy régen Iliescu és legszűkebb köre mondta ki a verdiktumot, 1996 vé-

gén pedig a koalíciós egyezkedés, a pártok „méltányos súlyát” biztosítani hivatott, politikai algoritmus döntött.

Volt azonban az 1992-es esztendő második felében egy átmenet, egy rövid ideig tartó köztes állapot. Racionális kompromisszum eredménye, ami, mint lenni szokott, senkit sem elégitett ki maradéktalanul, s – tegyem hozzá, volt, aki nemcsak Székelyudvarhelyen, hanem helyben, Szentgyörgyön is az én „könnyen engedő”, „mindig kiegyezésre hajlamos” politizálásom rovására írt – amely nyílt, ésszerű tárgyalás, jóhiszemű megoldáskeresési szándék eredményeként született meg. Az egyetlen olyan eset volt, amikor a felek, s elsősorban mi, a hatalmi birtokon kívüliek, a folyamodók, a követelők, nem a hiábavalóság érzésével álltunk fel az asztaltól. Amikor valami történt. Nem úgy, ahogy szerettük volna, de nem is úgy, ahogy eredetileg a kormány akarta. S ezért a ritka pillanattért, politikusi pályám mondhatni rendhagyó tapasztalatáért ma is hálás vagyok a „fakutya” Theodor Stolojannak. Azért, amit vállalt, amit tett. Elment az ellenfél táborába és volt ereje visszalépni. Nem átallotta kompromisszumot kötni, amikor erre alkalom kínálkozott. Mert nem volt politikus alkat. Amit azzal is bizonyított utólag, hogy a Nemzetközi Valutaalap jól fizetett szakértőjeként, 1996 őszén, amikor minden józan ítéletű értelmiségi Romániában számolt az addigi rendszer vereségével, ő onnan, Washingtonból vállalta, hogy a Ion Iliescu választási kampányát támogató országos bizottság elnöke legyen. Mindegy, el kell ismernünk az 1992. évi realizmusát a székelyföldi helyzet megítélésében. Meg is kapta a magáét a szélsőséges sajtótól. Behódolt az RMDSZ-nek, megijedt a magyaroktól, alkotmány sértő megoldást fogadott el – harsogta az elkövetkező napokban a legtöbb bukaresti újság. Megítélésem szerint a Stolojan lépéséhez hasonló tett még csak egy volt a lassan évtizeddé kerekedő december utá-

ni időszakban: Victor Ciorbea nemkevésbé heves tiltakozást kiváltó gesztusa, amikor 1997 tavaszán miniszterelnöki üzenetben köszöntötte a Március tizenötödikét ünneplő romániai magyarságot. Vagyis *lehet*, mondom én csendesen magamban. Bár tudom, hogy rendhagyó esetekről, kivételes döntésekről van szó. Mégis, talán azt sem ártana belekalkulálni a képbe, hogy történetesen román kormányfők voltak a nem mindennapi lépések megtevői. Ezért is: a *sohasem volt, sohasem lesz* logikának nem látom értelmét. Ha elfogadjuk a változást minden élő teremtmény alaptörvényének, s benne a történelem mindenkori történéseinek a foglalatát látjuk, miért képezne kivételt alóla, tehát a változás kényszere alóli kivételt éppen a román politikai gondolkozás, a román társadalom mentalitása? Azt várhatjuk, hallom gyakran. Mintha nekik, ezeknek az opponenseimnek mondaná az általam régóta, még világhírű könyvei, *A császár*, *A sahinsah* elolvasása óta fölöttébb tisztelt Ryszard Kapuściński, az elmúlt évtizedek forradalmainak, felkeléseinek, puccsainak, minden néven nevezendő sorsfordító eseményeinek lengyel tanúja és kommentátora a földkerekség számos pontján: „*Ily módon, minden pozitív véleményt egy negatívval érvénytelenítve, az egész művelet végeredménye nulla lesz. És ez megerősít bennünket abban, hogy szubjektív nézőponttól, a mi privát ízlésünktől, tetszésünktől függ minden. Gondolhat az ember, amit akar, csinálhat, amit akar, úgyszólván az lesz, hogy némelyeknek tetszeni fog, másoknak viszont nem, ez pedig végül is azt jelenti, hogy semmiből nem következik soha semmi.*”

Jól emlékszem, a Stolojannal folytatott beszélgetés is a szokáshoz híven, feszült légkörben kezdődött. Pedig a polgármesteri hivatal s egyben a város büszkesége, a házasságkötő terem – újabban protokollteremnek titulálják – jelöltetett ki a rendkívüli találkozó színhelyéül. Valamikor Németalföldön közkedvelt, s a szászok révén Erdélybe is átkerült, fából faragott, lám-

pásos és alabárdos férfiak szobrocskái díszítik. Régi, jó kisvárosi rendet és békességet sugallt a környezet, nem bizalmatlanságot vagy pláne, visszafojtott indulatot. A résztvevők a két megye RMDSZ-megbízottjai, parlamenti tagok, ismert tisztségviselők. Én mint háromszéki képviselő voltam jelen, s nem is országos elnöki funkcióm, mint inkább életkorom és úgymond, tapasztalatom okán – társaim között a legöregebb voltam – léptem elő amolyan önkéntes szóvivővé. Megegyezés született, hogy a miniszterelnök előbb velünk, magyarokkal tárgyal, majd külön meghallgatja a helyi román pártok képviselőit, és végezetül ismét velünk találkozik, folytatjuk a megbeszélést.

A miniszterelnök mondta a magáét: értsük meg, nem tölthet be kormány megbízotti funkciót valaki, aki deklarálta a kormány ellen lép fel, a politikai ellenzékhez tartozik. Itt nem választott tisztségről beszélünk, hanem az állam által kinevezett köztisztviselőkről. Mi, azaz Magyar Lajos, Székedi Ferenc, Sántha Pál Vilmos, Sylvester Lajos, hargitaiak, kovásznaiak felváltva, nem tágítottunk: az nem lehet, hogy úgy járjon el a román kormány, miként régen, a gyarmattartó európai hatalmak tették, akik a helyi lakossággal mit sem törődve, ültették afrikai, ázsiai vagy szigetvilági domíniumaik kormányzói székeibe megbízottjaikat. Nem láthatja el sikeresen a feladatát valaki, akit a választópolgárok túlnyomó többsége nem fogad el. Jómagam azt vettem a vendég szemére, hogy leváltott két megbecsülésnek örvendő embert, két kivételes közigazgatási tapasztalattal rendelkező tisztviselőt. Patakit és Orbánt, akiktől – mivel mertek önállóan gondolkozni és településfejlesztési elképzeléseikkel a helyi közösségek javát követni – a diktatúra szabadulni igyekezett, leváltotta és idő előtt, ötvenvalahány évesen nyugdíjba kényszerítette őket. Az 1989-es változás juttatta újra vezető pozícióba mindkettőjüket. Ahonnan most, indoklás nélkül, csak azért, mert a két megyében a többségi nem-

zetiséghez tartoznak, vagyis magyarok, újból félreállítják. Ezúttal teszi ezt a magát demokratikusnak tartó kormány.

Nem sokkal előbb olvastam a *Libertatea* című lapban Sántha Pál Vilmosnak, a Hargita megyei tanács elnökének állásfoglalását az addigi magyar prefektus lecserélésével kapcsolatban. Valaki emlékezetből idézte, amit Sántha Pál írt: *„Hagyomány számkra a közigazgatási autonómia. Nem vagyunk, tradíciónknál fogva, hozzászokva, hogy helyi vezetőket, más szóval helyhatóságot (függetlenül attól, kit képviselnek) a központ nevezzen ki. Nem fogadhatunk el olyan társadalmi, politikai, gazdasági, valamint közigazgatási rendelkezési és végrehajtási szereppel felruházott hatóságot, akit egyetértésünk vagy beleegyezésünk nélkül emelnek fölénk az államhatalmi szervek.”*

Stolajan – természetesen ismerte a neki faxolt szöveget –, rossznéven vette mostani felelőtlenségét. Figyelmeztetett: jó szándékkal jött ide – mégpedig vasárnap, amikor minden jótét lélek pihen, jegyezte meg közismerten fanyar humorával. Ha nem megyünk semmire, az nem az ő hibájából lesz. Most kell felmutatnom a macskát, jutott eszembe az írói berkekben valamikor közismert anekdota az egérről, amelyik azért lett társától eltérően, girhes és életunt, mert naponta felmutatták neki a laboratóriumi macskát. Előadtam, amit már előző este kigondoltam: *„Akkor most elmondom, miniszterelnök úr, miért vagyok én itt tulajdonképpen. Azért jöttem el a találkozóra, amelyiken, mint megtudhatta, helyiek, a két megye magyar lakosságának a meghatalmazottjai vesznek részt, hogy elmondjam Önnek a legnyíltabban, a legnagyobb őszinteséggel: a prefektuskinevezés kapcsán jóval nagyobb feszültségek és összehasonlíthatatlanul súlyosabb fejlemények vannak kialakulóban, mint azt Ön és kormánya gondolnák!”* Közöltem, kissé kinagyítva, talán dramatizálva is, hogy találkoztam a városban olyan véleménnyel, miszerint, ha a szükség úgy hozza, tiltakozásként le kell zárni a két megyén áthaladó Bukarest–

Nagybánya vasútvonalat és az országutat. Az emberek nagyon elszántak, komolyan kell venni őket. Ami itt eddig részünkről elhangzott, csak fedő alatt tartott része a közvéleményben forrongó indulatnak. Ha a tej kifut, abból csak hátránya származik a kormánynak és feltehetően nekünk is. Nem szabad hirtelenkednünk, megoldást kell találnunk. S elmondtam mindezt nyugodtan, olykor mosolyogva.

Szünet következett. Kivonultunk és átadtuk a lámpásos-alabárdos helyiséget az addig kint, a szomszédos teremben szép egyetértésben várakozó kormányzati és ellenzéki román pártok küldötteinek. Összeültünk beszélgetni, megegyezni afelől, hogyan járjunk el a, meglehet, paprikásabb légkörben. Azt nem tételeztük fel, hogy a kormányfőt a román kollégák nagyobb engedékenységre bírják. És jóllehet a keményvonalasok végig gyanakvón, morcosan ültek, megegyeztünk.

Amikor felálltunk a kis bárasztaloktól, hogy visszamenjünk Stolojanhoz, kezünkben volt a „farba”, tudtuk, mivel rukkolunk elő. A kormányfő gondterhelten ült előbbi helyén. Nem sok „építő javaslat” hangozhatott el, gondoltam, ahogy ránéztem, nem a konciliáns magatartásra biztatták a har-kovi román politikusok.

A szünetben, ha jól emlékszem, Magyarai Lajos, a *Háromszék* című megyei lap akkori főszerkesztője, a későbbi szenátor részéről elhangzott: legyen a székely megyéknek két-két prefektusa. Az egyik román, a másik magyar. Amiről csakhamar kiderült, hogy alkotmányba ütköző, abban ugyanis prefektusról egyes számban esik szó. Fontos volt mégis a Magyarai-elgondolás, mert annak mentén elindulva, jutottunk eredményre. A beszélgetés során lassan, körkörös gondolati építkezéssel, ahogy a körütekintő, valóban hasznos megoldások rendszerint megszületnek, kialakult ajánlatunk a kompromisszumra. Közlésével engem bíztak meg. Így hangzott: Hargita és Kovászna me-

gyében, kivételesen és átmenetileg, az általános választásokig ne legyen prefektus. Sem magyar, sem román. Ám legyen egy ilyen meg egy olyan nemzetiségű kormánybiztos. Egyenlő jogkörrel felruházva, s az általuk jónak tartott feladatmegosztással. A miniszterelnök, aki, úgy hiszem, a velünk folytatott beszélgetés meglehetősen feszült légköre, olykor emelt hangja miatt, rosszabbra volt felkészülve, növekvő érdeklődéssel figyelte mondandómat. Nem jelentette ki ugyan, hogy egyetért a javaslattal, ezt nem is tehettem, de annyi elhangzott, lehet róla szó. Első hallásra nem tartja rossznak az elgondolásunkat, persze, ki kell még kérnie jogászok és talán mások véleményét is. Mindenki számára világos volt, hogy a *mások* tulajdonképpen – Ion Iliescu. Mintha – én legalábbis így láttam – mindenki fellélegzett volna. Ezt jelezte, szerintem, az alábbi epizód is: Stolojan, míg beszélt, végigjártatta tekintetét az asztal körül ülőkön. Egy valakin hosszabban elidőzött, majd azzal a jellemző, ferde mosolyával, meg is szólította: „*Ne haragudjon, amiért magára bámultam, de – ne vegye rossz néven – bizonyos lapok karikatúristái ilyenek ábrázolják a románfaló magyart, ezzel a lecsüngő bajusszal.*” A cseppet sem félelmetes, apró termetű, pirospozsgás arcú Bardóczi Csaba, az udvarhelyi szakszervezeti vezető és Katona Ádám-i jobb kéz, értette a tréfát. Mosolygott ő is. Honnan tudhattam volna, hogy eljön az idő, amikor az *Erdélyi Naplóban* (1998. július 14.) egy, a csereháti ügy és egyébek kapcsán Markó Bélára és Verestóy Attilára szóköveket hajigáló, a magyar írott nyelv szabályai között botladozó cikkben e sorokat olvasom: „*Bardóczi úr volt az, aki ölben ki merte hozni a jogtalanul betelepített apácákat az épületből. Az ő tettét elítélték, beperelték, vesszőfutásnak lett kitéve, de a magas vezetőségünk még a kisujját sem mozdította meg. Sőt nemhogy segítsék, ellenkezőleg, rátámadtak.*” Nahát, ámulok most, évek múltán, miből sejthette meg az egykori román miniszterelnök, hogy ama, általam nemcsak szok-

ványosnak, de ártalmatlannak is ítelt férfidisz fenyegető harciasságot, ha kell, apáca-cipelésre is kész keresztény-nemzeti indulatot takar?

Stolojan sepsiszentgyörgyi látogatása után két héttel, Hargita és Kovászna élére két-két kormánybiztost nevezett ki a kormány. Ahogy az RMDSZ javasolta. Az Iliescu-párt, a DNMF szóvivője így reagált a döntésre: *„Az az érzésem, Stolojannak jobban meg kellett volna fontolnia, mit tesz. Nem fogja fel, milyen veszélyes lépésre szánta el magát.”* A kormányfő egy sajtóbeszélgetésben kijelentette: *„4-5 hónap múlva többet mondhat erről a diverziós mozzanatoktól sem mentes történetről.”* Sajnos, nem került rá sor.

...A kórházban is beszéltek a kormányfő látogatásáról. Bizonyára anyámnak is tett valaki említést róla. Nem kérdezett, nem szólt semmit. Pár nappal előbb, amikor a prefektusi hivatal előtt lezajlott nagygyűlés szoba jött közöttünk, ahol magam is felszólaltam, megismételte mindenkori aggályát a politikával kapcsolatban: csak háború ne legyen. Bármit hallott, ami politikát jelentett, az én szerepemet is beleértve, a soha ki nem zárható végkifejlet, az elválás, a szenvedés, a pusztulás, az apámat érthez hasonló égbekiáltó igazságtalanság, a halál jutott eszébe.

Egy este, valamikor a nyolcvanas évek elején, nem az éjféli utáni, hanem az esti vonattal érkeztem Szentgyörgyre. Ilyen későn nem volt szokásom meglátogatni, de ezúttal valami arra készítetett, hogy szaladjak fel hozzá. A lakás ajtaja, mint mindig, nyitva volt. Ahogy csendben beléptem, láttam, ott ül, a gyenge fényű mennyezeti lámpa alatt és okuláréval a szemén, fényképeket nézeget. Köztük az egyetlen kisgyermekkorai fotót, amelyet – másfél éves lehettem – egy vándorfényképész készített rólam Zágónban. Rosszkedvű vagyok rajta nagyon. Késő ősz volt, hideg, s engem, hogy jobban lássék, milyen nagy és egészséges vagyok, nagytátá, vagyis akaratos dédnagyapám,

Deák Antal unszolására, az akkori szokásnak megfelelően, meztelenül „vétettek le” a szabadban, a mester úr szekereéről előkerült kis karosszékben. Aznap szegény anyámnak rettentés élményben volt része. Estefelé felkereste, sötét ruhában, fekete nyakkendősen egy idős férfi, ismert szentgyörgyi iparos, apám valamikori bajtársa a székely határőröknél, és együttérzését fejezte ki anyámnak. A halálom miatt. Mint magyarázta, valaki hallotta a Szabad Európában, hogy Domokos Gézát kivégezték. Könyvem elején említettem, hogy abban az időben a tiltott rádió meglehetősen sokat foglalkozott a Kriterion Könyvkiadóval, az ellenünk megindult támadással. A derék rádióhallgató fejében összezavarodott a nevem emlegetése valamilyen halálos ítélet hírével. Miután anyám rémülete elmúlt, beszélgetésünk után úgy-ahogy megnyugodott, az addiginál is nagyobb hittel bizonygatta: a politika nyomában csak baj járhat, aki politizálásra adja a fejét, felkészülhet a legrosszabbra. Talán azért is bocsátott el mindig a rosszat sejtő anyák örök intésével: „Vigyázz magadra, fiam!”

Anyám gyakran emlegette a Zernyestről Apácára került, magas, vállas nagyapját, a favágó Dobrán apót. Kis kerek kalapja mellé tűzve hozta neki az erdei epret. Egy ízben, amikor apácai gyökereimről meséltem és szóba hoztam apót is, bukaresti barátom félbeszakított:

– Hát akkor te román is vagy!

– Az éppen nem. De, hogy román vér is csörgedez bennem, az biztos. Mint ahogy szász ősről is tudok. Egyik zágoni dédanyámat Vinter Juliannának hívták...

– Nocsak, ne bátraskodj – így *firtatom*, ahogy a barcasági csángók a jó barátot hívják. – Inkább ne beszélj ezekről a felmenőidről. Különösen Dobrán báról és kerek kis kalapjáról. Vádoznak téged anélkül is filorománssággal eleget.

Mint látni, tanácsát nem fogadtam meg. Ahogy alkalom

adódott, szólok származástörténetemnek eme számomra kedves „foltjáról”. Hogy magyar vagyok-e, arról nem vitatkozom. Rég tudom: ez nem szavak, hanem a tettek témája. S még valamiről meg vagyok győződve. Ha némelyek számára nemzeti önazonosság dolgában „sérült” is lennék, lám, töről metszett erdélyiségem – csodálatos ajándék! – nem vonható kétségbe.

Ami pedig a bátraskodást illeti, osztom azt a véleményt, miszerint amíg bátorságra van szükség az igazság meg- vagy bevallásához, nem vagyunk szabadok. Márpedig én most éppen szabadnak érzem magam.

Látóközelbe kerültek az általános és államelnöki választások. A Demokratikus Konvencióban a kora tavasz óta megindult szakadási folyamat, a Nemzeti Liberális Párt kiválásával, véglegessé vált. Természetesen mindkét fejlemény kihatott az RMDSZ belső helyzetére, politizálására is. Előrevetült, hogy a meghirdetett kongresszus közeledtével a szövetségben észlelhető polarizálódás, a platform-szabadság gerjesztette csoportérdekek ütközése még inkább felszínre kerül. Nekem számolnom kellett azzal is, hogy a „belső ellenzék” aktivizálódik, ellenfeleim fellépése egyre határozottabb lesz. Potyára különben, ha szabad ezt a mára elfelejtett szlenget használnom, hiszen az én további céljaim közismertek voltak. Az viszont nem jutott eszembe, hogy előfordulhat a politikában – különösen, ha a Balkánon gyakorolják – olyan helyzet, amelyre azt mondja a román: veri a nyeret, hogy értsen belőle a ló. Ebben a fázisban, de kivált az ellenem szervezett őszi offenzíva idején, már voltaképpen nem is az én személyem, a reputációm vagy vezetési módszerem volt a lényeges. Jóval később jöttem rá, az igazi címzett az utódom volt az RMDSZ-elnöki funkcióban. Akiről még csak találgatás folyt. Egy négyszemközti beszélgetés után Markó Bélával, megértettem, hogy ő nem zárkózna el esetleges jelölése előtt, amit megnyugvással és örömmel nyugtáztam ma-

gamban. Őszintén tiszteltem azokat a Maros megyei RMDSZ-vezetőket, közöttük érthetően Markó Bélát, a volt Kriterion-szerzőt, akik a vásárhelyi pogromkísérletet követő kritikus napokban helytálltak a Vatra Românească Szövetséggel és – utólag ország-világ előtt kiderült – a vele egy húron pendülő Iliescu-hatalommal folytatott, idegtépő tárgyalásokon. Majd, rövid idő alatt, a szervezettség, összetartás, anyagi háttér és kezdeményezőkézség tekintetében a Maros megyei szervezetet, Sütő Andrással karöltve – modellértékűvé tették. Nem lehetett tudni, milyen utat választanak majd Markó Béla és azok, akikkel felelősségét megosztja, feltehetően vásárhelyi barátai. De szükségesnek ítéltetett idejében figyelmeztetni őt és a potenciálisan létező, Domokos nélküli „Domokos-szárnyat” is, hogy mozgásterük beméretett. Jó lesz Markónak önkorlátoznia magát, odafigyelnie a tiszteletbeli elnök várhatóan megnövekedett szerepkörére. Ami pedig az új vezetőgarnitúrát illeti, kuss, konzultáljon, egyeztessen, törekedjen konszenzusra. Más szóval, kövesse az „autonomisták”, a szókimondók, a méltósággal politizálók, vagyis az ellentábor vonalát.

Nyárára és különösen ősz végére a feszítő erők átszőtték a szövetségi színteret. A szereplők becsületére legyen mondva, az olykori feszültebb helyzetek ellenére – egy kivételtől eltekintve, amelyről a későbbiekben lesz szó –, az országos elnökség működőképes maradt. Havi rendszerességgel tartotta üléseit és szükséges döntéseket hozott. Mind az elnökség, mind a Kolozsváron, Somai József vezetése alatt álló országos titkárság a parlamenti vakáció, a hagyományos uborkaszezon ellenére, igyekezett folyamatosan működni. Nézegetem az akkoriban kiadott közleményeket. Elidőzöm az eredetileg Temesvárra tervezett, majd Hargitafürdőn, július 4-5-én megtartott elnökségi ülés informatív anyagánál. Ismertetése helyett közlöm a teljes szöveget, mert jól példázza a napirend változatosságát és fel-

idéz azóta jócskán elfelejtett, ám akkoriban a romániai magyar közvéleményt nagyon foglalkoztató néhány problémát.

„Közlemény

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Országos Elnöksége 1992. július 4-5-én Hargitafürdön Domokos Géza elnökletével közös tanácskozást tartott a tagszervezetek és az RMDSZ parlamenti frakciójának tagjaival.

1. A résztvevők elemezték az általános választások előkészületi munkálatait. A megyei és tájegységi választmányok vezetői beszámoltak a képviselői és szenátori jelölések helyzetéről. Az Országos Elnökség elhatározta önálló RMDSZ-listák összeállítását az ország minden megyéjében. Foglalkozott a Demokratikus Konvenció 1992. június 17-i ülésén hozott döntésével, amelyen demokratikus választási eljárással, a Konvencióban résztvevő pártok arányosan elosztott elektorai révén, megválasztották a Konvenció elnökjelöltjét. A szavazáson az RMDSZ hat elektorral – Domokos Géza, Szőcs Géza, Csapó József, Takács Csaba, Tokay György és Markó Béla – vett részt.

A tanácskozás tudomásul vette Emil Constantinescunak, a bukaresti egyetem rektorának jelölését az államelnöki tisztségre. A résztvevők kifejezték egyöntetű szándékukat, hogy híven az RMDSZ ellenzéki elkötelezettségéhez, támogatják a Demokratikus Konvenció közös jelöltjét. Tájékoztató hangzott el a Demokratikus Konvenció végleges együttműködési megállapodásának aláírásáról, mely szerint az RMDSZ politikai partnerként továbbra is együttműködik a Konvencióval, támogatja ennek elnökjelöltjét, de nem tagja a parlamenti képviselők és szenátorok megválasztására létrehozott választási szövetségnek, saját listán, egyéni jellel indul a választásokon.

2. Az Országos Elnökség és a tanácskozás résztvevői részletes jelentést vizsgáltak meg a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1992. június 11-i, a tanügyi törvénytervezet elleni országos tiltakozó meg-

mozdulásról. Az Elnökség elhatározta, hogy Az erdélyi magyar iskolákért címmel külön felhívást tesz közzé. Úgyszintén ajánlja a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének és a Bolyai Társaságnak, hogy vegyen részt a Tanárok Föderációja részéről kezdeményezett, az oktatás reformjáért küzdő, Országos Konvenció létrehozásában, amely egy modern, európai mércék szerint szerveződő, a kisebbségi közoktatás igényeit messzemenően figyelembe vevő tanügyi rendszer megvalósítását tűzi ki céljául.

3. A tanácskozás folytatta az RMDSZ harmadik kongresszusának előkészületi munkálatait. Ezzel kapcsolatban programmódosító elveket tárgyalt meg és döntött egyes új dokumentumok kidolgozásának folyamatával és felelőseivel kapcsolatban. A tanácskozás foglalkozott a vajdasági magyarság helyzetével. Ezzel kapcsolatban az elnökség és a résztvevők szolidaritási nyilatkozatát külön közzéteendő dokumentum rögzíti.

4. Figyelembe véve a résztvevők ajánlásait is, az Országos Elnökség felkéri az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet (EMKE), hogy a romániai magyarság összképviselőjében kérje felvételét a Magyarok Világszövetségébe és vegyen részt annak tevékenységében.

5. Az Országos Elnökség és a tanácskozás résztvevői mély együttérzéssel vették tudomásul Kádár Attilának, a kolozsvári Protestáns Teológia unitárius vallású hallgatójának éhségstrájjal kifejezett tiltakozását a Kolozsvár magyar lakosságát és a Brassói Sámuel líceumot ért sértésért és jogtalanságokért. Önfeláldozó kezdeményezése visszhangot váltott ki mind a magyar, mind a román médiában, megnyerte a romániai társadalom jelentős részének együttérzését és erkölcsi támogatását. Erőfeszítéséért és kockázatvállalásáért köszönettel adózva, az Elnökség és a résztvevők felkérték Kádár Attilát arra, hogy megromlott egészségi állapotára való tekintettel, hagyja abba az éhségstrájkot.

Az Országos Elnökség következő ülését 1992. július 25-én tartja Brassóban.”

Elképesztő, hogy a romániai magyarságnak milyen harcot kellett és kell szüntelenül vívnia iskoláiért. Az anyanyelvű oktatásért, a nemzeti identitása megőrzését és fejlesztését biztosító, óvodától az egyetemig terjedő, önálló oktatási rendszerért. Ebben a küzdelemben az RMDSZ megszületésétől a mai napig nem volt megállás. Emiatt jött létre, 1990 januárjában, a Bolyai Társaság és, valamivel később, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége. Hogy a kérdés a kívántnál nagyobb mértékben átpolitizálódott, a szakmai, szervezési és anyagi vetületek pedig nemegyszer háttérbe szorultak, nem rajtunk, magyarokon és nem is az RMDSZ-en múlt, hanem azokon a politikai erőkön, államhatalmi potentátokon és sajnos, elég szép számú, főképp egyetemi körökben fellelhető román elit-értelmiségin, akik, bár a demokratizálási igények egyéb színterein, a gazdasági és intézményi reformok sürgetésében például, vagy a jogalkotás, a kultúra, a hitélet szabadsága, az akadémiai autonómia, a normális külkapcsolatok tekintetében tudnak korszerűen gondolkodni, mégis a nemzetiségi oktatás és különösen az ilyen irányú magyar elvárások esetében – Gabriel Andreescu mutatta ki legutóbb – mozgásképtelenek. Önkéntes foglyok. A múlt századi, mára elavult nemzeti hegemonia kliséinek és mítoszainak tehetetlen túsza. Azért hihetetlenül nehéz, és, mint láttuk, eredménytelen minden erőfeszítés – bármilyen visszafogott legyen az – kéréseink, beadványaink, törvénytervezeteink elfogadására. Azért bizonyult hiábavalónak az 1992 nyarán kibontakozott mozgalom, Erdély, a Bánság, a Partium számos városában és falusi településén rendezett tiltakozó gyűlés – Hargitafürdőn részletes beszámolót hallgattunk meg róla. Ahogy kétségtelen erkölcsi hozadékán túl, nem volt gyakorlati eredménye az 1994 nyarán gyűjtött félmilliónyi aláírásnak sem. És leszámítva az RMDSZ hallatlan erőfeszítésével elért 36. számú sürgősségi kormányrendeletet, amelynek a törvényerőre

emelése egyre késik, közoktatásunk helyzete alig változott az 1992 nyárhoz képest.

Nem állítom, hogy mi magunk minden helyen és minden esetben megtaláltuk az érvelés legjobb módját. Hogy nem járultak hozzá a mi szószólóink is, RMDSZ-vezetők, parlamenti képviselők, a helyi tanácsok emberei az iskolakérdés már említett túlpolitizálásához. De – és sajnos, ezt nem sikerült soha megértetnünk – hogy amikor, bármit teszel és bármiről legyen szó, érveiddel szemben a nemzetállami politika, a birtokonbelüliség, a szupremáció érzetéből fakadó gög jelent a fő eszközt ellened, akkor nincs mit csodálkozni azon, hogy – elsősorban a tehetetlenség okán – te is érzelmi alapon válaszolsz. A politikát politikáért, meglehetősen szimpla elv alapján. Nemegetszer a túllicitalás, a frusztráltságodból táplálkozó retorika törvénye szerint. A felek magatartásformájának az indoklása: a bizalmatlanság és a be nem vallottan is jelenlevő régi, immár történelminek mondható, kölcsönös lebecsülésből kiindulva. Szószegők, képmutatók, balkániak – mondja a magyar, akiben „nem fajult el az ősi vér”. A magát a rettenthetetlen dákok és a virtus romana örökösének tekintő román sem adja alább: önhittek, ravaszok, ázsiaiak, mondja a magyarokról. S máris itt a kölcsönösen elfogadott gondolat, amit akár kórusban is mondhatnánk ők és mi: nincs kivel tárgyalni! Jöhet a dal, „Megállj, megállj, kutya Szerbia...”, vagy a harci kiáltás: „Vesszetek, hutuk!” Az ország, törzs, faj, vallás vagy nemzetiség neve tetszés szerint behelyettesíthető. Áldott szerencse, hogy – mint a történelemnek nevezett, világnyi folyó mutatja – az emberiség élő szövetében, a társadalmakat átfonó tapasztalat, memória, jóérzés és felismert érdek hajszalér-rendszerében azért racionálisabb kezdemények is működnek. Ezek segítenek kilábalni nemegetszer a legreménytelenebbnek tűnő helyzetből is.

A hargitafürdői tanácskozás, mint a közleményből láthattuk,

a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Országos Elnöksége, a Bolyai Társaság és a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége égisze alatt, *Az Erdélyi Magyar Iskoláért!* címmel felhívást fogadott el a kisebbségi iskolaügy olyan kérdéseivel kapcsolatban, amelyekről a kormány törvénytervezete nem intézkedik. *„Intő példák sorozata áll előttünk arra az esetre: mi történik, ha egy ilyen törvény fasisztoid beállítottságú központi és helyi vezetők kezébe kerül. Elegendő a kolozsvári polgármester intézkedéseit említenünk: a törvényes garanciák hiányában fosztja meg kisebbségünket alapvető emberi jogaitól!”* A dokumentum megállapítja, hogy *„A tanügyi törvénytervezet az oktatás korszerűsítését is finanszírozó Világbank ajánlásai ellenére etatista szellemben fogant és hátráltatja az egész román társadalom demokratizálódását”*. Közbevetve jegyzem meg: el kellett telnie hat esztendőnek, hogy a jelenlegi oktatásügyi miniszter, Marga professzor úr, majdnem szóról szóra ilyen megállapításra jusson televíziós állásfoglalásában, amikor a román tanügy korszerűsítését, a diktatórikus struktúramaradványok sürgős lebontását, a központosító törvények gubancából, a kreativitást sorvasztó rendelkezések hálójából szabadult, decentralizált, önszerveződő iskolatípusok és tantervek megteremtését sürgeti. A *Felhívás* nem korlátozódik a kérdéskör társadalmi, politikai vetületeire. Az említett megmozdulás, a tiltakozó gyűléseken elfogadott határozatok alapján szigorúan szakmai jellegű javaslatokat is tesz. A tervezetben említett kétpillérű oktatás (állami és magán) helyett az egyházi iskolák egyenértékű hálózatának a működtetése mellett tör lándzsát. Az intézmények vezetése, a szakszemélyzet kinevezése, javadalmazása, az oklevelek elismerése tekintetében, a bentlakások és otthonok fenntartásával kapcsolatban fogalmaz meg ajánlásokat. Kitér az anyanyelvű tanintézetek szakminisztériumi irányítására, amelyet *„önálló pénzügyi kerettel rendelkező államtitkárság végezzen a magyar közösség kebeléből választott államtitkár irányítása alatt”*. A

dokumentum megindokolja a felvételiző fiatalok jogát, hogy az általuk választott nyelven vizsgázhassanak. Azt az általánosan kifejezett kérelmet, hogy „*a magyar anyanyelvű gimnáziumi és liceumi osztályokban önálló tantárgyként iktassák be a nemzeti történelem oktatását*”. Szól a kisebbségi iskolák számára létesítendő, korszerű anyanyelvű tankönyvekről és tanszerekről.

Mint mondtam, az 1990 januárjától ránk kényszerített „iskolaháború” azóta sem ért véget. Lelki szemeimmel osztálytermek falán és iskolák előtt, valamikor állítandó emléktáblákat, kopjafákat látok, azoknak a közéleti embereknek, tanároknak, tanítóknak és szülőknek, akik példamutató kitartásukkal érdemeket szereztek az „óvodától az egyetemig” jelszó alatt, az anyanyelvű oktatásunk jövőjéért vívott békés küzdelemben.

Hargitafürdő kapcsán említést kell tennem egy, meglehetősen nyakatekert fogalmazású napirendi pontról: „*A romániai magyar népcsoport önrendelkezési stratégiája a jelen történelmi helyzet tükrében*” (előadó Csapó József), amelyről nem tesz említést az ülésről kiadott közlemény. Ez volt az RMDSZ különböző fórumain az autonómiaformák kapcsán lezajlott viták – ha politikatörténeti monográfia nem is, de államvizsga-dolgozat bizonyára készül róluk – első jelentkezése. Amilyen körmönfont volt a téma megfogalmazása, olyan kimunkálatlan volt maga a szöveg is. Látszott, a különben igényes, olykor a túlzásig rigorózus Csapó doktor még nem mozog elég otthonosan a kisebbségi autonómiaelmélet sok csapdát és tévutat rejtegető területén. Ám premiert jelentett a hargitafürdői megközelítés más értelemben is: itt zárult úgy a hosszadalmas vita, ahogy a későbbi, autonómiával kapcsolatos eszmecserek rendszerint végződtek: vizsgálja meg egy jogászcsoporthoz a szöveget; azt kövesse érdemi vita, esetleg az illetékes testület döntése. Ma is hiszem, nem a fránya „autonómia-ellenesek” miatt történt ez így, hanem azért, mert a kölcsönvett eredeti koncepció, minden adaptálási

erőfeszítés ellenére – elsősorban a fáradhatatlan Csapó József részéről – sem tudta eltüntetni a tákolás, a politikába rekedés nyomait, a jogi ismeretek hiányát. Meglepő módon a fasisztoid *România Mare* című lap két hét múlva, *Botrányos irat, Erdély autonómiáját követelő memorandum* címmel közli – gondolom, a titkosszolgálatok ügyködése folytán – a Csapó-szöveget. Ami pedig a módszert, az autonómia elérésének az útját illeti, a dr. Csapó Józsefet támogató csoport fokozatos előrelépés, vagyis reformstratégia helyett inkább részesítette (volna) előnyben a gyors és radikálisan végbement pozitív változást. A román hatalmi intézményekkel és civiltársadalmi szervezetekkel, valamint a befolyásos elittel folytatott türelmes és szakszerű párbeszéd helyett – úgy tűnt – inkább a nemzetközi fórumokban, azok többféleképpen értelmezhető kisebbségvédelmi határozataiban, az igazunkat megértő „nyugat” diplomáciai nyomásgyakorlásában bíztak. Mint meggyőződhattünk róla, hiábaválsón. Legalábbis eddig.

A román-magyar szindróma fennebb említett komponensei közül több is jelen volt a Demokratikus Konvencióban folyó vitákban s a végül bekövetkezett szakadásban úgyszintén. Az év tavaszától nyár közepéig talán nem is került sor elnökségi ülésre, amelyen ne szerepelt volna ez a téma: az ellenzéki pártokat és civiltársadalmi szervezeteket magában foglaló Konvenció helyzete s benne az RMDSZ. Mit tegyen szövetségünk, hogy pozícióját megtartsa, önállóságát megőrizze, a magyarság érdekeinek erélyes szószólója legyen, ugyanakkor az Iliescu-féle, hatalmi érdekből csak itt-ott megreformált, inkább csak cégért cserélt, a jogállam-leckéből mindig naprakész, ám az igazi váltás, a tettek dolgában szüntelenül bukásra álló rendszer egyetlen reális alternatívájának, a demokratikus ellenzéki összefogásnak is hasznára legyen. Ilyen és ehhez hasonló kérdések jelentették a dilemmát, ösztökéltek bennünket, elnökségi tagokat

arra, hogy – szeretjük egymást, nem szeretjük – ésszerűen, felelősen, egyetértésben határozzunk. Elégtétellel mondom: volt némi szerepem a kollégialis munka kialakításához szükséges légkör megteremtésében.

A konvenció törésvonala tulajdonképpen a két történelmi párt, a Nemzeti Liberális és a Parasztpárt között húzódott. Már csak azzal is, hogy a liberálisok egyszerre voltak a két tömörülés, a kormányzati és az ellenzéki tagjai. A magát francia típusú, szabadelvű politikusnak, a Brătianu-hagyomány folytatójának tartó Radu Câmpeanu, aki valójában álarc-cserélgetés, máz, becsvágy tekintetében a bizantinizmus hamisítatlan megtestesítője, 1992 februárjában, a helyi választásokat megelőző, majd az azokat követő hetekben döntött: kilép a Konvencióból. Mivel az igazi indokról, a Corneliu Coposuval való rivalizálásról nyíltan nem beszélhetett – ez túl kockázatos lett volna saját szavazótáborában is, no meg Coposu dicsfénye is többszörösen meghaladta Câmpeanu úr különben szép, ősz fejét –, egyéb magyarázat, rokonszenvre, jó visszhangra számító ürügy után nézett. S rátalált.

1992. február 14-én Für Lajos honvédelmi miniszter, a Magyar Demokrata Fórum ügyvezető elnöke Miskolcon, egy külpolitikai témának szentelt beszédében kijelentette: *„Végül, de nem utolsósorban a magyar nemzet biztonságának van egy sajátos, egy különleges, úgy is mondhatnám, hogy csak ránk, magyarokra jellemző feltétele és tényezője. Az nevezetesen, hogy a magyar nemzet itt a Kárpát-medencében nemcsak a Magyar Köztársaságot jelenti. A magyar nemzet itt a Kárpát-medencében egy nyelvnemzetet jelent. Egy olyan nemzetet, amelynek, sajnos, egyharmada a trianoni békediktátummal kisebbségbe került. És a magyar nemzet biztonságának, megtartásának elengedhetetlen része és eleme az egész magyarság megőrzése itt a Kárpát-medencében. A magyar kormánynak és a magyar Parlamentnek, bármilyen magyar politikának is ma ebben a*

rendkívül átmeneti, rendkívül képlékeny korszakban mindent el kell követnie, minden törvényes, minden diplomáciai eszközt fel kell használnia annak érdekében, hogy a kisebbségeink veszélyeztetettsége megszűnjön, hogy a kisebbségeink fennmaradásának feltételeit garantálni tudják, garantálni tudjuk. Innen is és a világból egyaránt.”

A bukaresti külügyminisztérium, nem véletlenül a helyi választások kampánycsendjében, nyilatkozatot tett közzé – Funar kolozsvári sikerét sokan magyarázták ezzel az epizóddal –, amelyben a nemzetközi joggal ellentétesnek, egész sor nemzetközi egyezmény megsértésének tartja a magyar honvédelmi miniszter katonapolitikai doktrínáját. És jön az elmaradhatatlan sajtóhadjárat. A szokott módon, széles karolással, szaftosan. Hanem, amint mondani szokás, a baj sohasem jár egyedül. Für Lajos után öt nappal – áhá, nem véletlen egybeesés! – Entz Géza, a miniszterelnöki hivatal államtitkára interjút ad a *Magyar Hírlap*nak. A kérdésre, hogy miben látja az akkoriban létrehozott, Határon Túli Magyarok Hivatalának a funkcióját, Entz Géza emlékeztet, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban legkevesebb 3,5 millió magyar él, akik természetesnek vélik, hogy a magyar nemzet szerves részének tekintsek magukat. A demokratikus változások következményeként – ismerteti az Entz-nyilatkozatot a külügyi állásfoglalás – a kisebbségi magyaroknak lehetőségük nyílt arra, hogy saját, független szervezeteket hozzanak létre. S következik a botránykő, a Fürnek adott válasznál is élesebb tiltakozásra alkalmas nyújtó bejelentés: a hivatal fő feladata a kapcsolattartás ezekkel a szervezetekkel és a határon túli magyarok érdekeinek diplomáciai képviselése.

Akkor is az volt a gyanúm, és most is hajlok arra, hogy higgyem: mindkét esetben az Erdélyhez kötődő, a romániai magyarság kérdéseiben alaposan tájékozott historikus, illetve műtörténész nyilatkozott mindenekelőtt. A miniszternek, különö-

sen, ha a hadügyi tárcát vezeti, no meg a diplomáciai feladatok ellátására is hivatott államtitkárnak körültekintőbbnek, a következményekkel is számoló politikusnak kellett volna lennie. Szövegeik sokáig, évekig szolgáltattak muníciót a romániai szélsőséges nacionalistáknak. S mivel mind Für Lajos, mind Entz Géza kormányfunkciót töltött be, a bukaresti sajtó számára kézenfekvő volt a bizonyíték: lám, ez a hivatalos magyar revizionizmus arca! Amihez az alaphangot a román külügyminisztériumi deklaráció szolgáltatta. Ezt lehetett például benne olvasni: *„Aggodalmunk, amelyet a magyar kormány két tagjának az állásfoglalása után érzünk, onnan ered, hogy azok napnál világosabb revizionista tendenciákat fejeznek ki... Sajnos, ezek az egyébként korántsem elszigetelt nyilatkozatok megerősítik a román közvéleményben amúgy is elterjedt véleményt, miszerint magyar kormánytagok a Romániához kötődő viszonyukat területi követelések rendszerében képzelik el, miáltal alányúlnak mind a román szélsőséges nacionalistáknak, mind a romániai magyar szélsőséges nacionalizmus híveinek.”*

S hogy visszatérjek a kiindulóponthoz, Radu Câmpeanu megérezte: itt a nagy alkalom az RMDSZ kiebrudalására a Demokratikus Konvencióból. Megindult a kezdetben csak amolyan célozgató, visszafogott, majd nyárára, parlamenti állásfoglalásban, interjúban egyre kendőzetlenebbé váló bakalódás a magyar szövetséggel. És a követelés is egy időben: hallassa hangját az RMDSZ, ítélje el egyértelműen a pesti provokációt! Az elvárásnak nem tettünk eleget, részint azért, mert sokáig nem állt rendelkezésünkre a Für-, illetve Entz-szöveg, másrészt pedig azért, mert a körülöttük felkorbácsolt hisztéria – jól ismertük mind a gerjesztőit, mind a módszereket – inkább megvetéssel töltött el. Ha egyikünk-másikunk érzett is fenntartást a két kijelentéssel szemben, sérelmezte is elhangzásuk időpontját – közvetlenül a romániai helyhatósági választások első fordulója előtt –, az árnyékát is el akarta kerülni az esetleges vádnak,

hogy a magyarellenes hisztériakeltők malmára hajtja a vizet. Hinni szeretném, hogy a legutóbb, a Bálványos '98 nyári egyetemen meghirdetett nyílt, szókimondó, a problémákat nevének nevező új magyar diplomáciai nyelvezet, tárgyalási stílus nem ad alkalmat efféle látványos kiborulásokra Bukarestben. Nem szolgáltat alkalmat a nacionalista viszálykeltőknek arra, hogy – mint nemrég, Orbán Viktor látogatása után tették – még szaporábban és az eddiginél is nagyobb hatással mérgezzék a román-magyar viszony dolgában amúgy is eltájolt román közvéleményt. Mint ahogy elvárnám azt is, hogy a magyarországi politikusok, a nyíltság jegyében, ne igazítsák Romániával kapcsolatos diszkurzusukat ahhoz, akivel éppen tárgyalnak, akihez szólnak. A szavahihetőség is feltétele az egyenes beszédnek. Eszembe jut Király Károly valamikori buzdítása a nyílt kártyákkal történő politizálásra. Nem véletlenül adta 1995-ben publikált memoárjának is ezt a címet. Nem szeretném őt megsérteni, sem a tájaink naivjaitól lelkesen köszöntött, úgymond, új, „szókimondó” politizálás hitelét rontani, de meggyőződésem, és a magyar-román párbeszédben szerzett hosszas tapasztalat alapján mondom: kártyáit csak a kezdő játékos vagy a dilettáns tárgyalófél tárja ki. Avagy a jóhiszemű balek.

Szóval, Câmpeanu úr „élére állította a kérdést” a Konvencióban. Az RMDSZ kíméli, takargatja az „emigráns körökben”, a Magyarországon és saját soraiban vitézkedő szélsőségeseket. Nem lehet tovább együttthaladni vele. Coposuék válasszanak: vagy-vagy. És itt a különbség, itt láthatjuk napjainkban az eltérést. A visszafelé haladást a romániai demokratikus erők táborában. Akkor, 1992 tavaszán-nyarán, a nemzeti liberálisok elszámították magukat, nagyot tévedtek. A Konvenció lemondott róluk, hagyta, hogy távozzanak. Az RMDSZ-szel való szövetség mellett döntött. A Funar-barát *Mesagerul transilvan* augusztus 14-i számában *Konvenció és RMDSZ* című vezércikkében így

elmélkedik: „*A vak előtt is nyilvánvaló, Budapest engedékenyebb, minden koncesszióra kész román partnerre számít a jövőben, beleértve az RMDSZ részvételét is a Magyarországgal folytatott tárgyalásokon, miáltal ezek, a transznisztriai modellt követve, kétoldalúból háromoldalúvá változnának... A Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Szövetség Pártja inkább elváltak a liberálisoktól, mintsem lemondjanak az RMDSZ-szel kötött áruló szövetségről.*”

Ez a hang, ez az érvelés gyakori a korabeli sajtóban. A Demokratikus Konvenció, nem szokványos pillanata az ellenzéki összefogásnak, tántoríthatatlan maradt. Köszönettel nyugtázta, ám nem tette magáévá azt a médiában nagy visszhangra lelt bejelentésemet sem, miszerint ha a romániai ellenzék egysége, a demokráciáért és jogállamiságért vívott harc érdeke megkívánja, hajlandók vagyunk mi magunk úgy dönteni, hogy kilépünk a Konvencióból. Corneliu Coposu; a szociáldemokrata elnök, Sergiu Cunescu; az államfőjelölt Emil Constantinescu; a polgári szövetség pártjának egyik vezetője, Stelian Tănase és a többi, közel húsz párt és civil szervezet szilárdan kijelentette, a nacionál-kommunista kormánykoalíció és a szélsőséges médium az eddiginél is nagyobb megütközésére: nem tudja elképzelni az ellenzéki tömörülést az RMDSZ nélkül. Két év múlva, ha jól emlékszem, 1994 őszén, változott a helyzet. De akkor, azon a nyáron, ez történt. Bizonyoságként álljon itt egy rövid interjúrészlet. Az ellenzéki elveket valló *Zig-Zag* megkérdi Constantin Ticu Dumitrescut, a konvenciótag Volt Politikai Foglyok Szövetségének elnökét, a szekusdossziék nyilvánosságra hozatalának majdani jogalkotási bajnokát: *Hogyan magyarázza Câmpeanu úr újabb nyilatkozatát az RMDSZ-szel kapcsolatban?* A válasz: „*Câmpeanu úr ellen fordult minden nyilatkozata és összes interjúja. A legoisszataszítóbb, a legpopulistább az volt, amit az RMDSZ-szel kapcsolatban mondott. Hogy van ez? Eddig tökéletesen együttműködött Domokos Gézával, most hirtelen elhatalmasodott a félelem*

Câmpeanu úron, hogyha együtt megy az RMDSZ-szel, azok esélyeit növeli, akik külföldön Romániával szemben ellenséges kijelentéseket tesznek. Fogja magát és faképnél hagyja a Konvenciót... Mit értsen ebből a nagyközönség? Azt, hogy mi, többiek eláruljuk az országot, kiszolgáltatjuk a magyaroknak? Bizony, ez nem válik becsületére Câmpeanu úrnak. Megmutatja az igazi énjét.”

Az újságíró tovább kérdez: Hogy fogadta a Konvenció Domokos úr bejelentését: az RMDSZ kész kivonulni, ha ezzel jó szolgálatot tesz, megmenti a tömörülés egységét? C.T.D.: „Domnul Géza leckét adott méltóságérzetből. Lehajtottam a fejem szégyenemben. S ne feledjük, az RMDSZ nem vállal kezességet a feszenista-kommunista kormányért, mint Câmpeanu úr és barátai teszik. Ha olyan tisztának tartja magát, miért nem hagyja ott a kommunista bagázst, tisztelt úr?”

Már csak azért is érdemes volt rögzítenem a politikában eltöltött eme nyaramnak ezt a mozzanatát, mert egy újabb nyáron, az 1998-ason és feltehetőleg, ez év őszén ismételten válaszolnia kell a Konvenciónak – ezúttal nem ellenzéki, hanem kormányzati pozícióból – a kérdésre: vele vagy nélküle. Vállalja-e az RMDSZ-szel kötött kormányzási megállapodásokat vagy visszalép. Meghátvál, elsősorban a tegnapi nacionál-kommunista hatalom, a mai lesipuskás ellenzék és az őt támogató, „független” sajtó, a hazaffyas lojalitásukat bizonygató értelmiségiek és a módszeresen félrevezetett közvélemény pressziójára. Nem tudhatjuk a választ, de nem árt, ha az előzményeket ismerjük. Ha nem egyébért, a „fejlődést” mutató összehasonlítás kedvéért.

Igen, utolsó politikai nyaram volt, mint ahogy, fájdalom, utolsó nyara volt szegény jó édesanyámnak is.

Hányszor hallottam, hogy az élni akarás képes leküzdeni minden bajt, betegséget. Még a halált is. Márpedig ő így szólt: „Élni szeretnék még két-három évet, hogy nagyobbak legyenek

a dédunokáim.” S mondott még valamit. Váratlant és reményt adót: „Te Gézika, úgy meginnék egy pohárka szíverősítőt.” Ez volt az utolsó kívánsága. Esti látogatásomkor, áthágva a kórházi rendszabályt, kis üvegecskében néhány kortynyi szilvóriumot vittem neki. És két poharat. Elosztottuk – egészségünkre! – és felhajtottuk a jóféle zalánit. Én egyből, ahogy férfiemberhez illik, ő kortyolgatva, hogy tovább tartson. „Ez jó volt, köszönöm, fiam”, dőlt hátra a párnán. Mielőtt elváltunk, közöltem vele: másnap reggel nem látogathatom meg – vissza kell mennem Bukarestbe –, de estefelé nála leszek. Jó – vette nyugodtan tudomásul –, addig egy kicsit megerősödöm.”

Másnap a székházban értek utol telefonon a kórháziak – soha nem tudom meghálálni nekik a szeretetteljes ápolást – és közölték, hogy édesanyám kora reggel meghalt.

A szentgyörgyi rokonság, két húga, Ilona és Borbála maradéka – Boris néném fia, Karcsi állt mellettem, segített a temetéssel járó gondokban –, a barátnők, szomszédok és volt mikós diákok búcsúztak a szemerjai ravatalozóban mindenki Domo-kos nénijétől. A gyászszertartást, anyám kívánságának megfelelően, Bajka Katalin evangélikus lelkészasszony és az egykori kollégiumi takarítónő által igencsak csintalan kisdiaáknak ismert, de időközben nagytiszteletű esperessé emelkedett Incze Sándor végezte. Utána elindult a hosszú kocsisor, hogy végig a Szépmezőn, el a Rétyi-nyír mellett, Zágon érintésével eljusson Papolcra. A Gyertyános oldalában fekvő temetőben, öreg tölgyfa alatt kiásott sírhoz. A fél falu állta körül a koporsót. Papolc népe, az én későbbi szomszédaim búcsúztak – kitől? hiszen sosem látták, hallották, koporsófödél fedte arcvonásait – egy édesanyától. Értük, magyarokért küzdő ember, eljövendő földjük szülejétől.

Egy évvel később, a Komandó felé vezető völgyben, pisztángos patakban találtam a szép formájú kőre, melyre – Lajos-

ka szomszédom vésőjét vezetendő – rákarcoltam: Domokos Anna, 1904–1992.

Ide helyezzük a kertünkben vágott virágot. Mállást, repedést, porlódást nem ismerő őskő előtt piskákolnak halottak napi gyertyáink. Mellé állítjuk nemsokára a távol, idegen földben nyugvó édesapám emlékét őrző kopjafát.

* * *

Ideggyulladással bajlódó feleségemet a kifestetlen, berendezetlen lakásban hagyva, a temetés után siettem vissza Bukarestbe. Viharfelők gyülekeztek a román politika egén, nagyidő jeleként hol itt, hol ott morajlottak fel a fővárosi (s utána a vidéki) sajtó nemzet- és hazaféltő propagandaágyúi. Az RMDSZ vezetőségének egyik része nyári szabadságát töltötte, a másik a szeptember 27-i választások előkészületeivel volt elfoglalva, egy harmadik rész Budapest felé vette útját. Meghívott volt a Magyarok III. Világkongresszusára. Tudtam – volt már ilyen tapasztalatban részem –, az égzengés kitörése előtt kell a posztomon lennem, mielőtt a pokol elszabadulna, addig kell valamit megpróbálnom. Hogy, amennyire lehet, csökkentsem a zavarosban halászók politikai esélyeit, azon legyek, hogy az elemi ismerethiány, az érzelmi túltengés ne sodorja hisztériába, ne vakítsa el teljesen a román közvéleményt. Meg kellett kísérelnem, hogy a dezinformálás mesterei – többségük a régi és új szekuritáté iskoláiban és továbbképző kurzusain tanulta a szakmát – ne tehessék azt, amit éppen akarnak. A médiazsoldosok pedig, ha nem is lehet észre téríteni őket, legalább valamelyest csillapodjanak. Az egi történész-találkozó, az első Március 15-i évfordulók, az agyagfalvi kezdemény, a Har-Kov-jelentés hetei jutottak eszembe. Az akkor megélt izgalmak. Csakhogy a mostani esemény sajtóelőzménye, majd lefolyásá-

nak visszhangja túltett minden addigi tapasztalaton. A kilencedik hullám volt. Minden agresszív tudatlanságnak, rögeszmének és rosszindulatnak a tetőzése, a félretájékoztatás és nyílt uszítás nehezen felülmúlható tobzódása. Az évtized román nacionalista közírásának a mélypontja.

Három napomba került az irdatlan mennyiségű sajtóanyag átnézése. Külön kötetet tenne ki a legszükmarkúbb válogatás is, nem terhelem az olvasót még csak szemelvények bemutatásával sem. De nem tudom megállni, hogy egy kis antológiára, *zsébkönyvrealót*, ahogy a múlt század elejének kolozsvári és enyedi diákjai mondták, ki ne mazsolázzak belőlük. Íme, a zárójelben megjelölt lapok augusztus 8-28 közötti számaiból szedett csokrocsonk: Az erdélyi magyarok a területi autonómia kiáltására készülődnek (*Meridian*); Budapesten irredentizmus, revizionizmus, románellenesség és választási diverzió (*Dimineața*); Magyarország feltámasztja az élettér doktrínát (*Azi*); Tegnapról Budapesten – 1938 árnyéka (*Adevărul*); A magyaroknak le kell mondaniuk a khimérákról (*Meridian*); Titkos fegyvernek hitt szilveszteri petárda (*Tineretul liber*); Augusztusi ofenzíva – a magyar revizionizmus naptára (*Românu*); Erdély a tét (*Tineretul liber*); Újabb bécsi diktátum előtt? (*Românu*); Taps – uszító szónoklatoknak (*Adevărul*); Megomló nemzet (*România liberă*); Pofátlanság (*Azi*); Az Erdélyi Világkonferencia végétért. A revizionista politika folytatódik (*Tineretul liber*).

Mint mindig, most is voltak kivételek. Egész sor fővárosi lap bő teret szentelt augusztus 14-én tartott sajtótájékoztatónak, igyekezett tárgyilagosan visszaadni az ott elhangzottakat, azt is beleértve, hogy én nem attól tartok, ami a budapesti rendezvényeken elhangzik – azzal, ha akad is egy-két kivétel, nem lesz baj. Engem az ott történetek hazai értelmezése foglalkoztat. Az a meggondolkoztató tény, hogy még meg sem kezdődött a Magyarok III. Világtalálkozója s a többi fórum meg konferencia, és

a román nyelvű médiában máris megindult a félrevezetési, gyűlöletszítási kampány. A parasztpárt hivatalosa, a *Dreptatea*, teljes oldalon közölte beszélgetésemet Ilie Păunescuval, a párt vezetőségi tagjával, a Demokratikus Konvenció választási kampányfőnökével. Ugyanennek a lapnak a hasábjain Matei Boilă, a mai kolozsvári szenátor, aki az elmúlt években elég következetlennek bizonyult a kisebbségi jogok megítélésében, akkor, 1992 forró nyarán tisztán látott: „*Nézzük az észbontó, abszurd látványt, amelyet a kommunista gyűlölet virulenciájával rendeznek manapság a Demokratikus Konvenció és az RMDSZ szövetsége ellen... Románia nem szakadhat el a Ceaușescu-féle primitív nacionalizmustól, ha a saját nemzete iránti ragaszkodást fel akarja váltani a kisebbségek iránti gyűlölettel és hátrányosan megkülönböztető gyakorlattal... Területi épségünk és függetlenségünk szempontjából a legnagyobb veszélyt elsősorban nem a magyar irredenta, hanem a Nemzeti Megmentési Front, a Demokratikus Nemzeti Megmentési Front, a Nagyrománia Párt és a Román Nemzeti Egységpárt összefogásában megtestesülő újkommunista erő jelenti.*” A cikk címe is ez: *Honnan jön az igazi veszély?* A bál végén, az inkriminált rendezvényesorozat befejeztével, az *Expres* című hetilap ironikus szalagcím-mel közli összefoglalóját: *A budapesti tűzvész – elmaradt.*

Ez az állandó résenlét, a reggeltől késő estig a székházban töltött szolgálat, a sajtóbeszélgetések sora, diplomáciai külképviseleteknek nyújtott tájékoztatás igénye vitt Bukarestbe nyomban édesanyám temetése után. S még csak fel sem merülhetett, hogy a III. világtalálkozó egyik védnökeként, Budapestre utazzam. Dehogy akadályozott meg ebben a Demokratikus Konvenció, amelynek különben bő ismertetőt tartottam a Magyarország Világszövetségének a történetéről és a magyar fővárosban tervezett rendezvényekről. És dehogy volt alapja a *Vatra Românească* országos szócsöve, a *Románul* perfid kitalációjának, miszerint, mivel Mihály király óvakodik elfogadni a dísz-

vendégi meghívást, én is diplomatikusan közöltem a rendezőkkel, hogy az RMDSZ küldöttségében nem képviselteti magát a Demokratikus Konvenció is.

Aztán valamelyes szünet állt be a rágalomária majd hogyanem össznemzeti fűjásában arra a hírre – meg kell adni, az egész sajtó átvette –, hogy Tőkés László józanító, mérsékelő szerepet tölt be. Hogy aztán újra magasra csapjon a hang az információra, miszerint 64 kongresszusi képviselő – az első aláíró Tom Lantos – levelet küldött Ion Iliescunak, és abban az amerikai törvényhozás rosszallását fejezi ki a romániai demokratikus változások lassúsága, az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartásában mutatkozó hiányok miatt. S végül, záró nagydobütésnek, az Erdélyi Világszövetség, a magyar hatóságok által nem támogatott, az erdélyi meghívottaktól – Király Károly és Borbély Imre kivételével – mellőzött kongresszusa, az ott elfogadott nyilatkozat.

Mára mindez a múlté. A két akkori külügyminiszter, Adrian Nastase és Jeszenszky Géza levélváltása, Sütő András meg gondolkoztató sorai Csoóri Sándor felkérésére, hogy vállalja el az MVSZ tiszteletbeli elnöki tisztségét. (Amiről majd az 1994-es közgyűlésen mond le.) Minden, ami akkor a figyelem központjában állt – elnöki megnyitó és kormányfői üdvözet, felszólalások, viták, zárónyilatkozat, az eseménykrónika mindmeggannyi mozzanata mára a dokumentumkötetek, az újságkollekciók lapjai közé szorult.

Mégis: felidézve a történeteket, nem tehetem meg, hogy sor-magyarként el ne tűnődjek a Magyarok Világszövetsége 1992. óta megtett útján, mostani helyzetén. A keserű tűnődésre – esett már szó róla – az általam harminc éve tisztelt Dobos Lászlót, a szlovákiai író, könyvkiadót, közéleti embert ért igaztalan és embertelen támadás késztet. Az előző fejezet írásakor még nem tudhattam, hogy mikor és mit válaszol az VMSZ al-

elnöke az ugyancsak jól ismert Patrubány Miklós és Magyarok Világszövetsége Erdélyi Társasága (VET) nevet viselő köre támadására. Most tudom. Olvastam a néhány romániai magyar lapban is közölt levelét. Ez áll például benne:

„Úgy érzem, válságba sodródik a Világszövetség. Úgy érzem, szükség van az országos tanácsok s a VET szerepének értelmezésére. Ezt erősíti meg Duray Miklósnak, a stratégiai bizottság elnökének az MVSZ Elnökségéhez írott levele is, melyet nem lehet eltitkolni, nem lehet átlépni, vagy rábeszélni Duray Miklóst, hogy vonja vissza állításait. Ez nem zárt ajtó, nem belső levelezés, hanem világszövetségi nyilvánosság ügye. Csupán egy mondatot idézek Duray Miklós leveléből: »Megjegyzem, politikailag, taktikailag és stratégiaileg is hibásnak tartom, hogy az MVSZ-be tömörül az RMDSZ ellenzéke.« A sározsók, a vádaskodások, a szekértáborok, a csinált ellenség, a hajtóvadászatok, a mohó pozícióvagy válságba sodorják a Világszövetséget.»

Elszorul a szívem, ha arra gondolok, mennyit magyaráztam, védtem magamra hagyottan, reménytelenül, azon a nyáron a Magyarok Világszövetségét. Mennyire bíztam, hogy megújultan valóban az lesz, ami alapszabályzatában áll, s amit fennen hirdet: minden, magát magyarnak tartó ember – bárhol éljen, bármilyen vallást vagy ideológiai meggyőződést valljon – szellemi társa és gondos számontartója. Ehelyett jöttek a VET-kiátkozás indulatai és a Dobos-levél megrendítő sorai. Szomorú állapot, sanyarú távlat. Bibó jut eszembe ilyenkor. *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című nagy tanulmányának az a passzusa, amely a magyar alkat válságának okait kutató történeti áttekintésének mintegy előjárója. Vezetőkben és a közösség egyes tagjaiban döntő pillanatokban végzetesen hiányzott vagy megzavarodott a közösség érdekeinek felismerésére irányuló normális ösztön... – állapítja meg Bibó, majd valamivel alább így folytatja: újból és újból olyan módon vetődtek fel a döntő, az egész közösséget foglalkoztató és meg-

osztó kérdések, hogy annak következtében a közösség terméketlen, sehová nem vezető harcokba bonyolódott, és a valóságos feladatokkal, valóságos problémákkal szemben vakká lett.

Súlyos szavak, persze. És nyilván annak is igaza lehet, aki túlzásnak tekinti mostani felemlítésüket, úgy véli, erőltetett az analógia. És mégis! Kialakult egy szituáció, válság mered a magyarság egyetemes összefogására. Akinek módjában áll, aki erőt érez hozzá, tegyen valamit!

MÁSİK TÉVHIT: JELÖLTÁLLÍTÁS HARGITA MEGYÉBEN

Úgy voltunk valahogy, mint az atléta, kinek volt egy kimagasló dobása, ugrása vagy céllövése, tudja, hogy jó, bízik magában, mégsem biztos abban, hogy hozni tudja előző eredményét, mi több, felül is múlja. Pedig ez a szándéka.

Történelemmé vált immár az 1990. májusi, a „Tavaszi szél vizet áraszt” kezdetű népdallal zajló választási kampány. Lesz, mondogatták a borúlátóbbak, elsősorban szörványvidéken, ahol a sorozatos támadások kiváltotta félelem hat majd. S előfordulnak olyan helységek, a Székelyföldön leginkább, ahol az eltelt két esztendő eredménytelensége, az RMDSZ hiábavaló harca tartja majd távol az embereket az urnáktól. A jóslatot itt-ott le is írták a szövetség vezetésével és politikai irányvonalával elégedetlen közirók. Mint kiderült, nem minen ok nélkül, mert a végső összesítésnél kitűnt: az RMDSZ-re leadott szavazatok száma kevesebb, mint 1990-ben. Ami pedig a feltételezett ellenzéki szavazótábort illeti, számolni kellett vele, hogy a nacionalista kormánypártok módszeres félretájékoztatása, szüntelen rioratása: vigyázzatok, ha a Konvenció győz, az RMDSZ fogja vezetni az országot – a Nemzeti Egységpárt elárasztotta az erdélyi helységeket ilyen szövegű röpcédulákkal –, nem múlt el hatástalanul. Mindamellet a Kolozsváron, az Országos Titkárság felügyelete alatt működő kampánystáb – Mózes Pál vezette – folyamatosan dolgozott, elnökségi üléseken beszámolt tenni-

valói végzéséről, az adódó, többnyire anyagi természetű problémákról. A Gloria nyomdában idejében elkészült és gyors terjesztésre került az Orth István szebeni grafikus kézjegyét viselő, 19 féle magyar és román nyelvű plakát, amihez hozzájöttek a megyei szervezetek saját tervezésű és nyomtatású falragaszai. Sajnos, akadozott és színvonal tekintetében sem volt mindig kielégítő a pártközi egyezmény értelmében az RMDSZ-nek kiosztott antennaidő (rádió- és TV-műsorokban) kihasználása. A KOT-ülésen már az év elején megszabott alapelvek szerint, az elnökség többrendbéli megbeszélés után jóváhagyta az RMDSZ választási programját. A *Gazdaság, Oktatás és Tudomány, Művelődés, Egyházak, Szociális- és Egészségügy*, valamint *Műemlék- és Környezetvédelem* témájú dokumentumot a *Célkitűzések* című fejezet vezeti be. Ma sem érdektelen a tartalma:

„Az RMDSZ alapvető érdeke a demokratikus társadalom létrehozása Romániában, mert a kisebbségi kérdés rendezése csak egy demokratikus rendszerben képzelhető el. Ebben a helyzetben az RMDSZ a román társadalom összes demokratikus erőiben természetes szövetségeket keres, stratégiájának alapja az ezekkel való együttműködés. Anélkül, hogy specifikus kisebbségvédelmi céljaiból bármit is feladna, radikálisan képviseli az egész román társadalom demokratizálásának ügyét, felvállalva az egész társadalom javát szolgáló célokat. A kisebbségi érdekvédelem terén szándéka együttműködni az ország többi nemzeti kisebbségének szervezeteivel.

Autonóm tagszervezetei révén az RMDSZ fokozatosan kialakítja a civil társadalom alapját képező önszerveződés formáit és intézményeit a már meglévő törvényes keretek maximális kihasználásával.

Az RMDSZ együttműködik az egyházakkal. Támogatja őket céljaik elérésében, egyeztetni velük az azonos célú akciókat és számít támogató-sukra.

Külföldi pártokkal való kapcsolataiban az RMDSZ megőrzi teljes függetlenségét. Abból kiindulva, hogy az alapvető emberi jogok kérdé-

sét nem lehet az egyes országok belügyének tekinteni, az RMDSZ arra törekszik, hogy jó együttműködési kapcsolatokat alakítson ki a különböző nemzeti kisebbségvédelmi és emberjogi szervezetekkel és támogatja egy nemzetközi kisebbségi charta kidolgozását és elfogadását.”

Visszatérve a 30 000 példányban megjelent plakátokhoz, el kell még mondanom, hogy két újdonság is volt bennük. Az egyikben először tűnt fel Romániában az Európai Unió – akkor még közösség – aranycsillagos kék zászlója. A másikon Avram Iancu közismert arcképét láthatta az utca embere, alatta az „Avas királyának” mondásával: Ebben a két testvér-hazában a magyar nem beszélhet létről és jövőről a román nélkül, mint ahogy a román sem teheti ezt anélkül, hogy a magyarról ne szólna. A kétségtelenül jó ötlet feltűnést keltett sajtóberkekben is. Volt, aki dicsérte, volt, aki elhúzta a száját és volt olyan lap, amelyik blaszfémiát, Iancu emlékének a meggyalázását látta benne.

Rég elfelejtettük az 1992-es választási kampánynak egy, abban az időben közszájon forgó, vélemények és állásfoglalások tucatját kiváltó mozzanatát. Hogy mekkora volt a súlya és, az ellenzék szerint, milyen méreteket ölthet a benne rejlő jövőbeni veszély, abból is látni, hogy a Romániai Demokratikus Konvenció külön nyilatkozat kiadását vélte szükségesnek vele kapcsolatban. Mi történt? Augusztus közepén Ion Iliescu Konstanára látogatott. Amikor a polgármesteri hivatalt elhagyta, népes és főleg hangos csoport adta tudtára, kiabálással, füttyszóval, hogy nemkívánatos vendég a tengerparti városban. Mire az államfő-jelölt kipattant kocsijából, és mint a szélvész, az egyik randalírozó előtt termett, aki történetesen a *Telegraf* című helyi lap Paul Pârveu nevű szerkesztője volt. „*Mit akarsz, te állat?*”, üvöltött rá, majd torkon ragadta és jól megrázta. A jeleneget megörökítette a váratlanul objektívvá bátorodott román televízió és beadta a nyolcórás híradóban. Másnap ez az incidens

uralta a sajtót. Nem lehetett annyiban hagyni a dolgot, már csak azért sem, mert egy-két lap kivételével, egyöntetű volt az elnöki kiborulás elítélése. A Cotroceni-palota magyarázkodott. Mégpedig a valamikori törvívóból, majd sci-fi szerzőből előbb a pártközponot ostromló forradalmárrá, majd elnöki szövivővé előlépett, sem intelligencia, sem beszédkészség dolgában ki nem tűnő Alexandru Mironov szavaival. Aki – mint nemrég kiderült, oda is eljárogatott, ahol a szekuritáté diverzióit kifundálták, bizonyítottan besúgó volt – azt állította, hogy Iliescu egy előre kitervelt összeesküvés áldozatául esett, polgárháború kirobbantását célzó esemény szereplője lett. *„A nemzetközi sajtóval a kapcsolatokat már megteremtették, mindenki csak a megadott jelre várt.”* Konstancán!, hüledezik az egyik bukaresti újságíró. Ugyanbiza, kik váraoztak ama jelre? Ki volt az ellenség? *„Konstancára jöttek a magyarok? kérdi, s velük együtt a volt földbirtokosok, a király, a kapitalisták, az amerikaiak, az egész világ?”* A magyarok, akik különben sem hiányozhattak a hatalom felsorolásából, amikor a haza ellenségeire történt célzás, most úgy kerültek a krédóba, hogy Mironov előbb szóba hozta a Budapesten azokban a napokban zajló Magyar Világtalálkozót. S hogy minden teljesen világos legyen, az Iliescu-i választási blöff beivódjon a tudatokba, az elnöki szövivő egy interjúban komoran megjövendölte: egy hónapon belül polgárháború lesz! Azt nem tette hozzá, de mindenki gyanította, hogy mire gondol: ha nem Ion Iliescu győz a választásokon.

Ami az RMDSZ-t, a magyar választóttestület szavazói szándékát illeti, a román társadalom újólag értesülhetett róla, jóval a választási kampány kezdete előtt. Az *Universul românesc* című lap elsőoldalas, háromhasábos, portréval illusztrált beszámolót ad a Verestóy Attilával közösen tartott sajtóértekezletről. Bevezetőm következő passzusát kiemelten közli: *„A kisebbségi problémák megoldásában eddig nagyot haladhattunk volna, ha a dolgok*

normálisan alakulnak, úgy, ahogy az NMF Tanácsának 1990. januári nyilatkozata ígérte. Velünk senki sem konzultált, csak válságos helyzetekben, amikor helyre kellett hozni valamit, jobb lett volna az idejében folytatott, jóhiszemű párbeszéd, amivel elkerülhettük volna a negatív fejleményeket. Őurasága, Iliescu elnök úr elsőnek hibás a mostani helyzetért. Kezdeményezője lehetett volna a nyílt, építő dialógusnak, a kérdések tisztázását és konkrét megoldását célzó folyamatoknak. Nem tette. És felelős az esély elmulasztásáért, az elvesztegetett időért. Lemérhettük az utóbbi időben, ha a kisebbségi gondok nem nyernek megoldást, a béke veszélybe kerül. Különösen ebben a földrajzi térségben, ahol élnünk rendeltetett. A nemzeti-etnikai problémák vezettek Jugoszlávia és jórészt a Szovjetunió összeomlásához.”

Július 26-án, tehát kerekén két hónappal a választások előtt. *Értelmiségiek a demokráciáért* elnevezéssel 65 kolozsvári értelmiségi, zömében egyetemi oktató, *Felhívást* tett közzé. Ma nem lehet megilletődés nélkül olvasni az akadémiai tagok, köztisztviseltekben álló tanárok, ismert román és magyar szakemberek által aláírt dokumentumot. Az emóció onnan ered, hogy azóta minden borús előrelátás beigazolódott. „Nyilvánvaló, hogy szolidáris társadalmi életünkért változásra van szükség. A jelenlegi politikai hatalom képtelennek bizonyult arra, hogy a nemzeti újjászületést megvalósítsa – olvashatjuk a *Felhívás*ban, amely így folytatódik: – Az utóbbi évek tapasztalatai szerint a reformot nem lehet megkerülni óriási veszteségek nélkül. A reformok hiánya olyan elmaradottságra ítéli Romániát, amelyből a múlt sötét erői húznak hasznot. A múlt iránti nosztalgia megalapozatlan. A ceausizmust nem lehet elképzelni szegénység, erkölcsi széthullás, rendszeres visszaélések és az aktivisták diktatúrája nélkül... A túlfűtött, demagóg nacionalizmus nem oldja meg, csupán mélyíti a válságot. Diverzió által megakadályozza a szükséges reformot és demokratizálást.”

Szeptember első napjaiban egy másik esemény robbant be az izgalmakban amúgy is bővelkedő választási kampányba. A

bejelentés, hogy Temesváron, a legendássá vált, időközben emléktáblával megjelölt református parókián, Tőkés László éhségstrájkba kezdett. A drámai eseménynek még nagyobb lett a politikai visszhangja attól, hogy levélváltásra került sor a püspök úr és Ion Iliescu között. Az éhségstrájkot bejelentő nyilatkozatból, az államfőnek írott levélből és az éhségstrájk idején tartott sajtóértekezleteken elhangzottakból kiderült: Tőkés László, azonkívül, hogy lépésével a temesvári forradalom idején elkövetett gyilkosságok és gaztettek azonnali kivizsgálását és a bűnösök késedelem nélküli felelősségrevonását követeli, nem véletlenül, éppen az ország jövőjét nagy mértékben eldöntő választások előtt, felsorolja – a kolozsvári értelmiségiek említett állásfoglalásával sokban egybecsengő – megállapításait a romániai társadalom sanyarú helyzetéről, a Románia demokratikus jövőjére leselkedő veszélyekről.

A hír hallatára Temesvárra utaztam. Szükségét éreztem, hogy lássam szövetségünk tiszteletbeli elnökét és megtudjam tőle, hogyan képzei el az események további alakulását, mikorra tervezi az éhségstrájk beszüntetését. Mint minden, az erkölcsi üzenet mellett politikai irányultsággal is bíró tőkési kezdeményezés, ez is más-más értelmezést váltott ki a román közvéleményben. Politikusok, szemleírók és az ügyben megszólaltatott „egyszerű polgárok” a döntésben, sajnos, nem morális tettet láttak, mint Tőkés László szeretete volna, hanem inkább tisztán politikai megnyilvánulást, a választások kimeneletét „papi ravaszsággal” befolyásolni óhajtó húzást. Megjegyeztem Ion Diaconescunak, a Nemzeti Kereszténydemokrata Parasztpárt akkori alelnökének, parlamenti frakcióvezetőjének a *Curierul național*-ban közzétett nyilatkozatát. Ő is elsősorban a választásokkal hozza összefüggésbe a temesvári éhségstrájkot: A tiltakozó gesztus motivációja teljesen indokolt. Valószínű, hogy Tőkés László arra gondol, Iliescu a választások után nem

lesz az ország elnöke és megvallatásának lehetősége, a felvetett kérdésekben, odavész. Az említett problémák ugyanis elsősorban őt, Iliescut érintik, és feltételezhető: nem kívánt kihatással lesznek választási hadjáratára – mondta Diaconescu.

Nem tudom, hogy Tökés László akciójának volt-e káros kihatása a romániai ellenzék választási esélyeire, mint azt nem egy vezércikkíró állította. Kétségtelen azonban, hogy a püspök úr más, politikai természetű, nem szerencsésen időzített személyes döntéseihez hasonlóan – és félő, jegyzem meg 1998 nyárutóján, hogy a sorozat folytatódik akaratan kívül, ezúttal is munícióval látta el legvérmesebb ellenségeit, s egyúttal a romániai gazdasági reformok és jogállamiság legádázabb hátráltatóit, a nacionál-kommunista pártokat. Azoknak a Ceaușescu-hagyományt folytató, hazugságra épített, demokrácia- és magyarságellenes propagandáját, akik, ha csak a legkisebb fogódzót is szolgáltatják nekik, képesek a legtisztább és legönzettebb emberi gesztust is besározni, lerángatni a maguk diverzáns színvonalára.

Az RMDSZ választási kilátásait latolgató pesszimistáknak csak félig-meddig lett igaza. A megválasztott szenátorok száma – 12 – egyezett az 1992-es választások eredményével. A képviselőházba beválasztott RMDSZ-jelöltek száma – 27 – viszont kettővel alatta maradt a két évvel előbbinek.

A legmeggondolkozatóbb adat azonban – tettem róla említést – az urnákhoz járuló RMDSZ-tábor szembeötlő, közel kétszázazres csökkenése volt. Mind a bukaresti, mind a kolozsvári székházban sokat törtük a fejünket az okokon. Az összes számadat begyűjtése, a komparatív statisztikák elkészítése és a megyei választmányok konzultálása után, a hátráltató tényezőket a következőkben véltük felismerni: a voksolástól távolmaradók 20-30 százalékának az indítékát a nemzeti közösségünk számára kedvezőtlen demográfiai változásokban, magyarán, a ki-

vándorlásban, valamint a már előbb észlelt, mindenekelőtt az említett politikai okok kiváltotta közömbösségben és a gazdasági-szociális helyzet javulásában, valamint a kisebbségi jogállapot pozitív változásába vetett remény megcsappanásában, netán elvesztésében láttuk. Országosan szembeszökően magas volt az érvénytelen szavazatok száma: másfél millió. A statisztikákban szereplő 7 százalék körüli arányunk alapján, kiszámítottuk, hogy visszaesésünk ebből az arányból következően mintegy 105 ezerre tehető. A helyi és területi RMDSZ-szervezetek elemzéseiből, valamint a független megfigyelők jelentéseiből azonban kitűnt, hogy nem egy választóköri körzetben az érvénytelen voksok tekintetében jóval az országos részarányunk felett szerepeltünk. Volt, aki a saját RMDSZ-elnökjelölt hiányában látta a baj forrását. Megállapítást nyert, hogy közös szereplésünk a Demokrata Konvencióval az erdélyi helyhatósági választásokon, főleg szórványvidéken, szintén zavart okozott. Választóink nem láttak tisztán az RMDSZ és a DK közötti viszony tekintetében és, hogy biztosak legyenek a dolgukban, ráütötték a pecsétet mind a tulipánra, mind a kulcsra. Ez a kettős pecsételés volt a magyarázata a legtöbb érvénytelen szavazatnak. Háromszéken például. Magától adódott a következtetés, hogy a jövőben szövetségünknek nagyobb figyelmet kell fordítania a választási kultúra, a tudatos választói magatartás kialakítására. Jómagam nyugodt szemlélője lehettem volna az RMDSZ eme, sorrendben második országos megmérettetésének. Személy szerint kimaradtam a választási izgalmakból. Mint többször elmondtam, önként vállalt visszavonulásom első lépéseként, nem indultam újabb képviselői mandátumért. Mégis, a helyzet úgy hozta, hogy személyemet máig érezhető hatással érintsék, elsősorban a jelöltállításal kapcsolatos és részemről ennyire kiélezettnek még csak nem is sejtett konfliktusok. Beszélnem kell a továbbiakban az RMDSZ annaleiseibe bekerült és

alighanem még egy ideig véleményütközés tárgyát képező, Hargita megyei jelöltállításról.

A baj mindjárt itt kezdődött. Az elnevezésnél. Azzal, hogy van-e Hargita megye vagy nincs. Kiderült, hogy két, egymástól élesen elkülönülő realitással van dolgunk: létezik egyrészt egy közigazgatási, következésképp választókerületi valóság. A történelmi Csík, Gyergyó és Udvarhely régiót magába foglaló Hargita megye. És van egy, a széki hagyományt felelevenítő és folytatni kívánó RMDSZ-szervezési forma, az egykori székek lazán összefüggő, a kisszerű rivalizálást is elősegítő területi struktúrája. Egyik első feszítő tényezőjét az 1968-ban létrejött „megyésítés” jelentette. A székelyudvarhelyi politikusok Katona Ádám köré tömörült csoportjának frusztráltsági érzése abból fakadt, hogy a másik két szék, a csíki meg a gyergyói, de maga az RMDSZ is magukra hagyta őket, nem támogatta harcukat a valamikori, különálló Udvarhely megye újjászervezéséért. Ami különben így is történt. Az indok: Hargita megye adminisztratív felbontása új helyzetet teremtene demográfiai tekintetben, fellazítaná a mostani székely tömböt, hátrányára lenne a mikrotérségek – amennyire különböző, helyi sajátosságokat mutató, legalább annyira összefüggő, egymáshoz tartozó székek – gazdasági és kulturális fejlődésében. Az új megyéért hadakozók nem fogadták el az érvelést. Épp ellenkezőleg, mondták. A párthatalmi szóra köttetett kényszerházasság a pozitív változás, a fejlődés kerékkötője. A szóértés attól a perctől lehetetlenné vált. De még így, ilyen szituációban is, türelemmel, egymás iránti bizalommal talán egyeztetni lehetett volna a helyi érdekeket, a lokálpatrióta gerjedelmeket. Szerephez juthatott volna az integrált megyei szellem, a legnagyobb erdélyi magyar közösség gondolatának, az azzal járó lehetőségeknek és felelősségnek a tudata. Ám megjelent egy sokkal erősebb „egységbontó”, mert irracionális elemeket is tartalmazó tényező. Az ideológiai.

Kezdjük azzal, hogy – mint annak idején utaltam rá – a budapesti Világtalálkozón részt vevő RMDSZ-vezetők, romániai meghívottak távol maradtak az Erdélyi Világszövetség – vezérszónokai a Brazíliából jött Zolcsák István, a bécsi Eva Maria Barki és az erdélyi tábor disszidense, Király Károly voltak – amolyan fél illegálisban, az Antall-kormánytól mintegy megtörtén szervezett kongresszusáról. Következésképpen annak nyilatkozatát sem fogadták el. Nem így az Erdélyi Magyar Kezdeményezés, amely októberi dokumentumát ezzel a bejelentéssel kezdi: „A.) *Az Erdélyi Magyar Kezdeményezés RMDSZ-platform a Csíkszeredában 1992. október 10-én tartott szervezőbizottsági ülésén elfogadja az Erdélyi Magyar Kongresszus* [a pontatlan megnevezés arra volt jó, hogy összemossa – alapvető különbözőségük ellenére – a Magyarok Világszövetsége találkozásának és az Erdélyi Világszövetség kongresszusának dokumentumait – D.G.] *augusztus 22-i, budapesti Nyilatkozatát és ennek alapján megállapítja:...*”

Forgatom, olvasom a szokatlanul terjedelmes szöveget, itt-ott aláhúzom, gondolkodom fölötte. Azon töprengök, hogyan ismertessem, hogy módszerem minél korrektebb legyen. Mit emeljek ki, mire helyezem a hangsúlyt, hogy elkerüljem az önkényesség vádját. (Szembesültem még hasonló dilemmával memoárom írása közben.) Végül úgy döntöttem, leghelyesebb, ha közlöm a teljes szöveget. Már csak azért is, mert kevés olyan politikai dokumentumról tudok, amelyik nemcsak a realitást mellőzi teljesen programpontjaiban – amitől a meddő kinyilatkoztatás, a látszatpolitizálás útjára tér –, de egyik-másik megállapítása, mint látni fogjuk, az elemi korrektség szabályait sem tartja tiszteletben. Erőszakosság, az egykori párthatározatokra emlékeztető, ellentmondást nem tűrő, a más véleményt vallókat kurtán-furcsán falhoz állító stílus jegyében született. Az RMDSZ eszmei egyneműsítését célul kitűző politizálás, a he-

gemóniára törekvés példája. A demokrácia nevében. Érdemes vele megismerkedni. A már idézett, nyitó bekezdés után ez következik:

„I. Európa déli részén agresszív, sőt népiro háború folyik. A véres események továbbterjedésének közvetlen veszélye fenyeget. Az Európa jövőjéért felelős kormányok magatartását elsősorban nem a közép-európai népek békéjéért és szabadságáért érzett felelősségtudat határozza meg. A veszélygócok kiszélesedése közvetlenül fenyegeti a közép-európai népek biztonságát, szabadságát, ily módon e népek sorsa, a közép-európai rendezés ügye világpolitikai kérdéssé válik. E tragikus folyamat legfőbb kiváltó oka az e térségben lakó népek önrendelkezési jogának semmibevétele. A békés és szabad Európa csak valamennyi nép önrendelkezési jogának tiszteletén és biztosításán alapulhat. Ezért tehát:

II. 1. követeljük a romániai magyarság számára a nemzetközi szerződésekben, okmányokban lefektetett alapvető szabadságjogaink, önrendelkezési jogunk tiszteletben tartását;

2. felszólítjuk Románia törvényhozóit és kormányát, hogy tegyék lehetővé a romániai magyarság önrendelkezési jogának, félelem és korlátozás nélküli akaratnyilvánításának gyakorlását;

3. felkérjük a magyar kormányt, hogy teljesítse a nemzetközi fórumokon az erdélyi magyarság védelmében a magyar alkotmányon, törvényeken és nemzetközi jogon nyugvó kötelezettségeit;

4. indítványozzuk, hogy a magyar kormány kezdeményezze a népiro, ideértve a kulturális népiro büntetése céljából nemzetközi bíróság létrehozását;

5. javasoljuk az Európai Közösségnek, hogy ne kössön szerződést Romániával társult tagságra az erdélyi magyarság intézményes bevonása és az előző pontokba foglalt követelések maradéktalan teljesítése nélkül.

B.) A parlamenti–szenátusi és elnökválasztási eredményekről megállapítjuk:

1. országos viszonylatban megfelelnek Románia lakossága politikai-kulturális szintjének.

II. 1. Az RMDSZ-re adott szavazatok száma messze meghaladja a szövetség fizető tagjainak számát, jelezve a magyar népcsoport nemzet tudatának színvonalát és azt, hogy a romániai magyarság tudatában van egységes politikai érdekvédelme, érdekképviselése szükségességének. Választási sikerünk azonban sok helyen csak formális, mert nem a jelöltekre, hanem »a tulipánra« szavaztak választóink. Másrészt az RMDSZ erkölcsi-politikai válságára figyelmeztet a megengedhetetlenül sok érvénytelen szavazat, különösen a feltűnően sok peszételetlenül leadott gyergyói szavazólap.

2. Helyeseljük az RMDSZ Országos Elnökségének, illetve az Udvarhely széki meg a Gyergyó területi választmányainak döntését Domokos Géza országos elnök meg az akciójában részt vevő többi személy Országos Etikai Bizottság elé állításáról a Hargita megyei RMDSZ-képviselő- meg szenátorjelölések tudatosan, rosszhiszeműen törvénytelen lebonyolítása (»elektorgyűlés«, a legitim jelölések többrendbéli semmibe vétele) miatt.

III. 1. Egyetértünk szenátoraink és képviselőink fogadalom tételének kötelezővé tételével, és javasoljuk ennek kiterjesztését az RMDSZ valamennyi országos meg területi vezető tisztségviselőjére.

2. Szorgalmazzuk az RMDSZ Országos Elnöksége brassói határozatának haladéktalan életbe léptetését: valamennyi RMDSZ-tisztségviselő politikai önéletrajzának kötelezővé tételét.

3. Javasoljuk egy ki nem töltött visszahívólap aláíratását valamennyi RMDSZ-képviselővel meg szenátorral.

4. Kívánatosnak tartjuk, hogy a tehermentesítés meg a funkcióhalmozás kerülése végezt a képviselőket vagy a szenátorokat sehol se válasszák RMDSZ-területi (tájegységi) szervezetek elnökeivé.

IV. Elemezzük az RMDSZ részvételét az alakítandó kormányban. Kárhozzatunk mindennemű tárgyalást, egyezkedést az antidemokratikus, soráén erőkkal. – Az RMDSZ jövőjére nézve különösen veszélyes

lépésnek tarjuk azt a Domokos Géza országos elnök által kezdeményezett titkos bukaresti tárgyalást, amelyet egyes RMDSZ-képviselők meg szenátorok a külügyminiszter tanácsosával, az ún. Demokratikus Nemzeti Megmentési Front képviselőjével, Ovidiu Şincai úrral folytattak.

V. Az RMDSZ egységét súlyosan veszélyeztető volta miatt elutasítjuk az ún. »Hargita megyei RMDSZ-szervezet« létrehozására tett voluntarista kísérletet. Ez a kísérlet ugyanis csupán egy – a maga valódi elkötelezettségét titkoló – klikkpolitika kizárólagos érvényesítését szolgálja, miközben az 1968-as cseausiszta közigazgatási formát igyekszik tartósítani a Székelyföldön. Ez a kísérlet összeegyeztethetetlen az RMDSZ Alapszabályzatával, megosztásunkra törekszik, sérti tagságunk önrendelkezési jogát, nemzeti-politikai-kulturális érdekeit.

C.) Mivel Domokos Géza úr, az RMDSZ országos elnöke lemondott, fölkérjük Tőkés László tiszteletbeli elnök urat, hogy vegye át az elnöki teendőket.

D.) Folytatjuk elkezdett akciónkat a jogfosztások ellen és a második világháború áldozatai érdekében. Ószinte örömmel fogadjuk a Magyar Köztársaság kárpótlási törvényének etnikai hovatartozás nélküli kiterjesztését a második világháború észak-erdélyi egyes áldozataira, kárvallottjaira.

Az Erdélyi Magyar Kezdeményezés RMDSZ-platform következő ülésére 1992. november 14-én kerül sor Gyergyószentmiklóson.

Az Erdélyi Magyar Kezdeményezés Szervező Bizottsága részéről:

Bardóczi Csaba (Székelyudvarhely), Bartha András (Szováta), Borsos Géza (Gyergyócsomafalva), Gazda István (Kovászna), Gazda József (Kovászna), Incze Béla (Székelyudvarhely), Katona Ádám (Székelyudvarhely), Király Károly (Sepsiszentgyörgy), Kolumbán Tihamér (Maroshévíz), Krizbai Imre (Bárót), Kusztos Tibor (Kovászna), Mózes Gyula (Székelyudvarhely), Nagy István (Gyergyószentmiklós), Nemes Antal (Sepsiszentgyörgy), Pál Varga Róza (RMKDP – Ko-

lozsvár), Sántha Pál Vilmos (Csíkszereda), Szatmári Tibor (RMKDP - Kolozsvár), Váncsa Árpád (Sepsiszentgyörgy).”

Egy másik szöveg, ezúttal interjúrészlet, melynek ismertetését lényegesnek tartom a Hargita megyében előállt helyzet megértésében, Borbély Imrétől való. Osztályharcos elszántságot, sztálini csisztkát, a rettegett párttisztogatást juttatta eszembe. Az *Európai Idő* – ott jelent meg az anyag, augusztus 19-én – afelől érdeklődik a megkérdezettől, hogy osztja-e Király Károly véleményét, miszerint „*a parlamenti frakciónak csak egy bizonyos része képviselte az itthoni elvárásokhoz méltóan a romániai magyarság valós érdekeit?*” Az iskolai osztályt minősítő tanító bácsi magabiztosságával szóló Borbély-válasz így hangzik: „*A legmesszebbmenően egyetértek azzal, amit Király Károly állít, ilyen vonatkozásban az egyik legtiszteletreméltóbb kivétel az ő személye. De sorolhatnám itt dr. Csapó Józsefet, Borbély Ernőt, Zsigmond Lászlót, Incze Bélát, Borsos Gézát, a sokat támadott Csutak Istvánt, András Imrét, Varga Attilát és természetesen, Szőcs Gézát, akik emberfeletti erőfeszítésekre voltak képesek annak érdekében, hogy lelkiismeretük tisztántartásával eleget tegyenek 1990. eleji vállalásaiknak. A dolog legszomorúbb része az, hogy nagyrészt volt kommunistákból verbuválódott képviselőink magát »mérsékeltnek« nevező érdekszövetsége ugyanakkor nagyobb nyomásnak vetette alá őket mind a frakcióban, mind a szervezet különböző gyűlésein [...], mint a román nacionalizmus.*” Ebből a nevelői érdemjegyzésből természetesen adódik a – nem csak magánvéleménynek tekinthető – konklúzió: „*Szerintem katasztrofális következményekkel járna, ha ez a kifáradt, agyamosított garnitúra akár csak hatvan százalékban újraprofilozná.*”

A szöveghez megjegyzés kívánkozik. Nevezetesen az, hogy a frakcióban valóban sokat és – előfordult az is – haszonnal dolgozó dr. Csapó József és Varga Attila kivételével, de még a szakbizottsági munkában és parlamenti vitákban ugyan rap-

szodikusán résztvevő Szöcs Géza, Borbély Ernő, András Imre teljesítményét is honorálva, Borbély Imre eminens-listájának többi tanulója bizony gyengén szerepelt a honatyai vizsgán. Volt, aki később sikeres vállalkozó lett, volt, aki eredeti foglalkozásában bizonyult kiváló, kezdeményező szakembernek. Ám a képviselőségre – s ezt tanúsíthatja a frakciótagok többsége, a felvett és a *Hivatalos Közlöny*ben megjelent szenátusi és képviselőházi jegyzőkönyvek és, nem utolsósorban, Zonda Attila *Bársonyszékek és hangulatok* című parlamenti krónikája – hol a hiányos előképzettség, hol a megjelenés, hol a gyengécske román nyelvtudás miatt kevésbé volt alkalmas. S hozzátésem: a képviselőházi üléseken nagy ritkán jelenlevő, a fizetési napon viszont sohasem hiányzó, ám a kulisszák mögötti intrikákban színjeles Csutak István megdicsérése Borbély Imre részéről, logikus volt. A következő parlamenti ciklusban, gyakori és hosszas hiányzásaival, intelligens hallgatásával a törvény viták idején, ő foglalta el Csutak helyét ama bársonyszékben.

Fentiekkel arra akartam rámutatni – hinni szeretném, sikerült –, hogy az 1992. szeptemberi általános választásokat megelőzően nem én, vagy a hozzám közelálló, „mérsékeltek”, volt kommunisták, ahogy Borbély Imre megvetéssel mondja (az általa felsoroltak között legalább annyi párttag, sőt párttikár akadt, mint a szerinte kiiktatandóknak tartottak között), tehát nem mi alkalmaztuk a kiszorítósi játékot, nem mi próbáltuk ellehetetleníteni a velünk egyet nem értőket. A „belső ellenzék”, a merészek, az „autonomisták” óhajtották a saját elképzelésüknek megfelelően összeállítani a Hargita megyei jelöltlistákat. És sajnálatosan, az ekkorra már nagyjából homogén csapattá radikalizálódott elnökség ennek az irányzatnak a törekvéseit karolta fel. Innen adódott köztünk a konfliktushelyzet. Ez a felismerés késztetett arra, hogy szembeszegüljek, még ha tulajdonképpen egyedül is maradtam a vezetőtestületben, az önös presszi-

óval, s a végeredményt tekintve, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés által a RMDSZ-re oktrojált – szerencsére, csak elméleti szinten – ultraradikális politikával.

Mint addig is különben. S itt pontosítanom kell: nem azért, mert az említett lépések konzervatív, nemzeti-keresztény eszmiségűek voltak. Hiszen jómagam is, a Kriterion Könyvkiadó élén, húsz éven át feladatokat, az anyanyelv szolgálatán kívül, a hagyományőrzésben és a magyar nemzeti érzés kultiválásában, a keresztény erkölcsi értékek ébresztésében láttam. Ha a szabadelvűek vagy szociáldemokraták járnak el Katona Ádámhoz hasonlóan, ők kiáltják ki ideológiájukat és az abból következő programot vagy az általuk kedvelt nyelvhasználatot egyedül elfogadhatónak a Romániai Magyar Demokrata Szövetség számára, szemrebbenés nélkül ellene volnék. Mint ahogy fel emelném a szavam akkor is, ha a klérus szerepének túltengését észlelném. Már csak azért is, mert olvastam és láttam színpadon Sütő András *Csillag a máglyán* című drámáját és van fogalmam vallásalapítóm, Kálvin János genfi parancsuralmáról. Hangsúlyozni szeretném: ellene volnék nem eszméiknek és nem cselekvési elképzeléseiknek, különösen nem embereiknek, hanem dominancia szándékuknak. Túl keserves volt számomra a közlőről, belülről megismert állampárt, a csalhatatlan élcsapat uralma ahhoz, hogy az ilyen tendencia fel ne ébressze bennem a bármilyen ideológiai és egyeduralmi ambícióval szembeni mélységes ellenszenvet. Elnökségem első pillanatától tudtam, hogy nekem örködnöm kell szövetségünknek a nevében is kiemelt, két értéke fölött. Magyar és demokratikus voltán. Végig kitartóan hittem, hogy a csoportos egyeduralomra törekvés gyengíti, halványítja mindkét alapvető értéket.

A Küldöttek Országos Tanácsa 1992. május elsejei, székelyudvarhelyi gyűlésén az RMDSZ alapszabályzatának a helyi autonómiára vonatkozó előírása szerint leszögezte: „*A parlamenti*

választásokra való jelöltállítás az RMDSZ megyei és területi (széki) szervezetének hatáskörébe tartozik.” Amiből következett, hogy a területi (széki) döntéseket egyeztetni kell, hogy azzá váljanak, amit az érvényben levő választási törvény előír: a választási körzet mandátumainak birtokosai az illető közigazgatási terület választópolgárainak összességét képviselik. És, ha jól megfontoljuk, teszem hozzá, kollektív jogigényünk szellemében reprezentánsai az egész romániai magyar nemzeti közösségnek.

Más szóval, az egyeztetés, tehát a különböző szempontok mérlegelése és a jelöltek megítélése közötti eltérések összehangolása kötelezővé vált. Ha ma, az eseményektől időben jócskán eltávolodva, hideg fejjel megvizsgáljuk a három széki szervezet bővített választmányainak szavazás útján összeállt jelöltlistáit, a befutó helyek tekintetében olyan nagy eltéréseket látunk, hogy ezek közös nevezőre hozásához a szereplőknek valóban angyaloknak kellett volna lenniük. Vagy legalább a kitartó konszenzuskeresés, a tárgyalási készség tájainkon ritka madár felkentjeinek. Ami – jusson eszünkbe az a bizonyos hatvan százalék! – vágyálom maradt csupán. Ekkor vált szükségessé a tehetetlennek bizonyult, székenként öt megbízottból álló egyeztető testület helyettesítése. És másik, reprezentatívabb, az egész megye tagságát átfogó, döntőképes intézmény létrehívása. Így született meg a Hargita megyei elektorgyűlés összehívásának a gondolata. Helyi kezdeményezésre, a központtal való konzultáció, netán elnöki vagy ilyesfajta jóváhagyás teljes mellőzésével. Egyedül a szervezeti szabályzat 9. pontjára való hivatkozással, mely kimondta: *„Minden tag jogosult küldötteivel részt venni a döntéshozatalban.”*

Az új testület összehívásának módjáról, munkájának lefolyásáról és magáról az eredményről sajtóközlemény jelent meg (*Romániai Magyar Szó*, augusztus 25.) Így hangzott:

„KÖZLEMÉNY

a Hargita megyei jelöltegyeztető elektorgyűlésről

1992. augusztus 21-én Csíkszeredában jelöltegyeztető elektorgyűlést tartottak a Hargita megyei RMDSZ szenátor- és képviselőjelöltek végleges rangsorolása végett.

Az elektorgyűlés célját és időpontját, valamint összehívásának előzményeit és feltételeit a helyi és központi sajtóban többször közzétették, és az RMDSZ helyi szervezetein keresztül a megye valamennyi városába és községébe eljuttatták.

Tekintve, hogy Hargita megyében nem létezik megyei RMDSZ-szervezet, a területi szervezetek pedig idejében egyeztetési szabályokat és kritériumokat nem dolgoztak ki, az RMDSZ szervezeti szabályzata 9. pontjának értelmében (»minden tag jogosult küldöttével részt venni a döntéshozatalban; ehhez igényelheti a megfelelő döntésszinthez szükséges információkat«), az elektorokra hárult az a feladat, hogy a különböző választmányokon már elfogadott jelöltek végső, megyei sorrendjét titkos szavazással eldöntsék.

Az elfogadott képviseleti elvnek megfelelően, az egyeztető gyűlésen részt vevő minden egyes elektor az RMDSZ-re az 1990-es választásokon leadott érvényes szavazatok számának megfelelően, 1000 szavazópolgárt képviselt. Az RMDSZ-re Hargita megyében 191 925 szavazatot adtak le, ennek megfelelően az egyeztető gyűlésre 192 küldött volt hivatalos.

A küldötteket a helyi – városi, községi és falusi – RMDSZ-szervezetek látták el megbízólevéllel.

A csíkszeredai egyeztető gyűlésen jelen volt 142 küldött, akiknek a mandátumát igazolták: a csíki körzet 74 elektorából 68, az udvarhelyi körzet 82 elektorából 62 és a gyergyói körzet 36 elektorából 12.

Az egyeztető ülés munkálatait Mina László, a Brassó megyei RMDSZ elnöke vezette, jelen volt Takács Csaba, az RMDSZ Országos Elnökségének tagja.

Tekintettel arra, hogy a jelölteket a különböző választmányok már elfogadták, nem vettek részt az egyeztető ülésen.

Az elektorok között név szerinti felszólítás alapján kétszer 142 szavazólapot osztottak szét, az egyik a szenátor-, a másik a képviselőjelöltek névsorát tartalmazta, a 192-ig fennmaradó szavazólapokat nyilvánosan megsemmisítették.

A szenátorjelölési szavazólap a választmányok által már elfogadott valamennyi nevet tartalmazta. Az elnök bejelentette, hogy a névsorokban nem szerepel Borbély Ernő neve, akit saját többszörös kérésére töröltek a listáról; a Beder Tibor neve, aki lévén megyei főtanfelügyelő, a választási törvény értelmében Hargita megyében nem jelölhető és hasonló indokok miatt Pataki Imre volt prefektus sem.

Tekintettel arra, hogy Hargita megyének négy szenátor (két mandátum és két tartalék), valamint hét képviselő (öt mandátum és két tartalék) helye van, az elektorok titkosan 1-től 4-ig, illetve 1-től 7-ig rangsoroltak, a nevek mellett levő azonos kockába írva be a rangsorolási számot. Akinek a nevét nem rangsorolták 1-től 4-ig, illetve 1-től 7-ig, vagy kihúzták, az illető elektortól nem kapott helyezést. Mivel a szavazás célja a rangsor megállapítása volt, azt a szavazólapot érvénytelenítették, amelyen két vagy több jelöltet ugyanolyan sorszámmal láttak el.

A szavazatszámláló bizottság a kapott szavazatokat pontosította. Szenátorjelöltek esetében a első hely 4 pontot, a második 3, a harmadik 2, a negyedik 1 pontot kapott, hasonló mechanizmus alapján 7-1 között kaptak pontot a képviselőjelöltlista helyezései. Így alakult ki a következő sorrend. Szenátorjelöltek: Verestóy Attila 446 pont, Hajdú Gábor 409 pont, Borbély Imre 214 pont, Székedi Ferenc 151 pont, Lászlófy Pál 128 pont, Jakabjfy Attila 53 pont. Képviselőjelöltek: Nagy Benedek 728 pont, András Imre 726 pont, Asztalos Ferenc 611 pont, Antal István 462 pont, Borsos Géza 385 pont, Papp Kincses Emese 381 pont, Ördögh Imre 203 pont, Búzás László 134 pont, György Béla Zsolt 128 pont, Horváth András 104 pont, Katona Ádám 53 pont.

Hargita megye szenátor- és képviselőjelöltjei következképpen sorrendben a következók: Verestóy Attila, Hajdú Gábor, Borbély Imre, Székedi Ferenc, illetve Nagy Benedek, András Imre, Asztalos Ferenc, Antal István, Borsos Géza, Papp Kiesés Emese, Ördög Imre.

Miután az elnök az egyeztető elektorgyűlést eredményesnek és jogszerűnek nyilvánította, annak valamennyi dokumentumát leragasztandó borítékokba helyezte és lepecsételte.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint az RMDSZ Országos Elnökségének a tagja a jelölő gyűlésen ügyrendi vagy szabálysértést nem észlelt.

Csikszereda, 1992. augusztus 21.”

Engem a dokumentum meggyőzött. Úgy gondoltam, elfogadható, mind a szövetség szervezeti szabályzatával, mind az udvarhelyi KOT-gyűlés döntésével egyező, demokratikus fórum született a széki (területi) ellentétek áthidalására. Szó se róla! Az Udvarhely- és Gyergyó széki vezetés és az őket támogató országos elnökség nem tudott belenyugodni legtöbb jelöltjük esélyvesztésébe. Nem feledkezhetek meg az Erdélyi Magyar Kezdeményezés dokumentumában foglalt követelésekről, és nem óhajtottak lemondani a Borbély Imre által kifejtett célról sem. Megkezdődött elsőként az elektori gyűlés szabályosságának a kétségbevonása. Elhangzott, hogy az elektrorok kiválasztása önkényesen történt, egy részük nem ismerte a jelölteket, akik mellett vagy ellen szavazott. Kifogásra adott alkalmat az is, hogy olyan helységekb, ahol az RMDSZ-szervezetnek nem volt pecsétje, ott a lelkészi hivatal pecsétnyomójával hitelesítették a megbízólevelet. Láttam olyan tiltakozást, amely kommunista puccsnak nevezte az elektorgyűlést. Olvastam állítást, miszerint az, hogy a 142 küldött a megye 192 000 választópolgárát képviselte volna, „*távolról sem eredeti, kommunista, de mindenképpen meggondolatlan, populista kijelentés*”. No és persze, hogy én. Én, aki Bukarestből mozgattam a bábokat, ír-

tam a szövegeket, Mefisztóként befolyásoltam – gondolom, telepátiával – az eseményeket. Elmarasztalás, vád, s mindez egyetlen szó bizonyíték nélkül. Felfigyeltem az országos elnökség egyik közleményének állítására, amely így szólt: *„Különösen nehezítette a helyzetet az RMDSZ országos elnökének magatartása, aki nem kívánt személyesen részt venni a gyűlésen (az augusztus 26-27-én Csíkszeredában megtartott összejövetelre történik utalás – D.G.), ugyanakkor az Elnökség döntését olyan eszközökkel kívánta befolyásolni, amelyeket a testület elfogadhatatlannak tart és az Etikai Bizottság elé kívánja tárni.”* A kifogásolt eszközt, gondolom, az alábbi levél képezte:

*„Az RMDSZ Elnökségének
Kolumbán Gábor alelnök kezéhez
Csíkszereda*

Tisztelt Elnökség!

A következőkben írásba foglalom az 1992. augusztus 24-én, a Kolozs megyei Szék községben tartott Országos Egyeztető Tanácsi ülésen elmondottakat az RMDSZ Hargita megyei jelöltlistája körül kialakult helyzettel kapcsolatban.

Sajnálatos és – lám, kiderült – veszélyeket rejt magában a Hargita megye területén működő csíki, udvarhelyi, illetve Gyergyó széki választmányok éles elkülönülése, amihez még hozzájön az utóbbi két széki választmány és a székelyudvarhelyi, székelykeresztúri és gyergyószentmiklósi városi választmányok közötti, hosszú idő óta tapasztalható nézeteltérés. Ennek az áldatlan helyzetnek az az eredménye, hogy az idejü parlamentari választásokra összeállított széki jelölőlistákat nem sikerült egyeztetni.

Ebből kiindulva, az RMDSZ szervezeti szabályzata 9. pontjának értelmében – »minden tag jogosult küldötteivel részt venni a döntéshozatalban« – és, gondolom, népünknek attól a közmondásától is báto-

rítva, hogy a »szükség törvényt bont«, a Csík széki, a Székelyudvarhely, Székelykeresztúr és Gyergyószentmiklós városi választmány kezdeményezésére augusztus 21-én, Csíkszeredában jelöltegyeztető elektorgyűlésre került sor, amely körültekintően kidolgozott képviseleti elvek, szigorúan megszabott választási rend alapján, a széki választmányok jelölőlistáiból kiindulva, közös megyei listát állított össze a szavazatok összesítéséből következő pontozás alapján. A gyűlés lefolyásáról és eredményéről a sajtóban megjelent közlemény számolt be. (Romániai Magyar Szó – 816. sz. 1992. augusztus 25.)

Ezt a listát, a jelöltek sorrendjét az Udvarhely és a Gyergyó széki választmány nem fogadta el.

Hosszas vita után a Szék községben tartott Országos Egyeztető Tanács szavazattöbbséggel újabb egyeztető tárgyalásra szólította fel a Hargita megyei három széki választmányt, azzal a figyelmeztetéssel, hogy amennyiben a tárgyalások 1992. augusztus 26-án déli 12.00 óráig nem járnak eredménnyel, vagyis a konszenzus alapján elfogadott közös lista nem születik meg, az Elnökség vállalja magára a szenátorok és képviselők jelölését és a sorrend megállapítását.

Széken sem tartottam és most sem tartom célravezetőnek ezt a megoldást. Semmisnek tekinteni 142 megyei elektor közös határozatát; az RMDSZ szervezeti szabályzatában rögzített helyi autonómia elvének felrúgásával, felülről jövő elnökségi döntéssel Hargita megyére kényszeríteni a választási listát, súlyos következményekkel járó, szabályellenes lépésnek tartom.

Mivel mindössze egy nap választ el a listaletétel dátumától (augusztus 27. csütörtök, 24.00 óra), kérem az Országos Elnökség Csíkszeredába összehívott tagjait, hogy különösen a ma, augusztus 26-án, a megyeszékhelyen megtartott szék-közi egyeztető gyűlés sikertelensége után, mérlegeljék nyugodtan, felelősen a rendkívül súlyos helyzetet, próbáljanak felülemelkedni az egyéni és csoportérdekeken. Gondoljanak arra, hogy ami Hargita megyében történik, az kihat, nemcsak a három történelmi szék magyar lakosságának hangulatára és választói

magatartására, de befolyással lesz az erdélyi-romániai magyarságra is, most, amikor oly nagy szükségünk van az aktív politikai viselkedésre, az összetartásra. Kérem az Elnökséget, tegyen tanúbizonyságot bölcsességről és fogadja el az augusztus 21-én tartott megyei elektorgyűlés döntését, értsen egyet azzal, hogy törvény előírta megbízatás birtokában Székedi Ferenc, a csíkszeredai választmány elnöke nyújtsa be a 21. körzeti választási irodának (Hargita megye) az RMDSZ szenátor-és képviselőjelöltjeinek hivatalos listáját.

Amennyiben az Elnökség másképpen határoz, ragaszkodik ahhoz, hogy a megyei elektorok által összeállított listát vagy annak jelöltsorrendjét megváltoztassa – tekintettel arra, hogy a választási törvény rám ruhazza a lista benyújtásához szükséges meghatalmazás aláírását –, várom sürgős értesítésüket döntésükről, hogy ennek birtokában alakíthassam ki – a szervezeti szabályzat 39. pontja értelmében – végső álláspontomat és hozhassam meg, úgyszólván az utolsó órában, az általam helyesnek ítélt, politikai helyzetfelméréssel és erkölcsi meggyőződéssel összhangban levő döntést.

Bukarest, 1992. augusztus 26-án 15 órakor

Domokos Géza”

Emlékeztetve arra, hogy a Hargita megyei választási körzetben hagyományosan két szenátori és öt képviselőházi pozíció számít befutó helynek, és azt bizonyítandó, hogy nekem az égvilágon semmilyen közöm nem volt a két lista névsoraihoz vagy a jelöltek sorrendjéhez, közlöm a különböző testületek által véglegesített névsort. Látni lehet, hogy számomra a helyiek, a Hargita megyei megbízottak véleménye volt a mérvadó. Úgy véltem: az ő reprezentánsaikról folyik a vita, egyedül ők illetékesek kimondani az utolsó szót. Az Országos Elnökség – amelyiknek csak egy hargitai tagja volt, az én elítélésemet el nem fogadó Beder Tibor – nem avatkozhat az ügybe. Nézzük hát a listákat, keletkezésük sorrendjében: *I. A megyei elektorok döntése.*

Szenátorlista: Verestóy Attila, Hajdú Gábor, Borbély Imre, Székedi Ferenc. Képviselőjelöltlista: Nagy Benedek, András Imre, Asztalos Ferenc, Antal István, Borsos Géza, Papp Kincses Emese, Ördögh Imre. (Csíkszereda, 1992. augusztus 21.) *II. A jelöltegyeztető elektorok rangsorolása.* Szenátorjelöltek: 1. Verestóy Attila, 2. Hajdú Gábor, 3. Székedi Ferenc, 4. Lászlófy Pál. Képviselőjelöltek: 1. Borbély Imre, 2. Nagy Benedek, 3. András Imre, 4. Asztalos Ferenc, 5. Antal István, 6. Borsos Géza, 7. Ördögh Imre. (Csíkszereda, 1992. augusztus 26.) *III. Az Országos Elnökség listája.* Szenátorjelöltek: 1. Hajdú Gábor, 2. Verestóy Attila, 3. Lászlófy Pál. Képviselőjelöltek: 1. Borbély Imre, 2. András Imre, 3. Nagy Benedek, 4. Borsos Géza, 5. Asztalos Ferenc, 6. Ördögh Imre, 7. Antal István. (Csíkszereda, 1992. augusztus 26-27.)

Végül vessünk egy pillantást az általam 1992. augusztus 27-én délben, bejegyeztetési meghatalmazás kíséretében, Csíkszeredába visszaküldött két listára. A Domokos-listára, ahogy rágalmozóim emlegették. Szenátorjelöltek: 1. Verestóy Attila, 2. Hajdú Gábor, 3. Székedi Ferenc, 4. Lászlófy Pál. Képviselőjelöltek: 1. Borbély Imre, 2. Nagy Benedek, 3. András Imre, 4. Asztalos Ferenc, 5. Antal István, 6. Borsos Géza, 7. Ördögh Imre.

Hasonlítsuk össze a fenti névsort a jelöltegyeztető elektorok listájával. Azonos. Tudomásul vettem, másként nem is tehettem, az elnökség és az egyeztető bizottság kompromisszumát: Borbély Imre nem a szenátori listán indul, hanem a képviselőházi jelöltek listavezetője lesz. Hol van hát részemről az önkényes beavatkozás, amiért a Gyergyó Területi RMDSZ bevádolt az Etikai Bizottságnál? S nem csak engem. A szövetségi tolerancia nagyobb dicsőségére és az egykori párt perzekutorokra emlékeztetőn, az Etikai Bizottság elé citálták az elektorgyűlés szervezőit, az egyeztetőbizottság tagjait, Csogh Samut, Sófalvi Lászlót és Székedi Ferencet. De még az elektorgyűlés felkért két

megfigyelőjét, Takács Csaba elnökségi tagot és Mina Lászlót, a Brassó megyei RMDSZ elnökét is. S hol áll a valós helyzet attól, amelyet nem is olyan régen, 1996. októberében Tökés László, egy Duna TV-ben sugárzott interjúmra reagálva, így állított be: *„Domokos Gáza Csíkszeredában választási hamisítást követett el, az elnökség által kijelölt jelöltlistákat '92-ben módosította, előrehozva ön-hatalmúlag, elnöki hatalmával visszaélve, Verestóy Attilát.”*

Azt hiszem, a képlet világos. Talán csak annyit, hogy Verestóynak nem volt szüksége az én gyámkodásomra. Minden listán (az elnökségin is, amelyet a püspök úr is aláírt) befutó helyen szerepelt! Maradt még valami: Borsos Géza hátrább kerülése a képviselői listán, s ezáltal esélyvesztése előbbi mandátumának megújítására. Annyian, ő maga is, ezt is megpróbálták az én nyakamba varrni. Feledve, hogy a Gyergyó Területi RMDSZ szeptember 4-i választmányi ülésének nyilatkozata még így fogalmaz: *„Súlyos hibának és a régió érdekei elleni tettnek minősítjük, hogy a városi szervezet veszélybe sodorta az addig kialakult önálló szervezetek, érdekképviseltek, egyáltalán, a gyergyói magyarság sorsát azáltal, hogy lemondott a parlamenti képviselőlet jogáról, mivel nem jelölt, illetve nem támogatott gyergyói illetőségű jelöltet.”* Magyaráztaképpen: Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr városi és Bözöd, Ditró, Parajd községi választmányai nem osztották területi vezetőségeik nézeteit, következőképp nem támogatták őket csoportérdek védő igyekezetükben.

András Imre augusztus 22-én datált *Különvéleménye az RMDSZ elektorgyűléséről* is elmarasztal, mondván: *„Domokos Géza döntése, melynek értelmében egyetlen személyt nevez ki a Hargita megyei jelöltlista aláírójaként, figyelmen kívül hagyva három önálló területi szervezet létezését, nem jelent mást, mint a jelenlegi román hatalom akaratának közvetítését.”* Először is: a bejegyzésre előterjesztett listát én, a szövetség, a parlamenti választásokon induló

szervezet elnöke írtam alá. Így történt, kivétel nélkül, minden pártnál. Nem volt szükség sem egy, sem három vagy tíz más személy aláírására. Másodszor, nem a román hatalom akaratának közvetítéséről volt szó, hanem a Romániában akkor érvényes választási törvény tiszteletben tartásáról. És végül, nem azért bíztam meg Székedi Ferencet, a Csík széki RMDSZ elnökét a hivatalos RMDSZ-lista letételével, mert hasonló elveket vallottunk, hanem egy egyszerű kis oknál fogva: Csíkszeredában, a megyeközpontban élt. Ahol a Választási Körzeti Iroda is székel.

Itt befejezem. Ennyi fért abból a temérdek anyagból – nyilatkozatból, közleményből, egyéni és csoportos állásfoglalásból, levélből, faxüzenetből –, ami az ügy kapcsán felhalmozódott. Akkoriban vagy valamivel később, nem emlékszem pontosan, a szerkesztő és kiadó megjelölése nélkül, félszáz lapnyi füzet is megjelent belőlük ezzel a címmel: *Az RMDSZ Hargita megyei képviselőlistáinak kérdéséhez – 1992. Dokumentumok*. Ha a rengeteg korabeli és utólagos sajtóközleményt is beleszámítjuk, elmondhatjuk: van anyag bőven a további kutatáshoz. Mindazonáltal maga a téma és persze, az én 1992-es hargitai „diktátorságom” még előjön a könyvben. Hajaj, de mekkora harciassággal!

VAKLÁRMA

Az RMDSZ „belső ellenzékének” – a nemzeti-keresztény platform tagjaiból, radikálisabb beállítottságú szabadelvűekből és a politikának fokozatosan búcsút mondó vagy a közéletben mára megcsökött MISZSZ-esekből állt annak idején – magatartását, olykor lépéseit kétfajta makacs félelem befolyásolta. Egyik: nehogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség kommunista típusú, a Nemzeti Megmentési Frontnak alárendelt szervezet legyen, és másodsor, hogy a szövetség ne egyezkedjen a hatalommal, ne legyen kormánypárti. Az első aggály idővel, az RMDSZ következetes ellenzéki politizálása nyomán, oszlani kezdett, majd a Front kettészakadását követően, jószérivel megszűnt. Annál nagyobb szenvedéllyel folytatódott – teljesen indokolatlanul, teszem hozzá – a kormánypártiság rémével vívott árnyékboksolás. Külön paradoxonja a helyzetnek, hogy a rögeszmévé vált örökös gyanakvás – a híres-nevezetes „Nep-tun-konfliktust” is ez váltotta ki – kimondatlanul, félig kimondva vagy szakadatlan álmatlanságot szülő gondként ma is ott él némelyek tudatában, amikor az RMDSZ nem kormánypárti politikát követ – ilyet soha nem is tett –, hanem az 1996 őszen győztes demokratikus koalíció tagjaként kormányoz. Hogy mekkora súllyal és főleg, milyen hatékonysággal a kisebbségi jogok garantálását illetően, és ennek függvényében, meddig, majd elválik a jövőben.

Borbély Imre, a „belső ellenzék” egyik vezető ideológusa úgy fogalmazott egy régebbi, 1995-ös interjúban, hogy az RMDSZ-ben tapasztalható feszültségek nem a radikálisok és mérsékeltek közötti nézetkülönbségből adódnak. Radikálisok, mondja ő, s alighanem igaza van, a fogalom valódi jelentésében, nincsenek is a magyar érdekvédelmi szervezetben. A tulajdonképeni nézeteltérés a két tábor között „*a mindenkori román hatalomhoz való viszonyulásból ered*”. Azt hiszem, már szoltam róla, de most újra elmondom: tartok tőle, ha a hatalmat nem törvényhozási és kormányzási gyakorlatából ítéljük meg, nem ezeknek a közttestületeknek az ideológiai jellemzőiből és programjából indulunk ki, nem a demokrácia írott és íratlan törvényeihez való igazodást tesszük meg mérvadó kritériumnak, hanem leegyszerűsítve, s egyúttal egyneműsítve is, csupán a *románt*, méghozzá a *mindenkit* látjuk, a zárt logika alkalmazására ítéljük magunkat. Megmerevedett, tulajdonképpen nemzetállami kategóriával operálunk, valamiféle uralkodási, illetve alárendeltségi determinizmus kábít el. Foglyai leszünk a politikai értelemben vett *mi* és *ők* közötti, áthidalhatatlan különbség mítoszának, ami – a nyugati demokráciákban legalábbis – aligha számíthat megértésre és támogatásra. Nekünk nem a változatlan román államvezetéssel, hanem a szabad és korrekt választások nyomán létrejött, a társadalom többségének akaratát kifejező, legitim hatalommal szemben vagy iránt kell tisztáznunk a viszonyunkat. Ez lehet kategorikusan ellenzéki – mint volt az Iliescu-periódus minden kormányával szemben –, lehet parlamenti támogatást nyújtó, tehát feltételhez kötötten együttműködő, vagy koalíciós kormányzati szerepet is vállaló, mint történt az 1996-os választást követően. Ezek az opciók bizonyára megmaradnak – módosulással természetesen – a legteljesebb autonómia megvalósulása után is, mindaddig, amíg a mostani államkoncepciót fel nem váltja a régiók valós önrendelkezés-

ének a konstrukciója. Egyelőre azonban, sajnos, tudomásul kell vennünk, hogy a nemzetállam, nyitottabb, liberálisabb felfogásban vagy a többségi nemzet szupremációjának jakobinusi értelmezésében – él és virul. Ezzel számolnunk kell, ha a gyakorlatban, nem pedig elméletben vagy vonzó álmodozásban keressük nemzeti közösségünk számára a jogorvoslás útját.

Az ellenzéknek az a dolga, hogy bíráljon, kifogásoljon, elleljen, ismerik el kifelé magabiztosan mosolyogva, bévülről inkább a vackorba harapó ember grimaszával a hatalom gyakorlóit. Mi tagadás, nem egyszer így voltam magam is a „szövetségi ellenzékkel”, bár hatalomgyakorlásom – történt már róla említés – igencsak szimbolikus volt. Egyetlen esetre emlékszem, amikor, mint mondani szokták, ölni tudtam volna mérgebben. A minden bizonnyal sokak számára emlékezetes Csutak-vaklárma napjaiban, hogy keményebben ne fogalmazzak.

Történt pedig, hogy 1992. október 12-én felhívott a székházban Sorin Roșca Stănescu, az *Evenimentul zilei* szerkesztője, és közölte, hogy telefaxon furcsa hírt kaptak egy állítólagos találkozóról, amely titokban zajlott le az RMDSZ és az Iliescu-párt között. Kétkednek az információ hitelességében, nem tudják, mitévők legyenek. Roșca Stănescu, aki erősen ellenzéki beállítottságú lévén, rokonszenvezett az RMDSZ-szel, és mielőtt Cristoiu bulvárlapjához került, a *România liberă*, újságírója volt, csakhamar megjelent a székházban. Magával hozta a fejtörést okozó szöveget. Míg olvastam, végig magamon éreztem Stănescu kutató tekintetét. Gondolom, volt mit néznie, az önjelölt laptudósító döcögő román mondatai hol megmosolyogtattak, hol elképesztettek. A szöveg így hangzott a *Romániai Magyar Szó* későbbben, október végén közölt fordításában:

„*EVENIMENTUL ZILEI SZERKESZTŐSÉG, Bukarest
SORIN ROȘCA STĂNESCU ÚRNAK*

Kérem, fogalmazza át tetszése szerint úgy, hogy megfeleljen a nyelvtani szabályoknak.

1992. október 8-án, Románia Szenátusának székhelyén, Verestóy Attila titkár úr, RMDSZ-képviselő kabinetjében, az RMDSZ Domokos Géza elnök köré csoportosult »kormányparti« politikai szárnya, nagy titoktartás közepette találkozott Ovidiu Șincai úrral, az NMDF alelnökének, Adrian Năstase külügyminiszternek a személyes képviselőjével, hogy tárgyalásokat folytasson az RDMSZ részvételi feltételeiről az NMDF mellett a parlamenti többség kialakításában és az RMDSZ esetleges részvételéről az új kormány megalakításában.

Az RMDSZ-nek ez a csoportja, amelyet az RMDSZ radikális és liberális szárnya több ízben vádolt azzal, hogy együttműködik az NMDF-fel a Parlamentben, és hogy kiszolgáltatja a Szövetséget az elnöki intézménynek, ezen a tanácskozáson az RMDSZ elnöksége vagy ennek bármilyen más vezető szerve tudta és beleegyezése nélkül vett részt. A Szövetség két alelnökének nem volt tudomása erről a megbeszélésről.

Ezzel az akcióval az RMDSZ NMDF-szimpatizáns csoportosulása megszegte a Romániai Demokratikus Konvencióval megkötött egyezményt is, amelynek tagja, azzal, hogy nem tájékoztatta szándékairól, hogy tárgyalásokat folytat az NMDF-fel a kormányban való részvételről.

Néhány részvevő kijelentéseiből kiderül, hogy több titkos szóbeli egyezményt kötöttek a jövőbeni együttműködést illetően.

A tanácskozást Domokos Géza, az RMDSZ elnöke és Verestóy Attila szenátor kezdeményezték.

Az RMDSZ részéről a kezdeményezők mellett részt vettek a következő szenátorok: Markó Béla, Szabó Károly, Csiha Tamás, Buchwald Péter (jelölt), illetve képviselők: Madaras Lázár, Nagy Benedek, Borbély László, Tokay György, Kerekes Károly, Antal István (jelölt).

Ha Ovidiu Şincai úr és az NMDF részéről érthető ez a közeledési kísérlet, az RMDSZ részéről azt árulásnak lehet minősíteni mind az RMDSZ törvényes vezetőségével és választóival, mind pedig a Romániai Demokratikus Konvencióval szemben.

*Csutak István
RMDSZ-képviselő*

Csíkszereda, 1992. október 12.”

Régen rossz, gondoltam, miközben a fax-üzenetet visszanyújtottam Stănescunak, régen rossz, ha valaki egy politikai szempontból nem mindennapi jelzését rábízza a szerkesztőre, hogy azt a közölhetőség érdekében „fogalmazza át tetszése szerint”. Leültünk, és elmeséltem, nem is a leleplező írásaival elhíresült szerkesztőnek, hanem az egykori kollégának, mi történt. Szót sem szoltam arról, hogy közöljék-e vagy sem az anyagot, nem rám tartozott. Kezdetnek elmondtam, hogyan és miért kerültem Verestóy szenátor (és nem képviselő, ahogy Csutak tévesen állítja) irodájába. Verestóy Attila telefonon említést tett róla: másnap délelőtt egy pohár italra találkozik nála néhány RMDSZ-szenátor és képviselő. Én tudvalevőleg az 1992-es parlamenti választásokon nem indultam, amit jó előre, még az 1991-es esztendő végén bejelentettem. Kíváncsi voltam a megújult frakcióra, elsősorban az új honatyákra. És gondoltam még egyet, erről nem tettem említést Roşca Stănescunak: ha már ott vagyok, kikérem a jelenlevők véleményét arról a Szöcs Gézának írandó levélről, amelynek az első fogalmazványával előző este készültem el. S megkérdem egyúttal azt is: helyes-e a bennem egyre erősödő elhatározás, hogy levelezésünket közreadjam.

Verestóy Attila szenátusi titkári irodájának asztalát körülülve, élvezettel kortyolgatva a whisky kincstári poharainkból, beszélgettünk. Egyszer csak nyílt az ajtó, és megjelent Ovidiu Şincai. 1990-91-ben kormányszakértő, s mint ilyen, az első

RMDSZ-események figyelmes követője, újabban a külügyminiszter tanácsosa volt. Meglepődött, amikor a népes társaságot meglátta, alighanem azt hitte, valamilyen értekezletet zavart meg, fordult volna is vissza, úgy kellett őt a baráti terefere jeleként poharát mutató Verestóynak beinvitálnia. Valaki helyet szorított neki az asztalnál, s megkapta ő is a jóféle nedűt tartalmazó szenátusi poharat.

Október az előző hónapban lezajlott parlamenti választások utáni kormányalakítás időszakában volt. Egymást követték a találkozók, tárgyalások és sajtónyilatkozatok. Egy dolog mindenki számára világos volt: Iliescuék terve egy nemzeti egységkormány létrehozására, kivihetetlen. Az ellenzéki Demokratikus Konvenció nem tudja elképzelni az együttműködést a győztes Nemzeti Megmentési Demokratikus Fronttal és a hozzá csatlakozni kész baloldali pártokkal. Rivaldafényben és a kulisszák mögött folytak a tárgyalások meg puhatolózások, az újságok úgyszólván naponta tettek közzé körinterjúkat, ankétokat a különböző pártvéleményekről. Pletykák és spekulációk ideje volt. Több színen játszódó politikai kabaré évadja. Érdeklődéssel hallgattuk az ellentáborból közénk cseppent vendég iróniával tűzdelt újdonságait. Például azt, hogy Gheorghe Funart annyira meghökkentette a romániai magyarságnak a választásokon megmutatkozott egysége, hogy figyelmeztető felhívást készült intézni hozzá: ha már elkövette a hibát, hogy egyöntetűen az alkotmányellenes etnikai párt mellett voksolt, ne kövesse az RMDSZ téves politikáját. Şincainak arról is tudomása volt, hogy Corneliu Vadim Tudor pártja, kiváló szakember-állományára való hivatkozással, az eljövendő kormány tanügyi és művelődési tárcáira kacsingat. Viccnek véltük: Teoctist pátriárka azt üzeni az *Egyház és a rendőrség* témával Athénben sorra kerülő szimpózium résztvevőinek, hogy egy szabad és demokratikus államban a rendőrség meghatározó szerepet játszik.

Amikor a törvények betartására vigyáz, az emberi jogokat biztosítja. Pár nap múlva a pásztori levelet, az egyházfő nagyméretű fotója alatt, ismertette az egyik bukaresti lap.

Szó sem esett sem az RMDSZ-ről, sem az együttműködés bármely formájáról. Így tárgyalás sem volt, és titkos egyezség sem született.

Ami az én, Szöcs Géának küldendő válaszat illeti – Şincai távozása után beszélünk röviden róla –, az volt a vélemény, véglegesítem és tegyem közzé mielőbb.

Sorin Roşca Stănescu, bármilyen rég ismertük egymást és bármennyire nem akart rosszat az RMDSZ-nek, a csábításnak nem tudott ellenállni. Az *Evenimentul zilei* – töröl metszett bulvárlap – érdeke elsőbbséget élvezett. Nem adták le ugyan Csutak feljelentését, de összevonva, sűrítve, hírt szerkesztettek belőle, és Stănescu aláírásával másnap, október 13-án, leközltek. *A Nemzeti Egységpárt botránya után, következik az RMDSZ: szak[a]-adás a láthatáron*, hívta fel a szenzációra éhes olvasók figyelmét a felcím. A cím megmagyarázta, miről van szó: *Titkos találkozó az NMDF és az RMDSZ között*. S hogy a bomba még nagyobbat szóljon, alcím is következett: *A találkozót Domokos Géza úr kezdeményezte*. Nyilvánvaló volt: címadásban a minden hájjal megkent *Evenimentul-szerkesztők* Csutak István agyréméből ihletődtek. Maga a szöveg így hangzott: „*Megbízható RMDSZ-forrásból tudomásunkra jutott, hogy október 8-án, szenátusi irodájában, Verestóy Attila találkozott Ovidiu Şincai-jal, Adrian Năstase külügyminiszter és NMDF-alelnök személyes megbízottjával. Tárgyalások folytak azokról a feltételekről, amelyek lehetővé tennék az RMDSZ részvételét a most alakuló kormányban. A megbeszélést Domokos Géza úr kezdeményezte. Rajta és Verestóy Attilán kívül a következő szenátorok és parlamenti képviselők vettek részt: Markó Béla, Szabó Károly, Csiha Tamás, Buchwald Péter, Madaras Lázár, Nagy Benedek, Borbély László, Tokay György, Kerekes Károly, Antal István. Várható*

a Romániai Demokratikus Konvencióhoz hű RMDSZ-tagok dühödt reagálása.”

Szükségesnek tartottam, hogy a szövetség azonnal vissza-utasítsa az őt, és, teszem hozzá, minket, a megnevezetteket ért vádat. Az RMDSZ sajtóirodája – így jegyeztük addig és azután is egyik-másik közleményünket – nyomban elküldte az újságnak és a *Rompres* hírügynökségnek a tiltakozást. A szakmai erkölcs dolgában sohasem jeleskedő *Evenimentul* kivonatosan közölte csak, de néhány más központi lapban teljes egészében megjelent. Én a *Cotidianul*-ban közzétett szöveget fordítom most magyarra: „Az *Evenimentul* zilei október 13-i számában Titkos találkozó az NMDF és az RMDSZ között cím alatt olvasható cikkel kapcsolatban leszögezzük: a közvélemény félretájékoztatását célzó kísérletről van szó. Sajnáljuk, hogy a szerkesztőség bedőlt egy nyilvánvaló megtévesztési diverziónak.

A beszélgetés, amelyre a lap hivatkozik, egyszerű véleménycsere volt, bárminemű utalás nélkül az RMDSZ esetleges részvételére az alakuló kormányban. Mint közismert, felhatalmazott személyek, elsősorban Domokos Géza, a RMDSZ elnöke, nyilvánosan bejelentették: a Romániai Magyar Demokrata Szövetség nem kíván tagja lenni, a Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontja oldalán, az új kormánynak. Hű marad a Demokratikus Konvenció – melynek tagja – elveihez és eljövendő kormányzási elgondolásaihoz. Megkérjük az Evenimentul zilei szerkesztőségét, hogy a lehető legrövidebb időn belül közölje a fenti pontosítást, amelyet egyben a gyalázatos félrevezetés elleni határozott tiltakozásnak is tekintünk.”

Említettem az előbb, hogy megszámlálhatatlan sajtóanyag jelent meg azokban a hetekben a kormányalakítással kapcsolatban. Mivel a megkérdezettek rendszerint a pártok elnökei voltak, én sem tudtam elkerülni az újdondászok kérdéseit. Hála az RMDSZ iránti médium-érdeklődésnek, szövetségünk álláspontját első kézből ismerhette meg az ország közvélemé-

nye. A tekintélyes, akkoriban nagyon olvasott *România liberă* egész oldalas ankétjában (*Veți participa la guvernare?*) válaszom így hangzik: „*A megoldásra váró problémák felleltározásával és a sürgősségi sorrend megállapításával foglalkozunk. Egy azonban biztos: nem működhetünk együtt olyan szélsőséges pártokkal, amelyek kijelentették, hogy követelni fogják az RMDSZ-nek mint etnikai szervezetnek a feloszlátását. Hasonlóképpen elképzelhetetlen számunkra az együttműködés az NMDE-fel is, mivel politikai programjuk olyan kitételeket tartalmaz a reform ritmusát és arányát illetően a külpolitikával kapcsolatban és, nem utolsósorban, a nemzetiségi kérdés vonatkozásában, amelyek összeegyeztethetetlenek szövetségünk programjával.*” Azt hiszem, ennél világosabban nem fogalmazhattam volna. Csutak képviselő úrnak elkerülte a figyelmét. Vagy egyszerűen nem akart tudomást szerezni róla. Nem bízott bennem, utált. Meg van értve. De miért nem figyelt fel arra, amit nem csak a magam nevében nyilatkoztam, Iliescuval, a Cotroceni-palotában folytatott tárgyalásunk után, hiszen Tokay Györgyön és Takács Csabán kívül részt vett azon Tökés László, Szócs Géza és Csapó József is, akik társai voltak a belső ellenzékiességben. Az RMSZ riporterének érdeklődésére, tett-e nekünk az államelnök ajánlatot a kormányrésztételre, közösen kifejtett álláspontunk szövegként ezt válaszoltam: *Ajánlatot az esetleges koalícióra nem kaptunk, mert hisz eleve kizárt, hogy az RMDSZ részt vegyen a kormányban. Arról nem is beszélve, hogy konvencióbeli elkötelezettségünk is szilárd.*” Az együttes fellépés is süket fülekre talált? Kötve hiszem, már csak azért is, mert a találkozón történt egy epizód, amin a sajtó kajánul elszórakozott, az ilyesmiben mindig élen járó *Evenimentul zilei* első oldalas fényképet is közölt róla: a Bukarestbe vezető úttól bizonyára fáradt, elpilledt Tökés László a magyarfaló Corneliu Vadim Tudor mellett ül. Ha egyébre nem is, erre a rossz-májú fotóra felkaphatta volna a fejét Csutak képviselő úr. Kiegészítésül még annyit: Ion Iliescu olyannyira megneheztelt, vagy

annyira feleslegesnek vélte a további tárgyalásokat velünk, hogy a következő, november 2-án tartott Cotroceni-i konzultációra meg sem hívta az RMDSZ-t.

Következzék egy adalék ahhoz, hogy milyen egyezkedő kedvemben voltam én azokban a napokban, amikor az egykori popénekes képviselő örökösen mutáló hangján fogdmeget kiáltott és oly könnyedén, oly felelőtlenül lármafát gyújtott Bukarestben, elsősorban ellenem. Az *Expres* kérdésére: – Elképzelhető-e, hogy egy esetleges radikális hangnem a bukaresti hatalom részéről radikalizmust váltson ki az RMDSZ részéről is –, én, az úgymond kompromisszumra mindig kapható, a kormánypárti, a labanc, így világosítottam fel a szerkesztőt s egyúttal a jelentős példányszámú hetilap olvasóit: *„Ha az elhangzott fenyegetéseket magáévá teszi az új koalíciós kormány, ha azok nem maradnak meg a szimpla választási szlogenek szintjén, magától értetődően radikálizálódik az RMDSZ. Pontosabban nem is az RMDSZ lesz radikálisabb, hanem maga a romániai magyar lakosság! Ez már nem is politikai probléma. Túlélésünk, megmaradásunk kérdése.”*

Végezetül ehhez a csúnya, számomra és gondolom, mások számára is talán a legcsúnyább RMDSZ-történethez még valami. Egy kis utóirat. A Csutak-levélhez az október 24-25-i *Rómániai Magyar Szó* szerkesztőségi megjegyzést fűz. Így szól: *„Az Evenimentul zilei tegnapi számában Szócs Géza nyilatkozatában kijelenti: Az RMDSZ-nek az N MDF-fel való találkozója kényes kérdés, az RMDSZ-en belül élénk vitát kavart. A találkozó résztvevői tagadják, hogy tárgyalásokról lett volna szó. Ha kiderülne, hogy tényleg tárgyalásokról volt szó, az súlyos probléma lenne. Szövetségünk tagságának nagy része nem ért egyet azzal, hogy egyes vezetők okkult tárgyalásokon vegyenek részt. Az RMDSZ-en belül a moderáltak és a radikálisok között feszültség mindig is létezett. Most azonban egy konkrét feszültségről szólok, amit az RMDSZ-N MDF találkozó keltett a pártban. Ha bebizonyosodik, hogy a találkozón je-*

lenlevő vezetők lényegében tárgyaltak, akkor el fogják őket távolítani az RMDSZ-ből.”

Mondja ezt, s gondolom, szerfölött óhajtja Szöcs Géza, a „keresztapa”, mert Csutak István csak egy nyomorú kis eszköz, engedelmes bábu volt az ügyben. *„Ezzel az akcióval az RMDSZ N MDF-szimpatizáns csoportosulása megszegte a Romániai Demokratikus Konvencióval megkötött egyezményt is”,* állítja oly nagy rőssel a bábu is. Így lenne? Ismerkedjünk meg Corneliu Coposunak, a Konvenció elnökének a kolozsvári *Szabadság*-ban szinte egy időben megfogalmazott véleményével: *„Ahhoz a hírhez mit szólt, hogy az RMDSZ beadta volna a derekát? –* kérdi az interjút lejegyző Nits Árpád. *– Az Evenimentul zileiben? –* érdeklődik Coposu. *– Ó, az egy ostobaság! Pillanatig sem hittem. Állandó kapcsolatban vagyok Domokos Gézával, ha a legkisebb kételyem lett volna, felhívom. De biztos voltam benne, hogy nem késik a tiltakozásuk.”*

Hát ez a differencia. A román Corneliu Coposu, a kommunista börtönököt megjárt veterán politikus, a '89 utáni romániai közélet erkölcsi értelemben vett fejedelme ismerte és becsülte az RMDSZ-t, bízott választott vezetőiben. A két magyar – nem is akármilyen, hanem kuruc-magyar! –, Szöcs Géza és Csutak István, ezúttal, sajnos, az ellenkezőjét tette. Hát Hajdu Győzők most is teremnek? – kérdezte a rá jellemző szenvedéllyel 1991 nyarán. *Csíkországot képviseli?* című jegyzetében Herédi Gusztáv, miután elolvasta Csutaknak az *Európai Időben* közölt, a szokásosnál is cinikusabb – Herédi szavával, RMDSZ-gyűléstől izzó – eszmefuttatását. És néhány mondatot kiírt belőle. *„Van RMDSZ-véleményünk, de nem értünk azzal egyet.” Vagy: „Az RMDSZ-ről senki sem tudja, hogy mi az tulajdonképpen.”*

Meg kellett volna kérdeznie, bátorkodom én megjegyezni – valaki mástól, aki tudja. Például az ország akkori legtekintélyesebb politikusától, a román, vagyis ősellenség Corneliu Coposutól. Ő megmagyarázta volna. Sajnos, a morálját, jellemesség-

gét, a hazugságtól való irtózását ő sem adhatta volna kölcsön. Ennek pedig, mint láttuk, feljelentőnk erősen szűkében volt.

Egy másik, ifjúkorában magyar-szimpatíával nem vádolható erdélyi román, papfiú ő is, Emil Cioran mondotta: csak annak kellene politikával foglalkoznia, aki gyűlölni tud. Meg kell adni, ezt a sötét, *A bomlás kézikönyvében* megfogalmazott követelményt Csutak képviselő úr teljesítette, méghozzá az őt parlamentbe juttató párttal, saját szövetségével szemben.

Utóirat. Sajnos, itt nem ér véget a Csutak-i vaklárma története. A csíkszeredai *Hargita Népe* című napilap szerkesztősége, folytatni akarva eddigi gyakorlatát, miszerint memoárom eddigi két kötetéből, megjelenés előtt, mintegy ízelítőül, részletet közölt, megkért – tekintettel, gondolom, közeledő 70. születésnapomra is –, hogy a készülő, harmadik könyvből is adjak közlésre egy fejezetet. Azzal a kikötéssel, hogy ne legyen túl terjedelmes és amennyire lehetséges, kötődjön a vidékhez, keltse fel a lap olvasótáborának figyelmét. A fenti szöveg mellett döntöttem. Hogy elhatározásom netán alkalmat kínál Csutak Istvánnak a tőle megszokott nyegleségre és inszINUÁCIÓRA, nem zavart. További magyarázat, mindennemű kommentár helyett, csatolom Csutak István reflexióját könyvrészletemre és az arra írott válaszomat.

„SOK »VAKLÁRMA« SEMMIÉRT
(Megint ünneprontó lettem...)

Soha nem reméltem, hogy a Hargita Népe majdnem két teljes oldalt szentel személyemnek. Mégis megtörtént a lap 1998. május 15-i, pénteki számában.

Kár tagadnom, a nekem szentelt terjedelmes anyag fölött bűnös felelőtlenséggel siklottam volna át, ha egy kedves ismerősöm fel nem hívja rá a figyelmemet.

1992. október 12-én, a parlamenti választások után, de kormányalakítás előtt, az Evenimentul zilei egy nekem tulajdonított fax alapján közölt egy hírt. A hír annak idején kiadós botrányt kavart. A szöveg magyar fordítását Domokos Géza teljes terjedelmében közli.

A történet politikai vonzatai megérnek egy misét, de ezt máskorra hagyom.

Van viszont a velem foglalkozó szövegnek erkölcsi vetülete is.

A nekem tulajdonított szöveg hitelességét senki nem ellenőrizte.

Király Károlyt kivéve, soha senki nem kérdezte tőlem, hogy valóban én írtam az inkriminált szöveget?

1990-ben, az RMDSZ egyik román nyelvű választási clipjén, pontosan jó román nyelvtudásom, szabatos fogalmazásom miatt szerepeltek.

Ehhez képest a román szöveg hitelességét maga Domokos Géza sem kérdőjelezte meg, noha ezt írja: »...az önjelölt laptudósító döcögő mondatai hol megmosolyogtattak, hol elképesztettek«.

A proletár diktatúrát szolgáló »spec riporterek« nem szoktak hozzá, hogy hírforrásaik hitelességét ellenőrizzék. A hír úgy igaz és helyes, ahogy azt a párt katonája a népi demokrácia – »az ügy« – szolgálatába kívánja állítani.

Ezzel magyarázható az, hogy Domokos Géza egy pillantást sem vett az aláírásra. Mert ha ezt teszi, azonnal kérdőjelessé vált volna az anyag hitelessége.

Ugyanis a Domokos Gézáék által szenvedő mártírarccal felmutatott szöveget nem én írtam. Így hiteles aláírásom sem kerülhetett az illető szöveg alá.

Az ellenem felhozott súlyos és dehonesztáló vádak alapját egy ilyen faxüzenet képezte.

Remélem, hogy a »Vaklárma« derék szerzőjének birtokában van az eredeti fax fénymásolata és lehetővé teszi annak a Hargita Népében való facsimile közlését, mellette az én hiteles aláírásommal. A kétkedők megnyugtatóására írásszakértői véleményt is lehet kérni.

A hat év távlatából emlékező szerző nekem szánt hasonlatain, jelzőin, minősítésein átsütő – fortyogó – indulatok érthetővé teszik azt, hogy 70. születésnapján Domokos Géza miért nem talált magának az alkalomhoz jobban illő témát. (Mindazonáltal, ami az RMDSZ-elit politikai magatartását illeti, véleményem változatlan: a bizantinizmus a magyarságtól idegen értékrend.)

Nem feltételezem, hogy akkor, 1992-ben, és főleg most, ilyen ünnepi alkalomkor, 70. születésnapján, Domokos Géza rosszhiszeműen használta volna fel a birtokában lévő szöveget. Az ártatlanság védelme még Domokos Gézát is megilleti.

Azt sem feltételezem, hogy 70. születésnapján, Domokos Géza pont tőlem várt volna jókívánságokat. (Bevallom: én sem készültem ünnepi köszöntővel.)

De ha már így hozta a sors, csatlakozom azokhoz, akik az ünnepeltnek egészséget, nyugodt, derűs öregkort kívánnak.

Csutak István”

„AZ AMNÉZIA FINTORA

Válasz Csutak Istvánnak

Rendben, pillantsunk hát vissza, próbáljuk tisztázni a Hargita Népeben nemrég közölt könyvrészlettemmel kapcsolatos kiigazítást. Csutak István volt parlamenti képviselő gyors reagálását. Igen, régi, rágalmazásban nem mindennapi gyakorlatra szert tett vitapartnerem feltűnően sietett mondandóm megcáfolásával. Mint látni fogjuk, kárára. Mert ha nyugodtan, ráérősebben gondolja végig az 1992 őszen lejátszódott kalandját az Evenimentul zilei című bulvárlappal, alaposabban utánanéző a dolognak és kritikusabban mérlegeli akkori leleplező szorgoskodását, a legördénárébb feljelentésekre emlékeztető lépését, talán csendesül kedélye, jobban meggondolja, amit nyilvánosan állít (Sok »Vaklárma« semmiért, Hargita Népe, 113. szám). Mert mit is mond Csutak úr? Azt mondja: nem ő a szerzője

az akkoriban legnagyobb példányszámú bukaresti lap részére 1992. október 12-én telefaxon továbbított tudósításnak az RMDSZ titkos kormányalakítási tárgyalásairól és tizenegy Judás-szenátor meg képviselő lépéséről. Hamisítással állunk szemben, »a Domokos Gézáék által szenvedő mártírarccal felmutatott szöveget nem én írtam. Így hiteles aláírásom sem kerülhetett a szöveg alá.« Ne legyünk kicsinyesek, ne kérdezzük, miért csak most jutott eszébe Csutak Istvánnak magát tisztázni? Holott erre alkalom nyílt akkor, frissiben, ugyanis a Romániai Magyar Szónak abban a számában, amelyben rágalmozó írása teljes egészében megjelent (1992. október 24-25.), közreadott egy magamentő irást (Levél az RMDSZ Elnökségéhez). Csakhogy ez az akkori szöveg homlokegyenest elmentmond mostani állításának. Nem tagadása szerepének a piszkos kis ügyben, hanem részletes magyarázata, mondhatni hittell megvallott indoklása. Hallgassuk csak: »Tisztelt Elnökség! Mint ismeretes, a Verestóy-irodában sorra került RMDSZ-FDSN találkozó ügyében a nagy nyilvánossághoz fordultam. Igen sajnálom, hogy ennek mikéntje erős ellenérzéseket váltott ki. Az adott pillanatban rendkívüli sürgősségűnek ítélttem meg a helyzetet. A hazai magyar sajtóra, a benne gyakorta eluralkodó öncenzúra és az ebből adódó hosszú átfutási idő miatt nem számíthattam. Egy azonnal reagáló laphoz láttam szükségesnek fordulni. Így esett választásom az Evenimentul zilei című lapra (amit utólag több okból is megbántam, például azért is, mert a tudósításból elhagyták nevemet).« Utóbbi mondat mintegy válaszol arra az oly határozott állításra is, miszerint Csutak úr »hiteles aláírása nem kerülhetett a szöveg alá«. (A könyvrészlet olvasói talán emlékeznek, a bővebb hírré sűrített »bombaanyagot« nem az önkéntes tudósító nevével jegyzi az újság, hanem a szerkesztő, Sorin Roșca Stănescu írja alá.)

Azt hiszem, itt meg is állhatok. Minden világos: 1992 őszén Csutak István a romániai magyar közélet példátlan diverzióját követi el, 1998 tavaszán rádob még egy lapáttal, hatalmasat hazudik.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

S teszi ezt egy olyan ember, aki miután kikopott a képviselői stálumból – amelyből, köztudott, jobbára csak a fizetés érdekelte –, éveken át ítélte az Erdélyi Napló hasábjain neki és érdekcsoportjának nem tetsző eleveket és holtakat, oktatta nagy rőssel a jó RMDSZ-politizálást és azt a különben helytálló tételt, miszerint »a bizantinizmus a magyarságtól idegen értékrend«.

Sepsiszentgyörgy, 1998. május 24.

Domokos Géza”

GÉZA-LEVELEK

Úgy adódott, hogy mindketten ugyanazt a történelmi személynevet kaptuk a keresztségben. Ez az egybeesés, amelyről nem tehattünk, alkalmat adott újságírói elménckedésre, anekdotára s még tréfás rímfaragásra is egy Gáspárik–Nagy István politikai show-ban. Voltunk mi – éveink számát tekintve, természetesen – kis és nagy Géza, egymást sandán méregető társuralkodók, és – Szócs Géza tett egy ízben említést róla – Felfüvődött Bálna és Vöröskáposzta Fej, a mindkettőnket szerfölött kedvelő nagyromániasok „becézése” szerint. Sok minden egybekötött, szívélyes szerző-könyvkiadó viszony, valamikor a Kritérium-években, s a Ceauşescu-rezsim iránti magatartást ugyan más-másféleképpen kinyilvánító, az ellene vállalt harcot eltérő eszközökkel folytató, de egymásról tudó és, hinni szeretném, egymást kölcsönösen tisztelő férfiak kapcsolata volt a miénk. Ha nincs így, mivel tudnám magyarázni, hogy folytonosan a szekuritáté célgömbjében forgolódo druzsám, mielőtt elhagyta az országot, a politikai emigráns sorsát választotta, Bukarestben eljött haza hozzám és elbúcsúzott.

És elég sok minden el is választott. Elsősorban a negyedszázados korkülönbség – szüleinek vagyok nemzedéktársa –, aztán: a pragmatikus, racionalitásra törekvő ember és a szabad képzelőerőt mindennél előbbre tartó poéta. Végül, mint az itt következő leveles párbeszéd is mutatni fogja – a politika. A politikai küz-

deletről, jelesül a demokráciáért és a kisebbségi jogokért vívott harcról vallott taktikai nézeteink különbözősége. S talán még valami: a politikum és morál összeférhetőségébe vetett hit – inkább illúzió – őszintesége. És alighanem az is, hogy hatalmi vágy tekintetében eléggé markánsan eltértünk egymástól.

A tény azonban tény. Léteznek históriák, amelyek kísérteiként követik életünket. Igazoljuk-e utólagosan, vagy jobb szeretnék meg nem történné tenni őket – ott vannak.

Következzen az annak idején nagy port kavart, 1992. őszi Szöcs–Domokos levélváltás.

Bevezetőre, magyarázatra, szerintem, nincs szükség. A szövegek önmagukért beszélnek.

I.

*„Domokos Géza elnök úr saját kezébe
Bizalmas és sürgős*

Tisztelt Elnök Úr!

Szervezetünk Országos Elnöksége szeptember 16-án, Nagyváradon részletesen elemezte eljárásodat a Hargita megyei parlamenti választási listákkal kapcsolatban. Döntésedet – amellyel Gyergyó széket megfosztottad a parlamenti képviselet lehetőségétől – az elnökség mindezekelőtt súlyos politikai hibának minősíti. Döntésed – amellet, hogy politikai baklövés – ugyanakkor méltánytalan is, képviselőtársunkkal, Borsos Gézával szemben, akit példátlan módon ütöttél ki a következő parlamentből.

Nem kerülhető meg eljárásod alapszabályellenes és antidemokrati- kus mivolta, de különösen felháborított bennünket az az etikátlanság, amely eljárásodat jellemezte az elnökséggel mint testülettel szemben (s persze, mint külön-külön tagokkal szemben is, olyanokról lévén szó, akik több mint egy éven át megosztották veled a felelősséget, kockázat-

vállalást). Mint országos titkárságunktól értesültél erről is, az elnökség az egész ügyet az etikai bizottság elé utalta.

Az elnökség kimondta, hogy eljárásodat – idézem – »egy hibás politikai akarat etikátlan és alapszabályellenes módszerekkel való kerestülvitelének tartja, egyben hangot adva annak is, hogy nincs többé bizalma az elnök úr személyében«.

Az elnökségi tagok a következőképp szavaztak. A fenti szöveget megszavazta Tőkés László, Kolumbán Gábor, Szőcs Géza, Borbély Imre, Csapó József, Patrubány Miklós, Toró T. Tibor, valamint – utólag – az ülésen jelen nem levő Béres András, tehát nyolc elnökségi tag. Ellene szavazott, egyetlenként, Tokay György.

Ketten tartózkodtak. Egyikük Takács Csaba volt, aki szavazatát azzal indokolta, hogy az ügyben érintettként (mint elnökségi résztvevő a csíkszeredai elektorgyűlésen) nem tartja lehetségesnek véleményt nyilvánítani.

Másikuk – Beder Tibor – az idézett elnökségi döntés első felével (eljárásod minősítésével) egyetértett, de mivel – egyéb érdemeidre való tekintettel – nem állíthatja, hogy nincs többé bizalma benned, ezért tartózkodott, vagyis sem el nem fogadta a döntést, sem ellene nem szavazott.

E döntést egyelőre nem tettük közzé, két okból.

Egyik ok: a választások előtt helytelennek tartottuk kivinni az ügyet a nyilvánosság elé; fontosnak tartottuk választóink előtt megőrizni az egységes, erős, stabil, demokratikus vezetés képét.

A másik ok méltányossági. Mint azt többen – köztük jómagam is – elmondtuk; alapvető érdemeidre, egész eddigi munkádra való tekintettel egyikünk sem örülne annak, ha népszerűséged, tekintélyed megtépezva és megcsorbulva kerülne ki az ügyből. (Az eredmény mindenképpen ez lenne – arról nem is beszélve, hogy az ellened felhalmozódott indulatok a nyilvános vita ürügyén bizonyára lehetőséget adnak majd alantas eszközökkel történő lejáratási kísérletekre is.)

Feltételeztük egyébként azt is: egészségi állapotod az oka annak,

hogy nem a Tőled megszokott pragmatikai éleslátással és politikai érzéssel jártál el az ügyben. Az elnökség mindenesetre el kívánta és el kívánja kerülni, hogy nevedet meghurcolják; de még azt is, hogy a szerintünk jogos bírálata nyilvánosságra kerüljön.

Ugyanebből a megfontolásból látná az elnökség többsége legcélszerűbb megoldásnak azt, ha most – rögtön a választások után – sértetlen nimbuszal, kikezdetlen tekintéllyel lemondanál az elnökségről.

Mindannyian tudjuk, hogy a közeli visszavonulás gondolata utóbbi időben egyre jobban foglalkoztat. Ha e szándékod komoly, aligha hozható föl érv valamilyen más megoldás mellett, mint amit az elnökség többsége javasol. (Az »elnökség többsége« kifejezés egyébként nem azt az összetélt takarja, mint ami a döntés megszavazásakor alakult ki. Vannak olyanok az elnökségi tagok között – kisebbségben –, akiket eljárásod annyira felháborított, hogy túlságosan tapintatosnak érzik a fenti megoldást. Ugyanakkor egyetértenek azonnali visszavonulásoddal mint legcélszerűbb megoldással olyanok is, akik a szavazásnál tartózkodtak: Beder Tibor és Takács Csaba is; e véleményt osztja egyébként országos titkárunk, Somai József is. A többség tehát úgy látja, hogy mind a szervezet érdekei, mind saját érdeked szempontjából ez lenne az optimális megoldás. Ez természetesen nem döntés, hanem az elnökségi tagok többségének véleménye, illetve javaslata. Tokayt nem tudom elérni, – ma reggel kerestem, de mint értesültem róla, Bukarestbe utazott: úgyhogy az ő véleményét tőle magától kell megtudnod.)

Természetesen az is lehet, hogy visszavonulási szándékod csak taktikai. Az elnökség azonban már Nagyváradon határozottan leszögezte: a történetek után nem tartja lehetségesnek, hogy továbbra is Te reprezentáld a szövetséget, ideértve az esetleges kormányalakítási tárgyalásokat is. (Nem feltételezem egyébként, hogy Tokay ezzel összefüggésben utazott volna Bukarestbe; de akadnak, akik így gondolják. Ezeket megnyugtattam: Tokaynak mint elnökségi tagnak semmilyen külön jogosítványa nincs tárgyalni. Eddigi hivatkozásai parlamenti funkci-

ójára amúgy is értelmüket veszítették, s a kormányalakítási tárgyalások lefolytatása amúgy sem a parlamenti csoport feladata.)

Mindannyian érzékeltük egyébként, hogy a rendkívüli kongresszus – amelyet egy éven keresztül oly ráérősen kezelt az RMDSZ vezetésenek egy része – most váratlanul sürgős üggyé lett számodra is. Legtöbben arra következtettek ebből, hogy – még ha valóban visszavonulsz is – e kongresszuson még mindenképpen érvényesíteni kívánod politikai akaratodat, ki szeretnéd jelölni utódodat stb. Az elnökség (és a megyei elnökök) nagy része természetesen nem emiatt ellenzi a kongresszus novemberi megtartását. Indokaikat elő fogják tárni; én e pillanatban még nem kívánok állást foglalni, de kötelességemnek éreztem, hogy reflektáljak szeptember 16-i – az elnökségnek írott – leveled vonatkozó passzusára.

Lehetőséged szerinti leggyorsabb válaszodat várva,

üdvözöl Szőcs Géza

Kolozsvárott, 1992. szeptember 28-án.”

II.

„Szőcs Gézának, az RMDSZ politikai alelnökének
Kolozsvár

Tisztelt Szőcs Géza,

Neked, az »elnökség többségének« nevében fogalmazott levél aláírójának címzem válaszomat, de mondandóm természetesen mindenkinek szól, aki megtisztelt figyelmével, ítéletével, és ami kétségtelenül fontosabb, felszólításával: vonuljak vissza, mondjak le elnöki tisztségemről.

Annak ellenére, hogy leveled fejlécén megjegyzed: Bizalmas és sürgős, gondolom, nem neheztelsz meg nagyon sem Te, sem Kolumbán Gábor, Borbély Imre, Csapó József Patrubány Miklós, Toró T. Tibor, sem »az ülésen jelen nem levő«, utólag csatlakozó Béres András – csak a levél tartalmával fenntartás nélkül egyetértők nevét említem –, amiért közreadom levelezésünket. Amikor egy testület többsége

megvonja bizalmát egy legitim módon, tehát nyilvános kongresszuson, titkos szavazással megválasztott országos elnökétől, amikor őt politikai és erkölcsi nyomással lemondásra akarja kényszeríteni, az már nem maradhat az illető testület belügye, bizalmasan kezelt, más szóval titokban tartott kezdeményezése.

Tartok tőle: az RMDSZ tagsága, területi és helyi tisztségviselői, a romániai magyarság politikáló része nem tapsolnak a leveleinkből eléjük táruló helyzetképnek. Már csak azért sem, mert az elmúlt esztendőben a személyes támadások, a kommunista címkézésekre emlékeztető rágalmak és kifinomult csúsztatások, a leggátlástalanabb lejáratai kísérletek – a béke és talán a leegyszerűsítve értelmezett egység érdekében – részemről rendre válasz nélkül maradtak. Jómagam, nem egy ilyen nyilvános agresszió néma áldozata, már rég bejelentettem: amíg szabad nem leszek, amíg a tiszteimből következő önkorlátozási szabályok kötnek, nem válaszolok semmilyen támadásra, bármilyen sértő és igazságtalan legyen is az. Most, utólag, nem tudom, jól tettem-e?

Kérlek Téged, többségi társaidat, mindenkit, aki vitánkról tudomást szerez, hogy próbálják megérteni, ezúttal egyébről van szó, ha nem szenvedtem volna sok éven át az előbb említett címkézéstől, köntörfalazás nélkül kimondanám: puccsról. Igen, barátaim, egy olyan kísérletről, amelyik sehogy sem illik be a demokratikus közéletiség illemdexébe, de idegen az RMDSZ programjában lefektetett keresztény erkölcs parancsolatától is.

Vegyük sorra.

1. »Szervezetünk országos elnöksége szeptember 16-án, Nagyváradon részletesen elemezte eljárásodat a Hargita megyei parlamenti listákkal kapcsolatban.« Így szól a kezdet. S következik a verdiktum: »...Nincs többé bizalma az elnök úr személyében.« Tegyük félre azt, hogy az elnök úrra a bizalmat nem az elnökség vagy annak többsége ruházta, hanem az RMDSZ Marosvásárhelyen megtartott II. Kongresszusa. Következésképpen, meg sem foszthatja tőle. Az eljárás önmagáért beszél: az ítélet a vádlott távollétében hozatott. S hogy a hiányzás nem

rajta múltott, s ő, amennyire tehettem, igyekezett pótolni távolmaradását, bizonyítja az elnökségnek faxon továbbított levele. Csak az első bekezdését idézem: »Elnézést kérek távolmaradásomért. Sepsiszentgyörgyön orvosi kezelésben részesülök, és mint várható volt, nem kaptam engedélyt az utazáshoz. Üdvözlök mindenkit és eredményes tanácskozást kívánok.« Ezután megvitatásra ajánlott javaslatok következnek.

2. Ami a tulajdonképpeni vádat illeti. Akik a Romániai Magyar Szó 1992. szeptember elsejei számában közölt dokumentumokkal, közöttük a Csíkszeredában tartott elnökségi gyűlés résztvevőinek küldött levellemel megismerkedtek, gondolom, megértették: etikátlannak és szabályellenesnek minősített eljárással nem tettem egyebet, mint hogy megvédtem a hargitaiak jogát arra, hogy szabad akaratukból s nem az Országos Elnökség alapszabályellenes beavatkozásával állítsanak szenátor-, illetve képviselőjelölteket. Amikor nyilvánvaló volt, hogy a területi (széki) választmányok nem tudnak egyezsége jutni, az elnökségi többség álláspontjával ellentétben elismertem a jelöltállító elektorgyűlés, majd az elnökségi gyűlés javaslatát megvitató megyei egyeztető bizottság illetékességét. Hangsúlyozom: nem támogattam senkit, nem voltam senki ellen; eszembe se jutott beavatkozni a jelöltek sorrendjét eldöntő tárgyalásokba. Utolsó pillanatban magamra vállaltam az egyéni döntés ódiomát annak érdekében, hogy a legnagyobb lélekszámú magyarlakta megye ne maradjon képviselet nélkül a parlamentben. S még egy kiegészítés: Borsos Géza megválasztását nem én akadályoztam meg, hanem a Gyergyó területi választmány elnöke, aki rávette a gyergyó-medencei elektorokat arra, hogy maradjanak távol a Csíkszeredában összehívott gyűlésről, s ezzel megfosztotta Borsos Gézát a befutó helyhez szükséges szavazatoktól.

3. Már csak a hangváltásért is, nem tudok ellenállni a csábításnak, hogy egy megjegyzéssel éljek. Az előbb emlegetett puccsok végrehajtói, amióta világ a világ, a következő recept szerint járnak el: a) Finom szóval élve, fizikailag eliminálják azt, akitől szabadulni akarnak; b) Ismeretlen helyre hurcolják, s ott bebörtönzik; c) Külföldre száműzik;

d) Meggyőzik, hogy számára – aki különben is beteg – jobb, más szóval megússza ép bőrrel és sértetlen tekintéllyel, ha – önként lemond.

Nos, kedves Géza, többször elolvastam leveleteket, de sehogy sem tudok rájönni, mit jelent a következő pontosítás: »Vannak az elnökségi tagok között – kisebbségben –, akiket eljárásod annyira felháborított, hogy túlságosan tapintatosnak érzik a fenti megoldást.« Vagyis a d) pont alattit, a lemondást. Azóta is tűnődöm, a többi három megoldás közül vajon melyik lett volna inkább kedvére való az említett kisebbségnek?

Nem, tisztelt »elnökségi többség«. Sem eddigi munkám, sem inkriminált döntésem, de még valóban vasnak nem mondható, bár a tavasz óta sokat javult egészségem sem elég ok, elsősorban lelkiismeretem előtt, a lemondásra, most, amikor a nemzeti-kommunista erők választási előretörése után oly bonyolult helyzet előtt állhat az RMDSZ, a romániai magyarság és az ország demokratikus erői. Ide kívánczok elmondanom, hogy meglepett – gondolom, nem csak engem – a Demokratikus Konvencióval és más pártokkal folytatandó tárgyalásokkal megbízott küldöttség névlistája, melyet a tudtom nélkül, szeptember 29-re, Kolozsvárra összehívott elnökségi gyűlés állított össze. Érdemes emberek tekintélyes csapata. De talán elfért volna benne az RMDSZ országos elnöke is, aki tett egyet s mást közel három év alatt azért, hogy Szövetségünk ne szigetelődjön el; tekintélye legyen a román közvélemény nem elhanyagolható része előtt; megbízható partnert lásson benne a román politikai ellenzék. Mivel ebben az esetben sem vezérel hiúság vagy otromba sértődés, készen állok arra, hogy a kijelölt öttagú küldöttség segítségére legyek. Ebben nem csak az Alapszabályzatban rögzített jogomat, de erkölcsi kötelességemet is látom.

4. Hogy a javallott lemondással, pontosabban annak részemről történő elutasításával kapcsolatban minden világos legyen, s levelem tájékoztatlan olvasója se lásson döntésemben önző hatalmi vágyat, emlékeztetek: 1992. április 30-án levélben fordultam a Küldöttek Országos Tanácsának Székelyudvarhelyen összehívott gyűléséhez. Levelem utolsó bekezdése így hangzott: »Befejezésül kérem a Tanács tagjait,

hogy mérlegeljék: így, csökkent erővel, lábadozó állapotban, akadályoztatva abban, hogy hosszabb utazásra vállalkozzam, betölthetem-e továbbra is az országos elnöki funkciót. Amennyiben a KOT úgy véli, hogy az RMDSZ és a romániai magyarság érdekében jobb, ha másra vagy másokra – esetleg egy elnöki kollégiumra – ruházza tisztemet, kérem, éljen az Alapszabály biztosította jogával és – egyetértéssel – mentsen fel.» A KOT, a mostani »elnökségi többség« néhány tagjának – Borbély Imrére, Csapó József-re és Patrubány Miklósrá gondolok – makacs ellenkezése dacára továbbra is bizalmat szavazott nekem. Szükségesnek látta, hogy az RMDSZ soron levő kongresszusáig megbízatásom birtokában maradjak, ellássam az országos elnöki teendőket. Amikor rosszul leplezett követeléseket visszautasítom, ennek a döntésnek a szellemében járok el.

5. *Válaszlevelem vége felé közeledve, megakadt a szemem a hozzám írott episztola még egy mondatán: »Természetesen az is lehet, hogy visszavonulási szándékom csak taktikai.« Nyugodj meg, nyugodjatok meg. Döntésem – a parlamenti jelöltlistákról való hiányzásom is mutatta – végleges. Mint azt idestova egy éve nyilvánosan bejelentettem, s azóta itthon és külföldön többször megismételtem, nem kívánom jelöltetni magam az országos elnöki tisztségre az eljövendő RMDSZ-kongresszuson. Politikai pályafutásom véget ér. Ilyen értelemben még a nyáron nyilatkozatot tettem közzé a Háromszék című lapban, amelyben felsoroltam döntésem szakmai, politikai és egészségi okait. Tehát e téren mindenfajta, a levél sorai közül kiolvasható gyanúsítgatás, spekuláció alaptalan. Kötve hiszem, hogy szerzője korrektségének, hogy azt ne mondjam, lovagiasságának a bizonyítéka.*

6. *Megtörténhet, hogy tévedek, de az az érzésem, számodra, számotokra az RMDSZ küszöbönálló kongresszusa, visszavonulásom esetén, már nem is olyan fontos. Ami eléggé összebonyolítja a dolgokat, hiszen két KOT-gyűlés, az aradi és a székelyudvarhelyi mondta ki a III. Kongresszus megtartásának szükségességét. Gondolom, felesleges hangsúlyoznom, hogy itt nemcsak tisztújításról, jelesen elnökcsereéről*

van szó, hanem egy új, vagy mindenképpen javított, realisabb RMDSZ-program, az eddiginél részletesebben kidolgozott, a tagság által követhető és eredményeiben ellenőrizhető stratégia kidolgozásáról. Különösen most, a választások után, annyi kihívásnak kitéve, megbocsáthatatlan mulasztás lenne a több mint egy esztendeje bejelentett kongresszus újabb elhalasztása.

7. Utoljára hagytam – ezzel is jelezni akarom rendkívüli fontosságát mindnyájunk számára – tiszteletbeli elnökünk, Tőkés László püspök úr jelenlétét a vitatott ügyben. Tudatosan hagytam el nevét a levéllel egyetértők sorából. Őt, a romániai magyarság sátorrúd személyiségét, mindnyájunk bátorságra bátorító példaképét nem lehet egyszerűen besorolni, még listavezetőként sem, egy háromnegyed-testületbe és különösen egy ideológiai irányzatba vagy politikai csoportosulásba. Tőkés László az RMDSZ ésszerű egyensúlyának, a pluralizmus elvén alapuló egyet akarásának és mindenkire kötelező ethosának az első számú letéteményese. Az ő tekintélye és bölcsessége segített át nemegyszer – utalok itt például az 1990-es nagyváradi kongresszusra – a már-már veszélyessé feszülő helyzeteken. Őt nem sajátíthatja ki magának senki, és ő sem engedheti meg, hogy nevét, történelmi érdekeit csoportérdekek szolgálatába állítsák. Tőkés László egyetértése azal a döntéssel, amelynek gyümölcse az engem választásra készítő levél, meglepett és elszomorított. Ami az iránta érzett tiszteletemen és ragaszkodásomon semmit sem változtat.

Kedves Barátaim! Útjaink a politika számomra meglepően, nem vártan csúszós, olykor visszataszító terein nemsokára elválnak. Várjuk ki türelemmel, józansággal ezt a pillanatot. Sok mindent átélünk, átharcoltunk együtt az elmúlt években, és szentül hiszem, hogy számos közös tennivaló vár ránk, még ha nem is leszek már RMDSZ-tisztségviselő. Minderről én nem tudok és nem akarok megfeledkezni.

Üdvözlettel
Domokos Géza

Bukarest, 1992. október 30-án.”

Így vitatkoztunk tehát a nagy nyilvánosság előtt, két régi ismerős, némelykor olybá tűnt, barát is, az RMDSZ régóta vitában álló, de a köztük levő ellentéttel ki nem rukkoló, a civilizált érintkezést mindvégig megőrző két vezetője – elnöke és politikai alelnöke –, anno Domini 1992. Hogy miről volt szó és mi volt a tét, gondolom, kiviláglik a betűhíven közölt szövegekből. Ha mégis néhány mondat kiegészítést fűzök a levélváltáshoz, azért van, mert a *Romániai Magyar Szó* október 25-i számában teljes oldalon publikált anyagnak része egy harmadik levél is. Szöcs Géza válasza válaszomra. Sajnos, az amúgy is túl terjedelmesre kerekedett fejezet nem bírja el, kénytelen vagyok lemondani az újraközléséről. Van azonban benne egy bekezdés, azon belül is egy mondat, ami mellett nem mehetek el szó nélkül. Így hangzik: *„voltak olyanok az elnökségben, akik szerint túlságosan tapintatos megoldás lenne az, hogy visszavonulsz, mi pedig elhallgatjuk a nyilvánosság előtt, hogy ítélőképességed és morális érzéked gyors romlása milyen zavarokhoz vezetett a szervezet működésében.”*

Hogy ítélőképességem gyengült volna, kötve hiszem: elgárgyulási folyamatot, gügyeséghez, valamiféle Alzheimer-kórhoz vezető tüneteket nem észlelek magamon, s hinni szeretném, az olvasó sem, aki utólag végigkövette a februári betegségem után történeteket. „Kicsi Géza” jóindulatúnak nem nevezhető minősítését – eszembe jut kórházba küldött levele! – ezzel ki is iktathatnám érdeklődésemből. Marad viszont a morális érzékem gyors romlásáról szóló állítás. Olyan ember részéről, aki – később tudtam meg – az idő tájt különböző címeiken, szédítő összegeket vett fel, amelyekről nem számolt el. Olyan politikus megfogalmazásában, aki, miközben engem egyeduralmi törekvéssel vádolt, forintmilliók elköltéséről döntött önkényesen.

Ez is kettőnk kapcsolattörténetéhez tartozik.

TEREMTŐ POLITIKA?

Mint az előzmények is mutatták, a tél beálltával, az RMDSZ-kongresszus közeledtével aktivizálódott a radikális tábor, sokasodtak az elszigetelésemet célzó döntések. A dolgok odáig fajultak, hogy megkerülésemmel, szabályellenesen, Szöcs Géza elnökségi gyűléseket hívott össze. S ha az „elnökségi többség” félreállítási szándéka, mint láttuk, nem is járt sikerrel, egyre több bizonyítéka volt a testületi bizalom-megvonásnak. Úgy szólván naponta. Hogy a módszeres lejáratási kampány előbb-utóbb, ha nem is szabályos, ám a lényegét tekintve, reális visszavonulásomhoz vezessen. Még az elnöki mandátumom lejárátát is jelentő, politikai pályafutásom végeztének bejelentésére nekem immár hivatalos alkalmat adó kongresszus előtt. Üsse kő! A hajszát, a Tőkés – Katona – Borbély Imre csoportosulás lélektani presszióját, számomra is meglepő módon, elég könnyen elviseltem. Parlamenti kötelezettségeim megszűntével, reggeltől késő délutánig a székházban tartózkodtam, végeztem elnöki teendőimet. Ami, jóformán apparátus nélkül, nem is volt olyan egyszerű. Különösen Bitay Ödön távozása után. Őt az elnökségi többség előbb megfosztotta kabinetfőnöki tisztségétől, majd a kolozsvári országos titkárság indítványára létrehozott, annak alárendelt, székelyföldi referensi beosztásától is. Így történt, hogy a valamikori RMDSZ-mindenes, a bukaresti székházban éjjel-nappal ügyeletes Bitay, egykori helyzetéhez ha-

sonlóan – amikor sok évig betöltött könyvszerkesztői állásából, feltehetően a szekuritáté nyomására, elbocsátották –, büntetésből, másodsor is munkanélkülivé vált. Elképesztő, nyilvános hajszát szerveztek ellene. Felhánytorgatták egykori munkahelyét. Igen, munkahelyét, a Politikai Kiadót, és nem könyvkiadói munkáját, amelyről rágalmozóinak fogalma sem volt. Gúnyolódtak vele, lekicsinylően „öcsibácsizták”, mindent elkövettek, hogy lejárássák a közvélemény és az RMDSZ vezetőtestületei előtt. Kilökjék a szövetség apparátusából. Ami végül sikerült is. Sajnos, a hajtóvadászat eredményességét ő maga is előmozdította, minden próbálkozását keresztülhúzta, hogy védelmére keljek. Hirtelen természetével, erőszakosságba hajló önfejűségével. Azzal, hogy kevés érzéke volt az árnyalatokhoz, nehezen tudott szót érteni a fiatalokkal, előfordult az is, bizalmatlanul szemlélte – nem mindig ok nélkül – a szövetségen belüli platformosodást. Mindamellet egyenesség, az RMDSZ iránti önzetlen elkötelezettség és a romániai magyarság művelődési szolgálata dolgában – legsikeresebb könyvkiadói periódusát is beleértve –, gyalázói a bokájáig sem értek fel.

Az 1992. október 24-25-re, Kolozsvárra összehívott Küldöttek Országos Tanácsának gyűlését több szempontból is megkülönböztetett érdeklődés kísérte. Ezen a tanácskozáson kellett végleg dönteni a következő, III. RMDSZ-kongresszus színhelyéről és időpontjáról. Volt olyan prevízió is – a nyilvánosan lezajlott őszi történésekből önként adódott –, hogy ez alkalommal kerül sor a rég esedékes mérsékelték-radikálisok összecsapásra, és ennek következményeként az én leváltásomra. Utóbbi feltételezésre az alapot az szolgáltatta, hogy a Somaival közösen összeállított napirend-tervezet 5. pontja az elnökség munkájának az elemzését ígerte. Láttuk az eddigiekben, hogy az elnökség korántsem jelentette az elnököt, ellenkezőleg, de valakik – a KOT-tagok mintegy harmada, akik méltóknak találtattak arra, hogy

a Szöcs Géza által összeállított bűnlajstromomat, mindenekelőtt a Hargita megyei jelöltállításkor tanúsított önkényeskedésemről szóló vádiratot kézhez kapják – elterjesztették, hogy az 5. pont alatt Domokos Géza megmérettetése és darabokra szaggatása értendő. Holott legalább annyian, ha nem többen készültek a KOT-tagok közül arra, hogy megvizsgálják: hogyan tesz eleget Szöcs Géza politikai alelnöki megbízatásának. Ez a napirendi pont utólag sok kommentárra adott okot, és 4. pontként szerepelt a decemberi, szintén Kolozsvárra összehívott tanácskozás napirendjén is.

Az est fénypontját, totális nyilvánosság előtt, a magyar és román sajtó jelenlétében lezajlott fő eseményt – nevezték később történelminek is – azonban egyéb jelentette: a Kolozsvári Nyilatkozatként ismertté vált dokumentum előterjesztése, vitája, újrafogalmazása, majd egyetlen tartózkodó szavazattal történt elfogadása.

A Küldöttek Országos Tanácsának ülését RMDSZ-elnöki minőségemben én vezetem. Már tisztségemnél fogva is nagyon figyeltem, mi történik, s különösen a vita idején, igyekeztem megjegyezni minél több, általam lényegesnek tartott részletet. Mégis, kezdetnek nem az ülésvezető magasságából látottakat-hallottakat jegyzem ide. Nem is a mérsékelt tábor szemszögéből számolok be az eseményekről, hanem az ellenfelek, a KOT-gyűlés legradikálisabb csoportosulása véleményét közvetítem arról, hogy mi ment végbe és – ismétlem, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés platform értelmezésében – miben állt az esemény politikai jelentősége. Két héttel a tanácskozás után, Székelyudvarhelyen, Fülöp D. Dénes tollából, beszélgetés jelent meg a Kolozsváron történekről. A betűhíven idézett szöveg így hangzik:

*„Politikai fordulat az
RMDSZ célkitűzéseiben*

Az RMDSZ – önmaga farkát kergető farkashoz hasonló – kétévi politikája fordulóponthoz érkezett. Az okt. 24-25-e között megtartott KOT (Küldöttek Országos Tanácsa) gyűlésen a radikális szárny győzött.

A gyűlés lefolyásáról, nyomtatásban még meg nem jelent háttérinformációkért kerestem meg Katona Ádámot és Bardócz Csabát, akik az Udvarhely széki RMDSZ Választmányának képviselőiként részt vettek a tanácskozásokon.

– Székelyudvarhelyről kik vettek részt Kolozsváron a KOT tanácskozáson?

– Dr. Mózes Gyula, Katona Ádám, Thamó Csaba, Sófalvi László, Antal István, Verestóy Attila, Asztalos Ferenc és jómagam.

– Miként tudta érvényesíteni követeléseit a radikális szárny?

– Tőkés László teljes mértékben mellénk állt. Ő jött a Nyilatkozattal, amelyet egy szövegező bizottság is megvitattott és felolvasott.

– Kinek a kezdeményezésére történt az eskütétel?

– Katona Ádám kezdeményezésére, az EMK (Erdélyi Magyar Kezdeményezés) Platformjának javaslatára, azzal a kikötéssel, hogy Tőkés László fogalmazza meg az eskü szövegét. Meg kellett győznünk a Domokos-vonalat, az úgynevezett kormánypártiakat, hogy meg kell fogalmaznunk végre a népünk érdekeit szolgáló nyilatkozatot. Ebben Tőkés László után oroszlánrésze volt Katona Ádámnak, Borbély Ernőnek, Borbély Imrének és másoknak.

– Olyan hírek is kiszivárogtak, hogy ezen a tanácskozáson sor kerülhet Domokos Géza országos elnök leváltására. Miért nem került sor erre?

– Domokos Géza rendkívüli érzékkel tudta húzni az időt.

Olyan égető kérdések kerültek megvitatásra, mint az RMDSZ Kongresszus ideje és helye, az AUTONÓMIA mint cél felvállalása. Ezért végül már nem maradt idő Domokos úr leváltásának ügyével foglalkozni.

– *Tehát fordulat történt az RMDSZ politikájában?*

– Igen. Véleményem szerint a Tőkés képviselte radikális szárny győzelmével egy történelmi pillanatnak voltunk a szemtanúi. Olyan programot próbálunk kidolgozni, amelyben a magyarság érdekei konkrétan lesznek képviselve, mint ezidáig.

Katona Ádám: – Voltak ünnepélyes és forró pillanatai a KOT-nak: dr. Mózes Gyula javaslatára egyperces csenddel adóztunk az 1956-os forradalom áldozatai emlékének, nagyszerű pillanat volt az is, amikor kemény és hosszú vita után beadták a derekukat a mérsékelték, és eldőlt, hogy lesz eskü a Szent Mihály templomban. A vitákról: – az ÖNRENDELKEZÉS és a NÉPCSOPORT fogalmának bevétele Programtervezetünkbe felháborodást váltott ki a Domokos-szárny képviselőiben, akik a régi nótát fújták, hogy »...nem így, és nem most...« Pedig most is késő, már '89 decemberében ki kellett volna nyilvánítanunk autonómia-igényünket, amely megmaradásunk alapfeltétele. Tőkés László egyértelmű és határozott fellépésének eredményeként született ez a győzelem! A rövidesen sajtóvitára bocsájtandó Programtervezetünkbe végre bekerülhetett az önrendelkezés elvének, a különböző autonómiaformáknak a követelése, beleértve a területi autonómiát is. A másik kulcsszó a népcsoport, ami azt jelenti, hogy a romániai magyarság végre teljes jogú politikai szubjektumként nevezi meg magát. Tehát nem vagyunk többé »kisebbség« vagy »nemzetiség« mi, magyarok, Romániában.

– *Milyen reakciót váltott ki a Domokos-párti, mérsékelt csoportban, a Tőkés-szárny sikere?*

– [K. Á.:] Azok az urak, akik most, hol líraian suttogva, hol drámaian ordítózva tiltakoznak a megújulás ellen, végül kénytelenek voltak a Szent Mihály-templom kupolái alatt esküt tenni az önrendelkezésről. Tokay György, Verestóy Attila, Hajdú Gábor, Nagy Benedek, Borbély László, Madaras Lázár és mások már két éve akadályozták jogos követeléseink megfogalmazását. Többen közülük az elmúlt év októberében valóságos rágalomhadjáratot folytattak ellenünk, messzemenően felhasználva a mass médiát, így hozzájárulva ahhoz, hogy a románság és a magyarság ne ismerhesse meg álláspontunkat. Ugyancsak széles körben ismert újabb botrányuk: a Hargita megyei illegitim képviselőjelölt-állítás. Erkölcsileg hasonlóképpen kifogásolható a Domokos Géza által irányított Kriterion Alapítvány lépése: a köztulajdonban levő gyergyószentmiklósi ún. Csíkykert egy román-izraeli vegyesvállalat tulajdonába való átjuttatása. Embereik (4-5 személy) kísérlete a sohasem létezett Hargita megyei RMDSZ-szervezet »visszaállítására«, ugyancsak csődöt mondott. Nem véletlen, hogy a Domokos-számy a KOT-on megkísérelte felszámolni az RMDSZ Országos Etikai Bizottságát. Ebbe is belebuktak! Kezdeti hangoskodásukat ezért szemmel láthatóan lehangoltság váltotta fel.

– *Mi lesz a sorsa a »kétféjű« udvarhelyi RMDSZ-szervezetnek?*

– [K. Á.:] Az RMDSZ Országos Etikai Bizottságától november 7-én kapjuk kézhez írásban a megszüntetett székelyudvarhelyi városi RMDSZ-vezetésre vonatkozó döntést...”

Mivel a szokásos rosszindulat és a csúsztatások egész sora innen sem hiányzik, előbb róluk szólok. Vegyük sorba. A kulcsszóként emlegetett *népcsoport* fogalom akkoriban, az Eva Maria Barki, illetve az általa – nem tudom, hivatalosan-e vagy csak voluntörként – képviselt, német orientációjú FUEV-szótárból került hozzánk. A marosvásárhelyi kongresszuson élénk vi-

tát kiváltó *társnemzet* meghatározás lecsengése után kötötte le egy darabig a figyelmet sorainkban. Ahogy megjelent, úgy el is tűnt. Mára aligha emlékszik valaki, hogy ilyen vita is volt az RMDSZ-ben. „Domokos úr” leváltásának ügyével, illetve az arra spekulálók machinációival lesz még alkalmunk találkozni. Nézzük tovább az interjút, pontosabban Katona Ádám súlyos elmarasztalásait: A gyergyószentmiklósi Csíky-kertben található egyik (új) épület – és korántsem maga a tudományos értéket képviselő kert! – egy időben, vásárlás útján került a Kriterion Alapítvány tulajdonába. Utólag az alapítvány, hogy a mai Alutus nyomda építését befejezhesse Csíkszeredában, eladta az ingatlant a gyulafehérvári római katolikus érsekségnek. Tudtommal az Agro-Caritas segélyszervezet gyergyó-medencei központjául szolgál. „*A Domokos Géza által irányított Kriterion Alapítvány lépése: a köztulajdonban levő gyergyószentmiklósi, ún. Csíky-kertnek egy román-izraeli vegyesvállalat tulajdonába való átjuttatása*” bárgyú kiagyalt volt. Soha, sehol ilyen természetű tulajdoncsere gondolata fel sem merült. Abszurd állítás volt, de az elvakult hitelrontók igyekeztek profitálni belőle. Röviden az Etikai Bizottság létjogosultságáról, helyesebben a létrehozásának szabályosságáról folytatott, meglehetősen szenvedélyes eszmecseréről. A marosvásárhelyi kongresszus nem választott szövetségi etikai bizottságot, attól a meggondolástól vezetettve, hogy létrehozása és működtetése az RMDSZ komponens vagy partner-szervezeteinek a hatáskörébe tartozik. Utólag a Nagyváradon tartott KOT-gyűlésen, hosszas vita után, a „belső ellenzék” követelésére, határozat született az RMDSZ Etikai Bizottságának a felállításáról. A képviselők tanácsának nem állt jogában effajta testület létrehozása, e körül folyt Kolozsváron a vita. Utólag kiderült, hogy miért volt olyan sürgető szükség az egészen vagy fél lábbal a radikális szárnyhoz tartozó dr. Újvári Ferenc (elnök) és Kónya Hamar Sándor (titkár) vezetésével

felálló testületre. Azért, hogy a Katona-csoport által vád alá helyezett „kormánypártiak” szankcionálását „törvényerőre” emelje. Ide tartozik még a „kétfejű” udvarhelyi RMDSZ-szervezetet érintő kérdésre adott válasz is. Nem volt itt szó semmilyen kétfejűségről, hanem arról, hogy a Katona Ádám-i regnumot elfogadni nem óhajtó Székelyudvarhely városi szervezet különvált a területi szervezettől, kivonta magát a Katona hívei által uralt széki választmány fennhatósága alól. Érdekessége az ügynek, hogy a válaszoló – ki más, mint Katona Ádám – előre tudja, mi lesz az Etikai Bizottság döntése: megszünteti a városi szervezetet. Ami nem tartozott a hatáskörébe, s mellesleg szólva, sosem következett be. A Székelyudvarhely városi RMDSZ-szervezet azóta is megvan és elsősorban elnöke, Sófálvi László következetességének köszönhetően, igyekszik távortartani magát az anyaszéki guru szalmalángként fellobbanó kezdeményeitől.

Következzék most néhány szó a Nyilatkozat megszületésének körülményeiről. De addig is, még egy szerény észrevétel a fenti beszélgetéssel kapcsolatban. Nem is annyira a benne foglalt információ – a ferdítésekről és a gyűlölet szülte fabulációkról részben már szóltam –, de még a pillanatot rögzítő, kétes hitelesség miatt sem. Hanem azért, mert ez a rövid szöveg magában foglalja számos majdani magyarázat és értékelés legfőbb baját: a kollektív munkaként, Tökés László szavával, „közös vajúdással” megszületett és mondhatni egyöntetűen elfogadott RMDSZ-dokumentum szektás kisajátítását és annak potenciális integráló hatása helyett a csoportérdek előtérbe helyezését. A Kolozsvári Nyilatkozat – bár sebtében készült, és a jobba, átfogóbbá tételét célzó konstruktív eszmecserét felváltotta a politikai presszió, áthatotta egyik-másik felszólalónál a végre elékezett leszámolás rögeszméje –, valóban lehetett volna fejezetnyitó momentuma az RMDSZ történetében. Csak sajnálni lehet,

hogy a csoport-önzés, a személyes hiúság és a vendetta-indulat útját állta e pozitív fejleménynek.

Jómagam, noha nem egy penge villant felém, igyekeztem tárgyilagosan, nyugodtan vezetni a gyűlést. Erélyesebbnek csak akkor kellett lennem, amikor a vita hevében a közbekiáltások hangereje, a felszólalót zavarni hivatott háttérzaj, megítélésem szerint, átlépte a civilizált eszmecsere határát. Kétszer avatkoztam a vitába, egyszer, amikor figyelmeztettem az önmagáról megfélemleni látszó tiszteletbeli elnököt: azon a ponton van, hogy jegyeket osztogasson, ki a jó magyar és ki a kevésbé jó vagy éppenséggel rossz magyar. Volt egy javaslatom is. A Tőkés László által eredetileg felolvasott szöveg átfésülésével, jogi vonatkozásainak pregnánsabb kiemelésével, politikailag a többségi román társadalom részére elfogadhatóbbá tételével megbízott szerkesztői közösség – három jogász, a „belső önrendelkezés” szintagmát ott először kimondó Eckstein-Kovács Péter, az alkotmányosság kérdését boncolgató Varga Attila és a törvényes keretek közötti politizálás mellett kardoskodó Tokay György, valamint két lapszerkesztő, a Tőkés-változat koncepció-állításában is részes Bodó Barna és az eredeti szöveg újrafogalmazását kérő Magyar Lajos voltak a tagjai – rövid idő alatt jó munkát végzett. Kiegészítő szöveggel az ő erőfeszítésüket kívántam támogatni. A román politikai gondolkozásnak abból a realitásából kiindulva (az *Erdélyi Napló* tudósítója juttatja most eszembe akkori mondatomat: „*Mihály királytól Adrian Păunescuig, Corneliu Coposutól Vadim Tudorig, mindenki a nemzet-állam eszméjét vallja*”), a következő kiegészítés elfogadására kértem a Tanácsot: „*Kinyilvánítjuk: Akaratunk a belső önrendelkezésre nem áll ellentétben Románia egységének és területi integritásának az elvével, az állam törvényes rendjével, a román nemzet érdekeivel. Nem jelenti azt sem, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség nem óhajt továbbra is a romániai változások cselekvő részese lenni, egyenlő*

*jogú partneri viszonyát megőrizve a többi demokratikus erővel, kitar-
tóan küzdeni az ország politikai, gazdasági, szellemi és nem utolsó
sorban, erkölcsi megújulásáért, az európai intézményekbe és érték-
rendbe való beilleszkedésért.”* Ma is csak sajnálni tudom, hogy a
KOT, többségi szavazattal, elutasította javaslatomat. Sok utóla-
gos támadástól mentesítette volna szövetségünket, tompította
volna a szélsőséges román nacionalisták magyarelles propaganda-
jának az élet. Fogódzót nyújtott volna a román társada-
lom józanabb rétegének az új fogalmak és a kisebbségi kérdés
kezelésében nálunk még ismeretlen módozatok ha nem is azona-
nali elismeréséhez, de legalább nyitottabb recepciójához. Bár
módomban állt volna, nem erősködtem, nem próbáltam újból
és újból meggyőzni igazamról a jelenlevőket. Sajnálom viszont,
hogy nem emlékeztettem: kiegészítő szövegem gondolatai egy-
től egyig ott találhatók az RMDSZ kongresszusi határozatai-
ban, illetve programjában. Később, erre az estére utalva. Bor-
bély Imre így vallott az *Orient Expressz* című hetilapban: „*A
Nyilatkozat elfogadását nagymértékben elősegítette, hogy Tőkés László
teljes súlyával felvállalta azt, ugyanakkor élt a politikai nyomáskifejtés
eszközével. Leleplezte az akadémikusodást, a kerékkötőket, akiknek soha
semmilyen időpont és mód nem felelt volna meg a szükséges és határo-
zott lépésre. Ezen attitűd magyarázatára bevezette a politikai asszi-
miláció kategóriáját.*” Nos, a nyomáskifejtés ekkorra már való-
ban hatott. Javaslatom felesleges aggályoskodásnak, valami-
féle értelmetlen kompromisszumnak tűnhetett nem csak a
forróbb fejekben. Míg a döntést tudomásul vettem, eszembe
jutott, hogy Illyés Gyula *Magyarokjában* van egy részlet,
amely igencsak illik a helyzethez. Nem tudtam fejből a szö-
veget, csak a tartalma jutott eszembe. Könyvtáram rendezé-
sekor előkerült a kötet, megkerestem és kimásoltam a vonat-
kozó mondatokat. Íme: „*A történelem úgy nevel, hogy néha kez-
dőket állít hatalmas feladat elé; rendezésében az az izgató, hogy*

eladdig dilettánsokra bíz óriási szerepet: így vizsgáztatja őket, így ad nekik helyet egy csapásra a csillagok soraiban; vagy zárja ki őket örökre a fényszórók köréből.”

Emlékszem, elnéztem a vita hevében forrongó, az unitárius egyház jeles embereinek portréival díszített termet, figyeltem a szavak és kedélyek hullámvásárát, amelyet olykor tarajossá tett, elsősorban a Gyergyó területi küldöttek s egyik-másik udvarhelyi felszólaló harcias tetemrehívása. Eltűnődtem: Adja a Fennvaló, hogy ennek a sereglésnek minél több embere lépjen ki a műkedvelő politizálás köréből, legyen hivatott képviselője nemzeti közösségünknek. Adassék meg neki az Illyés-i csillaggá válás esélye. S értettem ezt barátira, ellenfélre egyaránt.

Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy amíg a november végi KOT-gyűlésre, a sajtó egyoldalú beállítása nyomán, csak mint a Kolozsvári Nyilatkozatot elfogadó tanácskozássra figyelt fel a közvélemény, volt a grémiumnak más hozadéka is. Különösen, hogy az RMDSZ III. kongresszusa időben kéznnyújtásnyira került. Ilyen volt például az addig is elő-előjött, a platformosodás–belső konszenzus fogalompár, illetve a közöttük lehetséges ellentét feloldásának a kérdése. Varga Attila szatmári képviselő, utólag az RMDSZ megyei szervezetének elnöke terjesztette elő a platform-kerekasztal tárgyalások tervét. Célját, működési elveit. Ő javallottá az új, konszenzust kereső intézménynek, hogy egy *minimális közös elvi alapot* kellene kidolgozni, erre támaszkodna maga az RMDSZ működési struktúrája is. Összetevői, az elképzelés szerint, az etnopolitikai, erkölcsi és információs minimum lennének. Miáltal áthidalhatókká válnának az egymástól radikálisan különböző vélekedések a platformokról is. Az a tény, hogy míg, teszem azt. Nagy Benedek úgy véli: A platformok egyének kezdeményezései, tömegalap nélkül, Tokay György a platformokat bizonyos értelemben a szövetségén kívül helyezi – így is fogalmaz egy ízben a vita

idején: „*a platformok és az RMDSZ*” –, addig Katona Ádám szerint máson van a hangsúly, azon, hogy: „*a platformok az RMDSZ-en belüli ellenzéknek tekinthetők*”. A kerékasztal-tárgyalások fontos szerepet töltek be nemcsak a kongresszust közvetlenül megelőző időszakban, de, jól emlékszem, néhány függőben maradt kérdés konszenzusos megválaszolásában is – ezúttal már a tanácskozás színhelyén, Brassóban. Az eseményt megelőző estén. Elevenítsük fel a továbbiakban, mit tartalmazott a szóban forgó KOT-gyűlésről kiadott közlemény.

„*Az RMDSZ Küldötteinek Országos Tanácsa 1992. október 24-25-én, Kolozsváron, az Unitárius Püspökség dísztermében tanácskozott.*

1. Ezt megelőzően került sor a KOT politikai résztestületének ülésére, amely határozati javaslatokat dolgozott ki a szeptemberi választásokkal kapcsolatban. Elhangzott, hogy az elért 27 képviselői és a 12 szenátori mandátum összességében megfelel az előzetes elvárásoknak és tükrözi a demográfiai viszonyokat. Bírálat érte a Hargita megyei jelölési eljárást, a csíki szervezetet pedig azért, mert Vaslui megyében nem tette le az RMDSZ-jelöltlistákat.

A tájékoztató hangsúlyozta, hogy az 1990-es választásokhoz képest a szervezet mintegy 160-170 000 szavazattal kevesebbet tudhat magáénak, ennek okait pedig a következőkben összegezte:

- a demográfiai viszonyok kedvezőtlen alakulása;*
- a távolmaradók számának 10-20%-os növekedése;*
- a mintegy 15%-nyi érvénytelen szavazat, melynek egy részét kétszeresen pecsételték, más részét pedig pecsételést nélkül dobták az urnákba.*

A KOT elégedetlenségét fejezte ki, amiért nem vált lehetővé a TV magyar nyelvű adása számára, hogy megszólaltassa jelöltjeinket, így a kampányban nem volt lehetőség anyanyelven szólni a választókhöz.

Az RMDSZ aggodalommal tapasztalja, hogy a parlamenti választások során a szélsőséges nacionalista és fasiszta erők az intézményes mass-média eszközeit felhasználták a kisebbségek és népcsoportok gya-

lázására és az ellenük való uszításra. Nem létező veszélyek és fenyegettség sugalmazásával tömegbázisra tettek szert, mellyel veszélybe sodorhatják az egész romániai demokratizálódási folyamatot, veszélyeztetik a romániai magyarság biztonságérzetét és alkotmányos jogait. Mindez hozzájárulhat konfliktushelyzetek kialakulásához, fenyegeti az amúgy is feszült kelet-európai térség békéjét.

Szervezetünk ismételten felhívja a bel- és külföldi demokratikus közvélemény, valamint a romániai demokratikus átalakulást figyelemmel kísérő szervezetek, intézmények és kormányok figyelmét a szélsőséges erők fenyegetéséből, türelmetlen magatartásából származó reális veszélyekre.

Az RMDSZ köszönetét fejezi ki bel- és külföldi, erdélyi és Kárpáton túli választóinak szavazataikért, valamint a sajtó és mass-média azon részének, mely tisztességgel képviselte a választók érdekeit.

2. Tájékoztató hangzott el az új helyzetben folytatott politikai tárgyalásokról is. Elemezve a választások nyomán kialakult helyzetet, a KOT arra a következtetésre jutott, hogy az RMDSZ-nek továbbra is együtt kell működnie a demokratikus román ellenzékkel, elsősorban a Demokratikus Konvencióval. Ugyanakkor elképzelhetetlennek tartja, hogy olyan parlamenti vagy kormánykoalícióban vegyen részt, amelyben szélsőséges, visszarendező erők vannak jelen, ezért az elkövetkezőkben is ellenzékben kíván maradni.

Válaszolva Iliescu elnök azon felkérésére, hogy az RMDSZ állítson össze és juttasson el az elnöki hivatalba egy csomagtervet, mely tárgyalási alapul szolgálhat, a KOT döntött arról, hogy az elkészülő – sérelmeinket és követeléseinket is kimondó – programcsomag tartalmazni fogja az elnöki hivatallal, a kormánnyal és a parlamenttel szemben támasztott elvárásainkat.

3. A III. kongresszus megfelelő előkészítése érdekében a KOT megtárgyalta a politikai résztestület ezzel kapcsolatos határozati javaslatait és a következő döntéseket hozta:

a. *A program- és alapszabályzat tervezeteket nyilvános vitára bocsátja.*

b. *Politikai egyeztető kerekasztalt hoz létre, amely azokat a lényeges és kényes kérdésköröket fogja megvizsgálni, amelyekkel kapcsolatban nézetkülönbségek állnak fenn a platformok, pártok vagy egyes markáns politikai személyiségek között. A kerekasztal feladata olyan alapegyezségeket, minimálkonszenzusokat kialakítani, melyek nyilvánosságra kerülnek és alapját képezik a további politikai döntéseknek.*

c. *Elfogadta a program, az alapszabályzat és más kongresszusi dokumentumok kidolgozásának naptári tervét.*

d. *Az RMDSZ a III. kongresszusát 1993. január 15 és 17 között tartja, Brassóban, és dönt a hatáskörébe tartozó kérdésekben: program és alapszabályzat, tisztújítás, jelentések meghallgatása, bizottságok létrehozása.*

e. *A kongresszusi küldöttek számát 307-ben állapította meg. Ugyanakkor elfogadta azokat az elveket, amelyek alapján ez a szám megoszlik a tagszervezetek között.*

5. *Elfogadta az Országos Etikai Bizottság szabályzatára vonatkozó módosító javaslatokat.*

6. *A Küldöttek Országos Tanácsa nyilatkozatot fogadott el a nemzeti kérdéstről, amelyet közzétett.*

7. *A tanácskozást követően, vasárnap du. 18 órai kezdettel került sor a kolozsvári Szent Mihály-templomban, ökumenikus istentisztelet keretében, az újonnan megválasztott szenátorok és képviselők ünnepélyes köszölgálati hittételére.*

Kolozsvár, 1992. október 25.

A Küldöttek Országos Tanácsa”

Következzen néhány kiegészítés a közlemény utolsó előtti pontjával, a nyilatkozattal kapcsolatban.

A hídon akkor kell átmenni – figyelmeztet az angol közmondás –, amikor odaérünk. Nem voltam meggyőződve, hogy

elértünk az önrendelkezés hídjához. Tisztában voltam vele: addig, a mindközönségesen elfogadott úticélunknak ama pontjáig még sokat kell vergődnünk. S hogy át is haladhassunk rajta – hiába állítja Borbély Imre: „Az autonómiához nem kell engedély” –, mások, a szomszédok, a parti társtulajdonosok egyetértése, mi több, segítségnyújtása is szükségeltetik.

S még valami: ha a politizáló értelmiségi nagy horderejű nyilatkozatról hall, annak modelljét keresi, alighanem az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat, korunkban pedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata jut eszébe. Közelebb hozzánk – bár kidolgozottság és a szöveg szépsége dolgában elmaradnak Thomas Jefferson remekművétől, jogértelmezés tekintetében pedig alatta vannak az 1948-as ENSZ dokumentum erényeinek – mindmáig hivatkozási alapul szolgálnak számunkra az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés határozatai, illetve az RMDSZ kolozsvári nyilatkozatának egyik jeligéjét is adó 1918-as gyulafehérvári proklamáció. Hogy a mi kolozsvári dokumentumunkra csak mint szerény szándéknyilatkozatra emlékezik, már aki emlékszik, hogy hiányzik belőle az egyedi politikai és jogrendi töltet s nem utolsósorban, az a szárnyalás, az a férfias pátosz, ami a klasszikus nyilatkozatoknak történelmi súlyt kölcsönöz, mindenekelőtt a sietség volt az oka. S hozzáteszem: eredetileg a meglepetés-faktor előnyére számító szerzői attitűd. Idő múltával világosan látni: újabb elszalasztott esélyről beszélhetünk. A nagyívűnek, teremtő politikai gesztusnak elképzelt lépés jószerével csak mint az RMDSZ történetét és különösen a „belső ellenzék” kezdemény-krónikáját végigkísérő eseményként, a deklaratív politika újabb bizonyítékaként maradt meg legtöbbünk memóriájában. Holott. Holott lehetett volna egy dinamikusabb RMDSZ-politizálás serkentője, lehetett volna mind magyar, mind román elméleti műhelyeknek szánt kreatív impulzus, s nem utolsósorban, a román demokratikus

erőkkel folytatott dialógus, a többségi értelmiségi elittel, civil társadalommal épülő kapcsolat ösztönzője. Ha a homályba vesző kijelentéseken, olykor avítt kinyilatkoztatásokon túl, történelmi, kulturális és tömeglélektani indokai, a jelenkor trendjeivel egybecsengő érvei meggyőzőbbek. S tovább: ha a demokráciát, az egyenlő esélyek távlatát, a biztosabb fundamentumra emelt közös cselekvési egységet és a polgári szolidaritást elősegítő ajánlata vonzóbbnak bizonyul. El kell ismernünk, nem így történt, noha kezdetben biztató visszajelzések is elhangzottak. Az *Erdélyi Napló* november 5-i számában, V.K. szignóval, beszámoló olvasható a Nyilatkozat közzétételét követő kommentárokról. Talán nem érdektelen felidézni néhány román politikus vélekedését. Dinu Patriciu elhamarkodottnak ítéli saját pártja ideges reagálását – tudjuk meg az újságírótól –, bevallja, a fiatal liberálisoknak nyitottabbaknak kell lenniük minden újító gondolat iránt. A kérdést józanul meg kell vitatni. Călin Athanasiu, a Polgári Szövetség Pártjának képviselője a nyitott társadalom struktúráiba beilleszkedve, a központosítás általános leépítésével látja megoldhatónak a nyilatkozat elfogadható követeléseit. Annak a hangsúlyozásával, hogy pártja nevében beszél, Corneliu Coposu – a tudósítás szerint – így fogalmaz: *„A Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt ma is vállalja az 1918-as gyulafehérvári nyilatkozatot, amely az összes kisebbségeket a többségi lakossággal egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel kívánja felruházni. Pártunk támogatja a romániai magyarok minden jogos törekvését és igényét. A gyulafehérvári nyilatkozat és a nemzetközi egyezmények mutatják az irányt, amely felé Romániának mennie kell, hogy meglegye helyét az alakuló új Európában. A demokratikus kibontakozás, a központosítás leépítése, a helyi közigazgatás megszilárdítása teremti meg azt az életképes keretet, amelyen belül a kisebbségi jogok maradéktalanul érvényesülhetnek.”* Közhelyek, mondták akkor is és bizonyára mondják ma is az ehhez hasonló álláspontokkal szemben

türelmetlenebb magyarjaink, ez kevés. És bizonyára van is igazság ítéletükben. Különösen, ha a fiatal liberálisok későbbi taktikázására gondolunk vagy a parasztpárt Coposu halálát követő, fokozatos elhajlására a nacionalizmus irányába. Külön pikantériája az idézett cikknek, hogy benne Varujan Vosganian, az Örmény Szövetség elnöke egyértelműen az önmegőrzés/önmegtartás hívének vallja magát, a Kolozsvári Nyilatkozatot pedig „*nemes indíttatásúnak*” tartja. Ma pedig a magyar egyetem konok ellenzője. Más szóval, számolva a részint ellenséges, részint kiváráó, az RMDSZ-től pótlólagos információra, a használt fogalmak, például a „belső önrendelkezés” részletesebb kibontására számító román közvéleménnyel, részünkről is több türelemre és megértő készségre lett volna szükség. Valamint jobb taktikai érzékre. Valamikor decemberben, amikor a kolozsvári döntés utóhatását jobban le lehetett mérni, egy interjúban Bányai Péter – felkészültsége, tárgyalási adottságai, a román ellenzékkel kialakított kapcsolata (a Polgári Szövetség pártjának alapító tagja volt) nagyobb szerepre predesztinálták az RMDSZ-ben; fájjalom, hogy néhány, végtére lényegtelen hibája engem is megakadályozott abban, hogy erényeit idejében felismerjem –, találó parabolával élt helyzetünk megítélésében. Reális, valóban lényeges kérdések tisztázására kellene koncentrálnunk, hangsúlyozza. „*És racionális, nem érzelmi alapon. Mert az érzelmi hozzáállást – »már ennyi és ennyi éve túrünk, most már legyen vége« – minden oldalról érzékelní lehet. Ez olyan – folytatja eszme-futtatását –, mintha a jogtalanul húsz évre ítélt rab két év letöltése után bejelentené, hogy holnaputántól szabad embernek tekinti magát, mert jogtalanul ül. Ez maga szép kijelentés, de ilyen nincs. Egy börtönben a következő lehetőségek vannak: beadványokat ír, fellebbez vagy amnesztiát kér az ember. De azt, hogy bejelenti a börtön igazgatójának: szabad embernek tekinti magát, nem is tudom minősíteni.*” Igen, ami egy körültekintőbben, szebben megfogalmazott

és nyugodt, tárgyilagos, célratörő vitára ajánlott dokumentum sanszait illeti, azok nem csupán a román nacionál-kommunista tömb dühödtt ellenállásán, az RMDSZ-szel szövetséges ellenzék nagyon elvont, végtelenül óvatos és a többségi társadalom tudatosan feltüzelt nacionalizmusától gátlásos fogadókészségén futott végül is zátonyra. Egyik-másik RMDSZ-vezető is tett róla, hogy a szavakban óhajtott, elvben hirdetett párbeszédre – a szövetségen belül és magyar-román viszonylatban – sor ne kerülhessen. Ne válthassa fel a vádbeszédet és a tetemrehívást a kölcsönösen konstruktív magatartás. Borbély Imre előbb említett kijelentése az önrendelkezésről így folytatódik: (*Erdélyi Napló*, 1992. október 1.) „*Szerintem ez nem olyan elképzelés, amelynek megvalósításához bárkitől engedélyt kellene kérni. Ezt egyszerűen végre kell hajtani. Hál' Istennek, precedensek már vannak, például a koszovói albánok által megalakított miniparlament, noha nekik sem ment simán... Szervezés és eltökéltség kérdése, hogy ez nálunk is megvalósuljon.*” Borbély Imre szavainak elhangzása után hat évvel, soraim papírra vetésének a reggelén, hallom a rádióban: negyedmillió koszovói albán volt kénytelen elhagyni otthonát a hadi események miatt; 60-65 ezer, falvaiból elmenekült férfi, nő és gyermek él a szabad ég alatt, a helységek körüli erdőkben és a koszovói dombok cserjései között. Senki sem ismeri pontosan az Európa útjain bolyongók, a sebtében megnyitott menekült-táborokban senyvedők számát. S azt is mondta a rádió: ezen az éjszakán Csíkszeredában 1 fokot mutatott a hőmérő...

Kérdem: mit ér a legteljesebb körű autonómia – amelyet nemzetközi segédlettel végül is megkapnának a koszovói albánok –, de mit ér maga az iszlám fanatizmussal követett cél – Milosevics és a nyugati hatalmak között e téren nincs nézeteltérés –, a függetlenség kivívása is, amikor egy szegény, javarészt írástudatlan néptöredék vagy nemzetrészt – száma vetekszik az albániai anyanemzetével – szülőföldjét az ellenfél, a nagyszerb

nemzetállam nevében, letarolta, szálláshelyeit elnéptelenítette, lerombolta. S amikor népességét földönfutóvá tette, férfiai megzizedelte, gyermekeit egy életre traumatizálta az egyenetlen harc. Kérem emlékezni: Borbély Imre emlegette, az autonómia kapcsán, Boszniát is. Akkor sem, ezúttal sem fejtette ki, mire gondol tulajdonképpen, miben látja a hasonlóságot, mi ösztönzi őt arra, hogy e katasztrófa-modellekkel példálózzon. Különös, hogy ezt soha, senki nem is kérdezte meg tőle. Kár pedig. Tudniillik itt már nem pluralizmusról, ártatlan alternatív elgondolásról beszélünk. És Borbély Imre, aki közben a román parlamentet is megjárta, akit most a Magyarok Világszövetségében fontos tisztséggel ruháztak fel, s az új nemzeti paradigma atyjaként tisztelnek jobb körökben, nem akárci. Nem kis vidéki Petúr, a maga meddő lázongásával. A félsz nélküli szókimondás meghatározó szerepéről sokszor hallottunk-olvastunk. Kevésbé teoretizálták meg sorainkban a homályos fogalmazás, a sejtetés, a feltételezett hívekkel való összekacsintás előszeretettel használt módszerét. Élhetett hát vele hívott, hívatlan. Borbély Imréhez hasonló, kétségtelenül elméleti hajlamú, időközben magyar fogalmazás dolgában is előrelépett szakíró és feltűnési viszketegségtől motivált középszerű vagy annál is színvonalatlanabb „hozzászóló”. Többnyire a hiábavalóság réme elől a közéletiségbe menekülő, izgága nyugdíjas.

Sok jelző tapadt az elmúlt években a romániai magyar politikusokhoz. Leggyakrabban, persze, a mérsékelt vagy radikális megjelölés. De olvashattunk realistákról és látnokokról, autonomistákról és gaz, tájba simulókról, neptunosokról és szánalmas politikai kelekótyákról. Egy valakiről nem esett szó, tudomásom szerint, egyszer sem. A kalandorokról. Pedig voltak és bizonyára vannak ilyenek.

Bányai Péter említett helyzetelemzésében figyelemre méltó vallomást tesz, ezáltal is jelezvén, hogy nem volt minden rend-

ben azon a „történelmi” KOT-gyűlésen. A riporter kérdésére: A kolozsvári nyilatkozat megerősíti az egységet, összpontosítja az erőket az RMDSZ-en belül?, így hangzik a válasza: *„Szerintem a nyilatkozat nem erősítette meg az egységet. A kényszerházasság rosszabb egy laza viszonynál. Amikor megszavazták a nyilatkozatot, olyan feszült volt a hangulat, akkora volt a félelem, hogy ott helyben bekövetkezik a szakadás – amit senki sem kívánt –, olyan pszichológiai nyomás állt elő, amelynek hatása alatt nem mertünk – én sem – ellene szavazni. Aki akkor nemet mond, autonómiaellenesnek, labancnak, nemzetárulónak tűnhetett volna. Ezért szavaztam a nyilatkozat elfogadására.”*

Mára nehéz lenne megmondani, hogy sokan vagy kevesen voltak a teremben, akik Bányai Péterhez hasonlóan látták a dolgok alakulását. Ami engem illet, nem tartottam a szakadástól. Elsősorban azért, mert tapasztaltam: Tőkés László, márpedig ő volt akkor is, ebben az esetben is a meghatározó személyiség, jó ösztönrel megérzi, meddig lehet elmenni a különút vállalásában. Nem egy követőjétől eltérően, eljut akár a szakadárság határáig, de ott megáll. Felelősségérzete felülkerekedik küldetéstudatából táplálkozó becsvágyán. Ami a labancságot illeti, lerágott csont volt a szememben. Régi, elkopott klisé.

És milyennek látta a helyzetet, a dokumentum elfogadásának jelentőségét a kezdeményező. Tőkés László? Eddig erről nem esett szó. Véleményét nem a frissiben elhangzott sajtónyilatkozatokból veszem, hanem egy későbbi anyagból, jelesül abból az előadásból, amelyet tiszteletbeli elnökünk abban a szellemi műhelyben tartott, amelyet Kolozsváron rendeztek a nyilatkozat elfogadásának második évfordulóján.

Benne látom a pillanat legteljesebb Tőkés-i értékelését, az elért eredmény legmesszebbmenő méltatását.

„Az erdélyi magyarság autonómiaigényének kinyilvánítása az RMDSZ megalakulásától kezdve komoly akadályokba ütközött. Az

elmúlt évek során azonban sikerült ezen akadályokat leküzdeni, sikerült azt a fordulatot, azt a jelentős lépést megtenni, amely új perspektívákat nyit meg erdélyi magyar közösségünk előtt. Tudatában vagyok annak, hogy egyesek vitatják az esemény fordulat-jellegét, azt mondják, hogy tulajdonképpen a Kolozsvári Nyilatkozat beállítható az előző évek folytonosságába. Véleményem szerint, nem állítható be az RMDSZ politikai folytonosságába; azt nem lehet tagadni, hogy léteztek Erdélyben és léteztek a 75 év óta tartó kisebbségi magyar politizálásban autonómia törekvések és autonómia-politika, azonban ez a dokumentum az 1989 után indult RMDSZ-féle politizálásnak a szerves folytonosságába nem illeszkedik bele. A Kolozsvári Nyilatkozat mindenképpen minőségi előrelépést és, mint ahogyan Molnár Gusztáv megfogalmazza, fordulatot jelentett a '89-es változások utáni politizálásunkban.

Miben is állott ez a fordulat? Végeredményben a kimondás cselekedete történt meg, a kimondás, amelynek súlyát itt igei dimenzióban próbálom érzékeltetni, annak az igének az alapján, hogy »kezdetben vala az ige«, vagyis ki kell mondani előbb a dolgokat. Még a Teremtésben, a világ teremtésében is, előbb el kellett hangzania a teremtő igének, hogy »legyen«, és lön; egy kreatív, teremtő politika csupán így képzelhető el. Ezért is nem tartom túlzottnak az autonómia-nyilatkozat illetően értékelését, mert valóban a kimondás, adott esetben, politikai tett értékével bírhat.»

Bár így lett volna. Ha nem is a „kimondás cselekedetének” – számomra elég megfoghatatlan – teljesítménye, hanem az emlegetett fordulat, új perspektívát nyújtó gesztus. Mondottam, nem az lett. Megszületése pillanatától nem annak indult. Először, mert demokráciát nem lehet szolgálni kikényszerített döntésekkel. A harciasság és a fondorlat jó a háborúban, de nem jó a békét és megértést célul kitűző építőmunkában. Mert, ha már püspök úr szóba hozta, bátorodom megjegyezni: a kezdeti Igét Istenünknél is az alkotás követte. Miután a

szózat elhangzott, megkezdődött a teremtés munkája. Ráérősen, a falusi emberekre jellemző beosztással. Végére maradt a mű koronája, a kész ház bütüjére kitűzött csokréta: az ember.

Teremtő politika? – áll a fejezet címeként a fenti idézetből kiemelt mondat, kérdés formájában. Feltehetőleg lesznek, akik el-töprengenek rajta. A Kolozsvári Nyilatkozatnak nem a legendáján, hanem a valós jelentőségén. Azt hiszem, itt az ideje, hogy szövegét fölfrissítsük emlékezetünkben:

„Az RMDSZ nyilatkozata a nemzeti kérdésről

»Igényeljük a romániai magyarság önkormányzatát, amelyhez való jogunkat az erdélyi románságnak saját elhatározásából született Gyulafehérvári Határozataira alapítjuk.«

Tamási Áron: Hitvallás,
Vásárhelyi Találkozó,
1937. október

»... Az új román állam megalakításának alapelveiként, a Nemzetgyűlés kinyilvánítja a következőket:

1. A teljes nemzeti szabadság az összes együttélő népek számára. Minden nép saját kebeléből való egyének által, saját nyelvén fog élni a közoktatással, közigazgatással és igazságszolgáltatással. Minden nép a hozzátartozó egyének számarányában képviseleti jogot fog kapni a törvényhozásban és az ország kormányzásában.

2. Egyenlő jogosultságot és teljes felekezeti szabadságot az ország összes felekezeteinek.« (III. 1-2.)

Gyulafehérvár, 1918. december

Románia politikai életének egyik legsúlyosabb megoldásra váró politikai-társadalmi problémája a nemzeti kérdés. Keserves tapaszt-

talataink, a tragikus események arról győztek meg bennünket, a romániai magyarságot és annak legitim képviselőjét, a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget, hogy mind a mai napig sem a politikai akarat, sem a politikai gyakorlat nem kínált elfogadható megoldást számunkra.

Vállalva nemzeti entitásunkat, nem akarunk sem elszakadni, sem elvándorolni, szülőföldünket otthonunknak valljuk. De a román nemzetbe beolvadni sem akarunk.

A romániai magyarság politikai alanyként államalkotó tényező s mint ilyen, a román nemzet egyenjogú társa. Épp olyan felelősséggel tartozunk jövőjéért, mint bármely más állampolgár, s mikor látnunk kell a magyarság körében eluralkodó kiábrándultságot, az ennek okán jelentkező elvándorlást, kötelességünk cselekedni.

Kötelességünk felmutatni azt a megoldást, amely számunkra és az ország számára is kiút ebből a válságból. Az etnikai, vallási közösségek autonómiája Erdély múltjának szerves része, idéznénk a száz közösségek közel nyolcszáz éves önkormányzati gyakorlatát, és ugyanez fogalmazódott meg az 1918-as gyulafehérvári kiáltványban.

Állítjuk, hogy ez az út a belső önrendelkezés útja. A belső önrendelési elv ugyanakkor egyetemlegesen is előre mutat, hiszen számos, már létrejött vagy most alakuló közösségi önkormányzat utal arra, Európa működő demokráciáiban ez a gyakorlat sikeres.

A romániai magyarság közösségkénti betagozódása a hazai társadalomba része az ország európai közösségekbe való integrációjának.

Tudatában vagyunk annak, hogy a nemzetiségi kérdés az emberjogi vonatkozásokon túlmenően új dimenziókat nyert és ma már az európai biztonság és stabilitás fontos tényezője.

Meggyőződésünk, hogy a közösségek önkormányzata hozzájárul a jogállam és a civil társadalmi struktúrák megerősödéséhez és ugyanakkor szerves része a demokratizálódás folyamatának.

A nemzeti kérdés megoldása általános érdek, számítunk az ország demokratikus erőinek a közreműködésére abban a fáradságos munkában, amely megteremti e megoldás alkotmányos és jogi kereteit.

Kolozsvár, 1992. október 25.

*Romániai Magyar Demokrata Szövetség
Küldöttek Országos Tanácsa és Parlamenti Csoportja*

Nem hiszem, hogy tovább kellene fűznöm gondolataimat a most megismert dokumentummal kapcsolatban. Összefoglalásként álljon itt egy, az idézett Tökés-méltatáshoz hasonlóan, később írott értékelés részlete. Úgy vélem, lényeges megfigyelést tartalmaz, elsősorban arról, hogy miért maradt a Kolozsvári Nyilatkozat mindmáig holt betű. Szerzője Székely Ervin, szakmáját tekintve jogász, 1992 óta Bihar megyei RMDSZ-képviselő. A teljes cikk leőhelye: *Romániai Magyar Szó*, 1995. április 5-i lapszám, 3. oldal.

„Nem az volt a baj, hogy az RMDSZ a politizálási módszerek tekintében két táborra szakadt (az ún. radikálisokra és mérsékeltre), hanem az, hogy a szervezet alapvető stratégiai koncepcióinak kidolgozásakor a legfontosabb kérdést nem ezen elméletek tartalma, hanem a keresztapaságuk jelentette. Ennek legnyilvánvalóbb példája az autonómiakoncepció és az ebből származtatott belső szervezési felépítés volt.

A Kolozsvári Nyilatkozat tétje elsősorban abban állt, hogy a radikális szárny megszerezze az RMDSZ ideológiai vonala fölötti kizárólagosságot. A harc ama emlékezetes kolozsvári KOT-on (KOT=Küldöttek Országos Tanácsa, a jelenlegi alapszabályzat elfogadása előtt az RMDSZ politikai döntéshozó testülete, az SZKT elődje), de a későbbiekben sem azért folyt, hogy világos, mindenki által érthető és felvállalható politikai, stratégiai alternatívát fogadjon el a szervezet, hanem épp ellenkezőleg, azért, hogy egy tartalmilag homályos, de formailag szentséges és sérthetetlen koncepciót fogadjon el látatlanban a szem-

zet, hogy abba később a kezdeményezői (...és nemcsak ők) azt magyarázzanak bele, amit pillanatnyi politikai érdekeik diktálnak. Ezért volt szükséges az autonómiaigénynek kezdettől fogva a nemzettudat minőségi szintjeként való kezelése. A végül is győzedelmes radikális retorikában ez akként jelentkezett, hogy aki jó magyar, az autonomista, aki nem autonomista, az nem is magyar. Ez az általánossá vált álláspont lassanként visszariasztotta azokat, akik pontosítani szerették volna az autonómia tartalmát, pláne, akiket kételyek gyötörtek a koncepció megvalósíthatóságát illetően. Ez pedig nyilvánvalóan hibás megközelítés volt, hiszen az autonómia eszköz – a nemzeti identitás megőrzésének eszköze – és nem politikai cél. Ha pedig így van, akkor nyilvánvaló, hogy a logikus politikai magatartás a célkövetési hajlíthatatlanság és az eszközválasztási rugalmasság lett volna. Ehelyett megkezdődött az autonómiaelmélet mitizálása, a romániai magyarság minden nyomorúságára való egyetemes gyógyírként való felmutatása. Mindenki azt képzelte bele az autonómiába, amire vágyott, s közben a szervezet ideológusai adósok maradtak a koncepció fogalmi és tartalmi definíciójával. E tény csak növelte a román társadalom – hivatalosan is gerjesztett – bizalmatlanságát a magyarság autonómiaigényével szemben. A világos, egyértelmű magyar konstrukció hiányában a román politikai ellenzék választói bázisa is kezdte elhinni (s mára már meggyőződéssel vallja), hogy az autonómiaelmélet egyfajta trójai faló, amelynek esetleges érvényre jutása megnyitná az utat Erdély szecessziója előtt. E nézet általánossá válását elősegítette az a tény is, hogy az autonómiaigény legharcosabb képviselői épp azok voltak, akik a legkevésbé sem tudták magukat elfogadtatni a románsággal, s még csak véletlenül sem találtak rá a toleráns politikai diskurzus eszköztárára.

Ezenközben az autonómiaelmélet teljesen elszakadt a romániai valóságtól. Megalkotói elméleti modelleket kerestek, nem pedig gyakorlati megoldásokat arra nézve, hogy ez miként ültethető be az ország jogrendjébe.”

Csak annyit: egy vélemény ez is. El lehet fogadni, vagy sértődötten vissza lehet utasítani. Ám ettől még meditálhatunk fölötte, nem igaz?

KÉRDÉ TŐLEM „SZENT PÉTER”...

Szóljon meg még egyszer Muszorgszkij–Ravel szvitje, az *Egy kiállítás képeinek* zenéje. A Hartman-festményeket egybefűző, változó ritmikával, dallammenettel, más-más hangnemben többször ismétlődő *Séta* motívuma. Pihentetőnek, kedvcsinálónak sokszor hallgattam az orosz „vadzseni” páratlan költői realizmusából és a francia zeneszerző tüneményes orkesztrálásából született remekművet. Igen, a több mint három esztendő alatt, amíg memoár-könyveimet írtam, nem egyszer volt az az érzésem, hogy *Törpék* groteszk bukdácsolását figyelem, begyepesedett gondolatok, poros klisék *Öreg kastélyát* nézem. Döcögök magam is, nehézkes mondataim *Bydloján*, nagykerékű lengyel ökrös szekeren, máskor, tavaszi élmények újraélésekor, *Tojáshéjakban rejtőző csibék* csipogását hallom, vagy egyenlőtlen felek komoly és mégis olykor mulatságos vitáira emlékezve, a két zsidó, a gazdag *Samuel Goldenberg* és a szegény *Schmuyle* zenei párbeszédét követem. No, és a *Kijev nagy varázskapuja!* Megannyi súlyos, harangzúgásos esemény kísérője volt bennem.

Csendüljön fel hát újra a *Séta* muzsikája. Vigyen el politikusi pályám s egyben visszaemlékezéseim utolsó stációihoz.

* * *

Közel negyvenéves bukaresti életünk fejezetzáró és szentgyörgyi krónikánk – rövid lesz-e, hosszú lesz-e, majd eldől – nyitó hetei ládák, dobozok között teltek el. Előbbi, rendezett és eljövendő, még csak képzeletben kirajzolódó otthonunk holmik labirintusává változott. Utat, ösvényeket kellett vágnunk közöttük, hogy a szükséges ruhákhoz, edényekhez, ehhez-ahhoz hozzáférhessünk. Meglocsolhassuk szomorkodó virágainkat.

Ahogy a dolgainkkal megrakott TIR-kamion – Évivel a sofőr mellett – elindult Athén utcai házunk elől, rövid időre beszaladtam a székházba, onnan Adrian a repülőtérre vitt. Siettem Kolozsvárra.

Bezzeg, nem ilyen eseménytelen volt immáron stemplivel is igazolható szentgyörgyi polgárságom első napja. Két mozzanatra emlékszem.

Egyik az volt, hogy utcánk végében, a sarki tömbház falán megpillantottam egy nagy, fekete betűkkel odapingált felírást: *Marion Munteanu liber*. Ma is ott díszeleg, jelezve az 1990-es esztendő erős helyi kötődését az Egyetem téri mozgalomhoz. A felirat maradt, feltételezem, hogy akik odafestették, nem is hallottak róla: az egykori diákvezér, a bányász-atrocitások áldozata, az Iliescu-rezsim ártatlan bebörtönzöttje, akinek neve, különösen a fiatalság körében, egyet jelentett a szabadsággal, miután meghatározó szerephez próbált jutni a Polgári Szövetségben, élére állt egy, a Vasgárda etnokratikus-ortodox ideológiáját követni látszó mozgalomnak, végül napjainkban bevetette magát az üzleti életbe. Létrehozta, 90 milliós kezdőtőkével – vajon honnan volt neki? – *Valahia* nevű cégét, amelyhez csakhamar csatlakozott egy volt szekus ezredes; Munteanu jelenleg Petre Roman kabinetfőnöke és fegyverkereskedelemmel foglalkozik. Az arab világban.

Szentgyörgyi belépőm második emléke egy beszélgetéshez kapcsolódik. Megmaradt bennem, mert gyökeresen különbö-

zött addigi utcai purparléimtől itt és mindenütt, ahol ismerősök, de főleg ismeretlenek és rendszerint idős emberek megszólítottak: *Mondja, Domokos úr...* A bevezető mondat ezúttal is így hangzott, ám a folytatása nem a szokásos politikai téma volt, hanem kimondottan civil és hamisítatlanul szentgyörgyi kíváncsiság: *„Ne haragudjon, hogy megkérdem, maga sokat jár-ke, biztosan tudja, honnan veszik a cigányok a nagy fekete kalapjukat? Nem haragszik, ugye? Mert én soha, sehol, sem üzletben, sem műhely kirakatában ilyen kalapot – tudja, mire gondolok, ugye? – nem láttam.”*

Úgy éreztem, a politikum számomra sivatagos tájai után szelíd lankára értem, s a kérdező, mint a népi mondákban, maga a földre szállt, nyugdíjasnak öltözött, kálvinista presbiternek álcázott Szent Péter. Tovább menet, fejcsóválva, mosolyogva így elmélkedtem, miközben valamilyen megmagyarázhatatlan melegség és nyugalom áradt szét bennem. Az otthonosság érzése. Pedig várt még reám néhány barátságtalan kő és mély gödör az említett sivár tájon...

Említettem a szándékot, hogy bizalommegvonás címén kiiktassanak engem a szövetség vezetéséből. Az utólagos ürügy az volt, hogy hiányoztam az elnökségi ülésekről, és az ott hozott határozatok alól kivontam magam. Valóban előfordult, talán három ízben, hogy orvosi tanácsra nem voltam jelen OE ülésen, de minden esetben levélben mentettem ki magam, megindokoltam távolmaradásomat és ajánlatokat tettem a találkozó lefolyását és határozatait illetően. A hercehurca még szeptember végén, közvetlenül a Hargita megyei jelöltállítás körül történtek után kezdődött. Mutatóba egy hasonló helyzetben írott le-
vélrészlet:

*„Szőcs Gézának
az RMDSZ alelnökének
Kolozsvár*

Tegnap, szeptember 28-án este 7 órakor meglepődéssel szereztem tudomást arról, hogy ma délelőtt elnökségi ülésre került sor Kolozsváron.

Az eljárást személyemre nézve sértőnek, de ettől függetlenül szabályellenesnek tartom. A RMDSZ Alapszabályzata IV. fejezetének 39. pontja így hangzik:

»Az elnök hatáskörébe tartozik: az Országos Elnökség összehívása és tevékenységének koordonálása; a döntéselőkészítés és a Küldöttek Országos Tanácsa üléseinek vezetése; a Szövetség képviselote bel- és külkapcsolatokban, szükség esetén a feladat átruházása illetékes személyre.«

Nyilvánvaló, hogy az elnökségi ülés összehívása konzultálásom nélkül, azzal a leplezetlen szándékkal, hogy én azon ne vehessek részt, a Szabályzat megsértését jelenti. A találkozót elnökségi tagok egyszerű eszmecseréjének tekintem. Eredményéről írásos tájékoztatót kérek az országos titkártól.”

Levelemre újabb, barátinak nem mondható lépésként, nem a címzett válaszolt, hanem az országos titkár Somai József. Szerinte azért nem értesíthettek, mert – mint irodavezetőm, K. Bodor András magyarázta – miután a parlamenti választások éjszakáján a székházban tartózkodtam, hazaérve kikapcsoltam az otthoni készüléket. Ami a döntés szabályszerűségére vonatkozott, a válasz roppantul egyszerű, az alapszabályzatot könnyedén sutba dobó volt:

„Szeptember 29-én összeült az elnökség kilenc tagja (hiányzott Béres András, betegség miatt, Tokay György, aki faxon indokolta hiányzását és Domokos Géza, aki szintén fax útján közölte indokait). Kérésemre, az ülés kezdetén, az Elnökség megtárgyalta az ülés legi-

timitását és megállapította, hogy a tiszteletbeli elnök, az alelnökök és az elnökség tagjainak többsége beleegyezésével is összehívható az elnökségi ülés, tehát azt minden szempontból szabályszerűnek tekintette.”

A november 20-i, Bukarestben, a Calvineumban megtartott elnökségi ülésről kiadott közleménynek az én szemszögemből van egy érdekessége. A 6. pont alatt ez áll benne: „*Domokos Géza elnök kérésére az Országos Elnökség elhatározta, hogy a kolozsvári Küldöttek Országos Tanácsán elmaradt – az Országos Elnökség működésére vonatkozó – napirendi pontot a KOT 1992. november 28-ra összehívandó ülésén megtárgyalja.*”

Jó tudni, mert sokáig tartotta magát a szándékosan kolportált vélemény, miszerint én akadályozója lettem volna az említett téma megtárgyalásának. Nem voltam akadályozója, s nem is féltem a napirendre tűzésétől, mint a tények meghamisítói állították. Ugyanis nekem nem volt tudomásom valairől, amit ők igen jól ismertek. Jelesül a *Tájékoztató az RMDSZ KOT tagok számára* címet viselő dokumentumról. Első bekezdése így hangzott:

„Az elmúlt hónapokban az RMDSZ országos vezetőtestületei sajnálatosan nehézkesen, ellentmondásosan működnek.

Mindennek jelei a Domokos Géza év eleji hosszas betegsége során és azt követően hangsúlyozódtak ki, mert az elnök – bár a legtöbb esetben távol maradt az Elnökség gyűléseiről, annak határozatait, amennyiben nem egyeztek véleményével, keresztülhúzta, megakadályozta.”

Ami hiányzásaimat illeti az elnökségi ülésekről, előbb említést tettem róluk. A többes szám használata pedig a „keresztülhúzott” határozatokról nyilvánvaló csúsztatás. Egyetlen esetben, a Hargita megyei konfliktus idején „gördítettem akadályt” elnökségi döntés útjába. Részletesen beszámoltam róla, indokaim köztudottak. Hanem érdemes tovább ismerkedni a *Tájékoztató*val.

„Mint ismeretes, Domokos Géza elnök ez év májusában följánlotta lemondását a Küldöttek Országos Tanácsának. A KOT úgy döntött, hogy fölkéri Domokos Gézát elnöki teendőinek további ellátására.

Az RMDSZ elnöksége az azóta eltelt időszak tapasztalatai alapján azzal a javaslattal fordul a KOT-hoz, hogy tűzze ismét napirendre az elnök úr lemondásának kérdését. Az elnökség – tekintettel az elnök fent vázolt magatartására, nem tartja lehetségesnek a további együttműködést Domokos Gézával.

A Küldöttek Országos Tanácsának e kérdésben választania kell a szabályzatszerű szövetségi működés és az egyszemélyes kiszámíthatatlan politizálás között, illetve Domokos Géza és az általa folyamatosan semmibe vett Tőkés László – t.b. elnök, Szöcs Géza, Kolumbán Gábor – alelnökök, Borbély Imre, dr. Csapó József, Béres András, Patrubány Miklós, Beder Tibor, Takács Csaba, Toró T. Tibor – elnökségi tagok között.”

Eljutottunk ide is: a vagy-vagyhoz.

A választási kényszer ebben az összefüggésben nem volt reális. A döntés nem is történt meg, korántsem Szöcs Géza nagylelkűsége, irántam hirtelen feltámadt szolidaritása miatt, mint azt a brassói kongresszuson osztogatott, Tokay-ellenes röpiratában állította. Hanem azért, mert a racionálisan gondolkozó KOT-tagok többsége nem látta értelmét. S még valamiért, ami majd arrébb következik. De addig is, megállok egy szusszanásnyira a *Három esemény – egy rögeszme* címmel, az *Orient Expressz*ben, 1992. december 11-én közzétett interjúmnál. Béres Katalin az újonnan felállt Văcăroiu-kormánnyal való együttműködés lehetősége („*konklúzióm: ebben a kormányban aligha van meg a készség, hogy a mi kérdéseink iránt nyitott legyen, gondjainkra odafigyeljen és azokat jóhiszeműen kezelje*”), a Demokratikus Konvenció legutóbbi ülése és Tom Lantos bukaresti látogatása felől faggatott. Mivel az imént szóba került

a politikában nem nagyon kedvelt, választás-imperatívusz, és hogy jelenleg az RMDSZ reálisan ilyen szituációban leledzik, korántsem vigasztalásként, de még csak tanácsként sem, ideiktatom akkori, tehát egyik utolsó elnöki eszmefuttatásom részletét. Konvencióbeli felszólalásom kapcsán mondtam:

„Befejezésül kitértem arra, hogy a választások után, amikor az ellenzéki pártok már nincsenek annyira kitéve a választók presszójának, a közhangulatnak, elvártam volna, hogy oldódjék félelmük, megpróbálják hozzászoktatni tagságukat, de magát a társadalmat is a kisebbségi kérdés új fogalmaihoz, az új megközelítési módokhoz. Hozzátettem, tudom, ez iszonyatosan nehéz feladat, figyelembe véve, hogy a román társadalmat, miként más kelet- és közép-európai társadalmakat is, a diktatúrák idején nacionalista türelmetlenségre neveltek. Az internacionalizmus leple alatt – Romániában különösen – szélsőséges, önimádó nacionalizmus húzódott meg. Kiváltképpen a Ceaușescu-periódusban. És ezzel szembe kell néznünk. Mert abban a világban, amiben élünk, a regionalizmus előretörése, a gazdasági kapcsolatok kiemelt fontossága, a tudományos együttműködés és a kulturális értékcsere parancsoló szükségessége olyan új helyzetet teremtett, hogy ez már az államok jellegét és egymáshoz való viszonyát is nagymértékben befolyásolja. Mindezt tudomásul nem venni, nagyon hátrányos lenne Romániára, mert ha valóban be akar illeszkedni az európai struktúrákba, azoknak cselekvő részese kíván lenni, a folyamatok fő sodrában akar haladni – nem pedig marginalizálódni vagy pedig végzetesen lemaradni –, akkor szembe kell néznie az új fogalmakkal, tényekkel, elvárásokkal. Azokhoz kell igazodnia. A kisebbség kérdését is beleértve...

Még egy gondolat. Mint említettem, Takács Csabával vettünk részt az ülésen, és ugyanazt a baráti viszonyt, bizalmat és rokonszenvet tapasztaltuk a Konvenció részéről, mint eddig. Mindvégig, bár ismétlem, beszélgetésünknek voltak forró pillanatai is. Mondják képviselő és szenátor barátaim – húztam alá –, hogy a parlamenti

csoporthoz mintha nem lenne olyan sima az együttműködés. Tekintettel arra, hogy a frakciók egyes tagjai nem mindenben osztják pártjaik vezetőségének a véleményét – vagy legalábbis fenntartással élnek vele szemben –, előfordul, hogy az RMDSZ emberei egyfajta elhidegülést, elbizonytalanodást, esetleg bizalmatlanságot tapasztalnak a részükről. Tudomásul kell vennünk mindezt, oda kell figyelniük minderre, de – mondtam felszólalásom végén – fölül kell tudniuk emelkedni a pillanaton, a bennünket olykor elfogó csalódottsági érzésen. Ezt kívánja mind az RMDSZ, mind a Konvenció érdeke, erre kötelez eddigi együttműködésünk hagyománya.”

Nem tudni, a mostani, 1998. őszi, ezúttal igazán drámai kényszerpályán mozogva, hogyan dönt az RMDSZ. Egyvalami bizonyos: valóban nincs új a nap alatt.

* * *

Valamelyik fejezetben, nem tudnám megmondani, melyikben, említettem: kár, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek nem volt saját kutatóintézete, de legalább állandó elméleti műhelye. Így talán teoretikusok és gyakorlati társadalomépítők meg politikusok nem keresztezték volna egymást. Nem főttek volna, úgymond, egy fazékban. Nagyobb mértékben megőrizhették volna cselekvési szabadságukat és szakmai teljesítményeik immanenciáját. Úgy érzem, álláspontom korigálásra szorul. Ha nem is működtetett szövetségünk az évek folyamán saját elméleti központot, nem mondhatja, hogy híjával volt a létét, struktúráját, céljait, ketős jellegéből – közösségi érdekvédelem és politikai képviselő – adódó ellentmondásait és nem utolsósorban, működési távlatait kutató-elemző dolgozatoknak. Különösen a *Korunk*, *A Hét*, az utóbbi időben a *Magyar Kisebbség* programszerűen jelentettek meg olyan írásokat, amelyek eligazítást nyújthat-

tak volna nem egy, a szervezet belső kohézióját feszítő, szövetség-politikáját meg-megkérdőjelező, de magát a programját, önrendelkezési stratégiáját, beszédmódját is mérlegelés tárgyává tevő kihívások megválaszolásában. Cs. Gyimesi Éva egyik, 1992 februárjában közölt írásában, Makkai Sándort juttatva eszünkbe, *A törpeség átkaitól* óvott. Talán elsőként sürgette '90 utáni közéletünkben – azóta sokan és sokféle kontextusban megtették, legutóbb Dávid Gyula – az új, a jelenkori igényekhez igazodó *Magunk revíziója* szükségességét. Formálódó politikai osztályunknak Gyimesi Éva közvetítette legkitartóbban Makkai püspök máig aktuális figyelmeztetését: Ha nemcsak önhibánkból, kiszorulunk az ország közügyéből, az a veszély állhat elő, hogy a magunk közügye elszürkül, saját belső társadalmunkban keletkezhetnek lekicsinyített szempontok és kicsinyes érdekellentétek. „Az összeszorított élet fülledtségében az ítélkezési és értékelési szempontok lassan eltörpülnek.” Szívszorongva írom le: úgy tűnik, voltak és sajnos, vannak közöttünk, akik az elmúlt években nem azon szorgoskodtak, hogy nemzeti közösségünk elkerülje a fenti veszélyt, hanem beálltak – különben őszinte ragaszkodástól, erdélyi magyar népünk megmaradásának szenvedélyes szolgálatától vezetettve – a kényelmes megcsököttség, a törpeség vonzaskörébe. Annak a *zárt palettájú háznak* a falai közé szorultak, amelyben a 30-as években Németh László a kisebbségi tengés csapdáját látta.

Egykori Kriterion-társamról, Szilágyi N. Sándorról többször szó esik visszaemlékezéseimben. Előbb, még bukaresti tartózkodása idején, az akkori RMDSZ-ben a legkitartóbban építette a magyar-román kommunikáció csatornáit. Ott volt Horváth Andorral, Bányai Péterrel együtt a Társadalmi Párbeszéd Csoport összejövetelein, eljárogatott az ellenzéki pártok székházaiba, a fontosabb lapok szerkesztőségébe. Ma-

gyarság- és RMDSZ-ismeretet közvetített, tájékozódott, vendéglátóival együtt a józan párbeszéd útjait, a konfrontáció elkerülésének módozatait kereste. Kolozsváron, egyetemi tanárként is a konszenzuskeresés technikái felé fordult figyelve. A magyar szövetségben, a romániai demokratikus közéletben, a különböző társadalmi és ideológiai érdekcsoportok között. Eközben fáradhatatlanul tette – írásban és szóban – ajánlatait az ésszerűbb és hatásosabb RMDSZ-tevékenység, a munkamegosztáson, a politizálás és társadalomépítés tagoltabb elválasztásán alapuló szervezeti struktúra megtalálása érdekében. Azt hiszem, mondtam már egy helyütt: nem sok sikerrel. S a sikertelenségnek elsősorban nem ő, hanem az RMDSZ, a romániai magyar közélet volt a vesztese. Újraolvassva az idevágó irodalmat, biztosan állíthatom, hogy Szilágyi Sándornak a brassói kongresszus előtt egy hónappal, az *Orient Expressz*ben megjelent, *A stratégiaváltás szükségessége a konfliktuskezelésben* címet viselő nagyesszéje nem egészen évtizedes politikai gondolkodásunk talán legjelentősebb terméke. Nincs lehetőségem bővebb ismertetésére, de ha felsorolom az alcímeket, látni lehet, mi az írás tárgya és milyen a szerző optikája a felvetett kérdésben: *Hogyan jelentkeznek az etnikai konfliktusok; Tudni kell viselkedni; A románok nem értették, mit akarunk; Kilépni a csődstratégiából; Igazságtalanságra nem lehet békeséget építeni; Hibás a győztes/vesztes formula.* S hogy az olvasó ízelítőt is nyerjen a szövegből, bizonyosságát is láthassa Szilágyi nonkonformista látásmódjának, íme, egy kis részlet:

„Feltűnhet, hogy eddig csak a magyar fél tévedéseiről szóltam, a románság »nemzeti vétkeiről« pedig nem. Ezért szememre lehet vetni, hogy a kérdést egyoldalúan, sőt részrehajlóan tárgyalom. Számomra azonban az a kérdés: mit tehetünk mi a konfliktus jó megoldása érdekében? A románokat nem tudjuk megváltoztatni, nekik maguktól kell változtatniuk irántunk való magatartásukon. Ez

rajtuk múlik, de mi segíthetünk nekik ebben. A mi tévedéseink helyrehozatala azonban csakis rajtunk múlik, ebben nem függünk sem a románoktól, sem másoktól. Ezért látom fontosabbnak, hogy mi arról beszéljünk, amiről mi tehetünk, és amiről valóban tehetünk is, ha a helyzeten csakugyan változtatni akarunk, nemcsak beszélni róla folyton, hiábavalóan és lefegyverző eredménytelenséggel. De nemcsak ezért. Hanem azért is, mert nem igaz az, hogy hiába vagyunk mi – jobban mondva volnánk, mert nem vagyunk – ilyenek meg olyanok, ha a másik fél nem olyan. Ugyanis a másik fél is ugyanazt a rossz stratégiát, a »győztes/vesztes« formula szerinti, úgynevezett nulla összegű stratégiát követi. Egy rossz stratégia »eredményes« működtetésében azonban mindig kettőn áll a vásár. Ha az egyik fél kilép belőle, és stratégiát vált, a másik nem tudja zavartalanul folytatni a magáét. Neki is muszáj váltania. És ez nemcsak alig észrevehető enyhülést, hanem valószínű változást is hozhatna, mind az adott helyzetben, mind pedig a perspektívák tekintetében.»

Mint látni, az önrevízió jegyében, az érdekvédelmi és politizáló RMDSZ-nek, de magának a kisebbségi közösségnek és többségi társadalomnak szánja észrevételeit és ajánlatait Szilágyi N. Sándor. (Ha jól emlékszem, írása románul is megjelent.) Intéseinek és biztatásainak kevés meghallója volt. Most már bevallhatom, engem is az intellektuális teljesítmény ragadott meg elsősorban, a szellemi izgalom. Kevésbé kötött le az anyag programszerűsége, cselekvésre ösztönző szándéka.

Használtam az előbb a *nonkonformista* szót. Nos, ha közélet-teoretikusaink közül valakire ez talál, akkor az Bíró A. Zoltán, a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának (előbbi nevén Kulturális Antropológiai Munkacsoport – KAM) alapító tagja. A hazai és magyarországi sajtóban közzétett beszélgetéseinek tartalmi mélységére és a szókimondás nem mindennapi bátorságára figyeltem fel az utóbbi években. Holott közölt ő előbb is nem egy figyelemreméltó és,

akárcsak Szilágyi Sándor esetében, hamar elfelejtett, a pragma szempontjából mellőzött dolgozatot. Ilyen volt például az 1993 októberében, *A Hétben* megjelent írása (*A militáns retorika alkonya?*). Mint a címből is kivehető, az esszé a nemzetiségi retorika centrális szerepével, illetve a hozzá kapcsolódó, belső strukturális renddel foglalkozik. Mint kiderül, igencsak helyénvaló volt kérdőjelet tenni a mondat végére. Mert, ha állításként találkozom most vele, bizony, kételyeim támadnának a szerző jövőbe látó képességével szemben. Ugyanis, ha csak az utóbbi két évben, az RMDSZ kormányba lépése utáni, azzal összefüggő retorikai inflációt nézzük, könnyen rájöhetünk: ami 1993 végén alkonyi pírnak tűnhetett, az valójában a hajnalhasadás fénye volt. Ami napjainkban elborítja majd-hogynem a fél eget és a magyar agyak nem elhanyagolható hányadát.

Írása második részében viszont – mint a közlés óta eltelt öt év, különösen az utóbbi kettő, s azon belül is kiemelt hangsúllyal az utolsó esztendő bizonyítja – Bíró Zoltán kritikai visszapillantása és láttelepe (mert láthattuk beszélyem folyamán, itt már valóban kórról, betegségről van szó) pontosnak bizonyul. Hallgassuk meg őt is. Kicsit hosszú az idézet, de érdemes odafigyelni.

„1990 nyaratól 1993 szeptemberéig gyakorlatilag egy felfelé ívelő vonallal jellemezhető a diabolizációs technikák térhódításának útja. A köz nevében való beszélés jogát maguknak vindikálok (személyek és csoportok) egyre nagyobb mértékben kényszerültek affirmációs gesztusokra, és ezek sikere érdekében egyre bátrabban nyúltak diabolizációs technikákhoz. (Ezt már csak azért is megtehették, mert a helyi nyilvánosságban és a nemzetiségi médiában gyakorlatilag akkor és azzal szerepeltek, amikor és amivel akartak.) Az ördög falra festésének gyakorlata a helyi és rejtett formáktól egyértelműen haladt az egyre tágabb körök, az egyre nagyobb nyilvánosság felé. S

természetesen ennek arányában a falra festett ördögök mérete is egyre nagyobb, mint ahogy az ördögábrázolás alapjául szolgáló társadalmi pozíciókból is az egyre nagyobbbat kellett kiválasztani. A brasói kongresszust követő néhány hónap kivételével – amikor kísérlet történt a köz nevében történő szereplések intézményesítésére és deperszonifikálására – ez a folyamat töretlen fejlődést mutat. A helyi képviselők zárt körben zajló kíméletlen acsarkodásától eljutott az élvonalban állók befeketéséhez. Arányai ma már a groteszk határait súrolják. A hatalomért folyó harc nem tud csupán a politika síkján maradni, mégpedig két okból. Egyrészt azért, mert a köz nevében való beszélés jogáért küzdők mindenre elszánt harcukat etnikai és etikai érvekkel vívják, s ezzel mindig az ellenfél teljes és azonnali megsemmisítésére törekednek. Másrészt azért, mert e réteg számára végső soron nem hatalmi, hanem egzisztenciális kérdésről van szó: az érzések és érzelmek igazsága alapján politizálok a hatalmi pozíciók elvesztésével nem átmenetileg, hanem egyszer s mindenkorra esnek ki a hatalmi körből.”

Szükségét látnám más, általam különösen becsült szerzőket is megemlíteni, és egyéb, elsősorban *A Hétben* és a *Korunkban*, de más kiadványokban, heti- és napilapokban közreadott közéleti írásokra is hivatkozni. Ide kíváncozna Gáll Ernő, Bakk Miklós, Bíró Béla és Bodó Barna több tanulmánya, de örömmel utalnék például Fodor Sándornak „a jégtabláról” hosszú évek óta küldött üzeneteire vagy Szász János, Kántor Lajos, Gálfalvi Zsolt, Lászlóffy Aladár, Cseke Péter, Fey László, Székedi Ferenc és annyi más régi barátom publicisztikai jelenlétére is. Sajnos, csak ebben a formában tehetem. Egyszemélyes körversenyem zárószakaszához érkeztem. Időfutam ez már, kérlelhetetlen stopperórák mérik pedálozásomat a célszalag felé. Hinni szeretném azonban, hogy annyit sikerült elmondanom – s ez volt a tulajdonképpeni indítékom –, hogy előítélet, nehezen igazolható állítás, miszerint az erdélyi/romániai magyar értelmiség fo-

kozatosan kivonult a politikából, eltávolodott a Romániai Magyar Demokrata Szövetségtől. Nem vonult ki és nem távolodott el. Megpróbált a maga eszközeivel óvni a hibáktól, figyelemztetni a kelepcékre, segíteni a szünet nélkül felmerülő „hogyan tovább?”-ok megválaszolásában. Hogy közvéleményünk szemében olykor túlságosan borúsak voltak? Jobbára kellemtelen dolgokat mondtak, mulasztást, pótcselekvést, meddőnek bizonyult beszédmodort vetettek az RMDSZ-politikusok szemére? Hát aztán? Babits jut eszembe. Ő mondta, a magyar jellemről szólva, hogy az őszinte pesszimizmusban titkos erő lázad: *„Ez a pesszimizmus nem a csüggedés ingoványa. Ez inkább az élet feszítő rugója, a nekifutó lejtő. A költészet izgatószer, mint Ady-nál, vagy épp a cselekvés, mint Széchenyinél.”* Nem kellene megfélemedoznünk erről az okításról, amikor „apolitikus”, ám a rációnak és a minőségnek mélyen elkötelezett értelmiségieink borúlátása miatt zsémbelünk.

* * *

Nem érthettem soha egyet azzal a nyilvánosan is elhangzott véleménnyel, hogy az RMDSZ-t csak a félelem, az ellene fellépő ellenséges erő, a román szélsőséges nacionalisták fenyegetése tartja egyben, de egyszer sem tagadtam: az ellenünk szervezett propagandakampányoknak, a létünket veszélyeztető, közösségi méltóságunkat sértő, tervezett s legtöbbször meg is hozott döntéseknek szerepük volt sorainkban a felpaprikázott kedélyek lecsendesítésében, a cselekvés egységének helyreállításában. Ilyen momentum volt például Gheorghe Funar kolozsvári polgármester első provokációja a Mátyás-szobornál. A történetek annak idején közismertek voltak, azóta feltehetőleg nemcsak időben távolodtak el, de töredékessé váltak, talán meg is koptak legtöbbünk emlékezetében.

Lássuk hát: Románia nemzeti ünnepének előestéjén, 1992. november 30-án a polgármester utasítására a Mátyás király-lovasszobornak talapzatára felszereltek egy bronzlapot, amelyen a következő Nicolae Iorga-idézet állt: „*Biruito în luptă/ Învins numai la Baia, de propriul său neam/ Atunci când încerca să învingă/ Moldova nebiruită*”. Ami a magyar sajtót bejárta, nem éppen művészi fordítás szerint (igaz, a Iorga-szöveg sem kerül be a román költészet antológiájába), eredeti verstördelelésben így hangzik:

„*Győzelmes a háborúban,
Legyőzetett Baián saját nemzete
által, midőn a
                    legyőzhetetlen
Moldvát próbálta
                    leigázni.*”

Aki nem járt Kolozsváron az elmúlt években, képzelje el Fadrusz világszerte ismert remekművét ezzel a mind eredetiben, mind fordításban parlagi felirattal. Ami még hozzá csak negyed igazság! Nem a moldvai Baia nevű településke mellett lefolyt, rövid éjjeli csata közismert kimenetelét illetően – a sebesült Mátyás menekülni kényszerült –, hanem a király és a vajda közötti igazi kapcsolat tekintetében. Az ellenségeskedés ugyanis múltó epizód volt csupán, az együttműködés, a szövetség pedig szoros. Néhány mondat Mátyás 1475 tavaszán, István vajdának küldött leveléből: „*Tekintetes és kiváló, szeretett, hű emberünk! Követed és személyes híved – aki megbízóleveleddel érkezett hozzánk – értésünkre adta jóindulatodat és nemes szándékodat; miután a töröktől visszanyerted kegyetlen zsarnoksággal elkobzott birtokaid és örökséged jelentős részét, készséggel felajánlod szolgálataidat – mint írod – szent koronánk javára. Örömmel fogadjuk ezt tőled és hálásak vagyunk áldozatodért.*”

Funar „politikai perverzítése”, ahogy Szabó Gyula írta remek tiltakozó cikkében, egyöntetű felháborodást váltott ki a romániai magyarságban. Még a profanáció napján levéllel fordultam, az RMDSZ nevében. Ion Iliescu államelnökhöz és Nicolae Văcăroiu miniszterelnökhöz. Követeltem, hogy veszenek véget Gheorghe Funar provokációinak, kezdeményezték a lovasszobor megszenteltelenítőinek a felelősségre vonását, állíttassák vissza az emlékmű eredeti állapotát. November 30-án és 31-én, a protestáns teológusok hívására mintegy 1500 kolozsvári lakos, zömében fiatal emelte fel szavát a város szimbólumát ért blaszfémia ellen. Vasárnap, december 6-án, a Szent Mihály-templomban tartott ökuménikus istentiszteletet követően, elől az RMDSZ vezetésével és a magyar történelmi egyházak főpapjaival, körmenet indult, hogy a város magyar polgárai nevében, néma tüntetéssel tiltakozzon a Funar-i gyalázat, a román szélsőséges nacionalisták provokációja ellen. Szőcs Géza *Politikai napló* című, már említett, eléggé szerencsétlen röpirata kifejező leírását adja egymás melletti menetelésünknek a békés sereglés élén. Sokáig élt bennem is, egyfelől a megilletődött, némileg talán aggodó körmenetesek arca és a szemközti járdán, főleg a *Korunk*nak egykor otthont adó épület ablakai alatt összegyűlt Funar-pártiak ellenséges hangoskodása, zászlólobogtatása. Amikor a tér sarkán ezzel a csoporttal egy vonalba értünk, volt egy pillanat, amikor azt hittem, nem tudjuk elkerülni az összezapást. Egy köpcös, kalapos, a gyűlölettől eltorzult arcú férfi, aki más hozzá hasonló alakokkal elállta az utat, megpróbált engem karon ragadni. A mellettem haladó Szőcs Gézára és Kolumbán Gáborra pillantottam, csendesesen félretoltam az útból az akadékoskodót, majd a szekus pofájú kötekedők szitkozódásaitól kísérvé, nyugodtan továbbmentünk.

A közös felháborodásban bekövetkezett egymásra találás, a

veszélyérzet kiváltotta szolidaritás jólesett, úgy éreztem, őszinte. Ezt a benyomásomat nem változtatta meg alapvetően a pár órával későbbre összehívott KOT-gyűlés nyomott hangulata sem. Egyik napirendi pontjáról így számol be Szócs Géza – aki előző este, elnökségi gyűlés után, nem kis meglepetésemre, meghívott otthonába, vacsorára – naplójában.

„Előzőleg a küldöttek mintegy fele jelezte aláírásával vagy szóban, hogy megvonja bizalmát Domokos Géza elnöktől. Az ülés egyik fő napirendi pontja az elnökség, mindenekelőtt Domokos Géza elnöki tevékenységének megvitatása volt. A zsebek sötétjében régóta köszörült kések villogtak. Táskámban ott volt a Domokos Géza elleni bizalmatlansági indítvány. Nekem kellett volna előtárnom, az elnökség sérelmeivel együtt.

És nem vitt rá a lélek. Lehet, hogy ez politikushoz méltatlan érzelmesség, de hiszen nem is vagyok politikus. Arra gondoltam, hogy délelőtt, ha megtámadták volna Domokos Gézát, mellette maradtam volna, hogy védelmezzem, fizikai épségem árán is.

Az ülés elején így hát rövid beszédet tartottam, és javasoltam a küldötteknek, hogy miután már csak egy hónap választ el a kongresszustól, és Domokos Géza nem kíván többé elnök lenni, foglalkozzunk inkább egyéb sürgős kérdésekkel, és vegyük le napirendről Domokos Géza ügyét. A tanácskozás ezt néhány ellenszavazattal el is fogadta.”

Egyvalamiről feledkezik meg visszaemlékezésében kedves játom. Arról, hogy azokat a zsebekben megbúvó késeket szeptember óta ő köszörülgette, s a bizalmatlansági indítvány megszövegezője is ő volt. De ekkor már ez engem vajmi keveset foglalkoztatott.

* * *

És elérkezett a kongresszus. Mint minden addigi nagy RMDSZ-tanácskozást, ezt is sajtóviták, csoport-nyilatkozatok,

kulisszák mögötti egyezkedés vezette be. És lehetőséget nyújtott a rendező szervezetnek, ezúttal a Mina László elnöksége alatt álló Brassó megyei RMDSZ-nek, hogy megmutassa, mit tud összefogásból, szervezőképességből, vendégszeretetből. Nos, megmutatta. Ilyen szempontból a III. kongresszus kitűnően sikerült. Nem áll módomban kitérni még fontos részletekre sem. De talán nincs is rá szükség. Az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége 1995 elején, egy Bodó Barna és Somai József által irányított szerkesztőgárda munkája eredményeként, Markó Béla előszavával megjelentette a fórum dokumentumait. Vesünk egy pillantást a tartalomjegyzékre: *Tőkés László köszöntő beszéde; Üdvözlő beszédek; Üzenetek; Köszöntők; Beszámolók; A programtervezet vitája; Az Alapszabály-határozatok vitája; Hozzászólások; A tiszteletbeli elnök beszéde; A szövetségi elnök beszéde. Függelék: Kolozsvári Nyilatkozat; Kongresszusi események sorrendje; Az RMDSZ Programja; Megválasztott tisztségviselők; A jelenlevők névsora: küldöttek, meghívottak, sajtó, szervezők; Kongresszusi nyilatkozatok, tiltakozások, közlemények; A kongresszus bel- és külföldi visszhangja; Az RMDSZ szerkezete; A kongresszus rövid román és angol nyelvű ismertetése.*

Kimásolni is fáradtságos. Az érdeklődő ebben a kiadványban mindent megtalál. Természetesen lenne egy-két megfigyelésem. Példának okáért az, amikor a tiszteletbeli és szövetségi elnöki funkció között vacilláló Tőkés László csak Márton Árpád háromszéki küldött felszólítására döntötte el, hogy marad addigi tisztsége mellett. Vagy: sarkall az őszinteség, hogy utólagos véleményt mondjak az itt szentesített – a magyar közösséget a romániai társadalmon belül külön entitásként, az autonóm létet pedig a megmaradás feltételeként tekintő – önkormányzati struktúráról. Csak annyit: csakhamar kiderült, hogy ez a sok pozitív elemet tartalmazó, a szövetségi pluralizmust elősegítő, a szervezet demokratikus jellegét

kidomborító, a „kézi vezérlést” korlátozó, az én időmben perzonifikált hatalomgyakorlást nagyban korlátozó szervezeti felépítés számos buktatóval is jár. Csak egyet említek meg közülük. Az önmagáért létezés csábítását. Van egy, tételezzük fel, jól működő vezetői gépezet. Az azelőttit messze fölülmúló szabályozottsággal, infrastruktúrával és információáramoltatási rendszerrel, ám a bázisnál egy hatalmas ürrel. A valóban impozáns és gondolom, nem kevés pénzt felemésztő konstrukció alól fokozatosan elporladt a fundamentum. Az aktív, a csúcst támogató és ellenőrző, az anyagi háttérhez nem kis mértékben hozzájáruló tagság. S még egy megjegyzés: a Markó Béláék és az RMDSZ-tagok, az erdélyi magyar társadalom közötti eltávolodást manapság azok panaszolják fel a legvádlóbban, akik a folyamatot elindító és meghatározó szerkezeti felépítés kigondolói, azt is mondhatnám, kierősza-kolói voltak. Kétlem, hogy a „tömegkapcsolat”, az egykor Sztálin kedvenc metaforájaként ismert, váratlanul ismét gyakran használt Anteus-legenda effektusa feltámad a jelenlegi struktúra kritikai felülvizsgálata nélkül. Ám ezt, a szerintem elkerülhetetlen belső reformot a polgári szervezetekkel és elismert szakemberekkel konzultáló, ezek elgondolásait figyelembe vevő RMDSZ-vezetőtestületeknek kell végrehajtaniuk. Sebtében összeverbuvált népgyűléseknek, szelektív részvétellel zajló fórumoknak is lehet, persze, pozitív szerepe. De a résztvevők rögtönzött, többnyire csak politikai diszkurzusa nem helyettesítheti sem a valóság komplex ismeretét, sem a jogi-szervezési szakértelmet.

* * *

Szemrehányás érhetne, miért kerültem meg ezt a kérdést a kongresszuson. Egy: ha nem is közvetlenül, szóltam róla. Ket-

tő: várnom kellett, amíg eldől, beválik-e az új szervezési koncepció vagy sem. Csak két év múltán, 1995 márciusában szántam el magam a *Hol tartjuk az eszünket?* címmel megjelent interjúban (lásd függelék!), hogy – akkor sem kategorikusan – megtegyem észrevételemet. Kongresszusi beszédem így hangzott:

*„Mélyen Tisztelt Kongresszus!
Kedves Vendégeink!*

Mindjárt az elején szükségesnek tartom bejelenteni, hogy mondanivalóm, amely igyekszik a megszabott időhatárt – a húsz percet – tiszteletben tartani, nem lesz sem ténybeszámoló, sem az országos elnökség hivatalos jelentése. Általam fontosnak vélt kérdéseket vetek föl, gondokat, elgondolásokat osztok meg önökkel, a leköszönő, további tisztséget nem vállaló elnök kötelező őszinteségével, mértéktartásával és felelősségével. Feladatomban megkönnyíti az, hogy az Elnökség tagjai egyéni beszámolókat tartanak, illetve lehetőségük nyílik külön-külön kommentálni az RMDSZ elmúlt másfél esztendejét. Amit természetesen kiegészítenek a területi és társszervezetek képviselőinek a – meggyőződésem – tartalmas és hozzájuk, illetve szervezeteikhez méltó hozzászólásai.

Mindössze öt hónappal a marosvásárhelyi kongresszus után, 1991. október 5-én, izgatott, feszült légkörben határozta el a Küldöttek Országos Tanácsa a rendkívüli kongresszus összehívását. Eredetileg az év decembere, majd 1992. január vége volt a kitűzött időpont. Utána április-május következett, majd november második fele, hogy végre ma, 1993. január 15-én itt, Brassóban megkezdhessük tanácskozásunkat.

Az ismételt halasztás elsősorban a helyi és parlamenti választások többször megváltoztatott időpontjával függ össze. De hozzájárultak a bizonytalankodások az RMDSZ vezetőtestületeiben, az országos

elnökségben és a KOT-ban tapasztalható feszültségek, a marosvásárhelyi kongresszuson kialakult erőviszonyok eltolódásából következő, a konszenzus keresését egyre jobban megnehezítő polarizáció s az abból fakadó konfliktushelyzetek sorozata. Tagadhatatlan, hogy a személyek közötti viszony, az, hogy körülöttük csoportosulások – igen, egészen az utóbbi hetekig egyszerű érdekcsoportosulások és nem világos, követhető ideológiai alapon, önálló cselekvési koncepcióból kiinduló platform-képződmények – alakultak ki, szintén késleltette a kongresszus összehívását. Késleltette az említett KOT-döntéshez képest, mert – emlékeztetek – az Alapszabályzat értelmében az RMDSZ III. kongresszusát ez év tavaszán kellett volna összehívni.

Az eltelt, ismétlem, sajnálatosan elhúzódott, kongresszust megelőző időszak a régióban, Középkelet-Európában, az országban, Romániában, amelyben élünk és elkerülhetetlenül az itteni magyar nemzeti közösségben a világnézeti zűrzavar, létbizonytalanság és erkölcsi válság éve volt. Békésen vagy tragikus következményekkel országok oszlottak; politikai pártok és mozgalmak bomlottak szét, töredezték meg; eredetileg egy táborba tartozó, közismert személyiségek dühödten fordultak szembe egymással; szélsőséges, totalitarista eszmék törtek föl újra; nálunk legalábbis, súlyosan kompromittált, a diktátort, a diktatúrát szenvedélyesen támogató egyének szenátori szék dolyfős birtokosai lettek. S a szeptemberi választások eredményeként uralomra került párt, az általa és restaurációs szövetségesei révén protezsált kormány, most már nyilvánvaló, a gazdasági reform visszafogója, az etatista újrarendeződés híve, a nemzeti-kommunista szélsőségesek hol burkolt, hol nyílt pártfogója. Ez az állapot súlyosbította az RMDSZ helyzetét is.

Nyilvánvaló erőfeszítései ellenére Szövetségünknek máig sem sikerült meghatároznia önmagát. Identitásválsága nem oldódik. A politizálást és a civil társadalomépítő funkció nem egészíti ki egymást szervesen; az állandósult és akuttá súlyosbodott torzulást naponta

észlelni az utóbbi – a mindennapi teendők, az apró, de halaszthatatlan, az egyének és kisközösségek megsegítése, a nemzeti és polgári szolidaritás, az istenhiten és keresztyén erkölcsön nyugvó közgondolkodás és a civilizált viselkedés – kárára.

Lehet, hogy tévedek, de optikánknak ebben az aggasztó beszűkülésében – abban, hogy nem a sokféle feladathoz kellett megtalálni a sokféle, sokféleképpen, azaz alternatív távlatokban gondolkozó embert – látom a személyeskedés elharapódzását, az egyéni ambíciók kórossá válását Szövetségünkben. A politikai kultúrát jobbra nélkülöző, a demokrácia gyakorlásában jószerével járatlan romániai magyar társadalomban nem nehéz politikusnak lenni. Ahhoz mindenki érthet. Ott egy-két látványos gesztussal, néhány – minél kategorikusabb, minél radikálisabb – nyilatkozattal bárki hamar magára vonhatja a közfigyelmet. Nem úgy, mint a terhes iskolai gondokat, fáradtságos művelődési kezdeményeket, bonyolult szociális problémákat, kockázatos gazdasági vállalkozásokat vagy egyszerűen részvétet, szeretetet igénylő emberi kötelességeket magukra vállaló névtelenek legtöbbször eléggé nem méltányolt erőfeszítései.

Ez az egyensúlyvesztés jól végigkövethető a két vezetőttestület munkájában is. Országos titkárságunk elkészítette az 1991 júliusa és 1992 októbere között tartott elnökségi, illetve KOT-gyűlések napirendjét, valamint az ott elfogadott határozatokat ismertető kimutatását. Figyelmesen áttudiroztam, és elképedve kellett tudomásul vennem, hogy az 52 megtárgyalt pont és hozott döntés közül 4 belső szervezési, 1-1 szociális, gazdasági és iskolaproblémával kapcsolatos, 45 – ismétlem: 45 – politikai jellegű! Ez természetesen nem jelenti, hogy az elnökségi és KOT-tagok egyéni teljesítménye is ilyen egyoldalú volt. Ami, gondolom, ki fog derülni beszámolóikból.

Annál tiszteletreméltóbb a megyei, területi, városi, községi RMDSZ-választmányok, tanügyi és kulturális kérdésekkel foglalkozó társadalmi szervezetek, s elsősorban az EMKE, a Bolyai Társaság, a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség, a velük kapcsolatot

tartó, erőfeszítéseiket támogató országos titkárság ha nem is mindig folyamatos, de eredményeket felmutató munkája. Utalok itt például az RMDSZ, az Egyházak Elöljáróinak Állandó Értekezlete és az említett szakegyesületek által kidolgozott, a parlament két házához, Románia elnökéhez és a kormányhoz benyújtott, átfogó dokumentumára, a Kisebbségi Oktatás Chartájára. Sietek hozzátenni: amely, a honi demokrácia nagyobb dicsőségére, mindmáig válasz nélkül maradt. Ide kívánczok továbbá a – különösen az RMDSZ segítségével élvező EMKE-szervezetek létrehozása után – szaporodó öntevékeny művelődési egyesületek, csoportok, könyvtárak, a kibontakozó kórus- és népfőiskolai mozgalom, amelyek mind a kulturális autonómia jegyében a jövőben megszülető – a belső önrendelkezésen alapuló korszerű művelődési rendszerünk pillérei. Száznál több erdélyi magyar művelődési egyesület számos évfordulós emlékünnepelet, kórustalálkozót, emléktábla- és szoboravatót, műkedvelő színjátszótalálkozót, alkotótábort és néptáncfesztivált szervezett.

Mielőtt a gazdasági titkárság munkájáról szót ejtenénk, szintén jelzésszerűen, néhány szót, köszönetünket fejezem ki, gondolom, a kongresszus egyetértésével, egyházainknak és mindazon vállalkozóknak és magánszemélyeknek, akik adományaikkal, szponzorizálással támogatták az említett rendezvényeket, elősegítették művelődési intézményeink túlélését ezekben a szűkös időkben, amikor az állami támogatás megszűnt vagy megszűnőben van.

Gazdasági téren – amely köztudottan az RMDSZ leggyengébb pontja – hogyan is beszélhetnénk a Szövetség stratégiájának kidolgozásáról, a vállalkozási, menedzseri, pénzügyi, mezőgazdasági kérdések átfogásáról, amikor az eredetileg négy gazdasági szakemberre tervezett titkárság, anyagiak miatt, egy személyre zsugorodott. Aki, ha nem tudja maga mellett a Romániai Magyar Közgazdászok Társasága és a Romániai Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Múzeum Egylet szakértőit, aligha tehetett volna bármit is a piacgazdasági gondolkodás fejlesztése, a vállalkozói kultúra megteremtése ér-

dekében. Csak így kerülhetett sor RMDSZ-hozzájárulással is közgazdászok továbbképzésére, vállalkozói fórumok és találkozók rendezésére, regionális vállalkozói szövetségek és kamarák, valamint gazdasági információs irodák létrehozására.

Gondolom, kivétel nélkül érezzük, hogy a magyar római katolikus, a református, az unitárius, az evangélikus és a baptista egyházzal kialakított együttműködés, és az egyházfőinktől, lelkészeinktől kapott támogatás nem korlátozódhat az eddigi felsorolásokra. S hiszem, hogy abban is egyetértünk: egyházaink cselekvő részvétele pótolhatatlan nemzeti közösségünk nevelésében, közéleti eligazításában, mai életünk megannyi ravasz csapdája és ijesztő bugyra között. Amikor keresztyénségről beszélünk, egyéni és közösségi életünk megújulására, erkölcsünk megtisztulására gondolunk, tudván azt, hogy – mint azt egy mélyen vallásos magyar író üzeni – a demokráciában fogant műveltség egyértelmű a vívódó keresztyén erkölccsel, amely soha nem lehet politikai munkaterv, sem közéleti műveletlenség és felelőtlen improvizáció jelszava és zászlaja. Hallottuk, hogy szükség van az »RMDSZ megkeresztelésére«, és máshonnan, hogy az egyházaknak aktívabb szerepet kell vállalniuk a politizálásban. Vitathatónak, pontosabban elfogadhatatlannak találom mindkét felszólítást. Az újabb keletű egyneműsítő kollektívizmus hangját vélem kihallani belőlük. Meggyőződésem, hogy egyházainknak nincs szüksége világi tanácsra e téren. Hagyományaik, az isteni rendeltetésben fogant elveik, évszázados rendszabályaik és eddigi közéleti tapasztalatuk tévedhetetlen eligazítást nyújtanak számukra. Ami Szövetségünk megkeresztelését illeti, megkérdem: nem fordított képe ez azoknak a gyászos és félelmetes időknak, amikor állampolitika volt a vallásgyakorlás tiltása s a templomba járó, hívő ember a társadalmi kirekesztés láthatatlan bélyegét viselte a homlokán? Tisztelettel kell felnézünk egyházainkra. Csak az elmúlt esztendő vészterhes napjaiban hányszor találtunk megnyugvást, hányszor merítettünk hitet és erőt közszolgálatunkhoz oltáraink és az Úr asztala előtt. Mint ahogy

tudjuk: egyházi méltóságaink, felekezeti, gyülekezeteink is bíznak az RMDSZ-ben. Mellette voltak születése pillanatától, megújulásának az elősegítői.

Tisztelt Kongresszus!

Hányszor olvastuk a sajtóban, hallottuk a tévében és a rádióban, és hányszor kérdezték RMDSZ-fórumok, közgyűlések, vitaestek alkalmával: Merre RMDSZ? Az RMDSZ-nek – hangzott el számtalanszor – ha élni akar, ha el óhajtja kerülni az elején említett törésszakadás veszélyét, ha vissza akarja szerezni eltávolodott hívei bizalmát, s végül, ha az eddiginél is hatékonyabban kívánja képviselni a romániai magyarság érdekeit, meg kell újulnia a pluralizmus jegyében, fel kell frissülnie, változtatnia kell stratégiáján és szervezeti felépítésén, nyitottabbá és demokratikusabbá kell válnia. Kétlem, hogy volna ebben a teremben valaki, aki ezeket a kérdéseket és követeléseket ne hallotta volna, s mi több, tagadná jogosságukat. Lett legyen radikális vagy mérsékelt, szabadelvű vagy keresztény-demokrata, Egységkereti vagy Erdélyi Kezdeményező, a most induló Dolgozók Egyesületének híve vagy szimpla RMDSZ-tag – így, minden jelző, pontosítás, ideológiai címke nélkül: RMDSZ-tag –, mert, horribile dictu, ilyen is van. Mégpedig nagy számban. Mi több: a legnagyobb számban. Nos, mindenki érzi, tudja, várja a változást. Természetesen a maga elképzelése, doktrínája – ha van ilyen –, érdeke szerint. Ez teszi, ez tette eddig is bonyolulttá, majdhogynem lehetetlenné a kívánt elmozdulást, várt újjászületést. Ami ezután sem következhet be mindaddig, amíg a többszólamúság, a komplementarizmus gondolata be nem épül őszintén és szervesen a szövetségi eszmerendszerbe és viselkedési kódexbe. Tehát a változásnak elsősorban egyének, csoportok tudatában kell végbemennie. A diktatúrában beidegződött ideológiai egyneműség, a másság reflexszerű elvetésének a tagadásával. Csak sajnálni tudom – s ebben az én felelősségem nem csekély – hogy a most leköszönő elnökség és KOT tagjai, annyi együtt eltöltött óra és nap emlékével, annyi hajnalba nyúló közös ví-

vódás, annyi megveszekedett, de nemegyszer konszenzussal végződő vita után, annyi jó és rossz tapasztalat birtokában nem jutottak el idejében ehhez a felismeréshez. Annak a visszafordíthatatlan megértéséhez, hogy az eszmei hegemoniára, a tekintélyelvű vezetésre való törekvés összeegyeztethetetlen a mellérendeltségi viszonyal, a demokrácia hirdetésével és gyakorlásával. Nagy kár, hogy a Politikai Egyeztető Kerekasztal csak nem egészen két hónapja született meg. Eddigi eredményei új távlatot nyitnak meg Szövetségünk előtt.

A jövőben – már közvetlenül a kongresszus után –, amikor az RMDSZ-nek az eddiginél egyértelműbben definiálnia kell viszonyát 1. a romániai társadalom valóságához, 2. a Demokratikus Konvencióhoz, tehát ahhoz a szövetségi rendszerhez, amelynek egyik alapító tagja és működési elveinek, programjának egyik kidolgozója, 3. a magyar nemzethez, abból kiindulva, hogy közösségünk nyelve, kultúrája, történelmi önazonossága alapján, annak szerves része.

Gyakran halljuk: nemzetben kell gondolkodnunk. Úgy van. Teljes valónkkal, egész meggyőződésünkkel osztjuk eme imperatívusz igazságát. Egy kiegészítéssel: a kisebbségi helyzetünkből fakadóan nem egy, hanem két nemzetben való gondolkozás a mi terhünk és próbatételünk. A közelmúlt is bizonyítja: nem lehetünk szabadok, nem élhetünk emberhez méltó életet, ha a román nemzet diktatúrák béklyóiban sínylődik, anyagi és lelki nyomorban él; nem vívhatjuk ki nemzetiségi jogainkat és nem élhetünk háborítatlanul velük, amíg a román társadalom, az őt képviselő intézmények azokat el nem ismerik és a nemzet akarataból nem szentesítik, a gyakorlásukat bármilyen módon akadályozó erőkkel szemben a leghatározottabban fel nem lépnek. Attól a felismeréstől vezetettve, hogy a román nemzet sem élhet békében, jó lelkiismerettel, amíg más ajkú, más kultúrájú, vallásit, hagyományú nemzeti közösségei fenyegettetve érzik magukat, amíg országuk, Románia, nem biztonságot, meleget jelentő ott-hon is, etnikai méltóságukat tiszteletben tartó, igazságos haza is számukra. Kölcsönös türelemmel, megértéssel szabadulnunk kell a

belénk sulykolt előítéletektől, a régebbi és újabb keletű rossz tapasztalatok, történelmi traumák éltette bizalmatlanságtól. Nem patetikus kmyilatkoztatások, nem andalítóan szentimentális közhelyek ismételtetésével, hanem az építés, a nemzedékek hosszú sorát próbára tevő, elcsüggesztő nehézségek ellenére is szükséges, mindennapi tettekkel.

Nemzeti-etnikai céljaink elválaszthatatlanok a demokrácia, a társadalomépítés ügyétől. Ebben a felismerésünkben, elhatározásunkban számítunk a Demokratikus Konvencióba tömörült pártok, mozgalmak és szervezetek megértő támogatására. Sokban különbözünk egymástól, s ezt nem szabad eltagadnunk, de egyesít bennünket a közösen megfogalmazott – s az itt elhangzott üdvözlő beszédekből olyan világosan kivehető cél: együttes erővel emeljük ki Romániát a diktatúra társadalmi és gazdasági csődjéből, morális posványából; együtt akadályozzuk meg a nemzeti-kommunista restauráció egyre nyilvánvalóbb térnyerését; az ország ismételt elszigetelését; a sovén, idegengyűlölő, antiszemita eszmék rombolását. Tartós, őszinte szövetségben tegyük jogállammá országunkat, legyünk a gyökeres változást hozó gazdasági reform következetes hívei; ihletődjünk munkálkodásunkban az európai demokráciát és jólétet megalapozó polgári erényekből: az egyéni szabadság, műveltség, kompetenciával párosult szorgalom, a keresztyén erkölcsben fogant türelmesség és társadalmi nagylelkűség álljanak előttünk politikai és erkölcsi célként.

Kedves Barátaim!

Az elmúlt három évben romániai-erdélyi magyarságunk talán legnagyobb kollektív élménye a nemzethez tartozás mindig érzett, de az elmúlt, közel fél évszázadban csak most kinyilvánított akarata volt. Tévedés volna ebben csak szívdobogtató, szép gesztust látni. Az egymásról való tudás, gondoskodás pillanata ez. De annak a felismerése is egyben, hogy – éppen az előbb jelzett helyzet folytán – a sorsunkért, megmaradásunkért vállalt felelősség elsősorban a miénk. A nemzet, amelynek részteste vagyunk, segíthet sokféle módon és

sok irányban, de a célok kijelölésének, a hozzájuk vezető utak és az alkalmas idő megválasztásának nemegyszer iszonyatosan terhes joga közösségünké, az általa demokratikusan választott testületeké, tisztségviselőké. Mondom azt azzal a megnyugtató érzéssel, hogy szavaim egybecsengenek a magyarországi parlamenti pártok képviselőinek, a magyar kormánynak több ízben megfogalmazott, s itt, a kongresszuson is kinyilvánított állásfoglalásával. A magyar nemzethez való tartozásunk, illetve a román nemzethez való kapcsolódásunk tényéből következik, hogy elsőrendű érdekünk a két szomszédos ország, Románia és Magyarország közötti jó viszony és minél teljesebb együttműködés elérése. Reméljük, hogy a most nem kis fáradtsággal és nem egy akadály elhárításával készülő alapszerződés új távlatot nyit és »annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után« új, európai dimenzióba helyezi az építő, a térségre is jótékony hatással lévő román-magyar kapcsolatot. Az RMDSZ többször nyilvánosságra hozta azt az elhatározását, hogy – amennyiben a két fél igényli – készen áll hozzájárulni, közösen megállapított formában, a tárgyalások mielőbbi, eredményes befejezéséhez.

Tisztelt Kongresszus!

Egy elorzott forradalom nyomasztó tudatával a lelkünkben, az 1989 decemberében megindult, amúgy is ellentmondásos folyamatok lassú kisiklásának és végleges leállításának a veszélyével szembe-sülve, két csapda leselkedik ránk: a kifáradásé, lemondásé, a beletörődésé abba, ami van. És a valóságtól való elszakadásé, olyan magatartás kizárólagos modellértékűvé emeléséé, amely a társadalom emberi és, a mi esetünkben, még kisebbségi elkeseredésére és kiábrándulására is építve, a látványt, mártíromságot, heroizmust ajánlja eszközüül és követendő például. Feltehetően utolsó politikai szereplésem végén, engedtessek meg emlékezetből idéznem, nem egy politikus, még csak nem is társadalomtudóst, hanem egy tragikus sorsú, nemzeti közösségéből és a magyar irodalomból évtizedekig kirekesztett író, Márai Sándort: A hősiesség legtöbbször – és igazában –

nem egyetlen heroikus gesztus. A hősiesség legtöbbször és igazában megszámlálhatatlan sok apró, türelmes és következetes mozdulat összessége.

Köszönöm a figyelmet.”

Tapsolt a kongresszus. Erőből, hosszan. A színpad sarkánál megálltam és meghajoltam. Ez volt a búcsúmeghajlásom társaim, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség előtt. Ahogy a tapsoló termet elnéztem, tudtam: nem vagyok a padlón, mint Magyarhonban mondják, és mint többen látni szeretnék volna. Nem távozom vesztesként. Ami jó volt a szolgálatomban, az bizonyára megmarad.

* * *

Végezetül szólnom kell még egy személyes mozzanatról. Nekem akkor igen jól jött, és kíváncsán múlt, hogy roppantul érdekes – sokakat, elsősorban az engem javíthatatlan bolsevikinek tartó ellenfeleimet, gondolom, nem kis mértékben meglepő – következménye nem lett. A FIDESZ delegációja, Orbán Viktor, Németh Zsolt, Rockenbauer Zoltán, Hegedüs István és többi barátjuk a második nap végén meghívtak vacsorára. Nem volt kedvem hozzá, de elfogadtam a meghívást. Vonzott a fiatal magyarországi politikusok társasága. A Kapu utcai, nagyon vegyes szombati közönséggel zsúfolt Korona vendéglőben állapodtunk meg. Nem állíthatom teljes bizonyossággal, de ezekben az években végig az volt a meggyőződésem, hogy ennek a beszélgetésnek és a Koronában söröző románok irántam nyilvánított szimpátiájának is köszönhettem, hogy valamikor tavasszal levelet hozott a posta Budapestről. A FIDESZ borítékjával. Benne Orbán Viktor és Németh Zsolt aláírásával, pár soros levél. Közlik, hogy szeretnének velem rendszeresen ta-

nácskozni a magyar-román viszonyról és a Fiatal Demokraták Szövetsége által követett politikáról a határon túli magyarság érdek- és jogvédelme támogatásában. Kapcsolatfelvételre, az elképzelés kimerítőbb megtárgyalására meghívnak Budapestre. Március közepén, Kriterion Alapítvány-ügyekben el is utaztam a magyar fővárosba, szándékomban állt, hogy ellátogassak a FIDESZ-székházba. Nem jutottam el oda. Megbetegedtem és tíz napra, kivizsgálásra, befektettek a Szent István-kórházba. Nem következett újabb megkeresés. S ha következett volna is, nem tudom, hogyan reagálok rá. Lassan, de innen, Erdélyből is jól követhetően, mutációk történtek a fiatal demokraták eszmekörében, a nemzeti liberalizmus felől a vaskos konzervativizmus felé. Amelyeket én, leírtam már egyszer, nem tudtam követni. S talán megérteni sem.

* * *

A kongresszus zártával, bár Tokay György és Takács Csaba, szobatársaim szálláshelyünkön, a Reménység Házában, kapacitáltak, hogy maradjak még, elutaztam Brassóból. A *Háromszék* című megyei lap kocsijában volt még egy hely, velük tartottam. Mindig emlékezni fogok a nem egészen egyórás útra hazáig. A meleg kocsiban, szerkesztő hölgyek kellemes társaságában, percről perce oldódott bennem a feszültség, múltban volt fáradtságom. Többnyire hallgattunk, elcsigázott mindnyájunkat a három nap. Kísérletet tettem, hogy felvidítsem társaimat. „*Mondja, Öcsi – szoltam a mellettem ülő sofőr-höz –, ismeri a cigány éneket, ami így szól: »Brassó felől jön egy vonat/ Tele könnyel a szeme...«*” „*Nem emlékszem*” – mondta Öcsi. No jó, akkor elmélkedjünk a békés csendben. Nem tudom miért, eszembe jutott az egyik megyei elnök – ősrégi szerkesztőségi ember ő is – kérdése: hogy állsz egykori román

barátaival... Hát igen. Nem egy volt bukaresti társamat elvesztettem. Belegabalyodtak a rossz politika hálójába, bedőltek a magyarellenességnek, eltávolodtak tőlem. Viszont megmaradt a két Mircea, Dinescu és Sântimbreanu, Andrei Pleșu, Nicolae Manolescu, Ana Blandiana, volt évfolyamtársam – Alexandru Simion, valamint Gabriela Adameșteanu. Nagy nyereségemnek tartom, hogy közel kerültünk egymáshoz Stelian Tănaseval és Románia legkiemelkedőbb „civil bátorával”, Gabriel Andreescuval. Külön helyet foglal el ebben a portrészorozatban – morfondíroztam magamban – Pop Simion.

Most, utólag jegyzem meg, hogy vele kapcsolatban memoárom első kötetének a megjelenése óta egy magyarázattal tartozom. Egészen pontosan nem is vele, hanem az 1991. eleji, Románia budapesti nagykövetévé való kinevezésével kapcsolatban. Említettem, hogy nemcsak egymásról tudó nemzedéktársak voltunk, de közel is álltunk egymáshoz. Ugyanabba a baráti társaságba jártunk, s amikor az 1968-as „ideológiai nyitás” idején alkalom kínálkozott a kisebbségi, elsősorban a romániai magyar irodalom valamelyes önállóságának az elismertetésére – a *Korunk* 1998. júliusi számában Kántor Lajos tartalmas esszében idézi fel azt az időt –, Pop Simion az Írószövetség titkáráként kitartóan támogatót bennünket. Máramaros szülőtte volt, jól beszélt magyarul. A változás gondolkozásában, de írói munkásságában is a Ceaușescu-féle nacionalizmus felerősödésének éveire esik. Hivatalos elismerésnek örvendő konjunktúra-regényt ír az észak-erdélyi román-ság szenvedéseiről. S a pálfordulás, szellemi habitusa hanyatlásának szememben is legeklektánsabb bizonyítéka a hírhedt, magyarelles Lancrănjan-könyv felkarolása volt. Ettől kezdve nem sok mondanivalónk volt egymásnak. Magyar barátai sorra eltávolodtak tőle. S persze, ő is tőlük. Hogy a diktatúra idején beleivódott, hű alattvalói mételey, az értelmiségi önfel-

adás ópiuma mennyire megfertőzte tudatát, abból is látszott, hogy az 1991 őszen felkorbácsolt sovén-nacionalista kampány idején, diplomata státuszával össze nem illő interjút adott az egyik bukaresti lapnak, amelyben felmutatta a magyar politika irredentizmusáról és Románia-ellenességéről szóló propaganda számos sablonját. Bekérték a magyar külügyminisztériumba és közölték vele: amíg igaztalan, nagyköveti státuszával össze nem egyeztethető állítását meg nem cáfolja, nem számíthat a magyar kormány támogatására. Antall József miniszterelnök ezért nem volt hajlandó találkozni vele pesti szolgálata utolsó periódusában. Különben nyugdíjba vonulása után újranősült. Feleségül vett egy spanyolországi emigrációjából hazatért magyar hölgyet, és, mint hallom, felváltva a Pannon-síkságon és Ibériában múlatja idejét. Olykor – nem is rosszul – festeget.

Apropó, nyugdíjas élet. Sem addig, sem akkor nem jutott eszembe azon elmélkedni, mihez kezdek visszavonulásom után. Tudtam, így vagy úgy megpróbálom folytatni, amit mindig is csináltam. Az intézményépítést. Csíkszeredában befejezéshez közeledett a Kriterion Ház újjáépítése, s elkészültek az alapítványunk által létesítendő nyomda tervrajzai. Nem sokkal azelőtt jártam otthon, Zágonban, s a téli képben még elszomorítóbbnak látszott az elhagyott Kastély, különösen a beszakadt tetejű, gyermekkoromban monumentálisnak tűnő Gabonás. Itt is kezdeményezni kell valamit, talán egy Mikes nevét viselő alapítvány útján. Mit nem adtam volna, ha valamilyen csoda folytán, megpillantom, mondjuk, a kocsni műszerfalán az azóta álló csíkszeredai Alutus nyomdát – ahol különben könyvem kéziratát is várják – és az 1997 májusában teljesen restaurált Mikes–Szentkereszty-udvarházban és az újjászületett Gabonásban felavatott Zágoni Művelődési Köz-

pontot. A csoda akkor elmaradt, de álmom teljesült. Erre szokta mondani szegény apám: Van Isten. Elöl, balra, az erdő alatt, feltűnt Szentgyörgy. A valamikor messziről oly ismerősen fehérlő, a szemerjai dombon fároszként álló református templomtorony, amelyet mára körülkerített, valahogy meg is kisebbített a sokemeletes tömbházak – háromszéki Manhattan – köregetege.

A kocsí megáll a '44-es harcokban itt elesett ezredes, post mortem tábornok, Grigore Bălan nevét viselő sugárúton. Új otthonom előtt. Megköszönöm a fuvarozást és elbúcsúzom útitársaimtól. Vállamon a bőrtáskával – velem volt az eltelt három év minden útján –, megnyomom földszinti lakásunk csengőjét. Hallom, Évi felkattintja az előszobai kapcsolót, aztán, mielőtt elhúzná a csúfondárosan KGST-piacnak nevezett zsibvásárról származó ajtózár reteszét, kiszól:

– Ki az, te vagy? – Rövid szünet, majd bizonyára a kezdet kezdetére emlékezve, évődő hangon: – Netán a történelem?

– Ő – felelem rá, értve a szót. – A „szép kis történelem”...

Vége

*Sepsiszentgyörgy, 1997. november 11. –
Papoc, 1998. szeptember 3.*

[Erdélyi Magyar Adatbank]

KÖRÖN KÍVÜL

Interjúk, beszédek, vallomások

1995–1998

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

TESTVÉREK! POLGÁRTÁRSÁK!

Ezzel a megszólítással kezdődött, tisztelt ünneplő közönség, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottságának 1989. december 25-én közzétett Kiáltványa. Az RMDSZ első dokumentuma kinyilvánította: „A romániai magyarság önrendelkezési jogának elvi alapján áll, mindazzal együtt, ami ebből természetszerűleg következik.” Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy jogaink érvényesítését a szabad, demokratikus Románia területi épségének és szuverenitásának tiszteletben tartásával kívánjuk elérni. Majd következtek – hallgatóim bizonyára emlékeznek – a nemzeti identitásunk megőrzéséhez, emberi és állampolgári jogaink gyakorlásához szükséges eszközök és garanciák: képviselő a törvényhozásban és államigazgatásban, olyan, nemzeti közösségünk által választott, illetve jelölt személyek által, akik annak bizalmát élvezik; anyanyelvű oktatási hálózat kiépítése az óvodától az egyetemig; a magyar nyelv használata a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban; nemzetiségi minisztérium létrehozása; kollektív nemzetiségi jogaink alkotmányos szavatolása és ezek rögzítése a törvényekben és végrehajtási utasításokban; szabad kapcsolat-ápolás a magyar nemzet más részeivel, minthogy a romániai magyarságot kultúrája, történelmi hagyományai elválaszthatatlanul fűzik a magyar nemzethez.

Gondolom, ebből a felsorolásból is kiderül: az RMDSZ meg-

alakulása pillanatában – s ez a megalakulás úgyszólván egy időben történt Erdély, Románia majd minden magyarlakta településén – megfogalmazta azokat az elveket és elvárásokat, amelyek az egymást követő három kongresszuson egyre gondosabban kidolgozott, jogilag pontosabban körülírt, politikailag egyértelműbben megszövegezett programjának alaptételeit jelentették. Ezzel azt is elmondtam, hogy, megítélésem szerint, a Szövetségünk nyitott, pluralista jellegéből következő belső viták; a komponens pártok és platformok, valamint az autonóm területi és helyi szervezetek ideológiai elkötelezettségéből vagy a sajátos adottságokból eredő, szemléleti és taktikai különbözőség; az üdvösnek nem mondható egyéni súrlódások ellenére, az RMDSZ megőrizte – konszenzus kereséssel, egyeztető erőfeszítésekkel, ha kellett, egymásnak tett engedmények árán – stratégiájának folytonosságát, cselekvési egységét.

Ma öt esztendeje annak, hogy itt, Kolozsváron, a Magyar Színház próbatermében, az RMDSZ megtartotta első országos küldöttgyűlését. Itt találkoztak először megyei és helyi vezető emberek, akik jóváhagyták a szervezet elnevezését – Romániai Magyar Demokrata Szövetség – és elfogadták a nemzetközi jogrendszerben használatos *nemzeti kisebbség* önmeghatározást a kommunista diktatúra évtizedeiben hivatalossá lett *együttélő nemzetiség*, illetve a vita során javasolt *társnemzet* helyett. Hosszas, olykor szenvedélyes vita alakult ki a területi autonómián alapuló öngazgatás; az anyanyelvű oktatás és kultúra; a szociális és gazdasági tennivalók – ezen belül a munkásság érdekvépviselete, a magántulajnon alapuló falupolitika –, a termelő- és fogyasztási szövetkezetek felállítása kérdéseiről, és végül arról, hogy mit tarthatunk meg és mit kell elvetnünk az 1953-ban erőszakosan feloszlott Magyar Népi Szövetség örökségéből. Ide kívánkozik egy megjegyzés: történészek, politológusok feladata végigkövetni, megmagyarázni, hogyan szűkült le utólag,

a gyakorlati munkában, ez a legelején átfogó, komplex cselekvési akarat jobbra csak a politika területére.

Döntés született továbbá arról, hogy az Ideiglenes Intéző Bizottság hívjon össze, egy hét múlva, újabb küldöttgyűlést Marosvásárhelyen.

Az 1990. január 13-i vásárhelyi találkozó – elsősorban annak Szándéknyilatkozata, az RMDSZ törvényes bejegyzésének alapdokumentuma – bebizonyította, hogy mindössze huszonhárom nappal a decemberi fordulat után, együtt van az a szervezőképesség, intellektuális erő, cselekvési eltökéltség és demokratikus vezetőtestület, amely feljogosítja Szövetségünket arra, hogy a romániai magyarság érdekvédelmi és közképviselési szervezetének tekintse magát. A májusi parlamenti választások eredménye ennek a tiszta szándéknak és töretlen akaratnak biztosítottak legitimitást.

Visszatérve a kolozsvári küldöttgyűlésre, el kell mondanom, hogy itt, a színház körcsarnokában találkoztunk magyarországi pártok képviselőivel – közöttük a nagyérdemű dr. Antall Józseffel, a későbbi magyar miniszterelnökkel –, nem egy régi barátunkkal és olyan erdélyi társainkkal, akiket arra kényszerített a zsarnokság, hogy kiváljanak sorainkból. Megértettük: jelenlétük buzdítást jelent szervezeti indulásunk első órájában, olyan kézfogást, amely szellemi egységünk helyreállítására kötelez valamennyiünket.

S itt meg is állok az események földezésével. Nem csak azért, mert a teremben ülők ismerik, jórészt álélték őket. Ami az RMDSZ-ben végbement, immáron múlt. Nemzeti közösségünk, nem is egy, hanem két ország és minden bizonnyal a közép-kelet-európai térség történetének része. Magyarázni, értékelni vagy elmarasztalni lehet elveket, döntéseket, cselekvéseket. Megváltoztatni nem. Ez a bizonyosság, ez a szilárd pont, a megváltoztathatatlan szabadító érzése adjon nyugalmat, szigo-

rú tárgyilagosságot nekünk és az utánunk jövőknek tettek és emberek megítélésében.

De addig is, a jövőre nézve, mire buzdít, mitől óv a kezdet?

Mindenekelőtt arra figyelmeztet, hogy Szövetségünk ne vesztse el valóságérzékét. Stratégiáját ne tekintse egymástól elválaszthatatlan célok foglalatának, hanem – anélkül, hogy lemondana ezek bármelyikéről is – tudja őket idő, fontossági és esély-sorrendbe állítani. És, Bethlen Gábor intelmére emlékezve, miszerint „az előre látott gerely kevésbé sebez”, próbálja meg minél pontosabban kiszámítani, előre látni döntései eredményét, számoljon idejében opciói várható következményeivel. Nem ártana tudnunk, hogy az egyszer megnevezett, közzétett célokat nem szükséges unos-untalan emlegetni. Dolgozni kell értük. A legőszintébb pátosz sem pótolja az alapos felkészülést, a szükségesnek ítélt lépések ellenzőinek megnyugtatóására, majd megnyerésére tett erőfeszítést. Legfeljebb a tehetetlenséget takarja, alkalmat nyújt délibábot űző dilettánsoknak, hogy a közérdeklődés homlokterében maradjanak. A valóban nehéz feladat nem játszó gyermek vagy udvari bolond csörgője, amelyet folyton rázni kell, hanem súlyos harang. Ritkán kondul meg, hogy a vállalt kötelességre emlékeztessen.

Nem egy tagja az RMDSZ-nek azért távolodott el a szervezettől, mert úgy érzi, az nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, nem teljesítette legfontosabb vállalásait. Védekező politikája, amikor arra kényszerül, kapkodó, nem elég rugalmas. Nem tagadom: nekem ezzel a logikával nehéz egyetértenem. Az RMDSZ 1990 tavasza óta tudatosan és következetesen vállalt ellenzéki szerepköre és az etnikai jellegből adódó korlátok között gyűrűjében kénytelen mozogni. Ami drámaian szűkíti lehetőségeit, bármilyen helyesek, szükségesek legyenek a demokrácia, a jogállam, a szabad piac ügyét promoveáló kezdeményezései; bármilyen támogató háttérrel rendelkeznek a ro-

mániai magyarság, netalán minden romániai kisebbség érdekeit szolgáló harca. A hatalom gyakorlása, illetve a hatalomban való részvétel nélkül, egy olyan antidemokratikus, visszarendeződő politikai és gazdasági konjunktúrában, mint amilyenben ma élünk, az eredmények – még a kitartó, határozott politikai harc árán kicsikart eredmények is – csak szerények és részlegesek lehetnek. Az ebből a bénító helyzetből, ebből a kiúttalanságból kivezető, nemcsak a demokratikus Nyugaton, de itthon, transzilván tájakon is történelmi igazolást nyert önkormányzati modell, sajnos, számunkra egyelőre elérhetetlen. Mint láttuk, az első, RMDSZ névvel szignált dokumentumtól, a karácsonyi kiáltványtól a kolozsvári Nyilatkozaton át, az utolsó SZKT-állásfoglalásig, az autonómia gondolata és igénye jelen van Szövetségünk politikájában, közösségünk tudatában. A gyakorlatban mégsem léptünk előre egy tapodtat sem. Miért? Azért, mert az autonómia, a valós önkormányzati struktúra elfogadása, létrehozása csak a többségi nemzet és a nemzeti kisebbség együttesen vállalt szerződése alapján lehetséges. Amikor a kölcsönös félelmek, az egymás iránti bizalmatlanság felenged. Ösztönözni lehet ezt a folyamatot, és ebben látom a gazdasági vállalkozások, a kulturális párbeszéd, az ökuménia, a civil szervezetek bizalomerősítő, kapcsolatépítő szerepét, az oly könnyelműen elmarasztalt, macskakörmök közé tett kézfogás-diplomácia értelmét. Ám a döntő jellegű gyorsítás, különösen a radikális szakítás esélyében, szomorúan vallom be, nem hiszek. Naponta tapasztalom, hogy ezt érzi, lassan tudja is közvéleményünk. Túl van azoknak a napoknak az eufóriáján, amelyekről itt szó esett. A romániai magyar társadalom zömében megedződött az európai értékekkel mérhető, minőségi létért, a nemzeti jövőért folytatott, kitartó küzdelem megvívásában. Az RMDSZ-nek, ha továbbra is be akarja tölteni öt évvel ezelőtt vállalt hivatását, bíznia kell abban a hallatlan energiákat

rejtő, nagy erkölcsi tartalékkal rendelkező erőterben, amelyet erdélyi magyarságnak nevezünk. Az eddiginél meggyőzőbben és bensőségebben kell őt megszólítania. Nemcsak okítva, de hallgatva is rá. Nemcsak elméleti laboratóriumokban kidolgozott vagy többféleképpen értelmezhető, nemegyszer illuzórikus, nemzetközi egyezményekben rögzített jelzésekre figyelve, de ezer év Erdély-hagyományaira – türelmesség, Istenbe vetett hit, józanság, szorgalom –, a családi és helyi közösségi élet erőnyeire is építve.

Végezetül néhány szót a nemzedékek közötti viszonyról. Lehet, hogy borúlátón ítélem meg, amit tapasztalok, de aligha volt valaha is ennyire éles a választóvonal apák és fiúk, az idősebb és az iszonyú nehézségekkel szembesülő fiatal generáció között. Mint idős ember, társaimat megértésre intem és bátor szembenézésre múltunk eltévelyedéseivel, megalkuvásaink rossz következményeivel, bár bizonyíthatom: életünk nem csak ezekből állt. Ifjúságunkat pedig tisztelettel és szeretettel kérem: gondolkozzon el a hozzá hasonlóan fiatal és hozzá hasonlóan riadt és megkeseredett Dsida Jenő hatvan évvel ezelőtt írott sorain: *„Mondják, apáink bűne, ami történt./ Mindegy. Mienk a végzet és a sors./ Ők még a múltba révednek tükörként,/ mi már a sodró víz tükrén a gyors / jelenben látjuk arcunkat s a törvényt:/ Tűrni – a bölcsék ételén a bors,/ okulni – szükség, megbocsátni – jószág/ dolgozni – ez a legnagyobb valóság.”*

(Elhangzott 1995. január 7-én, az RMDSZ 5. évfordulója alkalmából, a kolozsvári Magyar Operában rendezett ünnepségen.)

HOL TARTJUK AZ ESZÜNKET?

– *Amióta visszavonultál a politikai szerepléstől, meglátásod szerint milyen irányban alakult a romániai magyarság helyzete? Jobbra? Rosszabbra? Változatlan?*

– Jó kérdés egy közvéleménykutatási lapon, ahol az ember bekarikázza vagy x-szel jelöli a szerinte helyes választ. De úgy vélem, alkalmatlan az elemző feleletre, mert nem teszi lehetővé a többirányú megközelítést, a jelenségek, folyamatok áttűnését, párhuzamosságát vagy interferenciáit. Más szóval a szintek és minőségek komplex vizsgálatát. (Hogy Te nem ilyen kényszerzubbonyos helyzetbe akarsz hozni, jól tudom, mint ahogy az is világos előttem, hogy az így feltett kérdéssel csak hergelsz, a motorjaimat túrátatod. Rendben van, álljunk az általad kijelölt pályára.)

Ebbe a fogalomba: romániai magyarság, sok minden belefér. Meg kell találnia a helyét benne mindenkinek, aki ebben az országban magyarnak vallja magát. S akkor: *jobbra fordult a helyzete* annak a gazdának, aki iszonyú erőfeszítés, embertelen munka árán ugyan, de gépet tudott vásárolni, szép állatokat tart, tapasztalatra tett szert terményei értékesítésében; kitatarozta házát, új kaput emelt, új kerítést húzott „élete” köré; van mivel felpakolnia városlakó fiát, lányát, unokáját, amikor hétvégeken meglátogatják. Jobb a helyzete azoknak a – fiatal komédiás, szakképzett tanár és tanító, felszentelt lelkész hiányával küsz-

ködő – színházaknak, iskoláknak, egyházközségeknek, amelyekben a forradalom utáni első, megszorított számú végzősök megkezdték a munkát. Nem panaszkodnak, s ha igen, módjával, a hatalom packázásai, a hátrányos adó-, illeték- és vámpolitika, a hivatali bürokrácia ellenére talpon maradó, olykor szemlátomást prosperáló magyar vállalkozók és kereskedők. Feltételezem, hogy ugyanígy vannak a sikeres orvosok, kutatók, sportolók, nem is beszélve azokról, akik magányosak voltak és társra találtak, betegek voltak és meggyógyultak. A felsorolást csak helyspórlási megfontolásból nem folytatom.

Drámaian rosszabbra fordult azok sorsa, akik munka nélkül maradtak; kétségbeejtő a helyzete azoknak, akiknek már nem jár sem munkanélküli-, sem szociális segély. Lassan elviselhetetlenné válik a nyugdíjasok nagy többségének a helyzete. Romlott, egyfolytában romlik a közbiztonság. Különösen a nagyvárosokban túrhetetlen a szemét, a por, a kosz, az utca rossz állapota, a vízhiány vagy az egészségre ártalmas minőségű ivóvíz. A drágaság és az infáció megugrásának a réme sem hat szívdertítőleg az emberekre. S ha még magyar is az ember, s a politikában sem különösebben jártas és balszerencséjére szórványvidéken is él, csak kapkodja a fejét a fajtájára zúduló mocskolódás láttán, hiszen ő is a román televízió esti híreiből tudja meg, mi történik körülötte és a nagyvilágban. S a környezetszennyeződés, a ragályos betegségek terjedése tekintetében nem rosszabb a helyzet? A politikai zűrzavar, pártok és pártszövetségek osztódása, bomlása, az ellenzék fejvesztettsége nem köztudott? A hatalom gyakorlóinak megbízhatatlansága, hozzánemértése nem nyilvánvaló? S ha rólunk, nemzeti kisebbségekről beszélnek, a visszafogott, palástolt vagy habzó szájjal hirdetett nacionalizmus nem erősödött az elmúlt két év alatt?

Változatlan. Hogy van-e változatlan? Van bőségesen. Elsősor-

ban az országvezetésnek abban a magatartásában, hogy ne a közjót nézze, hanem a hatalom megtartását tekintse elsődleges céljának. Ennek számtalan negatív kísérő jelenségét látjuk: a lassan általánossá váló közömbösség, a korrupció, a Ceauşescu-időkben kialakult túlélési filozófiából következő egyéni önzés, a közösségi szolidaritás hiánya, végső soron az erkölcsi önfeladás.

Változatlan továbbá a kormányzat, a román politikai osztály, de a társadalom jelentős részének is a bizalmatlansága irántunk. És változatlanul bátortalan, ellentmondásos a félmegoldások keresésében kimerülő nyugati demokráciák akarata, hogy megtegyék az európai kisebbségek kérdéseinek megoldásában a döntő lépéseket. Egyértelmű határozatokkal, szigorú elszámoltatási mechanizmusokkal és megfelelő, ki nem játszható szankciórendszerrel.

Minden közösségnek, így a romániai magyarságnak is vannak *egyénekre lebontható problémái*, s olyanok, amelyeket *kollektív sikerként vagy nyomorúságként*, jogsértésként vagy, érzelmeit tekintve, negatív élményként él meg. De *a két szint nem azonos*. Rossz beidegződésünk, egy új kollektívizmussal előjele, hogy folyton a magyarság nevében beszélünk, anélkül, hogy erre megbízatásunk volna. Se szeri, se száma a fogadatlan prókátornak, önjelölt Messiásnak, liliputi világítótoronynak. S mind, mind a magyarság mint egyneműsített realitás egyetlen hiteles, történelmileg igazolt, a jövő szempontjából is egyedülvalóan kívánatos, önhatalmúlag kisajátított képviselője jogán.

Hogy véleményem részben emlékeztet ellenfeleink, mi több, ellenségeink állításaira? Alighanem így van. De ettől még a romantikus pátosz nem lesz kevésbé ősi, a valóság fölötti lebegés kevésbé nyilvánvaló, s némely komor nép- és jogmentő kevésbé dilettáns.

Összegezésül az első kérdésre, s annak hangütésénél marad-

va: Romániában élünk, bajaink és lehetőségeink – a kisebbségi sorsból eredő hátrányokkal tetézve, attól determinálva – a román társadaloméval azonosak. Bajaink számosak, lehetőségeink szűkösek.

– *Szükséges rossz-e a szervezet életében – és általában a politikai életben – az unos-untalan nyilatkozatözön, ami látszólag lázas cselekvésről vall, ám tulajdonképpen tehetetlenséget takar? Mikor jön meg a bejelentetlen, az előbb elvégzett munka becsülete?*

– Igen, rossz. Hogy szükséges-e a nyilatkozás, nem minden esetben vagyok meggyőződve róla. Emlékszem a Pleșu szerkesztette *Dilema* című lap egy tavalyelőtti számára, amelyben arról folyt a beszélgetés, hogy a tiltakozás jog-e, kötelesség-e vagy hivatás? Szabadon értelmezve ezt a vitatémát, azt hiszem, nálunk – nemcsak magyaroknál – a bejelentés, tisztázás, elhatárolódás, cáfolat már-már neurotikus kényszerré, hivatássá vált. Sok van belőle. S valóban, amilyen mértékben csökken – ezt most magunkra értem – a cselekvés lehetősége, a konkrét feladatokkal való foglalkozási kedv, olyan arányban nő az állásfoglalások és közlemények száma. Természetesen, nem minden esetben van szó pótcselekvésről, de a lázas tevékenység, a gond-felvállalás, a pihenést nem ismerő éberség és odaadó szolgálat mímelése nemegyszer nyilvánvaló. Nem újkeletű baja ez az RMDSZ-nek. Az én elnökségem idején is nagyjából ez történt.

Mikor jön el a csendben elvégzett munka becsülete? Részben már eljött. Naponta olvasok beszámolókat, híreket derék, dolgukat „pénz és taps nélkül” végző ismeretlenek teljesítményeiről. Hogy ez nagyobb teret nyerjen közérdeklődésünkben – a sajtó révén elsősorban! –, elengedhetetlen. Mint ahogy szükséges, hogy lassan, fokozatosan, mint amikor kábítószer vonnak el a narkóستól, nem a depolitizálás, hanem a politikai érdeklődés normális keretek közé helyezése. Hogy több idő és energia

maradjon az egyéb gondok és cselekvések fölötti meditálásra, más természetű események tudomásul vételére, a politikusok és közéleti személyiségek számontartására, elismerésére – vagy, ha a minőségi igény, a morál úgy hozza –, elmarasztalására. Érdeklődési körünk beszűkült; a sokdimenziós, nyitott társadalom, a szabad, művelt, az alternatívák és véleményformáló személyek közt választani tudó polgár legyen az eszményünk.

– *Mi a véleményed a szövetség és a hatalom újabb keletű vitáiról?*

– Ha csak a hatalom és az RMDSZ között folyna a vita, nem lenne benne semmi különös. Szövetségünk öt esztendeje következetes ellenzéki politikát folytat. (Az első három évben erre nagyon ügyeltem, még ha radikális ellenfeim szájszibbadásig ismételték is, hogy labanc, Iliescu szekerét toló, kormánypárti vagyok.) Abban sincs semmi meglepő, hogy a szélsőséges nacionalista táborral szervezetünk, enyhén szólva, nincs beszélő viszonyban. Ellenben az már meggondolkoztató, hogy újabban a román ellenzékkel is tengelyt akasztottunk. Pontosabban, ők akasztottak velünk. De még ez is megoldható, ebből a helyzetből is van kiút: lásd a legutóbbi SZKT-ülés partnerségi ajánlatát a Demokratikus Konvenciónak. Jobban foglalkoztat engem a román társadalom magyarságképe, amelyet a nacionalista, „Erdély-féltő”, az elkanászosodott, udemere-ellenes propaganda – ebben, mint mindig, a televízió hírszolgálatá jeleskedik – torzít el.

Mi a tennivaló? Azon kellene lennünk, hogy a román-magyar viszony ne csak a politika szférájában, a kormányzati, parlamenti tényezők, a változó pártérdekek függvényében alakuljon. Következésképpen szorgalmaznunk kellene, hogy végre megszülessenek – beszéddel torkig vagyunk, még ha páros is! – az egymás megismerését, segítségét, az együttműködést bátorító tettek. A cselekvési mező korlátlan: iskolák, vállalkozók, írók,

művészek, építészek, műemlékvédők, természetjárók, ökológusok, ifjúsági szervezetek, karitatív mozgalmak, az UFO és a paranormális jelenségeket követő érdeklődők. Soroljam még? Mindnek megvan a román megfelelője, lehetséges partnere. Meg kell őket keresni. Mintha hallanám: Megint mi, újra csak mi? Kezdjék el egyszer ők is! Bocsánattal legyen mondva, botor beszéd. A magában, igazságában nem bízó, gátlásait és szorongásait kivagyisággal palástoló ember hangja ez. Igenis, kezdeményezni kell. Újra és újra. Türelemmel, tudással, őszinteséggel. Tavaly, ősszel valamikor, a polgári szinten kibontakozó kézfogás-diplomáciáról lekezelőleg, majdhogynem ellenségesen szólt egyik vezető emberünk, s utána, kórusban, több politikai szemleírónk. Szívesen elvitatkoznék velük, de most erre nincs mód. Csak annyit: annak idején gyakran hallottam Zágóban, amit nagymenő amerikai üzletemberek ma így mondanak: A szerződések azért vannak, hogy megszegjék őket, a kézfogással erősített egyezség Istentől van.

– *Ugyanez – a Szövetség belső csatározásairól, ún. „megosztottságáról”.*

– Az utóbbi időben, amikor az RMDSZ egyik-másik vezetőtestületének a gyűléséről szóló beszámolókat olvasom, eszembe jut Katona József. *„Hogy Bánk bán leüljön a sötét szövetség/gyászasztalához, ahhoz nem csekélyebb,/ mint bánki sértődés kívántatik.”* Igen, mintha ezért vagy azért, egyéni vagy csoportelszámolás okán lenne mindenki a sötét, vagyis titkos összejövetele. (Melyről mi, persze, tudjuk, hogy egyáltalán nem titkos. Csak a román televízióknak vannak ilyen rémlátásai: legutóbb, az Önkormányzati Tanács kolozsvári gyűléséről szólva, még a rejtelmes épületet is megmutatta, tisztára omladozó karbonárház volt.) Rossz lehet nagyon nemcsak az ellenfélre, a tisztázandó, eldöntendő kérdésre figyelni, hanem egymásra is. Az az érzésem, vannak a Szövetségi Küldöttek Tanácsában emberek –

ott voltak különben már a nem kimondottan jó emlékü KOT-ban is akiknek nem elég a szervezetet a magyarságot körülölelő „vád és ellenérzés”, hanem, akárcsak a párizsi konvent tagjai vagy a sztálini pártkongresszusok küldöttei, belső ellenségre is vadásznak. Kívülállónak is egyre nyilvánvalóbb: a romániai magyar társadalomban is jelentkező, természetes csoportérdekek, réteg-preferenciák és elvárások, más szóval a különböző ideológiák, a demokrácia elengedhetetlen pluralizmusa képviselőjében létrejött platformok és frakciók – az utolsó, marosvásárhelyi SZKT-gyűlés tanúsága szerint is – degradálódtak. A hatalmi harc eszközei lettek. Talán sosem volt ennyire egyértelmű az immár hagyományos mérsékelt-radikális konfrontáció, bármennyire is tagadják egyfelől az önmagukat nem megosztó, hanem ellenkezőleg, integráló személyiségnek valló, másfelől az egység megőrzéséért a törésvonal mentén egyensúlyozó vezetők. S ebben a primhegedűs ismét a Tőkés László köré gyűlő csoport. Akárcsak a marosvásárhelyi és braszósi kongresszusok előtt, idejében jelzi elszántságát: a május végi nagy paláveren, több sikertelen kísérlet után, *rend teremtetik* az RMDSZ-ben. Kolozsvár lesz az „egy szív, egy lélek” eszme, az erdélyi magyar radikalizmus diadalának színhelye. Mint a távfutóversenyen, ahogy közeledik a cél, minden atléta igyekszik az energiatakarékosabb belső pályán szaladni. Innen a lökdösődés, a kiszorítás, az elgáncsolás technikája. Csak diszkréten, finom kis mozdulatokkal, hogy a pályabírák észre ne vegyék, kizárás ne járjon érte. Miniparlamentünkben erre sem kell vigyázni, mehet a könyöklés, vállból, csípőből történő kibillentés, s ha megkondul az utolsó kört jelző harang, be is húzhatsz egyet a melletted levőnek. Hogy szabadulj a nyavalyástól.

Szegény magyarság! Ha tudná, hogy mindez érte van. Az ő jövőjéért. Képviselőtének tisztán nemzeti, keresztény – vagy

összevonva, mindkettő szabadelvű, netán nemzeti liberális színéért. Bizony, sok minden, úgyszólván létünk teljessége elferdült Romániában. S mivel mindenki az „eredeti demokrácia” táncrendjét kénytelen betartani, miért ne találánk ki mi is valamit. Például a turáni-balkáni nemzetséget. Sámánunk már van hozzá. A gyöngy vesszőt, a fehér csikóbőrrel bevont varázsdob verőjét fortélyosan kezelő, a tej-pálinkát nyírfakéreg csészében istenének alázattal felszolgáló kibic is akad, fölös számmal.

– *Mi a véleményed a küszöbönálló „utolsó kongresszusról”: legitimitást nyernek-e végre választóiktól az új vezetők, vagy ismét csak az önjelölés, tülekedésesdi dönti el a következő évek sorsát?*

– Ha valóban utolsó lesz, mint az említett nagy- és kisvarázslók nyilatkozzék, érdekvédelmi szervezetünk demokratikus működésének is vége szakad. Ne legyenek ezután is kommunista időkre emlékeztető kongresszusok – magyarázzák nekünk –, hanem az önkormányzati koncepcióból kiindulva, tartunk belső választásokat, amelyeken a romániai magyarság parlamentként működő testületet hoz létre. Ez, elnöksége, szakbizottságai, politikai frakciói révén, konszenzusra törekedve, képviseli nemzeti kisebbségünket, népcsoportunkat vagy nemzeti közösségünket – jelen esetben nem a meghatározás a fontos.

Mint minden gondosan kidolgozott, a hagyományra is figyelő, a kisebbségi kérdés nyugati modelljeit is számontartó doktrína, a fenti koncepció elveiben, szervezési elgondolásai-ban világos, érzelmi hatás szempontjából vonzó, s még valami – számomra a legrokonszenvesebb –: ama erénye, hogy előre tekint, a jövőt hordozza magában.

Olyannyira, hogy a jelen, a valóság nem is létezik számára. S itt van a bökkenő, itt található az a pont, ahol a tudományos elmélet, rendszer doktrinerizmussá, élettől elvonatkoztatott,

egyoldalú teóriává minősül át. Mindazzal a zavarral, ami ebből következik.

Jelen pillanatban, s félő, hogy még jó ideig, az említett választás megejtésének minimális az esélye. Hozzá tagolt közéleti tevékenységre, pártok, platformok ismert opcióira, kiterjedt, a társadalom minden rétegéhez eljutó tájékoztatási rendszerre, s végül, politikailag művelt, az ajánlott alternatívákat mérlegelni, a hozzá eljutott üzenetek közül választani tudó közösségre, tudatos választótöbbségre van szükség. Rendelkezik manapság mindezzel a romániai magyarság? Szerintem nem. Eljut a civilizációnak, a polgári érettségnek erre a fokára? El, minden kétséget kizáróan. Idővel. Nagymértékben attól is függően, hogy merre vezet Románia útja: az európai közösségbe? Vissza a keleti kollektívizmus világába? Vagy valamiféle se hús, se hal, a román „eredeti demokrácia” szabadon-korlátozott piacrendszerébe?

De addig élünk, építenünk kell, érdekvédelmünkről, közképviselötünkről nem mondhatunk le, a törvényhozásból nem hiányozhatunk.

Az RMDSZ-nek – az alulról építkezés elvének, a helyi autonómia szabályának a tiszteletben tartásával – erős, tevékeny bázissal kell rendelkeznie. A civilizált, demokratikus világ szervezeteibe általános, különböző szinteken rendezett választással kell – szerintem is – kijelölnie azokat, akik tagságát képviselik s döntéseikről előtte elszámolnak. Félő, hogy az elképzelt kisparlament, az általad is említett – igazi, elismert – legitimitás hiányában állandósítja a mostani SZKT-ben tapasztalható kizorítósdit, a frakciók előnyösebb pozíciójáért, híveik jelentősebb szerepéért nyíltan vagy kulisszák mögött vívott harcát. Amihez a magyarságnak, annyi bajjal, nehézséggel küszködő társadalmunknak vajmi kevés köze lesz. Kiderül, hogy Petőfi *Habár fölül a gálya...* kezdetű hitvallása szép, roman-

tikus képzelgés. Mind renghet és üvölthet lent a tenger, mégis a gálya, az egymásra lődöző frakció-hajók és hajócskák sora az úr!

Megítélésem szerint a romániai magyar társadalomnak három pillére kellene támaszkodnia: 1. a független civil szervezetek és egyházak fórumára; 2. a közigazgatási tanácsok – önkormányzatok (megyei elnökök, polgármesterek, tanácsosok) szakmai testületére; 3. a Romániai Magyar Demokrata Szövetségre mint politikai, parlamenti képviselőre, pártra, ha úgy tetszik. A sorrend, amelyet nem fontosság vagy prioritás diktált, változtatható; szerves mellérendeltség, természetes együttműködés jellemezné viszonyukat. Csak a központosítást leplező koordinálás, az alárendeltség kimondott vagy kimondatlan elve vagy egyenesen szándéka nem jöhetne számításba.

Vázlat ez, természetesen. S mint ilyen, leegyszerűsített, túl kategorikus. („Aha, kibújt belőle a komcsi, diktál, régi sémákat vesz elő” – hallom ellenzőim tiltakozását.) Vitára ajánlott, egyszerű elképzelés. A véleményszabadság, a fennen hirdetett, ám a csalhatatlanok részéről tulajdonképpen soha el nem fogadott többszólamúság jegyében.

– *Mi a véleményed Atlantáról és az ottani kis lépések eredményességéről?*

– Atlanta azt jelentette, ami a PER 1991 nyarán történt első fellépéstől egyértelmű volt, s amit az RMDSZ atlantai delegációjának 1995. február 15-én kiadott nyilatkozata is megerősített: közeledési folyamat és párbeszéd. Semmi több. Sem titkos tárgyalás, sem egyezkedés, sem alku. Próbálkozás arra nézve, hogy értelmes emberek ésszerű dialógust folytassanak, érzékenyebbé, más szóval fogékonyabbá tegyék egymást a köztük kialakult helyzet, jelesül a romániai magyar-román viszony problémáira. Elvártam volna, hogy az atlantai találkozó után az 1993-as Neptun-botrány kirobbantói – a Neptungate leleplezői,

ahogy a vájtfülűek írták – belássák: vészharang-kongatásukkal nagyon melléfogtak. Kiderült, hogy a PER nem a román kormánypropaganda eszköze, mint ahogy Allén Kassof professzor sem munkálkodik titokban Románia imidzsének a megszépítésén. Nyilvánvalóvá lett továbbá az is, hogy Borbély László, Tokay György és Frunda György nem alkudhattak, nem árulhatták az erdélyi magyarság érdekeit, egyszerűen azért, mert nem valamiféle vásáron voltak, hanem eszmecserén. Egyéni álláspontok, magánvélemények egyeztetésére, ha ez nem lehetséges, azok civilizált ütköztetésére lehetőséget nyújtó klubban.

Atlantában sem történt másképp, bár ezúttal a találkozó az RMDSZ hivatalos megbízatással, aprólékosan kidolgozott álláspont, gazdag dokumentáció birtokában képviseltette magát. Tulajdonképpen tárgyalás mégsem lett belőle. A másik fél delegációja – ezt minden tagja hangsúlyozta – magán-személyekből állt. Bár a kormányzatban vagy a különböző pártokban fontos funkciót töltenek be, nem volt felhatalmazásuk hivatalos egyezkedésre, s ebből következőleg, határozatok elfogadására sem. Ahogy a visszatérők nyilatkozataiból kivettem, Tőkés László volt a legcsalódottabb. Annyira meggyőzte önmagát két évvel ezelőtti Neptun-ellenes érveivel, helyesebben azzal: Frundáék titkos tárgyalásokon vettek részt, hogy azt hitte, valóban tárgyalásokra utazik, ahol döntések születnek. Így aztán, persze, hogy kiábrándította az egyetlen kézzelfogható eredmény, a közösen elfogadott problémalista s az ugyancsak együttesen megfogalmazott óhaj: a párbeszéd folytatása itthon, Romániában. Sem több, sem kevesebb annál, amit a PER mindig is, a Neptun-találkozó is vállalt, vállalhatott: a komoly tárgyalásokhoz megteremteni a légkört, az eredményre törekvő készséget.

Egy valami azért meglep: Tőkés László és tanácsosai, ide számítva mindig résen álló cikkíróit is, nem vették észre, amit

az atlantai találkozó napjaiban a román szélsőséges sajtó, s nem csak az, akkora vehemenciával kommentált: a honi román-magyar viszony nemzetköziesítését. Azt, hogy a román fél akarva-akaratlan elismerte, egy harmadik partner, a kívülálló moderátor jelenlétének a lehetőségét. S ez a stádium, amelyet az utolsó SZKT-gyűlés határozata alapján az RMDSZ szeretne állandósítani – s ami ellen most mind a kormánypárt, mind szövetségesei hevesen tiltakoznak –, a PER kezdeményezésének köszönhető. Az ominózus Neptun-találkozó állomása volt ennek, a számunkra kedvező folyamatnak. De hát az ilyesmi megértéséhez politikát kell tudni. Még főtiszteletű püspök politikusunknak is.

S most röviden, mert összezseng az eddig elmondottakkal. Nagy Benedek kizárásáról a Romániai Magyar Demokrata Szövetségből. Az eljárás, mind a „neptuni egyezkedők” perében, mind a csíkszeredai képviselő elleni hajszában kísértetiesen azonos. Mindkettő Tökés László sajtóértekezletével indult, amelyet követett nyilatkozatok, pontosítások, cikkek, olvasói levelek végelethetetlen sora. A pellengérré állítottak természetesen védekeztek, az ő védelmükben is megjelentek írások, szót kértek az olvasók. Csakhogy: míg Tokay, Borbély László és Frunda túl nagy falatnak bizonyult, nem sikerült őket az etikai bizottsággal elítéltetni, az RMDSZ-ből s lehetőleg a parlamentből is eltávolítani, bár ennek érdekében minden lehető eszközt bedobtak, addig, lám, Nagy Benedek áldozatául esett az ezúttal jobban megszervezett lejárata, elszigetelési erőfeszítésnek.

S van még egy közös jellemzője a két epizódnak. Mindkét vád – a neptuni találkozóon való részvétel és az RMDSZ képviselőházi frakciója számára készített, erősen egyéni hangú politikai irat – ürügy volt csupán. Az igazi címzettek a mérsékelt politika, annak exponensei voltak.

Mindenképpen meggondolkoztató jelenségek ezek. Nagy

Benedek kizárása pedig – annyi ügyrendi, jogi és főképpen, erkölcsi vétség elkövetésével – felháborító.

S mert az erkölcs szóba jött, hadd mondok el, hogy – meggyőződésem szerint – a politikában kívánatos pluralizmusnak itt aligha van helye. Az erkölcsöt, különösen, ha a kereszténnyel azonos, mint azt az RMDSZ programja leszögezi, nem lehet konjunkturális célok szerint többféleképpen értelmezni.

Lehetetlenség eldöntennem: melyik Tőkés Lászlónak higgyek? Annak, aki ezt nyilatkozta: „...egyike voltam az első felszólalóknak, és én a magam részéről megbocsátottam Nagy Benedeknek, lévén, hogy nem kívánom megbélyegezni, és ha valaki, én tudom, mit jelent a megbélyegzés, mint ahogy engem megbélyegzett Nagy Benedek. Kértem az SZKT-t, hogy lehetőleg enyhítsen az Etikai Bizottság által javasolt ítélet súlyosságán, sajnos, erre ügyrendi és szabályzati okokból nem kerülhetett sor...” Vagy annak a személyiségnek higgyek, aki ugyanabban a nyilatkozatban kijelenti: „Úgy ítélem meg, az SZKT nem is dönthetett volna másként, mint ahogy döntött”, és tovább, a szöveg végén: „Számomra megnyugtató módon rendeződött ez a kérdés, és ehhez tartom magam.” Még egyszer: kinek higgyek? Annak a nem csupán közéleti embernek, de főpapnak is, aki megbocsát igaztalan megbélyegzőjének s a javasolt büntetés enyhítését kéri, vagy annak a sértett, elégtételt követelő politikusnak, aki elégedetten nyugtázza meghurcolt ellenlábasa megsemmisítésével egyenlő kizárását – nem egy dogmatikus, kaszányafegyelmet tartó pártból, hanem egy nyitott, demokratikus szövetségből?

II. János Pál pápa, amikor még a betegágyán megbocsátott az életére törő Agcának, imádkozott érte, s azóta háromszor is meglátogatta börtönében a terroristát, nem bonyolódott ilyenfajta ellentmondásba (remélem, nem ér engem is az a vád, hogy ártatlan emlékeztetőmmel egyházközi ellentétet szítok), tudta, az Isten, ahogy Ő mondja: „a könyörületes szeretet a világon”.

Engem személy szerint is nehéz döntés elé állít Nagy Benedek kizárása. A vélemény szabadság ily durva megsértését, egy volt politikai fogoly, nemzedékek sorát nevelő-oktató tanárember, egykori képviselőtársam ilyen méltatlan megalázását – miután belátta, hogy tévedett – nehéz elviselnem. Ezzel valami nagyon aggasztó kezdődik az RMDSZ-ben. Ha vezetőtestületei ezt eltűrik, nem tudom, a jövőben lesz-e helyem tagjai között. 1989 decemberében, amikor a szövetség alapító okmányát, a karácsonyi kiáltványt társaim megbízásából kézjeggyemmel elláttam, nem egy tekintélyuralomnak alávetett, bosszúálló szervezetről álmotam. Fájdalom, leheletnyi többséggel hozott döntésével ezt az új arcát mutatja szövetségünk. Ami számomra elfogadhatatlan.

– *Több mint két év után szólalsz meg újra politikusként. Nem gondold, hogy a Te arcod is új, másképpen érvelsz, különbözik a stílusod az eddig ismerttől. Jó ez?*

– Hát igen. Latintanárom kedvenc intelme volt: „Ha hallgatnál volna, bölcs maradtál volna.” Lehet, nem ártott volna emlékezni rá. RMDSZ-elnökségem három éve alatt igyekeztem megőrizni nyugalمامat, nem bocsátkoztam konfrontációba senkivel – bár provokáltak eleget –, hagytam, hogy az emberi józanság és a közös ügy iránti felelősség vagy maga az idő oldja meg a vitás kérdéseket. Ezúttal úgy éreztem, kötelességem elmondani – és így elmondani! – véleményemet arról, amit olvasok, hallok, tapasztalok és megélek szentgyörgyi magányomban. A nálam valóban szokatlan, polemikus hang talán attól is van, hogy úgy véltem, ha nem is értenek egyet velem feltételezett olvasóim, legalább tudják, miként vélekedem. Abban a naponként ránk zúduló szöözönben, amiben élünk, már ez is elégtétel lenne a számomra.

Végezetül: Azt hiszem, felesleges elismételnem sokszor és sok helyütt tett bejelentésemet, miszerint nem táplálnak sze-

mélyes ambíciók, életem politikai szakaszát végleg lezártnak tekintem. De élek, s amíg élek, véleményszabadságom gyakorlásában, meggyőződésem kimondásában – amikor erre szükség mutatkozik – nemhogy elemi jogot, de becsületbeli kötelességet látok. Hogy ez jó vagy rossz számomra, annak az égvilágon semmi jelentősége.

Sepsiszen tgyörgy, 1995. március 1.

(Cseke Gábor kérdéseire írásban adott válasz. Megjelent a Romániai Magyar Szó 1995. március 4-5-i számában)

ÉPÍTKEZÉS VAGY KONFRONTÁCIÓ

– *Március 19-én emlékeztünk Marosvásárhely véres márciusára. Hogyan ítéli meg ma az akkori véres eseményeket?*

– Ami nyolc éve történt Marosvásárhelyen, ma már történelem. Interpretálni lehet, hozzátenni vagy elvenni belőle nem. Nagyos súlyos trauma volt a magyarság számára, de megrendítette a román közvéleményt is. A román lapok egy része most, az 5. évfordulón is azt írta, hogy akkor dőlt el Erdély sorsa: a vásárhelyi románság volt az a kőszikla, melyen a '89 decemberével kezdődően feltarajló magyar irredentizmus-szeparatizmus hulláma megtört. Az eseményeknek – minden tragikum dacára – a magyarság számára is van egy sikerélményre emlékeztető mozzanatuk. A március 19-i pogromra a 20-i visszavágás következett. Bebizonyítottuk, hogy bármit azért velünk sem lehet művelni. Az agresszornak számolnia kell az ellenállással is. Erre korábban nem volt példa. Végighallgattam a tévéadásokat, végigolvastam a lapokat, és ezek a vonatkozások mintha némileg mégis háttérbe szorultak volna. Embereket kérdeztek meg a vásárhelyi utcán, s a válaszadók túlnyomó többsége úgy vélte, az összecsapások nem ismétlődhetnének meg.

– *Ugyanúgy nem, de ez tényleg azt jelenti-e, hogy egyáltalán nem? Vannak, akik úgy vélik: egyetlen esélyünk az, ha sikerül fölhívunk magunkra a világ figyelmét. Márpedig a vásárhelyi volt az egyetlen*

eset, amikor a romániai magyar kisebbség ügye a nagy nyugati lapok első oldalára került, a világ úgymond fölfigyelt ránk, sokakban rokon-szenv is ébredt irántunk.

– No és mi történt? És mi történik Boszniában, Csecsenföldön, Kurdisztánban? Ők folyamatosan az első vagy a második oldalon szerepelnek. Jobb lett ettől a helyzetük? Megoldódtak a gondjaik? Én úgy érzem, inkább fokozódtak.

– *Az RMDSZ éléről való visszavonulása óta mintha a „figyelemfölkeltés” stratégiája volna fölerősödőben.*

– Valóban így van. Azt persze magam is tudom, hogy e stratégia szószólói nem etnikai konfliktusra törekszenek, de azt is tudom, hogy elképzeléseik következetes érvényesítése ebbe az irányba mutathat. Kérdés, hogyan lehet jól politizálni úgy, hogy az ember épp az adott politikai stílus legmegfelelőbb eszközeiről kénytelen lemondani. Az eredmények még sehol nem látszanak, a következmények azonban máris nyomon követhetők. Az elmúlt két esztendőben érezhetően romlott a román közvéleményben az erdélyi magyarság megítélése. Ez is azt mutatja, hogy a dialógusra, az együttműködés stratégiájára égetően szükség van ma is.

– *Aggodalmait nemrégén vitacikkben is megfogalmazta. Miért érezte úgy, hogy a szókimondás, a Tőkés Lászlóval való konfrontáció kockázatát is vállalnia kell?*

– Még '93-ban elmondtam: az RMDSZ új vezetőségének meg kell adni a kétéves türelmi időt, hogy önkormányzati koncepcióját kidolgozza, nyilvánosságra hozza, tesztelje a megvalósítás esélyeit. A soron következő kongresszus, a negyedik majd eldönti, szükség lesz-e pályamódosításra vagy sem. Aki felelősen gondolkodik, akinek elképzelése van, nem térhet ki többé a véleménynyilvánítás joga, sőt kötelezettsége elől. A másik az, hogy itt, Romániában a politikai színtér jól érzékelhetően átrendeződik, pártszövetségek jelennek meg és válnak szét, új ar-

cok tűnnek fel. Egy évvel a választások előtt az RMDSZ sem maradhat ki ebből az átrendeződési folyamatból, meg kell találnia helyét az új politikai mezőnyben. Harmadszor: az autonómiakonceptió meghirdetése és az azt követő visszhang, az ezzel együtt járó parlamenti viták arra figyelmeztetnek, hogy talán az idevonatkozó elgondolásokat is fölül kéne, fölül lehetne vizsgálni. Az RMDSZ programja kezdettől fogva maximalista program volt. Nem annyira stratégiai, mint inkább elméleti eligazító szerepet játszott. Az idő azonban bebizonyította, hogy ebben a formájában legfennebb hosszú távú stratégiának, egyfajta lelkesítő utópiának tartható meg, konkrét politikai programként aligha használható. Negyedszer, újra kell gondolni a mérsékelt politizálás, a pragmatizmus, a radikalizmus vagy akár az ultraradikalizmus szerepét politikai gondolkodásunkban.

(Megjelent a Brassói Lapok 1995. április 7-13- i és a Respublika – Budapest, 1995. április 7-13-i számában. Kérdezett: Bíró Béla.)

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Egybegyűltekt! Tisztelt Tanári Kar, s mint egykor, a vártemplomi évnyitókon és évzárókon hagyományosan elhangzott: *Nemes Ifjúság!* Kedves Véndiák Társaim!

Megtisztelő feladatomban, amellyel a találkozó szervezőbizottsága megbízott, miként a meghívón is olvasható, az, hogy rövid köszöntő beszédet mondjak. Köszöntsem hát elsőként iskolánkat, a Székely Mikó Kollégiumot, melynek nevéből a *református* megjelölés – hinni szeretném, nem mindenkorra – elmaradt. Köszöntsem továbbá a várost, Sepsiszentgyörgyöt, a régit, diákéveink feledhetetlen színterét és az újat, amelynek változása a polgárosult jómódban, a szellemi és erkölcsi felemelkedésben, a hitéleti kiteljesedésben, a korszerű civilizációban mindnyájunk őszinte kívánsága és töretlen reménye. S köszöntsem végezetül mindazokat a jobbára ősz vagy őszülő fejű mikósokat, akik a vendiák világtalálkozóik tradícióját feltámasztották és éltetik, akik nem könnyű időben, újra összetoborozták bennünket különböző országokból, s a kollégium mai igazgatójával, tanáraival karöltve, együttlétünknek házigazdái.

Ezek elmondása után be is fejezhetném, a felkérés műfajának tulajdonképpen eleget is tettem. Ha még pár percig hallgatóim figyelmét kérem, azért teszem, mert szükségét érzem – a délelőtti folyamán, megbecsült egyházi és világi személyiségek igehirdetésének és ünnepi beszédeinek a buzdítására, ezeknek

mintegy folytatásaként s egyúttal köszöntő szavaim kiegészítéseként –, hogy egyetlen gondolatomat megosszam Önökkel.

„Az egész világon zenélnek, de csak Bécsben muzsikálnak”, mondta korunk egyik híres karmestere. Nos, valahogy így vagyunk mi is a kollégiummal. Sok pontján országunknak, szellemi hazánknak, a nagyvilágnak is bizonyára ismernek bennünket, innen, erről az udvarról elballagott, egykori mikós diákokat. Ismernek, becsülnék mint magyarokat, polgárokat, szakmánk embereit. De csak itt, Szentgyörgyön leszünk, lehetünk lélekben újra bátor indulók, nagy és tisztességes tettek felkentjei. Csak ezen a helyen lehetünk, Adyval szólva, ismét szabad lelkű diákok. S ez a soha, sehol, semmilyen körülmények között meg nem tapasztalható, át nem élhető érzés teszi mostani ideseregülésünket is ünnepivé számunkra. Ami, mint igazi ünnep, szépen beillik nagy jelentőségű, nagy üzenetű idei események, a honfoglalás 1100-ik évfordulója s a Magyar Reformátusok III. Világtalálkozója rendezvényeinek sorába, hogy erősítse önérzetünket, sokszorozza összefogásunkat, örömmel és bizodalommal töltsön el. De elmélkedésre is szólít. A most említett, méltán történelmi események leggyakrabban elhangzott szava a *megújulás* volt. Megújulás a hitben, újjászületés magyarságtudatunkban. S nem utolsósorban, megújulás emberi mivoltunkban, a szabad, demokratikus közélet igénylésében és a múltunkhoz, hagyományos önkormányzati, kulturális és erkölcsi értékeinkhez méltó jövőkép kimunkálásában. Mindnyájan tisztában vagyunk napjaink eme korparancsával, nemzeti létünknek ezzel az imperatívuszával. Persze, létezhetnek más-más, egymástól ebben vagy abban eltérő útjai, módozatai a célok elérésének. Nyitott, a vélemények többszólamúságára, a másság elvének tiszteletben tartására épülő jogállamban, a kreatív társadalmakban ez a gondolkozás szilárd magatartásrendszert, általánosan elfogadott, természetes viselkedési módot jelent.

Szükségünk van a termékeny vitákra, az érdekek egyeztetésére, az érvek jóhiszemű ütköztetésére. A teremtést, az egyéni és közösségi – vagy megfordítva, közösségi és egyéni – épülést szolgáló kritikai szellemre. Arra a semmivel sem helyettesíthető igényességre, melyet korunk egyik legbefolyásosabb filozófusa, Ortega y Gasset a hazafiasság – a nemzetféltség, tenném én hozzá – szinonimájának tart. Eredőjét pedig az apáknak a gyermekeik jövője iránti felelősségérzetében látja.

Ma is hallottuk szószékről, a várfal melletti kopjafák mellől, hogy ránk, most élőkre és a mikós szellem holnapi őrzőire emberpróbáló feladatok várnak, vállunkra olykor iszonyú terhek nehezednek. De nem térhetünk ki előlük. Nem futamodhatunk meg, nem tehetünk úgy, mintha nem léteznének. És éppen, mert tennivalóink számosak és tetemes a felelősségünk – függetlenül attól, hogy éveink számát tekintve, melyik nemzedékhez tartozunk –, vigyáznunk kell arra, hogy percnyi időnk, párányi energiánk se vesszen kárba. Jól gazdálkodjunk tapasztalattal, talentummal, a ránk testált örökséggel. Ne engedjük, hogy a legmegbecsültebb kincseink közé tartozó eszmék, nagyjaink gondolatai devalválódjanak a folytonos, nem helyénvaló, inkább szellemi restségről, mint rendületlen magyarságtudatról tanúskodó ismétléstől. Mint ahogy azt sem tartanám szerencsésnek, ha nemzeti szimbólumaink kopnának, halványodnának teátrális használatuk eredményeként. Túlságosan sokáig voltunk elzárva tőlük, túlon túl nagy volt a ránk gyakorolt nyomás, hogy lemondjunk róluk, megfélekedezzünk mélységükről, szívdobogtató jelentőségükről, megtartó üzenetet közvetítő szerepükről, hogy könnyű kézzel és könnyed lelkiismerettel bánjunk velük.

És vigyázzunk még valamire, barátaim. Megújhodásos korban, eseményforgatagban, szédítően felgyorsult időben mindig színtre lépnek, a szokásosnál is nagyobb számban, a meddő szó-

szaporítók. A hírhedt szocialista munka- és életelv: „*Fogjuk meg és vigyétek!*” átmentői. Igen, a szómutatványosok. A tettet, a hasznos cselekvést csak mímelők. A megmaradásról, anyanyelvről, intézményeinkről csak beszélő – gyakran, ha kell, naponta és égis szálló hangerővel beszélő –, de értük vajmi keveset tevő, a munkát, különösen, ha nem látványos, előszeretettel másra hagyó akarnokok. Nem hiszem, hogy válaszuk, eredményekben, minőségben, közjóban és közerkölcsben mérhető válaszuk lehet a jövő kihívásaira, ha figyelmünk nem fordul az eddiginél nagyobb mértékben azok felé, akik *tettek* és megállás nélkül, csendben, konoksággal *tesznek* önmaguk, családjuk, környezetük, nemzeti közösségünk javára. Nevelők, lelkészek, az ipar és a falu oly nehéz, annyi bizonytalanságtól gyötört világában ténykedők; bátor, a bürokrácia és az általánossá vált korrupció ezernyi akadályával és csapdájával szembeálló vállalkozók, elszánt munkahely-létrehozók. Az értelmiségi és kétkézi munka megannyi névtelenje, akik tudnak és akarnak a demokráciának elkötelezett választópolgárként, a gyermekáldást tudatosan vállaló család-építőként, minden körülményben józan, kulturált magyarnak lenni, annak megmaradni. S ne feledkezzünk meg róluk, a közélet fórumain minket tisztességgel képviselő politikusainkról.

Íme, tehát ők, az említett, különböző korú és foglalkozású emberek mutatnak példát arról, hogyan kell elviselnünk a mindennapok terheit, a ránk szabott sors megpróbáltatásait. Ezeknek a tapsot, elismerést nem váró férfiaknak és nőknek köszönhetjük elsősorban – közöttük, büszkeséggel mondom, sok a volt mikós diák –, hogy az előző találkozásunk óta eltelt öt esztendőben itt, Romániában, Erdélyben nem csupán az illúzióvesztés, a becsapás és sajnos, nem egyszer az önbecsapás, valamint az állandó fenyegetettség idejét mérhettük. Ők voltak és biztosan ők lesznek továbbra is az energiaműködtetők, a remény fáklyáját szüntelenül magasba emelők, akik, ha lassan, ha

kitérőkkel, rossz törvények szorításában is, a centralizált állam önkényeskedése mellett, a nacionalista propaganda zavar- és félelemkeltési próbálkozásai ellenére is, a mélyreható változásokhoz, a gazdasági erősödéshez, egyházi, iskolai, művelődési és szociális intézményeink megszilárdulásához, közösségünk autonóm létéhez, a többségi nemzettel valódi jog- és esélyegyenlőséghez vezetnek.

Őket köszöntsük hát ezen a napon! Őket, az erősödő civil társadalom reprezentánsait, akik helyreállítják a kezdeményezés, a munka és áldozatkészség becsületét, akik tesznek róla, hogy átkos nemzeti pesszimizmusunk és hírhedtté vált önsajnálatusunk, a belső nyomorúságok mellett, a negatív külső hatások ne uralkodjanak el rajtunk. Hogy az erdélyi hagyományainktól idegen, jobbára ismét csak eltanult pártviszályok, hatalmi harcok és becsületsértő személyeskedések sorainkban, érdekvédelmi szövetségünkben, polgári szervezeteinkben elviselhető korlátok között maradjanak. Vagy jelen se legyenek.

Figyeljünk példamutató embereinkre, biztassuk és kövessük őket. Adjuk meg nekik a merészeknek és kitartóknak kijáró tiszteletet.

Végezetül még annyit: olyan számunkra a Mikó, az Alma Mater, a tápláló anya, mint a déli harangszó. Emlékeztet és önmagunkba vetett hitünket erősíti szüntelen. „Legyen világosság” – áll az előbb felvont kollégiumi zászlón a világteremtő szózat. Igen. Legyen világosság elménkben, hogy dolgainkban helyesen eligazodhassunk. Legyenek világosak, más szóval, érthetők és értelmesek szándékaink. Legyen a ráció, a türelmesség, a minőség és szeretet világosságában fénylő iskolánk, a Székely Mikó Kollégium holnapja.

(Elhangzott 1996. augusztus 11-én, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium III. Világtalálkozóján.)

ZÁGONI BESZÉD

Bizony, a visszatérés és az elszánt indulás napja a mai. Visszatér eredeti mivoltába Zágon két szimbólum-épülete, a Mikes–Szentkereszty udvarház, a kastély, ahogy a zágoniak ősidőktől nevezik, és a végpusztulástól az utolsó órában megmentett, újra biztosan álló, mindenki szívének kedves Gabonás.

És visszatér, bronzba öntött, vászonra festett vagy fotográfiába rögzített képmásával, a szülőföld iránti szeretetével és hűségével Zágoni Mikes Kelemen, Csutak Vilmos és Kiss Manyi. Egy író, a magyar írók egyik legnagyobbika; egy jeles történet-tudós, mindmáig legendás kollégiumi igazgató; egy annyi nemzedéket megneveltető és későbbi szerepeivel megrendítő, halhatatlan színművész.

Visszatérést kellene jelentenie – gondolatban, őszinte óhajban legalább – e szép tavaszi napnak az egykori Zágon művelődési rangjához. A valamikori Háromszék megye legnagyobb községének ahhoz a státusához, amelynek köszönhetően 1859-ben Mikes faluja egyenrangú félként vetélkedhetett Sepsiszentgyörggyel és Kézdivásárhellyel avégett, hogy az új református schola, a későbbi Székely Mikó Kollégium itt s ne másutt épüljön fel. Más-más időkben, a történelem forgásának különböző – sokszor jaj, de nagyon különböző! – éveiben mindig voltak papok, iskolamesterek, énekvezérek, ahogy a kórusvezetőket hívták, tekintélyes gazdák és községi polgárok, akik ügyeltek arra,

hogy a közügyek lelkiismeretes intézése, a kultúra, a tudásvágy, az illedelmes viselkedés szabályai itt mindközönségesen elfogadottak és respektáltak legyenek. A most engem hallgató idős zágoniak biztosan tudják, hogy a nagyszüleinket, apáinkat keresztelő, tanító, becsületre nevelő Bodor Jánosra, Csúsz Tamásra, Nagy Imrére, Szóts Albertre, Kiss Lajosra – Kiss Manyi édesapjára – gondolok. Vagy, hogy időben közelebb kerüljünk, s egyúttal a legnehezebb, a legtöbb megpróbáltatást hozó évtizedekről is szót ejtsünk, említsük meg Barabás Gábort, Székely Istvánt, dr. Duka Dezsőt, Kozma Bélát, Temesi Milánt. Emeljünk tiszteletükre, egyelőre memóriánkban, nevüket megörökítő kopjafát.

Szólnom kell egy eltérésről is. Igen, úgy hiszem, közel 300 év után, félre kell tennie mindenkinek a haragot, el kell térnie a hagyománytól. A régi, történelemkönyvekbe került családi pert ideje lezárni. Ezt jelképezi az udvarház megnevezésében álló két ősi név és a kiállításon együtt látható Mikes- és Szentkereszty-címer.

Bevallom, tisztelt vendégeink és kedves földijeim, a sarkigazság, hogy a múlt megőrzése sokba kerül, mostanáig jobbra elvont fogalmat jelentett számomra. Az elmúlt négy évben, mialatt a Mikes Alapítvány műemlékmentő és a helynek új rendeltetést szabó programja megvalósulását végigkövettem, megértettem, amit – nagy, kivételes szerencse ez – a megyei tanács, a konok, céltudatos Orbán Árpád és magyar meg román szakemberekből álló csapata rég tud. Nevezetesen azt, hogy akikre közpénzek bíztatnak, különösen a mostanihoz hasonló, ínséges időkben, egyik kezükkel új középületeket, lakóházakat, utcákat, hidakat emelnek, a másikkal közösségük öröklött vagyonaát, az elődöktől rájuk testált értékeket kötelesek megóvni, megtartani és az utánuk jövő nemzedéknek épségben átadni. Fájdalom, az elmúlt fél évszázadban a tudatlanság, a vak gyű-

lölet vagy egyszerűen, a nemtörődömség miatt, számos pótolhatatlan műemlék enyészett el tájainkon is. Annál nagyobb mostani örömünk és hálánk. Mikor úgy látszott, Zágon építészeti emlékei is elvesznek, akadtak felelős emberek, és összefogással létrejött a szükséges anyagi alap ahhoz, hogy a pusztulás megálljon, az újjászületés főnixmadara fészket verjen Mikes Kelemen szülőhelyén. Sor kerülhessen a mai ünnepségre.

Tudósok mondják, hogy az ember, alaptermészete szerint, inkább hajlamos a vizzályra, rombolásra, mint békességre és építő életre. Nem tudom, ettől van-e, de láttunk, látunk városainkban, falvainkon – itt, Zágonban is – oktalan perlekedést, vádaskodást, széthúzást éppen eleget; szemünk láttára mennek tönkre közösségi és magánjavak, szenved a természet, szennyeződik a környezet. Felkérem falusfeleimet, hogy védjék meg a ma felavatott intézményt, a Zágoni Művelődési Központot. Ne hagyják, hogy az akkora áldozattal rendbe tett épületet s a bennük található tárgyi és szellemi vagyont, az akkora költséggel emelt kerítést, a nem kis erőfeszítéssel beszerzett – az ezüstoffenyők esetében messziről hozott – csemetéket és cserjéket bántás érje. S nemcsak ennyit. Az itt tanúsított figyelem és gondoskodás sugározzon ki az egész községre, buzdítsa követésre Zágon minden lakosát. Legyen ez a nemzetünk tudatában megszentelt hely a tisztaság és okos rend élettere. Emlékeztessen bennünket folytonosan eleink jórészt elfelejtett erényeire: a jóérzésre, az önfegyelemre és az egymás iránti keresztyéni szeretetre.

Most következzenek néhány szó a már említett indulásról. A központi kiállítási részleg a Székely Nemzeti Múzeum fiókin-tézményeként működik majd. Szentgyörgyi muzeológus barátaink gondja lesz, hogy az állandó Mikes-, Csutak Vilmos- és Kiss Mányi-kiállítás bizony még szerény anyaga gazdagodjék, és más, hasonló irodalmi, művészeti, néprajzi, helytörténeti ér-

tékek találjanak otthonra az udvarház termeiben. A Gabonás földszinti helyiségét táncháznak szánjuk. Esze ágában sem lesz konkurálni a kelleténél is nagyobb számú zágoni diszkoval. Mint a neve is mutatja, népünk és más népek eredeti muzsikájának, táncainak az iskolája, vidám közvetítője lesz, reméljük, a falu fiatalságának öröme. Az emeleti nagyteremben író-olvasó találkozókat, hangversenyeket, művelődési és társadalmi témájú összejöveteleket tervezünk. És, mondanom sem kell, minden terem, minden szoba, s majd, ha a park fái megnőnek, minden sétány, minden pad a látogatókat, az Erdélyből s az ország meg a világ minden tájáról ideutazó turistákat várja. S hadd tegyem még hozzá: óhajtjuk, akarjuk, hogy csak a tisztes falak és tartógerendák, a kő- és faoszlopok legyenek itt régiek. A légkör, a hang, a látásmód – eltökélt szándékunk szerint – legyen friss és fiatal, legyen nyitott és bátran kezdeményező, s még ha nem is tetszik majd mindenkinek, az egészséges kihívás se legyen körünkben idegen.

Lám, megannyi elképzelés, megannyi terv. Tudjuk, hogy egy független, szabad civiltársadalmi szervezetnek, egy szerény alapítványnak nem lesz könnyű dolog programját megvalósítani. Bízunk benne, hogy eddigi támogatóink – akiknek ezúton is köszönetet mondok – továbbra is mellettünk maradnak, új hazai és külföldi mentorok jelentkeznek, és a Mikes Kelemen szellemi védnöksége alá helyezett munkálkodásunkat siker koronázza.

Az itt elhangzottak értelmében, célkitűzéseink érdekében nem attól fogunk félni, hogy lassan haladunk – erre, ismervén az előttünk álló akadályokat, felkészültünk –, gondunk az lesz, hogy meg ne álljunk. Ünnepe múltával is maradjunk hát lélekben együtt, mind, akik most itt vagyunk, Zágon piacterén, és nyújtsunk egymásnak segítő kezet.

Befejezésül még csak annyit: kisdíák koromtól kínzott a csá-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

szári kéztől leírt végzés, amelyet később is a magyar irodalomtörténet talán legkegyetlenebb mondatának tartottam: *Ex Turcia nulla redemptio*. Lám, van, lám, mégis lett Rodostóból visszatérés! 1997. május 24-e rá a bizonyíték. Számomra itt, Zágonban, ma vált semmissé a Mikest lesújtó, őt a szülőföldjétől eltiltó bécsi verdiktum. Boldog vagyok, hogy megértem ezt a napot.

(Elhangzott 1997. május 24-én, a Zágoni Művelődési Központ avatásán. Megjelent A Hét 1997. május 29-i számában.)

JÓ KEZEKBEN AZ RMDSZ

– Nyilvánvalóan nem jobb téma hiányában választotta életének három aktív politikusi évét visszaemlékezéseinek legsürgősebben megírandó témájául, hiszen, ha életének esetleg nem is szánt könyvet, de a *Kriterion*-évek is megérdemelnék a visszaemlékezést. Mégis, a legsürgősebb megírandójának az Esélyt tartotta, a három, politizálással töltött évre még hármat rááldozott, csakhogy tapasztalatait megoszthassa olvasóival. Miért volt olyan sürgős? És milyen olvasói tábornak szánta munkáját?

– Igencsak helyénvaló kérdés. Visszaemlékezésem első kötetének a megjelenése előtt, amikor ismertté vált, hogy mibe vágtam a fejszemet, többen – legfőképpen íróbarátaim – megkérdezték: miért rövid politikusi pályám felidézésével kezdtem, miért nem írom meg a *Kriterion* Könyvkiadóban töltött húsz esztendőt, hiszen egy ilyen könyv fontos kultúrtörténeti adaléka lehetne közelmúltunknak. Bevallom, hogy számomra is ez a feladat lett volna a vonzóbb. S a könnyebb is egyben, de még a veszélytelenebb is. Hogy mégis az 1989 decembere és az 1993 januárja közötti időt felölelő periódus mellett döntöttem, annak több magyarázata van. Elsősorban az, hogy ezek a kezdeti évek rendkívüli jelentőségűek voltak a romániai magyarság felegyenesedésében, újbóli önmagára találásában. Esély nyílt az egykori román parlamenti demokrácia nagyobb dicsőségére törvényesen elfogadott korlátozások, magyarelles diszkriminációk

sorozata, majd a kommunista rendszer évtizedeinek megfélemlítő, beolvasztó stratégiája után az önálló magyar politizálásra. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség alapjainak lerakására, érdekvédelmi és parlamenti, tehát politikai irányelveink kidolgozására. A közéletiség, a publikum ma már hihetetlennek tűnő érdeklődésének az esztendei voltak ezek. Remények és csalódások, elbizonytalanodások és konok nekifeszülések időmezejében éltünk. S mivel én ugyancsak aktívan éltem át ezt a történelmi időt, volt részem sikerélményben és kudarcban, fel-emelt a nemzeti közösségünkől felém áradó bizalom és lesújtott nemegyszer a vereségérzet, a testi és lelki szenvedés. Úgy éreztem, van mondanivalóm, van tisztáznivalóm és talán van meghallgatásra érdemes tanulságom. Ezért volt számomra fontos, ezért sürgős a mostani vállalkozás. S hinni szeretném, hogy az elmondottakból az is kiderül, kinek szántam munkámat, kinek az ítéletére bízom magam. Mindenkiére, aki, akárcsak én, tanúja volt a történeteknek és – ne feledjük, személyes emlékezést írok – kíváncsi rám, tetteimre és gondolataimra.

– *Az „egyszerű embert” nyilvánvalóan érdekelte, legalábbis az első kötetről ez elmondható. Milyen visszhangja volt a könyvnek politikusi, főként RMDSZ-körökben?*

– A könyvről számos írás jelent meg, jobbára esszéírók és publicisták tollából. Részint eljutottak hozzám, részint csak hallomásból szereztem róluk tudomást. Azok a politikusok, akik osztják nézeteimet, úgy éreztem, elismeréssel vették próbálkozásomat. Akiknek ilyen vagy olyan oknál fogva kevésbé vagy egyáltalán nem tetszik, amit csinálok, udvariasan mosolyogtak, egyikük-másikuk még lovagiasan gratulált is. A lényegyet tekintve azonban – hallgattak. Meglehet, puszkaporukat a harmadik kötet megjelenése utánra tartogatják.

– *Valószínűleg nemcsak én, hanem minden olvasó megkérdezné: véletlen volt, vagy tudatos időzítésről van szó, hogy a könyv, az Esély*

II. kötete, éppen az RMDSZ rendkívüli kongresszusa előtt néhány nappal jelent meg?

– Sajnos, nem dolgozom annyira módszeresen, hogy ilyen, dátumra elkészülő feladatra vállalkozhatnék. Eredetileg tavaszra szerettem volna meglenni a kézirattal. Nem sikerült. Egybeesésről van tehát szó. Azt is mondhatnám, szerencsés véletlenről, hiszen, meghívott lévén a kongresszusra, és az *Esély* ott lévén a könyvstandon, dedikálhattam. Barátnak, ellenfélnek – helyesbíték, *volt* ellenfélnek –, mindenkinek egyforma kedvvel és tisztelettel.

– *A jelenlegi RMDSZ politikacsinálók olvasták-e már a könyvet – a második kötetre gondolok –, a kongresszus idején esett-e szó róla?*

– Nem olvashatták, hiszen a kongresszus napján vehették kezükbe, a legjobb esetben is csak belelapozhattak. Hálás vagyok Kötő Józsefnek, aki figyelmeztetett, hogy az 1991. november 25-i, kolozsvári engesztelő ökuménikus istentiszteletet megelőzően, ketten kerestük fel dr. Moses Rosen főrabbit és hívtuk meg őt a kolozsvári Szent Mihály-templomba. Igaza van. Emlékezetemben összemosódott két találkozás Öeminenciájával. Az elsőre, 1991 júliusában. Kerekes Károly marosvásárhelyi képviselőtársammal mentem el, miután a parlamentben korabeli dokumentumban cáfoltam a hírhedt Petre Țurlea nacionalista képviselő állítását, miszerint a helyi rendőrség és a román hadsereg vétlen volt a Iași-i zsidóellenes pogrom szervezésében, ezt köszönte meg az RMDSZ-frakciónak dr. Rosen. A második találkozóra 1991 novemberének első napjaiban került sor, és valóban, a kolozsvári megemlékezés világi szervezőjének, Kötő Józsefnek a társaságában kerestem fel Románia főabbiját.

– *Ott volt az RMDSZ múlt hét végén megtartott kongresszusán. Hogy érezte magát?*

– *Az 1995-ös kolozsvári kongresszuson nem lehettem jelen,*

így közel öt év elteltével – a brassói kongresszus után – voltam egy nagyszabású RMDSZ-tanácskozás meghívottja. Jó volt régi társakkal találkozni, új, többnyire fiatal arcokat látni. A feszültebb pillanatok ellenére, a kezdetektől jelenlevő, lassan-lassan anakronikussá váló rögeszméibe belecsavarodott, régi kliséik szorításából szabadulni nem tudó, militáns szónokok dobverése dacára megértettem: az RMDSZ jó kezekben van, a romániai magyarság nincs híjával a rátermett politikusoknak.

– *Ha felkérték volna, hogy felszólaljon, mit mondott volna a kongresszusi küldötteknek?*

– Olyasmit hallottam, hogy előfordulhat, nekem is módomban áll majd, volt RMDSZ-elnökként, köszönteni a kongresszust. A szöveg ott lapult a zsebemben, de végül is nem volt rá szükség. Ha már szóba került, s ha Ön és a szerkesztő is úgy gondolja: nem töri meg beszélgetésünk menetét, itt van, illeszkék be egy részletét az interjúba.

„Érdekvédelmi szervezetünk s egyúttal parlamenti, tehát politikai képviseletünk mostani tanácskozásának hivatalos megnevezésében a római ötös nem jelent csupán sorrendet. Mondanivalója, megítélésem szerint, jóval gazdagabb ennél.

Azt juttatja eszünkbe, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek múltja van. Hagyománnyal – jóval és rosszal – rendelkezik. Szövetségünk az elmúlt, lassan évtizeddé kerekedő idő formálója és formáltja volt egyben. Más szóval történelmi szerepet vállalt, s mint ilyen, eszméi, programja, opciói, nem utolsósorban embereinek a tettei, jószerint nemcsak a ma, de a holnap megmértetésére, a história ítéletére is számíthatnak. A jelen közéleti színpadának irányzó aktoraként, a mostani kongresszus résztvevőiként is. Együttesen és külön-külön. S talán még szigorúbb lesz a mérce, még egyértelműbb a követelmény, mint bármikor eddig, mert az ötödik kongresszus merőben új helyzetben találja most szövetségünket, ami-

kor a hét éven át kidolgozott, módosított, pontosított célok elérésének a *mikéntje* került előtérbe. Amikor a kinyilatkoztatás, olykor az ábránd helyét elfoglalja az »észparancsolta tett«, ahogy Wesselényi Miklós találón mondta. Amikor az elvi hűség, a közösségünk iránti erkölcsi elkötelezettség mellé, ugyanolyan fontossággal, az eddiginél is nagyobb súllyal odakerül a szakmai felkészültség, a munkabírás, a gyakorlati érzék és politikusi talentum igénye. Bizonyára sok szó esik majd, s ez így is van rendjén, a kormányzati szereppel, a többségi koalícióban való részvétellel járó dilemmákról, kockázatról. Szembesül velük, vele napról napra, estéről estére a sajtót olvasva, a tévévitákat követve nemcsak minden közéleti ember, de jószerivel minden erdélyi, romániai magyar. Nem könnyű értelmesen feldolgozni az információt, olykor iszonyatosan nehéz elviselni, amit olvasunk, hallunk. Ilyen körülmények között rátermettség és jellempróbáló feladat – elsősorban az RMDSZ vezetőinek, testületeinek, szövetségünk kormány- és közigazgatási tisztségviselőinek – az eligazodás, a szükséges lépések megtétele, a jó döntések meghozatala. Az őszinte IGEN és a határozott NEM idejének helyes megválasztása. Kívánom, hogy az RMDSZ mostani kongresszusa ennek a helyzetnek a nyugodt, tárgyilagos felismerésében, a véget nem érő kihívások megválaszolásában mutasson utat azoknak, akik a szövetséget vezetik, s akikre nemcsak nemzeti közösségünk, de a román társadalom, a szövetséges politikai elit őszintén reform-, jogállam- és Európaorientált része is várakozással és bizalommal tekint.

Ha valaki megkérdezné tőlem, mit tartok az elmúlt évek szövetségi élete leghasznosabb hozamának, alighanem azt felelném: a belső ellentétek feloldásában, a különböző nézetek és érdekek egyeztetésében szerzett tapasztalatot. Vajha ez a tapasztalat, mondhatnám azt is, erény, jelen lenne a mostani grémiumon is. Miért tartottam szükségesnek ezt megemlíteni?

Azért, mert nemcsak az RMDSZ-re elfogultan, ellenségesen néző román lapokban, de a hazai magyar sajtóban is láttam baljós írásokat, ami a kongresszus lefolyását, netán végső kimenetelét illeti. Nincs ebben semmi új. 1990-től kezdve, minden RMDSZ-kongresszust megelőzően így történt. És mit ad Isten, az RMDSZ mindannyiszor megőrizte a pluralizmuson alapuló eszmei egységét, példát mutatott szervezeti demokráciából és a nyilvánosság iránti elkötelezettségéből. Hinni szeretném, így lesz ezúttal is. Már csak azért is, mert aki az elvi vitát, a különböző cselekvési módozatok nyugodt ütköztetését összetéveszti a lármával, az erőszakos konfliktusgerjesztéssel, aligha számíthat az RMDSZ-t eddig is bátorító, féltéssel, ám szigorú szemmel, úgy is volt, kérlelhetetlen kritikával figyelő romániai magyar közvélemény megértésére, nemhogy támogatására. Viharban hánykódó gályán matrózlázadásra szólítani nemcsak veszélyes vállalkozás. Isten előtt való vétek is.”

Itt, azt hiszem, megállhatunk el nem mondott szövegem idézésében. Végtelenül örvendek, hogy a negatív jóslatok nem váltak be. Mint minden eddigi kongresszuson, győzött a józan ész.

– *Mikor kezd neki az Esély III. kötetének a megírásához?*

– *Nemsokára...* A Pallas-Akadémia Kiadóval történt megegyezés szerint jövő év februárjában kell leadnom a kéziratot.

– *És azután?*

–Következne az elején emlegetett Kriterion-történet. Dehát ehhez, ebben a korban, nem elég az akarás, de még a kitartás sem. Arra is szükség van, hogy, mint mondják, az ég kegyes legyen hozzánk.

(Megjelent a Romániai Magyar Szó 1997. október 14-i számában.

Kérdezett: Éltés Enikő.)

SZABADSÁGÉPÍTŐK

Hogy van az, teszik fel a kérdést több mint száz éve, különböző korokban élt és más-más nációhoz tartozó írók, történészek, politikai tudományok művelői, nemzetkarakterológiai kutatással foglalkozó szakemberek: hogy van, hogy Európa egyik nagy múltú, gazdag kultúrájú nemzete egy kegyetlenül elfojtott forradalom, egy legyőzött szabadságharc emlékéből merít szüntelenül erőt? Ahhoz fordul, amikor növelni akarja önbi-zalmát, amikor erkölcsi eligazításra szorul. Amikor szükségesnek látja kinyilvánítani eltökéltségét arra nézve, hogy helye legyen a Nap alatt, magának és maradékainak jövőt teremtsen, megbecsülést szerezzen.

Valóban, hogy lehet, kérdezzük mi, magyarok is nemegyszer önmagunktól. Hogy lehet, hogy 1848-49-es nagy nemzeti próbatételünk nem a vereség és a gyász szinonimája, hanem ellenkezőleg, az eltökéltség, a maradvá-megújulás, a méltóság üzenetét hordozza, közvetíti számunkra? Ezért is iparkodott az elnyomás, a nemzeti-kommunista diktatúra azon, hogy a szabadságharc emlékét kitörölje tudatunkból. És azon mesterkedik a mai román szélsőséges nacionalizmus, hogy fényét halványítsa, tényeit elferdítse, a viszály és bizalmatlanság kalodájába zárja.

Március tizenötödike történelmi jelentőségét méltatják sokan, sok helyütt és sokféleképpen most, a kerek évfordulón. Hang-

súlyozzák: az 1848-as forradalom meghatározó személyiségei, emlékezetes színterei és cselekedetei végigkísérik életünket, úgyszólván a születéstől, az eszméléstől a halálig. Bizonyíték erre nézve és beszédes példa is egyben az itt, Kovásznán és Erdélyszerte, valamint Magyarországon, a Kárpát-medencében és számos helyén a világnak a mai napon zajló ünnepek hosszú sora. Elgondolni is felemelő: ma Kossuth-szobrot avatnak a szlovákiai Rozsnyón és Ottawában; Petőfi-szobrot lepleznek le Brentfordban és Komáromban. A New York-i megemlékezésen pedig George Pataki kormányzó mond ünnepi beszédet.

De nem válaszoltam a kérdésre: miért felbecsülhetetlen politikai és erkölcsi örökségünk a 150 évvel ezelőtt kirobbant forradalom, majd, 1848 őszétől, a magyar nemzetre rákényszerített, annyi véráldozattal járó szabadságharc? A márciusi ifjak példája ösztökél bennünket erre? A felelős magyar kormány, Batthyány Lajos, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Mészáros Lázár és társaik útkeresése, dilemmái, netalán egyéni drámája? A forradalmi honvédsereg csatái? Bem apó és – csak a szülőföldünkhöz kötődő katonaférfiakról szólva – Gábor Áron őrnagy, Gáll Sándor őrnagy, gróf Mikes Kelemen huszárezredes, Gáll Dániel ezredes, kormánybiztos, Czetz János tábornok önfeláldozó küzdelme? A kézdivásárhelyi, szentgyörgyi és bodvaji ágyúöntők elszántsága? S mert Háromszéken vagyunk, székely őseink legendás önvédelmi harca az osztrák és orosz túlerővel szemben? Igen, *ezek* a nevek és *ezek* a tettek hitelesítik az eltelt másfél század nemzedékeinek életére, nemegyszer sorsfordulására kiható örökséget.

S még valami, ünneplő testvéreim. Az 1848-49-es események tűzpróbáján átesett erdélyi reformmozgalom lassan kibontakozó, ám kitartóan épített eredményei. A század elején Wesselényi-programként ismert elgondolások, a forradalmi követelések fokozatos teljesülése. Mit írt elő, mit hirdetett, minek a megvalósí-

tására szólított ez a program? Emlékeztetek: úrbér által, a jobbagysérelmek megszüntetésével rendezni a földesúr-jobbágyszonyt, a közmunkában mindenki vegyen részt, mindenki szerezhessen vagyont, bárki legyen megválasztható. Pártoltassék az ipar – nekünk, itt, Bereck és Kézdivásárhely szomszédságában természetesen Gábor Áron ilyen irányú kezdeményezései jutnak eszünkbe –, legyen szabad a sajtó, hogy a közvéleményt a hazai és külföldi eseményekről reálisan lehessen tájékoztatni. S végül, a nagy stratégiai cél, hogy – Wesselényi szavaival – „*valahára Erdély is előrehaladjon az anyagi jólét ösvényein*”.

Amíg a forradalmat megelőző időben, de még alatta is, konzervatívok és nemzeti liberálisok, radikálisok és mérsékelték ádáz politikai harcot vívtak egymással, a vesztés szabadságharc után ezeknek a céloknak a megvalósítása, a közjó általánosan elfogadott szükségletté, igazi közérdekké vált. „*A vereségből olykor többet lehet tanulni, mint a sikerből, a győzelemből*” – figyelmeztet a história. Eleink munkája, alkotó erőfeszítése, honpolgári viselkedése a szabadságharc és a századforduló közötti évtizedekben mintha ezt a felismerést erősítené meg.

Igen, ha csak vidékünkre gondolunk, elmondhatjuk, hogy ma is használunk olyan középületeket, iskolai, egészségügyi, szociális létesítményeket, amelyek ebben az időben épültek, olyan kulturális egyesületek működnek városainkban, falvainkon, amelyek az akkoriban létrejött könyvtárak, olvasóegyletek, kaszinók, dalárdák, színjátszó együttesek, rezesbandák hagyományait folytatják.

Mánkról, mostani helyzetünkről gyakran mondjuk, hogy nehéz, már-már elviselhetetlen. Elsősorban politikai okoknál fogva, alkalmatlan a gazdasági vállalkozásra, az egyéni próbálkozási kedv ösztönzésére. Fogynak a kultúránk iránti érdeklődés, apad a közösségi érzés, gyengül a társadalmi szolidaritás. Mélységes anyagi és szellemi válságban élünk. Naponta ta-

pasztaljuk mindezek senyvesztő, elbátortalanító hatását. De ha negyvennyolcas őseinkre emlékezünk, ennek jegyében gyűltünk össze 1998. március idusán, talán nem árt megkérdezni, elsősorban önmagunktól, a mai Háromszék, a jelenlegi Kovászna és környéke népétől, férfiaktól és asszonyoktól, meglett korú lakóitól és fiataljaitól: akkor, az 1867-es kiegyezés előtt, de utána is, nem volt nehéz? Nem volt nehéz a rendi világ, a jogok különbözősége által megosztott magyar társadalom helyén létrehozni a szabad tulajdonnal s azonos jogokkal bíró társadalmat? Olyan simán ment, korabeli kifejezéssel élve, az „*érdekegyesítés*” a lassan, túlságosan is lassan kibontakozó polgári termelési és életmód, a társadalmi mentalitás különböző csoportjai között? Vagy olyan egyszerű volt feledtetni, vagy legalábbis csökkenteni – kezelni, mondanánk ma – a szabadságharc idején kiéleződött nemzeti érdeellentéteket, olykor tragikus kimenetelű összecsapások emlékét Erdély népei között?

Bizony, tisztelt ünneplő közönség! Volt része bőven az előtünk járóknak rossz tapasztalatban, megélhetési gondban, a hírhedt Bach-huszárok, a győztes császári hatalom túlkapásai miatti kollektív félelemben; a vereséggel együttjáró öngyötrésben; a le tartóztatások, várfogságra szóló ítéletek, kivégzések miatti száműzetésből, tömeges kivándorlásból következő nemzetségi, családi bizonytalanságban. S ezt a lelkiállapotot átélte, megtapasztalta a tegnap még kiváltságos nemes és az új körülmények között eligazodni próbálkozó városi és falusi polgár, a jobbágyrendszer megszűntével új lehetőségek előtt álló, de ugyanakkor lebírhatalannak látszó nehézségekkel szembesülő, volt jobbágy vagy zsellér. S hozzá még, mindmégannyi nemzeti önérzetében megsértett ember! És mégis, szerre, fokozatosan, mintegy a századelő híres-neves zsidói Wesselényi-gazdálkodás távoli, kisebb és persze, szegényebb rokonaiként, korszerűségekre törekvő min tagazdaságok jelennek meg ezen a tájon is. Beindulnak az első,

modern értelemben vett gyárok, nagyobb vállalatok. Erőre kap a kisipar és a kereskedelem. Város- és községházak, templomok és iskolák, kórházak, vasutak, árva- és aggmenházak épülnek. Autonóm módon, saját akaratból. Iparos- és tűzoltóegyletek, női és ifjúsági egyesületek szaporodnak gombamód. Nem kellett Európába menni. A korszerű föld- és erdőművelés, az igényes környezetteremtés, a tisztaságra és minőségre törekvés, más szóval az európai civilizáció megjelent *itt*, a tegnapi legyőzöttek és megalázottak nagy, közös erőfeszítéseiként. Hatalmas energiák jöttek mozgásba. Az 1896-os esztendőt, a honfoglalás millenniumát már egy, az aléltságból magához tért, a vereség fölötti fájdalmat töretlen akarattal erő, hit és elszántság forrásává tevő székely közösség fogadta.

A harcok hőseit, még ha akarnánk, sem feledhetjük. Köztéri szobrok, emlékművek, iskolák és művelődési otthonok homlokzatára erősített táblák; kopjafák és sírkövek őrzik neveiket. Elsősorban rájuk emlékezünk ma is. Szabadságvágyuk, tetteik, erkölcsi példamutatásuk adnak nekünk erőt a jogainkért, megmaradásunkért folytatott harcban. De ne feledkezzünk meg a mai napon sem a felidézett kor egyéb kiválóságairól, a Mikó Imrékről, a hajdanvolt, ismert és ismeretlen nevű építőkről sem. Az ő példamutatásukról. A mai elvárások és kihívások egy másfajta unió, a demokratikus és jómódú európai közösség felé tartó utunkon ők ösztönöznek bennünket a cselekvés és a cselekvők megbecsülésére. A nagy erdélyi reformnemzedék és az 1848-as forradalom nemzetmegújítási törekvései, gazdasági és társadalmi céljai megvalósítására tették fel ők az életüket. És győztek. Vállaljuk tudatosan a ő hagyományukat, az ő tette szólító üzenetüket is!

(Ünnepi beszéd, elhangzott Kovásznán, az 1848-as forradalom 150. évfordulóján rendezett megemlékezésen.)

„VIVOS VOCO!”

– *A zágoni, majd mikós diákévek után a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem filológia karán mindössze egy évet maradt. Mi döntötte el, hogy tanulmányait a moszkvai Maxim Gorkij Irodalmi Intézetben folytatja? Szabad akaratából döntött Moszkva mellett, vagy „muszáj” volt a Szovjetunióba menni?*

– Bár magyar-országi szakos hallgató voltam (Tolsztoj nyelvét véletlenül folytán vettem fel második szakomnak), eszembe sem jutott, hogy a Szovjetunióban lehetnék ösztöndíjas. A lehetőséget az első év végén, közvetlenül a vizsgaszesszió befejezése előtt ajánlotta fel egy, a bukaresti tanügyminisztériumból Kolozsvárra érkezett bizottság, gondolom, jó származásom (apám munkás volt), tanulmányi eredményeim és a Romániai Egyetemi Hallgatók Szövetségében kifejtett közösségi munkám nyomán. Igen, szabad akaratomból döntöttem a lehetőség elfogadása mellett. Azon, hogy valaki „muszájból” tanult a volt Szovjetunióban – olvastam mosakodó vélekedést, miszerint őt „kényszerítették” – csak mosolyogni tudok.

– *A Bolyaihoz képest szakmai (irodalmi) vagy politikai (ideológiai) vonatkozásban nyújtott mást, illetve többet a Gorkij Intézet?*

– Készséggel válaszolok, de előbb egy röpké kitérőt. Az 1934-ben, Fjodor Gladkov, a világhírű *Cement* című (magyarul először 1944-ben megjelent) regény szerzője által alapított Maxim Gorkij Irodalmi Főiskola nem állami intézmény volt. Az író-

szövetség tartotta fenn, annak az elnöksége nevezte ki a rektort és a tanári kart. Jellegénél fogva – diplomám szerinti képesítségem a „lityeraturnij rabotnyik”, azaz a magyar fülnek szerfölött különösen csengő *irodalmi dolgozó* – sajátos státust élvezett. Liberálisabb volt mind a tanterv, mind a professzorok stílusa tekintetében. Kevesen is voltunk diákok, mindössze 154-en az öt évfolyamon. Kényelmesen elfértünk a Dom Gercená-ban, Jakovlev moszkvai nagybirtokos és egy stuttgarti polgárlány házasságon kívül született – ezért *szívbéli* – fia, a későbbi demokrata forradalmár író, Alekszandr Herzen szülőházában. Ezért iskolánk hangulata, légköre nagyon különbözött a szovjet főváros többi felsőfokú intézményétől. Különösen emlékezetesek maradtak számomra a csütörtöki alkotási szemináriumok, amelyeken mesterünk, Konsztantyin Pausztovszkij – bejárta a világsajtót az a fotó, amelyen tisztelete jeléül, Marlene Dietrich letérdepel előtte – fejtegette a hivatalos kultúrpolitikával, a szocialista realizmus elveivel nehezen egyeztethető nézeteit az irodalomról és az írásról. Emlékszem, elragadtatással beszélt Hemingwayről, amikor a béketáborban őt csak mint dekadens, fiatalkori baloldali meggyőződésétől eltávolodott renegátot illett emlegetni. S ez jellemző mozzanat volt. Minket, Pausztovszkij esztétikai elemzése nyomán *Az öreg halász és a tenger* érdekelt, nem a szerző – volt spanyolos – múltja, egykori politikai krédója. Mint ahogy az intézetbe látogató Fagyeejevet, az írószövetség elnökét sem az irodalompolitikáról vagy, mondjuk, az akkoriban divatos, afféle „komszomol-bibliának” számító *Ifjú Gárda* felől kérdeztük, hanem a drámai erejű, a bevett kánonoktól eltérően, vereséggel végződő polgárháborús regénye, a *Tizenkilencen* megírás módjáról.

– *A moszkvai évek meghatározták-e Domokos Géza politikai szemléletének alakulását?*

– Meghatározták, hogyne. Amikor utólag, a hatvanas-

hetvenes években elgondoltam, mekkora áhítattal néztem november hetedikén és május elsején az ünnepi felvonulóknak kegyesen integető Sztálint, vagy hogy bámultam és milyen lelkesen írtam le első könyvemben a népek vezérének hetvenméteres szobrát a Volga–Don csatorna bejáratánál, elborzadtam. Ceaușescu későbbi személyi kultusza, diktátori állírjai engem felvértezve találtak. Mint ahogy nem volt újdonság az ipartelepítési és az önkényes, éppen csak a lakosság egészségével és kényelmével nem törődő városfejlesztési megalomániában sem. Amikor a nyolcvanas években nálunk minden ősszel csúcstermést ért el a szocialista mezőgazdaság, csak legyintettem. Éveken át néztem a fényes diadalokról szóló filmeket, hallgattam a rádióban, olvastam az újságokban a szédítő hozamokról hírt adó beszámolókat. Miközben Moszkvában, Leningrádban és a többi nagyvárosban nem volt baj az ellátással, vakációról visszatérő évfolyamtársaim tapasztalata szerint a vidék, az ország kétharmada – éhezett. Nos, ilyen *déja vu* érzéssel vettem tudomásul itthon a besúgóktól való félelmet a szerkesztőségekben, a társadalom gátlátalan manipulálását, az internacionalizmus leple alatt végzett erőszakos beolvasztást. A Gulágok borzalmairól egy jakut nemzetiségű, nacionalizmus vádjával elítélt, volt évfolyamtársunk kicsempészett leveléből értesültem először. Vagy a diktatúra utolsó esztendőinek templomrombolását: pusztulni hagyott, raktárrá változtatott műemlék-templomok százait láttam volgai hajóutam és uráli bolyongásom idején. És hatottak rám a diákévek olyan értelemben, hogy elővigyázatosságra neveltek, kifejlesztették bennem a veszélyérzet ösztönét, a cselekvési mozgástér pontos bemérésének a képességét. 1949 és 1954 között, folyamatosan kaptam hol nagyobb, hol kisebb adagokban a védőoltást a kommunizmus negatív utópiája, embertelensége ellen. Ugyanakkor elsajátí-

tottam a csendes ellenszegülés módját. A kitartó építés, a klasszikus orosz kultúra közvetítette, a társadalmi igazságosságnak és humánumnak elkötelezett értelmiségi magatartás modelljét. Különös dolog, ortodox és – ha a Közép-Ázsiából származó diáktársakra gondolok – muzulmán kultúrkörben éltem. Egy latin mondatot, egy ismert harangfelirat – *Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* – első két szavát mindenki ismerte az intézetben: *Vivos voco!*, vagyis: Élőket hívok. Herzen 1857-től, Londonban megjelenő *Kolokol* (Harang) című folyóiratának a mottója volt. Legtekintélyesebb tanáraink, legjobb diáktársaim – harmincnál több nációhoz tartoztak – értelmezése szerint, az *élők*, Herzen megszólítottjai, mindig a bátrak, a kitartók, a céltudatosak voltak.

– *Hazatérése után előbb lapokat* (Pionír, Ifjúmunkás, Előre) *szerkesztett és írt, riporterként és forgatókönyvíróként is bemutatkozott, majd később, 1970-től a Kriterion Könyvkiadó igazgatója lett. Tehát inkább szervezte, mint írta a romániai magyar újságírást, illetve irodalmat. Ez véletlenszerűen alakult így, vagy céltudatosan választotta a szervezést?*

– Nem én választottam. Minden munkahelyemre küldtek, minden funkcióba kineveztek. Volt úgy is, majdhogy akaratom ellenére. Amit utólag, amikor kiderült, nem ezt várták tőlem – például a Kriterion esetében – mélységesen megbántak. Valóban, az írással nem törtem magam. Amikor nagy ritkán megszólaltam – egyik-másik esetben bár ne tettem volna –, célom a bizalom-háttér megszerzése vagy erősítése volt. Ahhoz, hogy kultúrasegítő munkámat folytathassam, célokat, még ha kompromisszum árán is, elérjem.

– *A népi demokráciában, illetőleg a pártállamban a hatalom nyilvánvalóan elvárta az irodalomtól, hogy a pártpolitikát népszerűsítse, hogy – kissé sarkítottan fogalmazva – azt fújja, amire fentről utasítást, illetőleg engedélyt adnak. Hogy lehetett ilyen körülmények között dol-*

gozni? *Hogy lehetett ilyen körülmények között például a – több „kényelmetlen”, illetve „rebellis” tollforgatót is felvonultató – Forrás-nemzedéket vagy hozzájuk hasonlóan „ellenzéki”, „másként gondolkodó” szerzőt pályára helyezni, munkáikat kiadni? Valamilyen érvekkel meggyőzték, vagy egyszerűen átejtették az éber cenzúrát?*

– Kissé leegyszerűsíti az irodalom pártirányításának a mechanizmusát. Már csak azért is reménytelen lett volna a próbálkozás: a szerző csak azt fűjja, amire fentről utasítást vagy engedélyt kap, mert kettőn állt a vásár. A jelentős írók, akiket a társadalom tisztelt, s akik nélkül – ha hiányoznak a könyvpiacról, no meg az írószövetségi, akadémiai és egyéb díjazottak névsorából – foghíjas az irodalmi élet, súlytalan a művelődés, nem vállalták volna a megalázó szerepet. Gondoljunk bele: ha ez a szélsőséges módi járja, ha akadálytalanul garázdálkodhat a kulturális parancsuralom, vajon kiteljesedhetett volna, mondjuk, a Herder- és Kossuth-díjas Sütő András és Kányádi Sándor; Szilágyi Domokos, Székely János, Deák Tamás, Páskándi Géza vagy Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István s annyi más kitűnő erdélyi író művészete? Megszülethetett volna és egy év kivételével, folyamatosan megjelenhetett volna az ön által említett Forrás-sorozat? Létezett több hátsókapu, kibúvó, kerülőút is. Hogy csak a magam tapasztalatára hivatkozzam: a Kriterion Könyvkiadó teljesítményeinek – de még az *Ifjúmunkás* legjobb éveinek, az *Előre* vasárnapi melléklete időnkénti sikereinek is – a titka abban is rejlett, hogy nem finnyáskodtunk, nem voltunk restek, figyelemmel kísértük, ismertük – bármilyen meglepően hangzik is manapság – a román kommunista párt dokumentumait: alapszabályzatát, programját, KB-határozatait, a főtítkárré beszédeit. Úgy tettünk, mintha szó szerint vennők, a legkomolyabban követnők a pártnak, a marxizmus-leninizmusnak a szabadságról, az emberi méltóságról, az alkotómunka megbecsüléséről hangoztatott nézeteit. A rendszer önmagáról kiállí-

tott bizonyítványával, az apparátusi demagógia kedvenc propagandaeszközeivel próbáltunk ellenállni az osztály-gyanakvás, s nemegyszer, a tudatlanságból, a legteljesebb érzéketlenségből származó kultúraellenességnek. A cenzort a mai fiatalok valamiféle hétfejű sárkányként, gonosz cerberusként képzelik el. Volt ilyen is közöttük szép számmal. Ám akadt olyan sajtóellenőr is – jobb szerettek ezt a megnevezést aki tájékozott, olvasott lévén, hiszen ez volt a dolga, egész nap olvasott, nem volt elragadtatva szakmájától, félt feljebbvalóitól, de egyúttal meg is vetette őket süketségükért. Célját nem abban látta, hogy a kéziratot elássa, megtorpedózza, szerzőjét politikailag kompromittálja, hanem abban, hogy a művet és az író, még ha némi engedmények árán is, átsegítse a Szkülla és Kharüdisz közötti veszélyen. A cenzoroknak ez a vitathatatlanul kis számú kategóriája is ismerte, mi több, diszkréten osztotta a műközpontúság, az esztétikai érték prioritásának elvét az ideológiai kánonokkal szemben. Megkísérelte – nem tudnám megmondani, az alkotómunka iránti tiszteletből, lelkiismerete parancsára vagy egyszerűen, be nem vallott nemzetiségi szolidaritásból –, s néha sikerült is neki, hogy szövetségesünk legyen.

– *Azóta megváltozott egy s más. Miben jelent újat az 1989 decembere óta eltelt időszak a romániai magyar könyvkiadás terén?*

– Szabaddá vált, műhelyek sokaságát hozta létre, megszületőben van egy új könyvesemberi generáció. Persze, az állami mecenatúra összezsugorodásával, a nehézkes, elbürokratizálódott, de feladatát azért csak ellátó terjesztési hálózat szétesésével, a folyamatos szakmai képzés (lektorok, könyvgrafikusok, műszaki szerkesztők, korrektorok számára) lehetőségének megszűntével s végül, a könyv hagyományos funkciójának érezhető változásával, az egykori olvasási szokás előnytelen módosulásával új anyagi, mesterségbeli és közérzeti problémák adódtak.

– *Az ötvenes évek elején a romániai magyar irodalom újjászervezé-*

sébe – ha szabad így fogalmazni – vetette bele magát, 1989 decemberétől pedig a romániai magyar közösség politikai-érdekvédelmi állásainak kiépítésébe. Ez abból a törvényszerűségből fakad, miszerint kisebbségben az újságíró/szerkesztő egyben irodalmár és ugyanakkor közösség-szervező is, vagy úgy ítélte meg: sokéves kiadói munkája során szerzett tapasztalatait sikerrel kamatoztathatja a politikai pályán?

– Azt hiszem, ilyenkor szoktak így válaszolni: is-is.

– 1989 decemberében és azután is sokáig (talán máig) több erdélyi személyiség, illetve közösség azt róttá fel Domokos Géának, hogy az RMDSZ-t tulajdonképpen csak a Bukarestben élő magyar értelmiségiekkel egyeztetve – az erdélyieket és elképzeléseiket mellőzve – szervezték meg, s hirdették meg célkitűzéseit. Jogosak voltak az erdélyiek sérelmei? Természetes volt-e, hogy a szervezet feje Bukarestben jön létre, míg teste Erdélyben van vagy a fejnek és a testnek egyformán Erdélyben kell(ett volna) lennie?

– A Bukarestben élő magyarok és az erdélyi magyarság ilyen éles szembeállítását mindig mesterkéltnek ítéltém. Legalábbis, ami nemzeti közösségünk szolgálatát, a szerintem, egyedül üdvözítő erényre, a minőségre való törekvést illeti. Csak egy példát – bár némileg a sértődés kockázatát is vállalnom kell –, a hatalom által hangja, lappolitikája miatt a legbrutálisabban szankcionált *A Hét* a román fővárosban jelent meg, míg a sokak által langymelegnek tartott *Utunkat* – nem ok nélkül cserélt címet is '89 után – Kolozsváron szerkesztették. Nem is szólva a Hajdu Győző totális erkölcsi degradálódása éveiben napvilágot látó *Igaz Szó*ról – Marosvásárhelyen. Ne vegye, kérem, rossznéven, a kérdés ilyenén való beállítása, megítélésem szerint, hamis. Azt kellene megvizsgálni, hogy a Bukarestben, valóban néhány értelmiségi által koncipiált karácsonyi kiáltványt elfogadta-e a megszülető Romániai Magyar Demokrata Szövetség tagsága, betöltötte-e szervező, a romániai magyarságot lelkiekben talpra állító szerepét? Mert, szerintem, ez a lényeg, nem az,

hogy kik, s pláné, hogy hol szerkesztették a dokumentumot s jelentették be az RMDSZ porondra lépését. S azért ne feledjük, a szövetség első szándéknyilatkozatát Kolozsváron dolgozták ki, és az 1990. január 13-i, Marosvásárhelyre összehívott küldöttgyűlésen fogadtuk el.

– *Azt is többen felrótták, hogy a Domokos Géza-vezette RMDSZ „belesimul a tájba”, káros kompromisszumokat köt, Bukarest, illetve a szórványmagyarság igényei-szemponjtjai szerint politizál, mellőzve a tömbmagyarság, főleg a Székelyföld sokkal radikálisabb, határozottabb igényeit. Például nem vállalja fel az önrendelkezés követelését. A szükség hozta a mérsékeltbb irányvonalat vagy akkor – elnöksége alatt – a romániai társadalom – beleértve a magyart is – „éretlen volt” még a politikához?*

– Újra elnézést kell kérnem. Szavak, sokszor és sokféle helyzetben hallott szavak. Ezúttal a szórvány és a tömbmagyarság szembeállításának a téveszméjét hallom ki a mondatok közül. Nem térek ki a kérdésre, a közelmúltban vehemens vita zajlott le róla a sajtóban. Mégis: itt álljunk meg egy percre. Úgy van, elhangzott a „tájba simulás” vádja is ellenem. Elmondom hát: ha ez a megbélyegzésnek szánt címke azt jelenti, hogy a valóság talaján állok, opcióimban a realitásból indulok ki, a partnerem, vita-ellenfelem vagy ellenségem – nevezzük, minek akarjuk – gondolkozását, stílusát is beleértve, akkor – a tájba ugyan nem simulok bele, az csak a temetésem napján következik be, s ama táj, most már bizton mondhatom, székely őseim földje lesz – vallom: a mérsékelt politizálás híve vagyok. Távol áll tőlem a magát szavakban kiélő erdélyi magyar radikalizmus. A meddő nagyhangúság. A közvélemény érzelmeire számító délibábkergetés. Az önrendelkezés gondolata ott található az előbb említett kiáltványban is. De nem elég csak követelni. Nem elégséges róla az unalomig beszélni, egyre-másra kollokviumokat tartani, főleg menthetetlenül középszerű szereplőkkel, régi dicsősé-

gükből élő, újsütetű szakértőknek felőle fāradhatatlanul értekezni. Tenni, dolgozni kell érte, fel kell rá készülni. Kezdeményezéssel, építő munkával, jogalkotási alternatívákkal, a közigazgatási szakértelem gyarapításával és, nem utolsósorban, a mostaninál tisztább közéleti erkölccsel.

– *Miközben magyar részről az említett tájba simulással, mérséklenséggel vádolták, a román sajtó, illetve politika, ennek nyomán minden bizonnyal a román polgárok nagy része első számú közellenségnek kiáltotta ki, amiért 1990 legelején az önálló magyar oktatási hálózat és a decentralizáció elvén működő autonómia szükségességét fejtegette. Hogy lehetett annyi éven keresztül üllő és kalapács között létezni?*

– Abban sem volt nōvum. Az értelmiségi ember, különösen, ha az írástudás terhével is megrakatott, aligha térhet ki az üllő és kalapács közöttiség ódiuma elől. Hol ez, hol az, békétlen állapot a világgal, olykor önmagával is, a kitűzött cél és az adott lehetőség közötti eltérés mind-mind a konfliktusos helyzetet mélyíti. Az ütőszerszám verése és a látszólag békés üllő kíméletlen visszarúgása között nincs megállás. Kivált, ha mint az én esetemben is: nem fūjtatóval izzított szén, hanem hazugság, tudatos félrevezetés, végső soron véreid és ellenségeid egymáshoz oly sokban hasonló gyűlölete igyekszik puhítani, engedelmessé tenni téged. Hogy lehetett így élni? Rosszul. Orvosi műszóval élve, „agyi történéshez” vezetōn.

– *1989 decemberében az RMDSZ a Nemzeti Megmentési Fronthoz csatlakozott. Ez analógiát mutatott azzal a momentummal, amikor a második világháború végső szakaszában, 1944 őszén a Magyar Népi Szövetség a Nemzeti Demokrata Arcvonalhhoz csatlakozott. A történelem igazolta, hogy sem az NDA, később kiderült, hogy az NMF sem az igazi demokrácia letéteményese. Mi indokolta azt, hogy az RMDSZ oly gyorsan letegye a garast az NMF mellett, főleg az MNSZ évtizedekkel korábbi negatív tapasztalata ismeretében? Egyáltalán ez a csatlakozás befolyásolta-e, meghatározta-e a továbbiakban az RMDSZ*

munkáját? Ebben, valamint az említett csatlakozásban játszott-e szerepet az, hogy Ion Iliescu régóta személyes jó ismerőse, barátja volt?

– Istenem, de jó lenne lemondani a gondolkozás gépiességéről, a kopott klisékről! Arról a rossz szokásunkról, hogy igazunk demonstrálására, ha kell, ha nem, a múltból vegyünk példát. Mondja, hogy lehet párhuzamot vonni a háború utáni Magyar Népi Szövetség és a decemberi fordulatban létrejött RMDSZ között? Az első, illetve annak elődje, a MADOSZ, a kommunista párt gyámkodásával született meg és annak volt engedelmes szövetségese, valójában „transzmissziós szíja” a romániai magyar társadalom felé – mialatt igyekezett cserében eredményeket is felmutatni –, mindaddig, amíg az egyeduralgó párt 1953-ban fel nem oszlatta. A második, az RMDSZ, teljesen önállóan jött létre, nagyon gyorsan felismerte, hogy Ion Iliescu és a köréje szerveződött hatalmi csoport nem óhajt mélyreható változást Romániában és még kevésbé képes a december huszonharmadikáról huszonnegyedikére virradó éjszakán, majd január első napjaiban megígért nemzetiségi jogok megadására, tartós, azaz törvénybe foglalt garantálására. És ellenzékbe vonult. A romániai magyar választótestület pedig három megmérettetésen voksolt, úgyszólván egy emberként Iliescu ellen. Hol itt az analógia? A gyors garasletételre pedig az ösztönzött minket Bukarestben, ami Erdély minden magyarlakta városában és falujában arra készítette az embereket, hogy összegyűljenek, együtt örvendjenek a Ceaușescu-diktátúra bukásának és közösen keressék a kirajzolódó távlat, a mutatkozó esélyek megvalósulásának az útját. A Nemzeti Megmentési Front elismerésére és őt támogató szándékunk kinyilatkoztatására pedig az készítetett, ami az egész demokratikus világot az új, forradalminak nevezett romániai hatalom mellé állította. Nem akartunk kimaradni a nagy leszámolásból a kommunista múlttal, nem óhajtottuk, hogy maradékaink el-

ítéljenek, amiért elmulasztottunk részt kérni a rendszerváltozásban, a jogállam megteremtésében s egyben a magyarság jövőjének alakításában. Közbevetve csak: az Iliescuval több mint harminc év alatt kialakult viszonyomnak nem volt meghatározó szerepe ebben a döntésben. Hanem: ilyen mély amnéziába estünk volna az eltelt, nem egészen kilenc év alatt, Ön, Benkő Levente, én és annyi társunk, akik benne voltunk az események forgatagában, hogy nem emlékszünk, mi motiválta akkori tetteinket? Annyira megzavarta józan eszünket az átél sok csalódás, hogy a visszavetítés megtévesztő módszeréhez folyamodunk? Mai meggyőződésünk alapján, a tapasztalatainkból adódó, mai értékelésből ítélünk meg egykori történéseket és volt önmagunkat is? Kötve hiszem, hogy jó az ilyen gyermeteg lipinkázás az időben.

– *Az analógiát kétségkívül az engedi láttatni, hogy sem az 1944. őszi, sem az 1989. téli garasletétel, de még alapvetően 1996 ősze óta sincs pozitív változás. Ön szerint a mai kormánykoalíció, illetve parlamenti többség milyen garanciát jelent az igazi demokrácia, az igazi jogállam létrehozásában?*

– Nem lévén jós, még annyira sem, mint a minden lében kánál, közhelyeket pufogató Silviu Brucan, nem tudok válaszolni. De tegyük fel másképpen, fordítva a kérdést: van-e „*a mai kormánykoalíciónak, illetve parlamenti többségnek*” számunkra, az annyira óhajtott változásoknak – az európai integrációt is beleértve, természetesen – jobb, garanciaképesebb alternatívája? Tartok tőle, hogy nincs. Ám jöhet valami – és szaporodnak a jelek, hogy készül is előlépni, az etnokrata állam, a szélsőséges nacionalizmus, a nyugat-gyűlölet ködeiből, valami végzetesen rosszabb.

– *Néhány éve hazajött szülőföldjére. Mit tapasztal: bukaresti éveit alatt azt az erdélyi valóságot ismerte-e, mint amelyet a Székelyföldre való hazatelepedése óta tapasztal?*

– Beköszöntőként a hazatéréshez 1992 őszén *A sorsvállalás csapdái* címmel négyrészes interjút közölt velem a *Háromszék*. Megkíséreltem benne vidékünk gondjainak a feltérképezését – utalással a vállalkozói kedv bátortalanságára, a gyermektelenségre és az iszákosságra is például bukaresti valóságismerettel, mint mondja. Nos, esztendők elteltével, most, amikor az év felét faluhelyen töltöm, megállapíthatom: a közvetlenül, testközelben megtapasztalt valóság, a naponta átélt közösségi sors semmiben sem különbözik attól, amelyről hat évvel ezelőtt beszéltem. Az alapvető változás, a nagy ajándék a nyelv. Anyanyelvem óvó, biztató jelenléte nemcsak bennem, családi és munkahelyi környezetemben, hanem mindenütt, ahol megfordulok. És persze, Papolc meg Zágon. Nélkülük nem írhattam volna meg az *Esély* köteteit.

– *Az RMDSZ-politikusok, illetve a Kritérion (vagy/és más) Kiadó vezetői, munkatársai kikéri-e véleményét bizonyos kérdésekben?*

– Előfordul.

– *Melyik volt életének legboldogabb pillanata?*

– Mikor megpillantottam a menekülő Ceaușescu helikopterét Bukarest égén.

– *És volt-e úgy, hogy érezte: kész, ebből ennyi elég, nem csinálom tovább?*

– Volt, nem is egyszerű.

– *Ha újra mikós diák, illetve bolyais bölcsészhallgató lehetne, újra elmenne Moszkvába?*

– De mennyire! Szeretem, s mikor csak tehetem, idézem Mircea Dinescu paraboláját: akváriumból lehet hallevest készíteni, de fordítva, hallevesből akváriumot előállítani már sokkal bajosabb. Naponta figyeljük egy húszmilliós ország – Románia – kínlódását, hogy visszatérjen a kapitalizmus, vagyis a nyugati jólét és szabadság világába. Gondoljunk csak bele, micsoda kaland, milyen szenzációs mutatvány egy kétszázmilliós állam-

szövetségnek, népek, kultúrák és vallások bábelének a normalitás útjára, az ezredfordulói civilizációra, arra a fura, annyi arcát mutató demokráciára áttérni. S milyen semmihez sem hasonlító, szellemi ingyenség lenne mindezt éveken át, közelről figyelni.

– *És ha újra RMDSZ-elnök lenne?*

– Visszatérnék a forráshoz: megpróbálnám újra, alulról felépíteni a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. Felidéz-ném magamnak a Herzen-mottót, a régi-régi harangfeliratot.

(Benkő Levente kérdéseire írásban adott válasz. Megjelent a csik-szeredai Székelyföld című folyóirat 1998. májusi számában.)

HETVEN SORBAN

Most, hogy visszagondolok, különösnek találok: az első ének, amelyre emlékszem, nem anyámtól hallott bölcsődal vagy óvodában tanult énekecske volt, hanem egy kemény szavú, fenyegető induló: „Megállj, megállj, kutya Szerbia, nem lesz tiéd Hercegovina...” Apám és barátai tanulták háborút járt apáiktól. Nem volt névnap s más effajta mulatság, hogy nagy elszántan el ne fújták volna. A havasokba magasan beékelődött fűrésztelep munkásai voltak. Az iparvasút „vezérei”, vagyis mozdonyvezetői, s mint apám is, fékezői. Nem számított tulajdonképpen sem az ismeretlen Szerbia, sem a valaholi Hercegovina. A hangerőből, a kiguvadt szemekből következően csak egy valami számított, hogy aszongya: „Mert a magyar nem enged, míg a vére nem ered, harcol a hazáért.” Tíz évvel Trianon után...

Furcsa az első, bennem szilárdan maradt képi emlék is. Anyám tyúkot vág az udvaron. Mialatt beviszi a házba a tányérba fogott vért, a tyúk, addig meredt lábával, kilép a tálból és besétál az alacsony cölöpökre épített ház alá. Hol a tyúk, te Gézika, kérdi anyám. Nézem a fekete üreget, ahol a fejetlen tyúk eltűnt.

Szabadság... A fogalomhoz gyakran társul, mintegy szinonimaként, a szél. Bizonyítom, van benne valami. 1940-ben, a bécsi döntés után, mint a Regátból hazatérteket – menekültek-

nek számítottunk Erdélyben, szülőföldünkön munkakereső apámat meg családját, anyámat és engem bezártak a katonai hatóságok a Kolozsvár mellett, Szamosfalván létrehozott „gyűjtő- és elosztó táborba”. Ha kinyújtottam karomat a szögesdróton – ösvényt vertek mellette a járőröző tábori csendőrök – az ökörnyal felé, úgy éreztem, ott, a kerítésen túl, az őszi mezőn, a teheneket őrző gyermekek és napraforgót vágó falusi emberek körül melegebben süt a nap, de még a levegő is szelíden, simogatón jár.

S szólnom kell, még ha csak egy mondat erejéig is, a sepsi-szentgyörgyi Székely Mikó Kollégium sok mindent meghatározó szerepéről életemben, elmondom hát: mivel a Prahovavölgyi Azugában, ahol apám sörgyári munkás volt, román iskolába kellett járnom, volt nekem egy másik iskolám is. Vasárnap délután, ahogy a református imaházból hazaértünk, édesanyám elővette a családi bibliát és lemásoltatta belőle a Miatyánkot. Sosem mást, mindig csak Krisztus imáját. Hitte, így megtanulok olvasni és írni a mi nyelvünkön, magyarul is.

Áldás volt rajta, jól fogott nekem mind a zágoni elemi iskola utolsó osztályában, mind az 1941 őszen megkezdett Mikó Kollégiumban. Hozogattam be a lemaradást, haladtam rendesen. Az egyik tantárgyban egyenesen tündököltem, a román nyelvben. Én tanultam meg legelőbb – ott volt a tankönyv utolsó oldalán, mindenkinek tudnia kellett – az *Isten áldd meg a magyart*, románul.

Apám, az óvodáskoromban hallott harcias éneklés ellenére, békés, tán még túlságosan is szelíd emberként maradt meg emlékezetemben. Fájdalmas volt megpillantanom őt – innen datálom első, a bénulásig megrendítő élményemet – Brassó végében, a Szentpéteri úti hadifogolytáborban. Mikor neve hallatára előkerült a szorosan egymás mellett, tétlenül álldogáló, gyűrött, piszkos katonaköpenyes, viharvert egyensapkás férfi-

ak végtelen tengeréből, hogy a fürge ör által összeturkált csomagját átvegye – az orosz géppisztolya folyton anyám frissen süttött kenyéréhez ütődött –, észrevettem, hogy apám bajuszt eresztett. Kapkodva ölelte magához a szöttes térítőt az elemőzsiával, még mintha valami mosolyféle is megjelent volna az idegen bajusz alatt, s már lökte is el az asztaltól az orosz katoná: – Názád! Hangja és arca, kék posztótetejű kucsmája évekig előjött diákéveim – 1948-1954 – alatt. Gyakran kaptam magam azon, hogy utcán, a metróban, színházban, koncerten, könyvtárban őt keresem. Mintha ő, egyedül ő lenne felelős Domokos Béla székely határőr honvéd valahol, egy ukrainai fogolytáborban bekövetkezett haláláért. Amikor, diplomaosztás előtt, Konsztantyin Pausztovszkij megtartotta utolsó próza-szemináriumát, s elkészönt az évfolyamtól, félrehúzódtam a főiskola, a Herzen-ház egy rejtett zugába, és sokáig rázott a sírás. Búcsúztam apám ismeretlen sírjától – amíg Moszkvában voltam, naponta vártam, hogy választ kapok kérésemre, közük velem, hol hántolták el –, és elváltam, tudtam, örökre, tanáromtól, nevelőmtől, Pausztovszkijtől. Azóta a világhírű író és a 39 éves korában „hősi halált halt” erdélyi munkás arca még inkább öszszemosódott emlékezetemben. Húsz évvel ezelőtt elzarándokoltam Taruszába, és két szál virágot vittem mesteremnek az Oka folyóra néző sírjára. Az egyik virág az apámé volt.

Szólnom kell az általam megtapasztalt legnagyobb emberi értékről, a szolidaritásról. Enélkül nem létezhetett volna életem fő építménye, a Kriterion Könyvkiadó. Más nációhoz tartozó, más-más anyanyelvű, egymástól különböző vallású emberek közös műve volt ez az intézmény. Érte dolgoztak, őt védték. A hírhedt Szekuritáté ereje, perfídiája is megtört a falán.

Apropó, fal... Ezerkilencszáznyolcvankilenc karácsonyán, miközben az ostromlott várhoz hasonlító Szabad Román Televízióban hírül adtam a Romániai Magyar Demokrata Szövetség

megalakulását, nem messze Bukaresttől, a középkori Havasalföld szláv nevű fővárosában, egy salétromos kaszárnyafal előtt agyonlőtték – remélni szeretném – az utolsó európai diktátort. Ne legyen béke porain!

Igen, csak remélni szeretném, mert tisztelettel kérdem: láttak önök koszos, borostás bányászokat, amint büzlő gumicsizmákat honatyák, egy demokratikusan megválasztott parlament feje fölé lógatják? Én láttam. És láttam kétségbeesésében, tehetetlenségében, félelmében üvöltözni, törni-zúzni a demokratikus szegénységet. Amíg ez és ahol ez megtörténhet, ott nem állhat szilárdan a jogrend, álnok tektonikus mozgások, kitartó természetek gyöngítik a társadalom – van, aki jobb szereti a nemzet színtagmát – alapjait. Ettől némileg sápadt a reménységem.

Egy valami biztos, ülök most, a késő őszi napsütésben papold parasztházam udvarán. Fejem fölött, a fán, fagyott alma, előttem, a malomkövön, a korondi csuporban kihűlt kávé. Az előbb vizet húztam a kútból, hallom, hogy hullnak vissza a kávaról a cseppek a fekete mélységbe.

A szerkesztő által kért tanulsága ennek a dió-, még rosszabb, mogyoróhéjba – hetven sorra szólt a megállapodás – szuszukált élettörténetnek?

Nézem a magas ágon aszalódó pónyikalmát. Rajta már a dér nyoma.

(Első közlés helye: Polisz Irodalmi Kalendárium 1998. Újraközölte a Helikon – 1998. április 25. és a Háromszék – 1998. május 16.)

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Adameşteanu, Gabriela 260
Áder János 57
Adrian I: Tudor, Adrian
Ady Endre 68, 243, 390
Akszjonov, Vaszilij 43
Albright, Madeleine 19
András Imre 103, 164-165, 169-170,
174
Andreescu, Gabriel 133, 260
Annus József 64
Antal István 169, 170, 174, 180, 183,
207
Antall József 58, 59, 65, 67, 68, 108,
261, 267
Arbuzov, Alekszej 43
Asztalos Ferenc 169-170, 174, 207
Athanasiu, Călin 219
Atkins, Chet 8

Babel, Iszak 43
Babits Mihály 243
Babos Sándor 26, 27
Băcanu, Petre Mihai 91
Bajcsi Ákos 102
Bajka Katalin 144
Bakk Miklós 242
Bălan, Grigore, tábornok 262
Bălan, Ion Dodu 48
Bálint Tibor 314

Balla Zsófia 83
Bányai Péter 220, 222, 223, 238
Barabás Gábor 295
Barabás Miklós 99
Bárányi Ferenc 101, 103, 115
Barbu, Eugen 48
Bardóczi Csaba 126, 163, 207
Barki, Eva Maria 160, 209
Bartha András 163
Báthory Zsigmond 27
Batthyányi Lajos 306
Bay Zoltán 25
Beder Tibor 169, 173, 195-196, 235
Beky Zoltán, dr 25
Bem József 306
Benkő Levente 320, 322
Berecz Árpád 25
Bereczki Istvánné Dobrán Anna
118
Béres András 195, 197, 233, 235
Béres Katalin 5, 23, 113, 235
Bessenyei Ferenc 64
Bethlen Gábor 62, 268
Bibó István 149
Bíró A. Zoltán 240, 241
Bíró Béla 242, 288
Bitay Ödön 204
Blandiana, Ana 48, 91, 260
Bodó Barna 212, 242, 247

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Bodor János 295
Bodor Pál 42, 43
Bogza, Geo 48
Boilă, Matei 147
Borbándi Gyula 16-17, 24, 28
Borbély Ernő 103, 164-165, 169, 207
Borbély Imre 19, 20, 22, 58, 70, 74,
109, 114, 148, 164-165, 169-170,
174, 178, 195, 197, 201, 204, 207,
213, 218, 221-222, 235
Borbély László 79, 89, 101, 180, 183,
209, 281-282
Borsos Géza 103, 163-164, 169-170,
174-175, 194, 199
Böjtös László 25
Böndi Gyöngyike 82
Bözödi György 62
Brătianu, Ion 138
Brendus Gyula 102
Brucan, Silviu 320
Buchwald Péter 180, 183
Búzás László 169
Bütösi János 25

Câmpeanu, Radu 91, 113, 138, 140-
143
C. Cutean Éva 28
Ceașescu, Elena 35-39, 41, 44
Ceașescu, Nicolae 34, 37-39, 48,
52, 92-93, 147, 157, 236, 260,
273, 312, 321
Cioran, Emil 188
Ciorbea, Victor 122
Clinton, William Jefferson 19
Constantinescu, Emil 131, 142
Coposu, Corneliu 79, 91, 113, 138,
142, 187, 212, 219-220
Cristoiu, Ion 179
Csapody Miklós 64
Csapó József 114, 131, 136-137, 164,
185, 195, 197, 201, 235
Cseh Tibor 25
Cseke Gábor 86, 285
Cseke Péter 242
Cselényi Ágnes 46
Cselényi László 45, 46
Cs. Gyímesi Éva 238
Csicsery-Rónay István 25
Csiha Tamás 81, 83, 101, 180, 183
Csogh Samu 174
Csoóri Sándor 15, 42-44, 64, 68-69,
148
Csúsz Tamás 295
Csutak István 15, 19, 103, 164-165,
179, 181, 183, 185-188, 190-192
Csutak Vilmos 294, 296
Cunescu, Sergiu 91, 142
Czetz János 306

Dávid Gyula 40, 238
Deák Antal 128
Deák Tamás 314
Demény Lajos 101, 103
Deșliu, Dan 54

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Diaconescu, Ion 156-157
Dietrich, Marlene 311
Dinescu, Gheorghe, dr 85
Dinescu Mircea 48, 260, 321
Dobos László 69,148-149
Dobrescu, Miu 51
Dodd, Christopher 21
Doinaş, Ştefan Augustin 48-49
Domokos Anna 145
Domokos Béla 325
Domokos Gábor 18
Dózsa György 43, 64
Dsida Jenő 270
Duka Dezső, dr 295
Dulea, Mihai 31, 33
Dumitrescu, Constantin Ticu 91,
97, 142-143
Duray Miklós 15, 149
- Eagleburger, Lawrence 21
Eckstein-Kovács Péter 59-60, 103,
212
Egyed Péter 83
Éltes Enikő 304
Enache, Petre 31
Enescu, Ion 91
Entz Géza 139-140
Erasmus, Desiderius (Rotterdámi) 21
- Fadrusz János 244
Fagyjev, Alekszandr
Alekszandrovics 311
- Farkas Árpád 6, 24, 26
Farkas Zoltán 82
Fazakas Miklós, dr 88-89, 101, 103
Fáy István 28
Fekete Pál 25
Fey László 242
Fodor István, dr 57
Fodor Sándor 242
Fox, John 9, 19
Frundea György 101, 281-282
Funar, Gheorghe 139, 141, 182, 243,
245
Fülöp D. Dénes 206
Fülöp G. Dénes 69
Für Lajos 88, 138-140
Füzessy Tibor, dr 57
- Gábor Áron 306-307
Gâdea, Suzana 50
Gálfalvi Zsolt 48, 242
Gál Zoltán, dr 57
Gáll Dániel 306
Gáll Ernő 242
Gáll Sándor 306
Gáspárik Attila 193
Gazda István 163
Gazda József 163
Gladkov, Fjodor 310
Goga, Octavian 40, 93
Gorkij, Makszim 43, 93
Göncz Árpád 58, 69, 74
Grama, Mihai 91

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Györfly Ilona 17, 24
György Béla Zsolt 169
- Hajdú Gábor 101, 169-170, 174, 209
Hajdu Győző 24, 116, 187, 316
Hámos László 15, 23
Havadtóty Sándor 25
Hegedűs István 258
Hemingway, Ernest 311
Herédi Gusztáv 187
Herzen, Alekszandr 311, 313, 322
Holzabek, Wilhelm, dr 42
Horasangian, Bedros 91
Horn Gyula 64
Horváth Andor 238
Horváth András 169
Hosszú Zoltán 102
Hőgye Mihály 25
Hutchings, Robert, dr 10, 19, 21
- Iancu, Avram 153
Ilia Mihály 64
Iliescu, Ion 90, 119-121, 126, 137,
148, 153-157, 178, 182, 185, 216,
245, 319-320
Illyés Gyula 213
Incze Béla 103, 163-164
Incze Sándor 144
Iorga, Nicolae 40-41, 244
Iorgulescu, Mircea 48
- Jakabos Csaba 79
- Jakabffy Attila 169
Jancsó Adrienne 28
II. János Pál pápa 283
Jebeleanu, Eugen 48, 50
Jefferson, Thomas 218
Jeszenszky Géza 58, 148
Johnson, Ralph 9, 19, 87-88
- Kacsó Judit 32
Kacsó Sándor 28
Kádár Attila 132
Kálvin János 166
Kántor Lajos 64, 242, 260
Kányádi Sándor 6, 24, 26, 314
Kapuściński, Ryszard 122
Karcsi I: Molnár Károly
Katona Ádám 59, 77-78, 89, 100,
108, 114, 126, 159, 163, 166, 169,
204, 207-211, 215
Katona József 276
Kassof, Allen 281
K. Bodor András 233
Kerekes Károly 101, 180, 183, 301
Keresztury Dezső 42-43
Kincses Előd 67-68
Király Károly 23, 141, 148, 160,
163-164, 189
Kiss Lajos 295
Kiss Manyi 294-296
Kolumbán Gábor 58, 75, 171, 195,
197, 235, 245
Kolumbán Tihámér 163

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Konrád György 42-43
Kónya Hamar Sándor 210
Kónya Imre 57
Kós Károly 92-93
Kósa Ferenc 64
Kossuth Lajos 306
Kozma Béla 295
Kozsokár Gábor 101
Kőrösi Csorna Sándor 26
Kötő József 301
Krizbai Imre 163
Kusztos Tibor 77,163
- Láczay Ervin 29
Láczay Ilona 29
Lăncrănjan, Ion 47-49, 54, 260
Lantos, Tom 8, 18, 148, 235
Lászlóffy Aladár 242, 314
Lászlóffy Pál 169, 174
Leonov, Leonyid 43
Lieberman, Joseph 21
Lőrincz Mária 26
Lőte Lajos 25
Ludescher István 82
- Macovescu, George 50
Madaras Lázár 101, 180, 183, 209
Magyar Lajos 123, 125, 212
Major Tamás 64
Makkai Sándor 238
Manolescu, Nicolae 39, 41, 48, 260
Márai Sándor 257
- Marga, Andrei 135
Marian, Tudor 91
Markó Béla 79, 101, 126, 129-131,
180, 183, 247-248
Márton Árpád, háromszéki
képviselő 247
Márton Árpád, dr 81, 83
Márton János 44
Mátyás király 243-244
Méliusz József 42
Mészáros Lázár 306
Mezincescu, Simina 91
I. Mihály király 73, 79, 147, 212
Mikes Kelemen, huszárezredes 306
Mikes Kelemen, Zágoni 294, 296-
298
Mikó Imre 309
Milosevics, Szlobodan 221
Mina László 168, 175, 247
Mironov, Alexandru 154
Mitea, Constantin 34, 36, 38, 41
Molnár Gusztáv 44, 224
Molnár Károly 144
Montaigne, Michel de 55
Móricz Zsigmond 62-63
Moroianu, Mihnea 91
Mózes Gyula 163, 207-208
Mózes Pál 151
Munkácsi Mihály 29
Munteanu, Aurel Dragoș 14
Munteanu, Marian 231

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Muszorgszkij, Mogyeszt Petrovics 230
- Nagy Béla 101
- Nagy Benedek 101, 169-170, 174, 180, 183, 209, 214, 282-284
- Nagy Gáspár 44
- Nagy Imre 295
- Nagy István, gyergyói képviselő 163
- Nagy István, színművész 193
- Nagy Károly 25
- Nagypál János 27
- Năstase, Adrian 148, 180, 183
- Nemes Antal 163
- Németh László 238
- Németh Zsolt 71, 258
- Nistorescu, Cornel 70
- Nits Árpád 187
- Nyeste Zoltán 25
- Orbán Árpád 119, 123, 295
- Orbán Viktor 70-71, 141, 258
- Ortega y Gasset, José 291
- Orth István 152
- Ördögh Imre 169-170, 174
- Pacea, Ion Mihai 35
- Păcurariu, Francisc 45, 47-49, 51-55
- Paleologu, Alexandru 48
- Paler, Octavian 39, 48
- Pál Varga Róza 163
- Papp Kincses Emese 169-170, 174
- Pârnu, Paul 153
- Páskándi Géza 314
- Pásztor Gyula, dr 57
- Pataki, George 306
- Pataki Imre 79, 119, 123, 169
- Patriciu, Dinu 219
- Patrubány Miklós 149, 195, 197, 201, 235
- Păunescu, Adrian 34-35, 76, 212
- Păunescu, Ilie 147
- Pausztovszkij, Konsztantyin 311, 325
- Pécsi Ferenc 22-23, 101
- Pető Iván, dr 57
- Petőfi Sándor 279
- Petrusán György 75, 90
- Pillich László 103
- Pleșu, Andrei 260, 274
- Podhrádszky László 102-103
- Pokorny László 89
- Pop Simion 260
- Popescu, Dumitru Radu 45, 48-51, 54
- Popovici, Titus 50
- Pora, Andrei 81
- Powell, Baden sir 28
- Püski Sándor 16, 24
- Püski Sándorné 24
- Rab István 120
- Ravel, Maurice 230

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Reményik Sándor 75
Rockenbauer Zoltán 258
Roman, Petre 15, 231
Rosen, Moses, dr 301
Rozov, Viktor 43
Rusu, Horia 71
- Sălcudeanu, Petre 64
Sántha Pál Vilmos 123-124, 164
Sântimbreanu, Mircea 260
Săraru, Dinu 48
Sass Márton 18, 25
Schneider László 82
Schöpflin Aladár 109
Schöpflin György 109
Shifter, Richard 9, 15, 18-19
Simion, Alexandru 260
Simion, Eugen 48
Șincai, Ovidiu 180-183
Smith, John 27
Sófalvi László 174, 207, 211
Solohov, Mihail 43
Somai József 58, 113-114, 130, 196, 233, 247
Șorban, Raul 93
Stăncescu, Nicu 91
Stănescu, Sorin Roșca 91, 179, 181, 183, 191
Stefan cel Mare 244
Stolojan, Theodor 73, 80, 119-122, 124-127
- Sütő András 6, 15, 24, 26, 42, 45, 48, 62-63, 80, 130, 148, 166, 314
Sylvester Lajos 123
- Szabad György 58, 72
Szabó Dezső 93
Szabó Gyula 245
Szabó Károly 102, 180, 183
Szász János 48, 242
Szatmári Tibor 164
Száz Zoltán, dr 16, 25
Széchenyi István 243, 306
Székedi Ferenc 123, 169-170, 173-175, 242
Székely Ervin 227
Székely István 295
Székely János 314
Szemlér Judit 32
Szent-Iványi Sándor 28
Szervátiusz Tibor 44
Szilágyi Domokos 49, 314
Szilágyi István 314
Szilágyi N. Sándor 32, 238-241
Szilágyi Zoltán 101, 103
Szilágyi Zsolt 58, 70, 103
Szócs Géza 15, 22-23, 58, 70, 73, 80, 91-92, 103, 115, 131, 164-165, 181, 183, 185-187, 193-195, 203-204, 206, 233, 235, 245-246
Szóts Albert 295
Szóts Dániel, dr 88

[Erdélyi Magyar Adatbank]

- Sztálin, Joszif Visszarionovics 164, 248, 312
Újvári Ferenc, dr 210
- Takács Csaba 113, 131, 168, 175, 185, 195-196, 235-236, 259
Văcăroiu, Nicolae 235, 245
- Talbott, Strobe 21
Vajna Benő, dr 25
- Tamási Áron 225
Vampilov, Alekszandr 43
- Taraszovics Sándor 17
Váncsa Árpád 164
- Tănase, Stelian 142, 260
V. András János 32
- Temesi Milán 295
Varga Attila 103, 164, 212, 214
- Teoctist pátriárka 182
Verestóy Attila 85, 101, 126, 154, 169-170, 174-175, 180-183, 191, 207, 209
- Thamó Csaba 207
Vezér Erzsébet 42-43
- Todor, A. P. 39-40
Vida Gyula 101
- Tokay György 79, 85, 101, 131, 180, 183, 185, 195-196, 209, 212, 214, 233, 259, 281-282
Vignal, Renaud 90
- Tolsztoj, Alekszej Nyikolajevics 310
Vinter Juliánná 128
- Torgyán József 72
Vlaicu Zsuzsa 82
- Toró T. Tibor 58, 70, 195, 197, 235
Vosganian, Varujan 220
- Tóth József 101
Vrancea, Ileana 54
- Tőkés László 15, 21, 59, 73-76, 148, 156-157, 175, 185, 195, 202, 204, 207-208, 211-213, 223, 227, 235, 247, 277, 281-283, 287
Weber Otto 91
- Tózsér József 79
Werbőczy István 64
- Tudor, Adrian 95, 99, 231
Wesselényi Miklós 303, 306-308
- Tudor, Corneliu Vadim 182, 185, 212
Zaciu, Mircea 48
- Turgenyev, Ivan 43
Zágonyi Károly 28
- Țurlea, Petre 301
Zolcsák István 160
- Zoltán Ilona I: Püski Sándorné
Zoltán Sándor 25
- Zonda Attila 81, 85, 101, 165
Zsigmond László 103, 164

TARTALOM

ISTENHOZZÁD, MAGYAR AMERIKA!	5
SZÉLVERÉSBEN	30
CSÁBÍTÓ HIBÁK, ZORDON ERÉNYEK	57
MI EZ, DOMOKOS ÚR?	79
MI LEGYEN A SOKSZÍNŰSÉG SZÍNE AVAGY HOGYAN HALLGASSUK A TÖBBSZÓLAMÚSÁGOT	99
UTOLSÓ NYÁR	117
MÁSIK TÉVHIT: JELÖLTÁLLÍTÁS HARGITA MEGYÉBEN	151
VAKLÁRMA	177
GÉZA-LEVELEK	193
TEREMTŐ POLITIKA?	204
KÉRDÉ TŐLEM „SZENT PÉTER”	230

KÖRÖN KÍVÜL

TESTVÉREK! POLGÁRTÁRSAK! (Beszéd az RMDSZ 5. évfordulóján, 1995. január 7-én)	265
HOL TARTJUK AZ ESZÜNKET? (Interjú, megjelent az RMDSZ-ben, 1995. március 4-5-én)	271
ÉPÍTKEZÉS VAGY KONFRONTÁCIÓ (Interjú, megjelent először a Brassói Lapokban, 1995. április 7-13-án)	286
KÖSZÖNTŐ (Elhangzott 1996. augusztus 1-én, a Mikó Kollégium III. Világtalálkozóján).....	289

ZÁGONI BESZÉD	
(Elhangzott 1997. május 24-én, a zágoni Művelődési Központ avatóján)	294
JÓ KEZEKBEN AZ RMDSZ	
(Interjú, megjelent az RMDSZ 1997. október 14-i számában).....	299
SZABADSÁGÉPÍTŐK	
(Elhangzott 1998. március 15-én, Kolozsváron).....	305
„VIVOS VOVO!”	
(Interjú, megjelent a Székelyföld 1998. májusi számában)	310
HETVEN SORBAN	
(Megjelent a Polisz 1998-as Irodalmi Kalendáriumában)	323
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	327

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Hadacția "EVENIMENTUL ZILEI", București

Urgent!

D-lui SORIN ROSCA STANESCU

Vă rog, reformulați cum considerați că este mai bine și corect din punct de vedere gramatical.

La data de 8 octombrie 1992, la sediul Senatului României, în cabinetul D-lui secretar Attila Verestóy, senator UDMR, aripa po-realită "pro-guvernamentală" al UDMR, grupată în jurul președintelui Géza Domokos s-a întrunit, în mare discreție, cu Dl. Ovidiu Șincal, reprezentant personal al vicepreședintelui FDSN, Dl. ministru de externe Adrian Năstase, pentru a purta tratative despre condițiile de participare a UDMR la constituirea majorității parlamentare alături de FDSN și o eventuală participare a UDMR la formarea noului guvern.

Această grupare a UDMR, acuzată de mai multe ori de aripa radicală și liberală a UDMR pentru colaborare cu FDSN în Parlament și de aservire a Uniunii față de voința instituției prezidențiale, a participat la această consfătuire fără știrea și aprobarea Președintelui UDMR sau al oricărui alt organ de conducere al acestuia. Nici cei doi vicepreședinți ai Uniunii nu au avut cunoștință de această consultare.

Prin această acțiune, gruparea UDMR simpatizantă cu FDSN-ul a înclecat și acordul încheiat cu Convenția Democratică din România, al cărui membru este, neștiutându-l pe acesta despre intențiile sale de a duce tratative de participare la guvernare cu FDSN-ul.

Din afirmațiile citorva participanți reiese că s-au încheiat câteva înțelegeri verbale secrete privind colaborarea în viitor.

Consfătuirea a fost inițiată de domnia Géza Domokos, președintele UDMR și Attila Verestóy, senator.

Din partea UDMR au participat, alături de cei doi inițiatori senatorii: Béla Markó, Károly Szabó, Tamás Csiba, ~~XXXXXXXX~~ Péter Buchwald (candidat) și deputații: László Madaras, Benedek Nagy, László Borbály, György Tokay, Károly Kerekes, István Antal (candidat).

Dacă din partea D-lui Ovidiu Șincal și a FDSN poate fi înțeleasă încercarea de apropiere, din partea UDMR totul poate fi calificat ca o trădare, atât față de conducerea legală a UDMR și alegătorii acestuia, cât și față de Convenția Democratică din România.

Miercuri-Ociuc, la 12 oct. 1992.

CSUTAK ISTVÁN

István deputat UDMR

*Csutak István faxon továbbított anyaga az
Evenimentul zilei szerkesztőségének*

A Project on ethnic Relations (PER), a Carnegie Corporation alapítvány támogatásával működő Etnikai Kapcsolatok Programjának vezetőivel 1995-ben. Jobbról: Allen H. Kassof, Livia B. Plaks, Larry Watts

Vékás Domokos, volt kolozsvári főkonzullal és Beder Zoltán tanárral, helytörténésszel a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium vendiákjainak 1991-es, II. világtalálkozóján

*Babos Sándor, egykori mandzsúriai református misszionáriussal,
Ligonier-ben (Penssylvania), 1973 májusában*

*Édesanyámmal, 1945 elején, nemsokkal azután, hogy apámat láttuk
a brassói fogolytáborban*

A királyi házaspár Versoix-ból küldött újévi üdvözlete

New York-i mentoraim, Láczy Lonci és Ervin

MEGHÍVÓ

az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat
a Magyar Ház Társasköre
és a
Hungarian Human Rights Foundation
rendezésében

DOMOKOS GÉZA

író, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke

ELŐADÁSÁRA

“Az erdélyi magyarság: kérdések – feleletek”

**1991. október 10-én
csütörtök este 7:00-kor
a New York-i Magyar Házban**

213 East 82nd Street
(a Second és Third Ave. között)

*A vajúzó Románia legutóbbi fejleményei tükrében
a rendkívül érdekesnek ígérkező előadásra
mindenkit szeretettel várunk.*

Költséghozzájárulás \$10.
Nyugdíjasoknak és diákoknak \$7.

M e g h í v ó

A torontói Erdélyi Baráti Kör

1973. május 18-án, pénteken este 8-kor

a Torontói Magyar Ház

ARPAD-TERMÉBEN

Erdélyi Irodalmi Estet

rendez a Kanadába érkezett

erdélyi magyar írók és költők:

SÜTŐ ANDRÁS,

DOMONKOS GÉZA,

FARKAS ARPAD,

HAJDU GYÖZÖ,

KANYADI SANDOR és

ADAM ERZSÉBET előadóművésznő

részvételével.

A belépés díjtan. Önkéntes adományokat elfogadunk.

AZ ERDÉLYI BARÁTI KÖR
vezetősége

[Erdélyi Magyar Adatbank]

20.02.1992

București

Stimate Domnule Domokos Geza

Am aflat cu mîhnire că sănătatea Dumneavoastră a fost în ultimul timp îngrijorătoare, producîndu-vă suferințe care au impus internarea în spital.

Acest lucru se întîmplă tocmai în aceste zile în care se arată roadele îmbucurătoare ale colaborării dintre partidele și formațiunile din Convenția Democratică și dintre noi personal.

Unirea dintre forțele adevăratei opoziții democratice a momentului a devenit o realitate eficientă care dă o mare speranță pentru viitorul țării noastre.

Vă adresăm urări calde de însănătoșire grabnică pentru a veni în mijlocul familiei și alături de noi cu forțe sporite de colaborarea tuturor celor care vă apreciază.

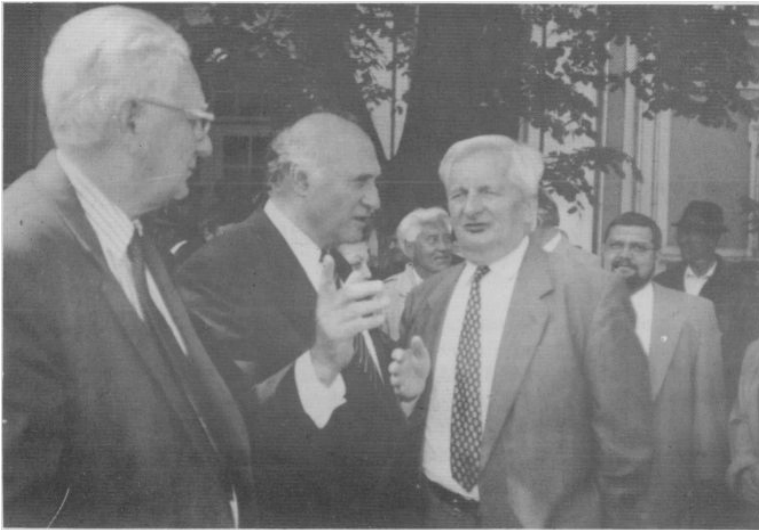
Simina Mezincescu
Nicu Stăncescu
Ion Enescu
Bedros Horasangian
Radu Câmpeanu
Tudor Marian
Sergiu Cunescu
Corneliu Coposu
Ana Blandiana
Constantin Ticu Dumitrescu
Mihai Grama
Otto Weber
Petre Mihai Băcanu
Mihnea Moroianu

A román demokratikus ellenzék vezetőinek betegségem idején küldött levele, Simina Mezincescu (a Jövő Romániája Mozgalom — királypártiak), Nicu Stăncescu (Demokrata Egység Pártja), Ion Enescu (Nemzeti Liberális Párt), Bedros Horasangian (NÉP), Radu Câmpeanu (NLP), Tudor Marian (Polgári Szövetség), Sergiu Cunescu (Román Szociáldemokrata Párt), Corneliu Coposu (Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt), Ana Blandiana (Polgári Szövetség), Constantin Ticu Dumitrescu (Volt Politikai Foglyok Szövetsége), Mihai Grama (Kereszténydemokrata Szövetség), Otto Weber (Román Ökológus Párt), Petre Mihai Băcanu (Polgári Szövetség), Mihnea Moroianu (Egyetemi Szolidaritás) aláírásával

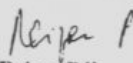
1994. A Polgári Szövetség Sepsiszentgyörgyön. Találkozó Ana Blandiana, Laurențiu Ulici és Valeriu Stan vezetéségi tagokkal

Pomogáts Bélával és Gálfalvi Zsolttal, a Zágoni Művelődési Központ avatásán

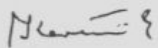
[Erdélyi Magyar Adatbank]

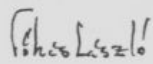

Tempfli József
episcop romano-catolic de Oradea

Reizer Pál
episcop romano-catolic de Satu Mare

Csató Béla
vicar general romano-catolic Alba Iulia

Dr. Csiha Kálmán
episcop reformat al Ardealului

Dr. Kertész László
curator general al episcopiei reformate al Ardealului

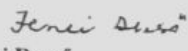

D. Tökés László
episcop reformat de Dincolo de Piatra Craiului

Szilágyi Aladár
curator general al episcopiei reformate de Dincolo de Piatra Craiului

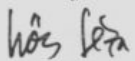

Kiss Béla
vicar al Episcopiei Evanghelice Lutherane S. P. Cluj

Dr. Podhradzsky László
curator general al Episcopiei Evanghelice Lutherane S. P. Cluj

Dr. Kovács Lajos
episcop unitarian Cluj

Jenei Dezső
curator general al Episcopiei Unitariene

Domokos Géza
președintele
Uniunii Democratice Maghiare din România

Szűcs Géza
vicepreședintele
Uniunii Democratice Maghiare din România

A Theodor Stolojan miniszterelnöknek 1991. január 21-én átnyújtott,
a kultusztörvény elfogadását sürgető és a készülő tanügyi törvény
kiegészítését, illetve módosítását indítványozó memórium aláírói

*A záhoni Mikes-Szentkereszty udvarház, Mikes Kelemen,
Csutak Vilmos és Kiss Manyi emlékszobákkal*

A csíkszeredai Alutus nyomda

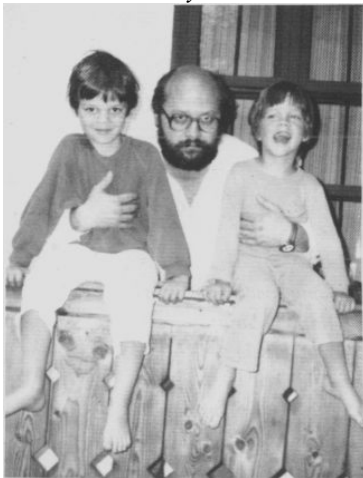
[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Apám utolsó fényképe; 1944 nyarán,
két héttel az Uz-völgyébe
való vezénylése előtt*

Édesanyám brassói cselédlány korában

*Péter, fiaival, Attilával és
Mazsolával a papolci ház tornácán*

Géza fiam, amerikus unokánkkal

Az ESÉLY című memoár-trilógia utolsó kötetét tartja kezében az olvasó. Az 1994 nyarán kezdődött, nem kis erőfeszítést és – tőlem legalábbis – nem mindennapi kitartást kérő vállalkozás itt véget ér. Az 1996 tavaszán megjelent első és az 1997 őszén közreadott második kötet után, a harmadik zömében az 1992-es év – a visszaemlékező által jelentősnek ítélt – eseményeit, tényeit, vitáit foglalja magában. S lévén szó zárókötetéről, amikor, mint mondják, csattan az ostor, a polemikus hang is hangsúlyosabb, mint az előző kötetekben volt. Amennyire orvendek, hogy alkalmam nyílt, annyi év után, a magamra helyszentelt szencián, feloldására, véleményem öncenzurától mentes kimondására, éppen annyira sajnálnám, ha a vita nevében egyik-másik valós vagy vélt ellenfelem, netán ellensegemen nagyobbat csattanna az ostor és jobban csipne a hegye, mint eredetileg szándékomban állt.

Az alapszöveget függelék kíséri, *Körön kívül* cím alatt. Ebbe olyan, funkció és hivatalos szerep nélkül született interjúkat, beszédeket, vallomásokat vettem fel, amelyeket 1995 és 1998 között írtam.

Esély-kalandom végeztével, kötelességemnek tartom megköszönni a Pallas-Akadémia könyvkiadó vezetőinek, Tózsér Józsefnek és Kozma Máriának, amiért vállalták munkám megjelentetését. Hálás vagyok a volt Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak a kiadást elősegítő támogatásért. Ezúton is megköszönöm mindenkinek – elsősorban feleségemnek, D. Harasztosi Évának –, aki munkámban bátorított, tanáccsal látott el, ismereteimet ellenőrizte, mellettem állt erőpróbám éveiben. Hálámat tolmácsolom, bizalmukért, a Romániai Magyar Könyves Céhnek és egykori kiadói társamnak régi barátomnak, Dávid Gyulának.

A szerző